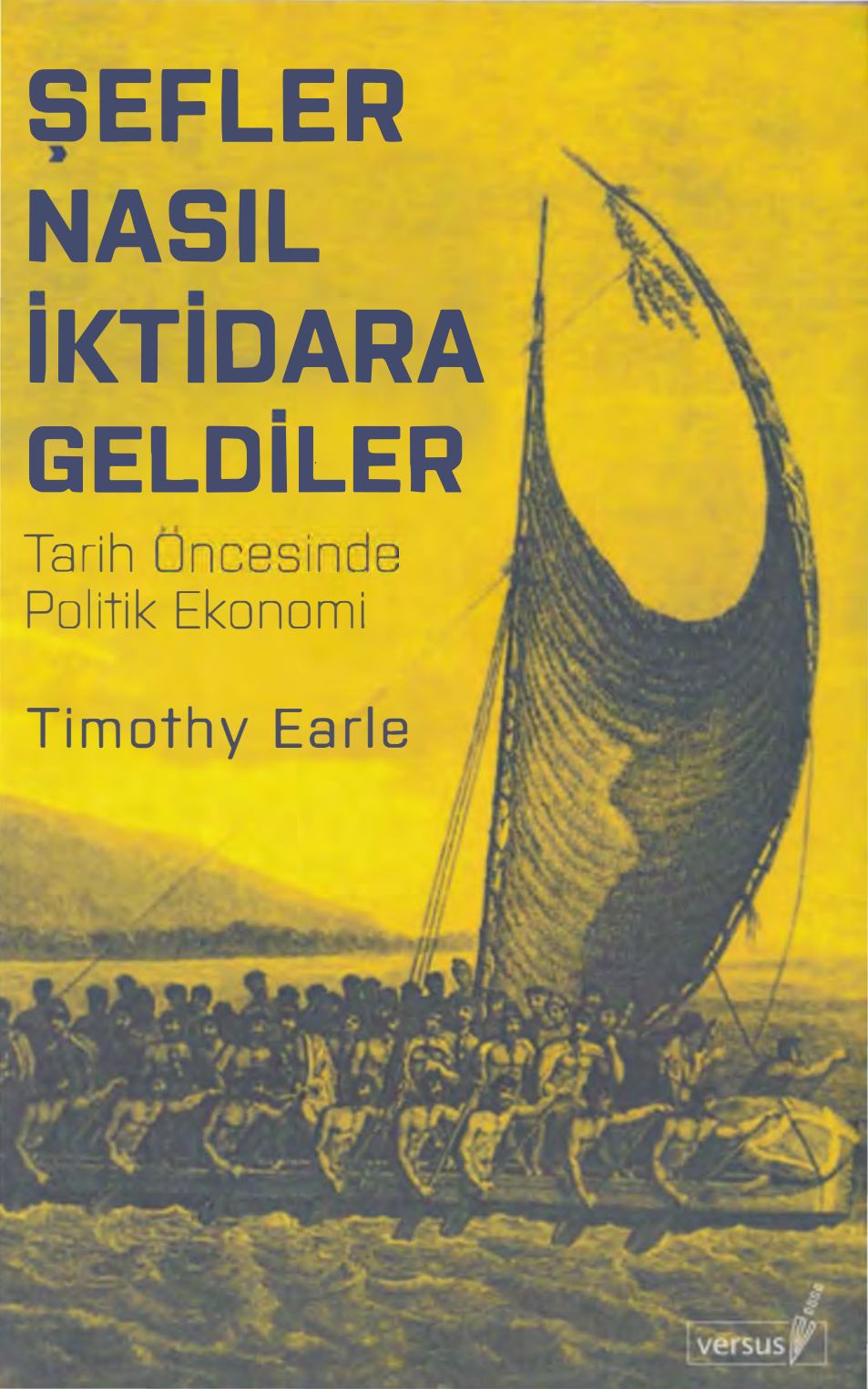
ŞEFLER NASIL İKTİDARA GELDİLER

Tarih Öncesinde Politik Ekonomi

Timothy Earle

versus

Timothy Earle

Timothy Earle, tarih öncesi toplumlarda toplumsal eşitsizlik, liderlik ve politik ekonomi üzerine arkeolojik çalışmalar konusunda uzman ekonomi antropoloğudur. 1973-1995 yılları arasında UCLA'de profesörlük yapan Earle, 1995 yılından beri Northwestern Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde Emeritus Profesör unvanıyla ders vermektedir. Earle, uzun yıllardır, Polinezya'da, Peru'da, Danimarka'da ve Macaristan'da saha araştırma projeleri yürütmektedir. Dünyanın üç bölgesinde toplumsal karmaşıklığın ortaya çıkışını inceleyen, Earle'ün çalışması, merkezî iktidara giden alternatif yolların sebeplerini karşılaştırmalı bir şekilde araştırmaktadır.

Şefler Nasıl İktidara Geldiler
Tarih Öncesinde Politik Ekonomi
Timothy Earle

Özgün Künye
How Chiefs Come to Power
The Political Economy in Prehistory
© Stanford Universty Press, 1997

VERSUS KİTAP
© Her hakkı mahfuzdur.

Çevirenler: Burak Gürel, Demir Demiröz
Yayına Hazırlayan: G. Mine Olgun
Grafik Tasarım: Kübra Tekeli

1. Baskı, Ekim 2013
Versus Kitap: 141
ISBN: 978-605-5691-88-2

VERSUS KİTAP
Caferağa Mh. Nailbey Sk.
Umut Işhanı No: 15
Daire: 8 Kadıköy / İstanbul
Tel: 0 216 345 40 69 (pbx)
Faks: 0 216 345 40 68

Baskı
Deniz Ofset: Gümüşsuyu Cad. Odin İş Merkezi B Blok/403
Topkapı-İstanbul Tel: 0212 613 30 06
Sertifika No: 25001

www.versuskitap.com
versuskitap@versuskitap.com

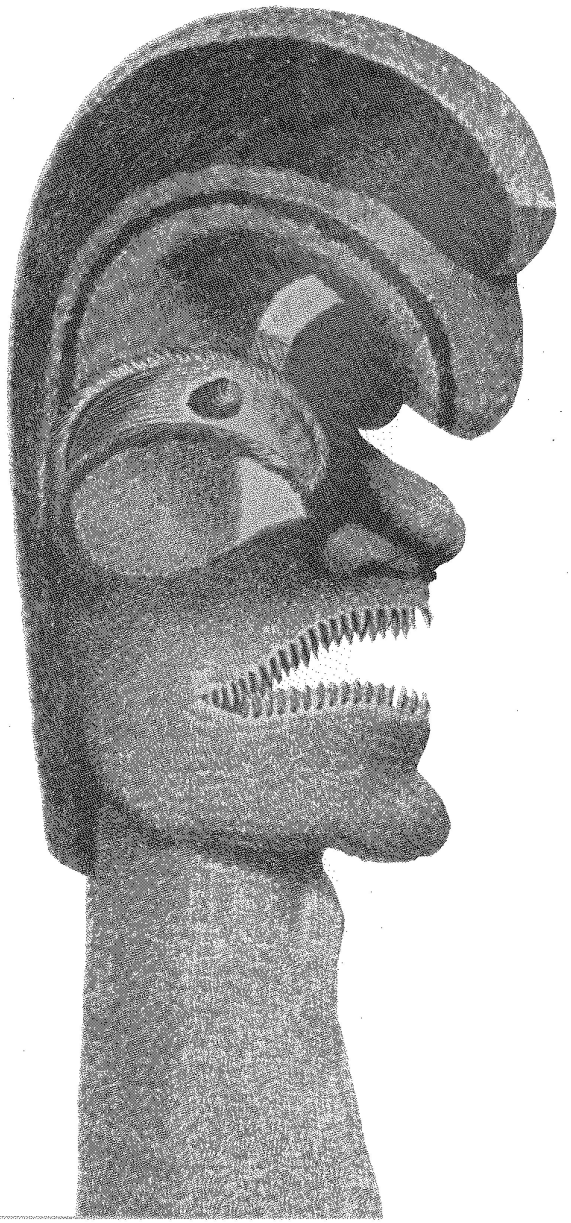
Şefler Nasıl İktidara Geldiler

Tarih Öncesinde Politik Ekonomi

Timothy Earle

Çevirenler: Burak Gürel, Demir Demiröz

versus

Araştırmalarımda işbirliği yaptığım meslektaşlarıma:

Hawai'i Sosyal Morfoloji ve Ekonomi Projesi, 1971-72 (Marshall Sahlins, direktör; Eliza Earle)

Yukarı Mantaro Arkeolojik Araştırma Projesi, 1977-89 (Terence D'Altroy, Christine Hastorf ve Catherine Scott, eş-direktörler; Cathy Costin, Melissa Hangstrum, Terry LeVine, Glenn Russell, Elsie Sandefur)

Calchaquí, Arkeoloji Projesi 1990-... (Terence D'Altroy, Ana María Lorandi ve Veronica Williams, direktörler; Elizabeth DeMarrais)

Thy Arkeoloji Projesi, 1990- ... (Jens-Henrik Bech, Kristian Kristiansen, Mike Rowlands ve Nick Thorpe, direktörler; Joyce ve Bob Daniels, Kristina Kelertas, John Steinberg)

İçindekiler

Önsöz 9

BİR
Giriş: Politik İktidarın Doğası 13

İKİ
Üç Şefliğin Uzun Vadeli Gelişimleri: Danimarka, Hawai'i ve And Dağları 31

ÜÇ
Ekonomik İktidarın Kaynakları 85

DÖRT
Askerî İktidar: Çıplak Gücün Stratejik Kullanımı 127

BEŞ
Bir İktidar Kaynağı Olarak İdeoloji 167

ALTI
Şefliğe Özgü İktidar Stratejileri ve Karmaşık Yapılı Politik Kurumların Ortaya Çıkışı 219

Bibliyografya 239

ÖNSÖZ

Bir kitap yazmak büyük bir emek ve düşünce ürünüdür. 1970'li yılların başlarında Michigan Üniversitesi'ndeki profesörlerim Kent Flannery, Richard Ford, Roy Rappaport, Marshall Sahlins, Eric Wolf ve Henry Wright bana ekoloji, ekonomi, toplum ve politika arasındaki karmaşık etkileşimleri anlamayı öğrettiler. O dönemde arkeoloji bölümlerindeki doktora öğrencileri, tarih öncesindeki insan gruplarının nasıl tarif edilmesi ve evrimlerinin nasıl açıklanması gerektiği sorularına yanıt veren, "sosyal arkeoloji" olarak tanımlanan alan üzerinde yoğunlaşıyorlardı. Oaxaca ve Mexico Vadisi'nden İran, Madagaskar ve Pasifik'e uzanan tarihsel sekansların çeşitliliği, karmaşıklığı ve özgüllüğü ile boğuşuldukça, toplumsal adaptasyon teorilerinin fikir babalarına saldırılıyordu.

İlk akademik görevim, Los Angeles, California Üniversitesi (UCLA) antropoloji bölümünde yardımcı doçentlikti. Burada 22 yıl geçirdim. Arkeoloji ile sosyokültürel antropoloji arasında, bir entelektüel bir köprü kurmak üzere işe alınmıştım. Michigan'daki eğitimim dolayısıyla, bu uzaklık benim için doğaldı, ama meslektaşlarım ve doktora öğrencilerim beni eğitmeyi sürdürdüler. İnsanların farklı çevrelerde yaşamayı ve geçinmeyi nasıl başar-

dığını anlamaya çalışan güçlü kültürel ekolojistler olan Allen Johnson ve Jim Hill, en yakın entelektüel müttefiklerim oldular. Hilda Kuper ve Sally Falk Moore gibi kıdemli akademisyenler ile Francesca Bray, Nancy Levine ve Anna Simons gibi genç akademisyenlerin içinde bulunduğu, sosyal antropoloji bölümündeki meslektaşlarımın her biri, toplumsal kurumların nasıl kurulduğunu anlamama yardımcı oldular. Northwestern Üniversitesi'ndeki yeni meslektaş grubum beni eğitmeye devam ediyor.

Fakat gerçek eğitimimi akademide değil, arkeoloji sahalarında aldım. Buradaki beşerî kalıntıların kafa karıştırıcı kaosu, insanların ve toplumların tarihlerini belgelemiştir. Arkeolojik projeleri, bu projelerde hiç yer almamış insanlara açıklamak güçtür. İmece usulü ile yapılan işler, geniş bir faaliyet alanını kapsar: kahvaltı hazırlamaktan bozulmuş otomobilleri tamir etmeye kadar uzanan gündelik görevler; lojistik planlama, kazı ve laboratuvar analizini kapsayan veri toplama; fikirlerin ileri sürülmesi, tartışılması, çöpe atılması ve geliştirilmesi yoluyla gerçekleştirilen olağanüstü entelektüel inşa. Bir arkeoloji projesinde yer alan meslektaşların yakınlık ve sezgi geliştirmesi hem yararlı hem de emek isteyen bir şeydir. Bu insanlar yaşamlarını ve amaçlarını paylaşırlar ve fikirleri birbirine öylesine çok karışır ve kaynaşır ki, bireysel katkılar anlamını yitirir. Bunun ardından, akademik dünyalarımıza geri döneriz ve her birimizin payına neyin düştüğünü, kimin neyi yayımlaması gerektiğini, çalışmamızın ürünlerinin ayrı kariyerler inşa edebilmemiz için nasıl bölünmesi gerektiğini belirlemeye çalışırız. Bu kitabı, bu projelerde yer alan meslektaşlarıma ve doktora öğrencilerime adıyorum. Bu kitap hem onların hem de benimdir.

Asıl yazma süreci uzundur. İnsan toplumlarının karmaşıklığı üzerine düşünmek, yazarın karmaşık ilişkileri sekans halinde görmesine, fikirler üzerinde düşünmesine, onların değeri hakkında kafa yormasına ve nihayet büyük bir emekle onları birbirine bağlamasına izin verir. Bu kitaptaki fikirlerin geliştirilmesine yardımcı olan Elizabeth Brumfiel, Terence D'Altroy, Elizabeth DeMarrais, Eliza Howe Earle, Christine Hastorf, Antoni Gilman

ve Patrick Kirch'e özel teşekkürlerimi sunuyorum. Onlar elinizdeki metnin ilk versiyonlarını (bazen tekrar tekrar) okudular ve benim içeriden bakarak göremediğim tutarsızlıklara, boşluklara ve hatalara işaret ettiler. Belki de bu kitap aslında onlara ait, ama gizli hataların sahibi benim.

Her zaman bir canavar olmak zorundadır. Bu canavar yazarın kendisidir. Akşam yemeği sofrasından zaman çalar, ailesini kabaca kapının dışında bırakır ve başkaları sevgiye gereksinim duyarken, yazı üslubu üzerine düşünür. Aileme –eşim Eliza, kızlarım Caroline ve Hester ile AFS'deki (American Field Service) kızım Ina Iffandhi– kucak dolusu şükran sunuyorum. Onlar saha araştırmamı paylaştılar, önemi hakkında benimle tartıştılar ve ardından geri çekildiler ve yazma işinin gerektirdiği bencilliğe izin verdiler.

Nihayet metnin hazır olduğuna karar verdim ve onu Stanford Üniversitesi Yayınları'nın dikkatli gözlerine teslim ettim. Baş editör Muriel Bell ile yardımcı editör Ellen F. Smith metnin gözden geçirilmesi ve üretim sürecini denetlediler. Son okuma editörü Lynn Stewart metni dikkatle okudu ve kitabı muazzam biçimde iyileştiren çok sayıda değişiklik yaptı. Pek çok illüstrasyonun ilk taslağını Deborah Erdman hazırladı, Mike Gabriel bunlara son şeklini verdi.

Saha araştırması ve metnin yazılması için pek çok kurumdan finansal destek aldım. Taslak metin UCLA'den ücretli izin aldığım 1994-95 akademik yılında yazıldı. Saha araştırması, Ulusal Bilim Vakfı'nın (National Science Foundation) verdiği beş burs ile desteklendi: Hawai'i Sosyal Morfoloji ve Ekonomi Projesi (GS728718X1); Yukarı Mantaro Arkeolojik Araştırma Projesi (BNS8203723); Calchaquí Arkeoloji Projesi (BNS8805471) ve Thy Arkeoloji Projesi (DBS9207082 ve DBS9116921). Wenner-Green Vakfı, Fulbright Komisyonu, Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi, Bernice P. Bishop Müzesi, Thy ve Batı Hanherred Müzesi, Danimarka Ulusal Orman ve Doğa Ajansı, Danimarka Araştırma Konseyi, UCLA (Akademik Senato, ISOP [Uluslararası Araştırmalar ve Denizaşırı Programlar], Antropoloji Bölümü,

Arkeoloji Dostları ve Arkeoloji Programı), Northwestern Üniversitesi, Columbia Üniversitesi ve Minnesota Üniversitesi'nin sağladığı daha küçük miktardaki burs ve yardımlar da saha araştırmasını destekledi. Cömert ve sürekli destekleri için hepsine teşekkür ediyorum.

T.E

1
Giriş: Politik İktidarın Doğası

İnsan toplumunun evrimini açıklamak, antropologları ve öteki sosyal bilimcileri zorlayan bir iştir. Açıklama denemelerinin tarihi uzun ve ayrıksıdır, birbirinden farklı sosyal, politik ve ekonomik teorileri kapsar (örneğin bkz. Harris 1968). Açıklamaların çeşitliliğini kavrayabilmek için, Johnson ve Earle (1987), Price ve Feinman (1995) ile Sanderson'un (1995) yakın dönemde yaptıkları sentezleri okumanızı tavsiye ederim. Konuya ilişkin teoriler, insan toplumlarının entregre karakterini sıklıkla vurgulamış (örneğin bkz. Flannery 1972; Service 1962; Steward 1955) ve liderlerin sorunları çözmek için ortaya çıktıklarını, böylelikle grup üyelerinin refahını artırmayı sağladıklarını ileri sürmüştür.

Bununla birlikte, toplumsal süreci yeniden ele alan çalışmalar, insan özneliği üzerine odaklanmıştır. Brumfiel (1992, 1994), insanların farklı çıkar ve motivasyonları ile cinsiyet, yaş grubu, fraksiyon, etnisite ve sınıf temelli farklı toplumsal kesimlerin varlığına dikkat çeker. Karmaşık yapılı toplumlar, hiyerarşik olmaktan çok "heterarşik"tirler (Ehrenreich, Crumley ve Levy 1995); bu basitçe, farklı kesimlerin kendi iç hiyerarşilerine sahip oluşunun genel toplumsal merkezîliği saptırıyor olması anlamına gelir. Bu yeni düşünce, insan toplumunun kurumsallaşma-

sının ne kadar sorunlu olduğuna vurgu yapar. Modeller, insan yaşamının anarşizan dinamiklerine odaklanırlar, ama karmaşık insan toplumlarının güçlü kurumlar ile birlikte ortaya çıktıklarını da biliyoruz. Bu nasıl olabilir? Bu soruyu yanıtlamaya çalışırken, liderlerin iktidarı nasıl ele geçirdiği ve bu iktidarın nasıl kurumsallaştığı sorularına odaklanıyorum.

Politik bir mantığı izleyerek, liderliğin kişisel faydalarının, prestij ve tahakküm elde etme arayışını açıklamak için yeterli olduğuna inanıyorum. Her birey tahakküm kurmayı istemez, ama herkes tarafından tanınmayı, öne çıkmayı arzulayan bireyler tüm insan topluluklarının içinde mevcuttur. Neden? Pek çok insan, iktidar arayışını, üreme başarısındaki biyolojik kökenlerine dayandıracaktır. Savları basit ve ikna edicidir; ama bu kitabın kapsamının dışında kalmaktır. Leach'i (1954) izleyerek, basitçe, tüm toplumlarda bazı bireylerin politik avantaj elde etme arayışında olduğunu varsayıyorum. Bu kuşkusuz sorunlu bir varsayım. Antropologların, farklı kültürlerin birbirlerinden temelde ayrıştığı ve her birinin kendi terimleriyle anlaşılması gerektiği biçimindeki inancını dikkatli biçimde kabul etmeliyiz. Fakat insan varoluşunun çeşitliliği içerisinde, toplumsal yaşamın ortak temaları ve süreçleri kesinlikle mevcuttur. Ben burada, politik tahakkümün kurumsallaşması ile ona karşı direnişi böyle bir ortak eylem alanı olarak tanımlamayı ümit ediyorum.

Tahakküm kurmaya yönelik politik motivasyon yaygın olsa da, her bir liderin tahakküm arayışı bir toplumdan diğerine çarpıcı biçimde değişir. Bazı kültürlerde, değerler politik hırsı köstekler ve politik bakımdan motive olmuş kişiye karşı çıkan güçlü kültürel (ideolojik) araçlar olarak işlev görür. Ayrıca, pek çok kültürde, iktidar mücadelesi karmaşık ve çok boyutludur. Yükselen farklı liderler arasındaki mücadeleyi ve bu liderliğe karşı direnişi (sınırlamaları) içerir.

Burada, liderler bütün toplumsal bağlamlarda ortaya çıkar *demek istemiyorum*. Öne çıkmak isteyen bireyler, bir yığın nedenden dolayı sıklıkla başarısız olurlar ve kültürel nedenler bunlar arasında en önemlileridir. Motivasyon teorisine –insanlar

yaptıkları şeyleri niye yaparlar– ilişkin soruları çözmeye çalışmayacağım; böyle bir hedef, benim arkeolog bakış açıma epey uzak görünüyor. Bunun yerine, yükselen elitlerin bölgesel şeflik organizasyonlarını nasıl yarattığını ve bunlar üzerinde nasıl hakimiyet kurduğunu anlamak için, organizasyon teorilerine odaklanıyorum (bkz. Mann 1986: 7).

Buradan bakıldığında, sorgulamam oldukça sadeleşiyor: *Lider olmayı hedefleyen insanların, bir durumda başarılı olup diğerinde başarısız olmasına yol açan şey nedir?* Politik sürecin basit bir tablosunu ve insan toplumunun evrimi içindeki yerini sunan bu kitap, bu dolambaçsız soruyu yanıtlamaya çalışıyor.

Bazı Tanımlar

Politik sürecin dinamiklerini özetlemeden önce, birbirleriyle kesişen bir dizi kavramın tanımlanması ve kısaca tartışılması gerekiyor.

Otorite, liderlik etme hakkı ve sorumluluğudur. Bu tür bir liderlik, kabiliyeti ve toplumsal konumu takdir eden bir grup tarafından onaylanır. Weber'e göre, sosyolojik bir kavram olan otorite sayesinde, fiziksel şiddet gerekmeksizin emirlere itaat edilir. İnsanlar isteyerek bir liderin peşinden giderler, çünkü yapılması doğru olan şey budur. Genellikle, liderlerin bir toplumun düzgün biçimde işlemesini sağladığı düşünülür. Devletsiz bir toplumda otorite, belirli eylem alanlarındaki –ritüel, toplumsal, askerî vb.– hak ve sorumlulukları belirleyen toplumsal statülere karakteristik olarak dayanır (örneğin Mair 1977). Bazı bireyler için, liderlik yapmak "doğal"dır, çünkü şecere temelinde belirlenim veya kanıtlanmış kabiliyet yoluyla toplumsal konum elde ederler. Yakın dönemin literatüründe vurgu, belirsizlik olgusuna doğru kaymıştır. Şecere yapısı, bir kimsenin bir grubun lideri olmak için uygun olduğunu belirleyebilirse de, toplumsal gerçeklikler karmaşık bir politik süreç içerisinde ortaya çıkar (Moore 1978). Dolayısıyla otorite, geleneksel değerlerden ve kurumsal yapıdan kaynaklanan bir iktidar kaynağı haline gelir, iktidarın diğer tüm kaynaklarında olduğu gibi, otorite üzerinde de müca-

dele verilir. Otoriteyi ideolojinin bir parçası olarak görüyorum.

İktidar, bir liderin diğer insanlar üzerindeki hakimiyeti ile ölçülür (Mann 1986: 6). Otoriteden farklı olarak, iktidarın arkasında en azından ima edilen bir tehdit mevcuttur; sıradan insanların iktidara riayet etmesi isteğe bağlı değildir. Sosyal bilimlerde iktidara ilişkin yaklaşımlar hayli kapsamlıdır (bkz. Adams 1966; Barnes 1988; Bloch 1989; Foucault 1970, 1980; Giddens 1979; Lenski 1966; Mann 1986). Bana göre, toplumsal iktidar bir kaynak değildir; insanlar arasındaki eşitsiz bir ilişkidir (Giddens 1979: 91). Eşitsiz ilişkiler, iktidar ağları yaratan çeşitli araçlar vasıtasıyla kurulur. Örneğin Mann, toplumları "birbirleriyle örtüşen ve kesişen çok sayıda toplumsal-mekansal iktidar ağlarından oluşan" varlıklar olarak niteler (1986: 1). Kuramcılar, toplumsal organizasyon, ekonomi, askerî kudret, ideoloji ve enformasyonu içeren farklı iktidar kaynakları sayarlar (Friedman ve Rowlands 1977; Mann 1986; Earle 1987, 1994a; Haas, Pozorski ve Pozorski, 1987). Bunlar iktidarı kuran araçlardır. İktidarın önemli kaynakları bir toplumdan diğerine değişir, ama çok sayıda kaynak tüm toplumlarda mevcuttur. Politik süreç, bu farklı kaynakların birbiriyle etkileşimini içerir. Burada savunacağım gibi, bu kaynaklara erişimi yapılandıran belirli tarihsel koşullar, politik hiyerarşileri merkezîleştirme ve kurumsallaştırma gayretlerinin uzun vadeli başarısını veya başarısızlığını belirler.

Kontrol, iktidarın üretildiği araçlar olan kaynaklara erişimi kısıtlayabilme kabiliyetidir. Bu araçlar, onları manipüle etmeyi kolaylaştıran veya zorlaştıran temel özelliklere sahiptir. En nihayetinde bir toplumdaki iktidar ağları hem rızayı sağlamak hem de iktidara rıza gösterilmesine direnmek için kullanışlıdır. Örneğin, bir savaşçı ve onun kılıcı biçimindeki askerî kudret, kuvvetli bir baskı gücü uygular. Ama bu iktidarın bizzat kendisi, az sayıda insan tarafından kontrol edilebilir ve kendi özel kullanımları için sınırlanabilir mi? Bunun başarılamadığı noktada, iktidar aynı zamanda bir dağılma ve anarşi gücüdür. İktidar kaynaklarının, yönetim kurumlarını kurmak amacıyla nasıl kullanıldığını

anlayabilmek için, iktidarın kurulmasını sağlayan araçlara erişimin nasıl sınırlandırıldığını anlamak elzemdir. Bir toplumdaki iktidarın nihai doğası ve etkinliği, çok sayıdaki iktidar kaynağını tekelleştirmenin kolaylık derecesinden kaynaklanır.

İktidarın Kaynakları

Toplumsal iktidarı kontrol etmeyi amaçlayan yükselen şeflerin öncelikli olarak ilgilendikleri şey, ulaşılabilir iktidar kaynaklarının doğasıdır. Şefin iktidarının toplumsal ilişkilerden mi, ekonomiden mi askerî kudretten mi, yoksa ideolojiden mi kaynaklanıyor olduğu, şefin toplumsal konumunun kapsamını ve istikrarını büyük ölçüde belirler.

Toplumsal ilişkiler, potansiyel iktidar kaynaklarından birisidir. İnsanlar, birbirleriyle sürekli münasebetleri yoluyla ilişkiler kuran ve bunları yıkan, toplumsal hayvanlardır. İnsanlar arasındaki gündelik ilişkilerin biyolojik mirasımızda belirli kökleri olduğunu tahmin edebiliriz; çiftler, ebeveynler ile çocuklar ve kardeşler arasında besleme, dayanışma ve tahakküm bağları sürekli olarak kurulur ve mücadele konusu olur. İktidar ilişkileri, aile hayatının gündelik yakınlığı içerisinde mevcuttur ve bu ilişkiler daha geniş klanlar ve soyları ortaya çıkarmak üzere zaman içerisinde devam ettirilir ve genişletilir (Malinowski 1944; Johnson ve Earle 1987). Merkezî dayanakları, kültürelr kurallar ve değerlerce dönüştürülen akrabalık ilişkileri olan politik alanlar kurulur.

Geleneksel toplumlarda, bir kişinin toplumsal hiyerarşi içindeki konumu onun otoritesini büyük ölçüde belirlediği için, toplumsal konum elde etme çabası politik süreç bakımından kritik önem taşır. Akrabalığın kültürel ilişkileri, insanlar üzerindeki iktidarı temsil eden hak ve yükümlülükleri belirler; politik bireyler iktidarı merkezîleştirmek ve iktidarın alanını genişletmek için bu ilişkileri (stratejik evlilikler, evlat edinme, babalık yapma ve benzeri yollarla) manipüle ederler. Örneğin Trobriand Adası'nın sakinleri arasında koca, bacanağından *urigubu* adı veri-

len, yer elmalarından oluşan bir ödeme alır (Malinowski 1922). Bu görünürde erkeklerin kız kardeşlerinin eşlerine verdikleri ve eşlerinin erkek kardeşlerinden aldıkları basit bir karşılıklı mübadele anlaşılabilir. Ancak çok sayıda kadınla evlenerek bu mübadeleleri manipüle eden şefler, çok sayıda yer elmasını istif ederler. Malinowski (1935), 80 tane eşi olan bir şeften söz eder.

Şeflikler, normalde akrabalık temelinde kurulan toplumlar olarak nitelenir; bu da bir kişinin akrabalık sistemindeki yerinin onun toplumsal statüsünü ve politik konumunu belirlediği anlamına gelir. Doğu Polinezya, bunun ders kitaplarına girmiş bir örneğidir (Sahlins 1958). Bir bireyin rütbesi, onun (ilk erkek evlattan diğer ilk erkek evlada ve ondan da öteki ilk erkek evlada geçen) soyun en kıdemli çizgisine olan şecere mesafesi tarafından ölçülür. Yüksekten düşüğe doğru giden bu statü sıralaması, kutsallığı ve politik makam elde etme haklarını belirler. En yüksek rütbeye sahip olan erkek (birinci eşten olan ilk erkek çocuk), büyük şeflik makamını babasından devralmalıdır. Bu konuma bağlı olarak, hem otoriteye hem de ekonomik, askerî ve ideolojik iktidara özel erişime sahip olur. Daha düşük rütbeye sahip olan diğerleri ise şeflik hiyerarşisindeki konumlarından ayrıcalık elde ederler. Hawai'de, şecere uzmanları büyük şefe bağlıdırlar; politik makam elde etmek isteyen bireyler bu uzmanların yanına giderler, şecere çizgilerini ezberden okurlar, *ali'i 'ai ahupua'a* ("topluluktan geçinen şef") gibi bir mevki için uygun olup olmadıkları böyle belirlenir. Bir başka örnekte, Friedman ve Rowlands (1977) devletsiz bir toplumda (tarih öncesi dönemde Avrupa'daki kabile organizasyonunda) şeflerin evlilik yoluyla akrabalık sistemini kontrol ederek nasıl prestij elde ettiklerini tasvir ederler. Yerel bir şef, prestij mallarının dolaşımını, ziyafetleri ve evlilikleri manipüle ederek politik otorite konumuna ulaşır. Politik ilişkileri ve buna bağlı emek gücü kullanımı ve kişisel destek elde etme haklarını içeren soy sistemi, bu nedenle şeflik temelindeki iktidar stratejilerinin en temel dayanağı olarak görülür.

Ancak, soy kendi başına zayıf bir iktidar kaynağıdır. Her insan, tanımı gereği bir akrabalık ağının parçasıdır ve akrabalık id-

diasını genişleterek ilişkilerini kurmayı deneyebilir. Bu nedenle, akrabalık daha az hiyerarşik toplumlarda kritik öneme sahiptir, çünk kısmen herkese başkalarından yardım istemesini sağlayan bir strateji sunar; muazzam bir eşitleyicidir. Şefler yardım eden, ihtiyacı olan herkese yardım etmekle ahlaki bakımdan yükümlü kişiler olarak görülür (Sahlins 1972). Şefliklerin kökenlerine bakıyorsak, herkesin yaşamını idame ettirmek için gerekli olan şeyleri ahlaki bir hak olarak elde etmek üzere, akrabalık bağını manipüle ederek yükselen liderlerle pazarlık ettiği olgusu üzerine odaklanırız. Akrabalığın toplumsal iktidar elde etmek için büyük bir araç olduğunu söylemiyorum. Bununla birlikte, akrabalık toplumun münasip ilişkiler geleneğinin bir parçasıdır ve şefler dahil herkesin yardım elde etmek için kullandığı bir vasıtadır.

Toplumsal tabakalaşmaya eşlik eden değişen ideolojinin bir parçası, yöneten ile takipçileri arasındaki akrabalık bağının kopuşunu içerir. Akrabalığın eşitleyici bağları, nihai olarak iktidarın öteki, daha fazla kontrol edilebilir kaynaklarına tabidir. Var olan toplumsal sistem, insanları avantaj bakımından birbirinden farklılık gösteren konumlara yerleştirir. Ama bu sistemler nasıl yaratılır, pekiştirilir ve sürdürülür? Akrabalık hakim ideolojinin bir parçası olarak kavranabilir; bireyler politik avantaj elde etmek için onu manipüle etmeye heveslidir. Mevki ve mülkiyetin miras bırakılmasında belirgin olan eşitsizliğin nasıl kurumsallaştığını anlamak zorundayız ve bu bizi iktidarın üç öncelikli kaynağını –ekonomik, askeri ve ideolojik– değerlendirmeye sevkeder.

Ekonomik iktidar, rıza satın alma yeteneğinden kaynaklanır. Maddi ödüller ve mahrumiyetler temel prensibine dayanır. İnsanların üretim ve mübadele organizasyonları, geçim ve toplumsal yaşam için hem gerekli olan hem de arzulanan kaynaklara ve mallara erişimi belirler. Özel mülkiyet, kapitalist toplumsal formasyonlara ilişkin Marksist teorinin temelidir. Kapitalizmde, sıradan insanlar yeterli teknolojiden mahrum oldukları için malları etkili biçimde üretemezler; teknoloji sermayesine sahip olan

insanlar için çalışmak zorundadırlar; sermaye sahipleri kâr ederken işçiler geçimlik düzeyde ücret için ter dökerler. Mülkiyeti kapitalistlerden söküp alarak ve onu işçilerin yararı için devletin elinde merkezîleştirerek azınlığın ekonomik iktidarına son vermeyi öngören Marksist çözüm devrimciydi.

Şefliklerde, geçim ve servetin üretim ve mübadelesi üzerindeki kontrol, politik iktidarın temelini oluşturur. Hawai'i'de topluluk şefleri, şefin topraklarında ve özel projelerde kullanılan angarya emeğinin karşılığında halka, şefin sulanan topraklarını üzerinde, geçimlerine yetecek büyüklükte toprak ayırırlardı. Şefler, sulama sistemlerine, ellerinde tutarak dolayısıyla tercih edilen geçim kaynaklarına erişimi kontrol ederek sıradan insanların emek gücünü yönetiyorlardı. Nerede yaşadığınızı, toprağı yöneten kişinin size nerede "iş vereceği" belirliyordu. Buna karşılık, Bronz Çağı'nda Danimarka'da ve kuzey Avrupa'nın geri kalanında bölgesel elitlerin ortaya çıkışının zeminini oluşturan şey, özel manifaktür üzerindeki kontrol ile prestij mallarının bölüşümüydü (Friedman ve Rowlands 1977).

Ekonomik iktidar, üretim kaynaklarına veya tüketim mallarına erişimi kısıtlama yeteneğine dayanır. Geçim kaynakları ve teknoloji üzerindeki kontrol, basit ama etkili bir iktidar kaynağıdır. Mübadele üzerindeki kontrol, ekonomik kontrolün daha geniş bölgelere doğru genişletilmesine izin verir, ama mübadele ağları, doğası gereği ademimerkezîdir ve bu yüzden toplumsal iktidar için mübadeleye bel bağlamanın, merkezî kontrolü desteklemekten ziyade zayıflatması muhtemeldir. Ekonomik iktidarın gerçek önemi, politik ekonomi aracılığıyla gerçekleşen maddi dolaşımın şefler tarafından alternatif iktidar kaynaklarını beslemek ve sürdürmek için kanalize edilebilmesi olabilir. Ekonomik iktidar, aynı zamanda iktidarın öteki kaynaklarına –kaynakları savunmak için askerî kudrete, eşitsiz erişim haklarını kurumsallaştırmak için ise ideolojiye– bağlıdır.

Askerî kudret, zor kullanarak rıza elde etmekten kaynaklanır. Toplumsal hiyerarşilerin kurumsallaşması olmadan, güçlü liderler tehdit ve gözdağı yoluyla rıza elde eden kabadayılardan başka bir şey değildirler. Basit düzeyde kudret ise isabetlidir. Zor

kullanabilme yeteneği, politik sürecin kilit bir parçasıdır. And Dağları örneğinde, liderler öldürmeye ve ölmeye hazır, korkulan savaşçılar olarak bilinen, başarılı cengaverlerdir (*cinchekona*, tekil hali *cinche*). Şeflere soy-akrabalık ve sadakat yoluyla bağlı ve onun arzusunu yerine getirmeye istekli bireyler olan savaşçılar, şefi destekler. Gilman (1981), politik liderleri, haraç karşılığında koruma sağlayan yerel haydutlar olarak görür. Politik üstünlük, özel savaşçı yeteneklere, eğitime ve cephaneye sahip olunarak elde edilen zora dayalı avantaja bağlıdır (Goody 1971; McNeill 1982).

Spencer'ın on dokuzuncu yüzyıldaki yapıtını izleyen Carneiro (1970, 1977, 1981), savaşın politik sistemlerin oluşumu ve genişlemesi bakımından önemli olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, hiç kimse isteyerek bir başkasının otoritesi altına girmez; fiziki mücadele, liderliği belirler ve karmaşık politik sistemler fetih yoluyla oluşturulur. Şeflikleri karakterize eden şey, sık ve yaygın savaşlardır ve iktidara yükseliş, köken bakımından her daim zımnen askerîdir (Carneiro 1981). Hawai'i'nin en önemli liderlerinin yatağında öldüğü pek görülmemiştir; isyanlarda veya fetihlerdeki çatışmalar sırasında yahut yakın müttefikleri tarafından suikastle öldürülmüşlerdir.

Askerî kudret, toplumsal iktidarın gerçekten oldukça sorunlu bir kaynağıdır. Savaşçılar, yükselen bir liderin bir bölge üzerinde tahakküm kurmasını sağlayan korku araçlarıdır. Ama aynı zamanda şefin kendisi de gücü ve öfkesi kendisine karşı yönelebilecek bu savaşçılardan korkmak zorundadır. İzlanda destanları, Hawai'i'nin yönetici soyları ve And Dağları'nın lordlarına ilişkin kayıtlar isyan, ihanet ve entrika ile doludur. Liderler, politik iktidarlarını genişletmek için savaşçılarına bağımlı olmakla birlikte, ihanete karşı tetikte olmak zorundadırlar. Nihayetinde savaşçı kudreti, liderlik kurumları içinde istikrarsızlaştırıcı ve ayrıştırıcı bir güçtür; yalnızca üzerinde hakimiyet kurulduğu ve stratejik olarak yönlendirildiği müddetçe etkilidir.

İdeoloji, rızanın rutinlerinden kaynaklanır. Bir otorite yapısı kurar ve yönetim pratiklerini kurumsallaştırır. İdeolojiler top-

lumsal düzenin kodunu –toplumsal ve politik organizasyonlar nasıl yapılandırılır; belirli haklar ve sorumluluklar neden vardır– sunar. İdeolojiler bir parça kültürdür; bir şekilde farklı inanç, davranış, ritüel ve maddi kültüre sahip olduğu düşünülen belirli toplumsal tabakalarla ilişkilendirilirler. Yönetici tabakanın kültürel perspektifi olan ideoloji, toplumun geneline düzenleyici ilkeler olarak empoze edilebildiği ölçüde, tahakkümü kolaylaştırır ve meşrulaştırır. Peru'nun dağlık bölgelerinde şefler, saldırganlara karşı topluluğun savunmasını üstlenen kıyıcı savaşçılar olarak temsil ediliyorlardı. Topluluğun hayatta kalmasının savaşçılarına bağlı olduğu düşünülmekteydi. Hawai'i'nin yüksek şefleri tanrıydı, tanrının kıyafetleri olan parlak renkli tüylü pelerinleriyle başkalarından ayrılıyorlardı. Hawai'i'nin en yüksek şefi, Makahiki seremonisinde yıllık ödemeleri toplamak için adanın etrafında ilerlediği sırada, toprakların ve halkın doğurganlığından sorumlu olan, Lono tanrısıydı.

Yapısalcı Marksistler maddi koşullar, toplumsal yapı ve ideoloji arasında karmaşık bir nedensellik görürler. Bu nedenle, geleneksel bir toplum akrabalık ve krallığı, toplumsal yeniden üretimi güvenceye alan ideolojiler olarak kullanabilir (Friedman ve Rowlands 1977; Godelier 1977; McGuire 1992; Meillassoux 1981). Hakim bir ideoloji, dünyaya "doğal" bir düzen atfeder; dünyanın münasip biçimde işleyemeye devam etmesi için belirli toplumsal, politik ve ritüel hareketlerin gerektiğini varsayar. Liderler takip edilmelidir; takipçilere liderlik edilmelidir. Bu, mitler, efsaneler ve seremoniler aracılığıyla gündelik yaşamın toplumsal dokusuna işlenen kozmik düzenin bir parçasıdır. İdeolojiler, kurumlar için anayasa işlevini görürler.

Bilgi, iktidarın temellerinden birisidir (Barnes 1988). Nihai olarak, liderlerin takipçileri her zaman direnme "gücü"ne sahiptir, ama liderler, yönetici elitin otoriteyi elinde bulundurmaya hakkı ve kudreti olduğu izlenimini verecek biçimde bilgiyi manipüle ederler. Genel olarak kabul gören liderlik niteliklerinden birisi, konuşma yeteneğidir; Büyük Adamlar ve Büyük Kadınlar takipçilerini kendilerine itaat etmenin ve uymanın avantajlarına ve gerekliliğine sürekli ikna eden, mükemmel hatiplerdir. Şefler

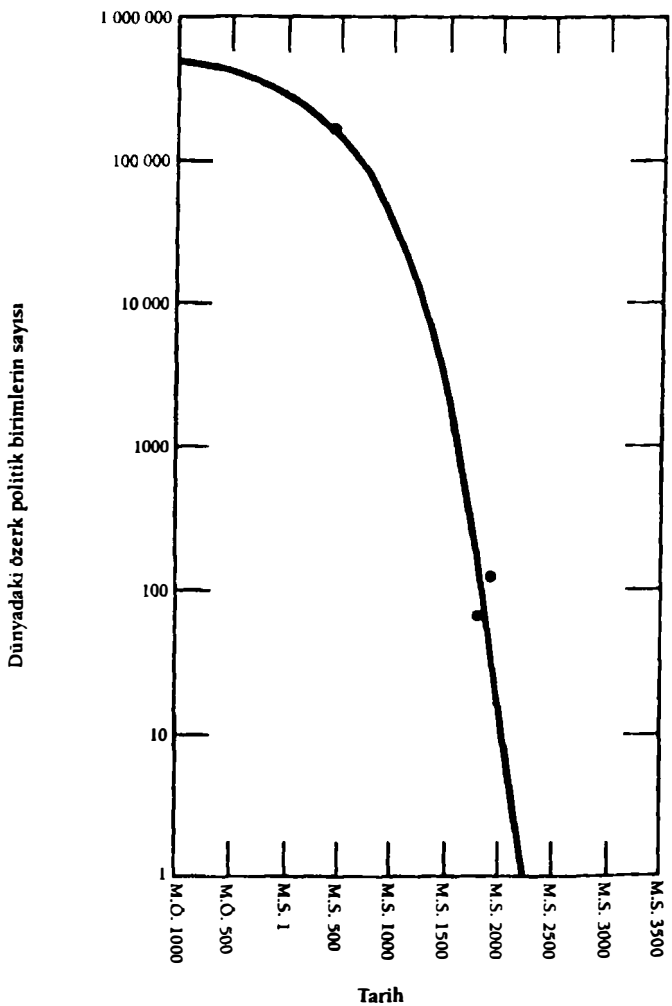
veya onların temsilcileri, takipçilerini ikna etmek, yönlendirmek ve onlara teşekkür etmek için konuşurlar. Bu iletişim, liderlik haklarını ortaya koyan törensel etkinlikler ve liderin toplumsal emeği koordine etme yeteneğini topluma bildiren anıtlar inşa etme yoluyla genişletilebilir ve vurgulanabilir.

Akrabalığa ve askerî kudrete benzer biçimde, ideoloji tek başına zayıf bir iktidar kaynağıdır. Her birey, uygun ve münasip gördüğü ne varsa ona inanabilir ve onu başkalarına ilan edebilir. Bir kültür, doğası gereği parçalı ve bölünmüştür; yaş, cinsiyet, meslek, bölge, sınıf ve bireylik bakımlarından farklılıkları niteleyen çok sayıda fikri temsil eder (Keesing 1985). Kültürü insanların kafalarındaki normlar ve değerler olarak düşünürsek, nasıl olup da kültürün genel olarak (ideolojinin ise daha dar biçimde) iktidarın etkili bir kaynağı olarak geniş biçimde paylaşılabildiğini ve kullanılabildiğini anlayamayız. Her insan, neyin olması gerektiğine dair, kişisel deneyimlerinin ve ilgilerinin biçimlendirdiği, kişiselleştirilmiş bir gerçekliğe sahiptir. İnançları birleştirebilmek ve toplumsal eyleme yön verebilmek için, ideolojilerin, merkezî olarak manipüle edilebilen ve bir hedef grubu tarafından ortaklaşa deneyimlenebilen bir maddi formda ortaya konması gerekir. İdeolojiyi üretimin ekonomik sürecinin içine yerleştiren ve politik iktidar için yaşanan rekabette ona merkezî bir rol veren şey tam da bu maddileşmedir.

İktidar Ağlarının Kontrolü

Politik iktidar, doğası gereği sorunludur; zira merkezî otoriteye karşı kullanabilecek çok sayıda faktöre bağlı olduğu gibi, merkezî otorite tarafından da kullanılabilir. Karmaşık, merkezî olarak örgütlenmiş toplumların evrimi bir mit midir? İktidara liderlik etme, onu sağlamlaştırma ve devretme çabaları başarısızlığa uğramaya mahkum mudur? Politik merkezîlik bazen yükselip bazen düşüşe geçse de, uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında, politik sistemler, tek bir politik birime entegre edilmiş nüfus ölçeği bakımından düzenli olarak evrim geçirmektedirler. İnsanlık tarihi boyunca, dünya nüfusu arttıkça dünya üzerinde-

ki bağımsız politik birimlerin sayısının çarpıcı olarak azaldığı bir gerçektir (Şekil I.I; Carneiro 1977). Neolitik dönemin başlangıcında, en geniş politik birimin büyüklüğü birkaç yüz kişiydi ve böyle 100 000 politik birimin mevcut olduğunu tahmin edebiliriz; günümüzde en geniş politik birim, bir milyardan fazla insan içermektedir ve Birleşmiş Milletler'de yalnızca 160 egemen devlet mevcuttur.

Şekil 1.1. Bağımsız politik birimlerin azalan sayısı (Carneiro 1977).

Toplumsal alanda, iktidar ağları birbirleriyle örtüşür ve kesişim (Mann 1986). Gelecek vadeden liderler ve gruplar, üstünlük kurma veya sadece hırçın politik bir dünyada ayakta kalma arayışları sırasında, ellerinin altında hangi araçlar varsa onlardan iktidar çıkarmaya mecburdur. Konum elde etme rekabeti sırasında, çelişkili iktidar kaynaklarına sahip olan ve merkezî bir hiyerarşik yapısı bulunmayan liderler, kurumsal olarak bölünebilirler (Crumley 1987). Politik tasarıların giderek artan oranda istikrarsız olmasının, birbirleriyle yalnızca sınırlı yollardan kesişen ayrı iktidar temellerinin kurumsallaşmasından kaynaklanabildiği, pek çok örnekte görülmüştür. Merkezîleşmiş politik kurumların evrimi, toplumsal değişim eğrileri içinde bir kuraldan ziyade istisna olabilir. Örneğin Mann (1986), Ortadoğu'da güçlü devletlerin oluşumunu, bir çöl toplumunu liderlerine bağlayan sulama teknolojilerine içkin olan ekonomik iktidara dayanan toplumsal süreçlerin alışılmadık (ama biricik olmayan) bir sonucu olarak görür. İktidar kaynakları üzerindeki kontrol, liderliğin toplumlarda istikrarlı biçimde kurumsallaşmasının ve genişlemesinin temelidir. Bu kontrolün nihai olarak, tüm iktidar kaynaklarının gelişimini finanse eden ve böylelikle onların üzerinde merkezî hakimiyet kuran, oluşum halindeki politik ekonominin maddi süreçlerinde yattığı gösterilebilir.

Bir iktidar kaynağının diğerine üstünlüğünden bahsetmek mümkün müdür? Hiçbir kaynak tek başına, politik kurumların içinden çıkarıldığı vasıta olamaz ve her bir kaynak belirli durumlarda birincil önem taşıyabilir. Papalar taç giymiş ve kralları yok etmiştir veya bunun tersi de yaşanmıştır; söz ve kılıcın ikisi birden kudretli olabilir; ekonomik nüfuz için de aynı şey geçerlidir.

Ama iktidar kaynakları, istikrarlı ve merkezîleşmiş politik kurumlar oluşturmada aynı ağırlığa sahip değildir. Otorite arayışı çerçevesinde tüm kaynaklar manipüle edilmeye açık olsa da, maddi süreçler öncelik taşır. Ekonominin fiziksel özü, onu geniş çaplı ve zamansal sürekliliğe sahip toplumsal kurumlar oluşturmak için ideal bir vasıta haline getirir. Üretim ve müba-

dele, doğaları gereği örgütlenmeye dayalıdırlar; insanları organik ve kesin biçimde birbirlerine bağlarlar. Maddi şeyler, toplumsal ilişkilerin gücü üzerindeki düşünüşü tatmin, sembolize ve terörize edegelmiştir, ama bu ilişkilerin mahrum olduğu sürekliliğe ve genişlemeye sahiptir. Kültürel şeylerin akışı, şiddet ve inanç araçlarını ekonominin örgütlü ilişkilerine bağlar. Ekonomi üzerindeki kontrol, böylelikle iktidarın diğer araçlarına uzun vadeli erişimi istikrarlı hale getirir ve sınırlar.

Tek tek liderlerin politik kurumları kurma, genişletme ve pekiştirme alanındaki politik başarısı, birbirleriyle rekabet halindeki bireyler ve toplumsal grupların iktidar kaynaklarına erişiminin sınırlandırılmasına bağlı olmuştur. Potansiyel iktidar kaynakları, artan karmaşıklıkta zenginleşse de, farklı iktidar kaynaklarını birbirlerine bağlama ve politik ekonomi üzerindeki kontrol aracılığıyla bu kaynakları doğrudan veya dolaylı olarak kontrol etme becerisi sayesinde, politik kurumların ölçeği büyümüştür. Buradan net olarak çıkan sonuç, farklı iktidar kaynaklarının temel olarak birbirleriyle iç içe geçtiği, bağımsız olduğu ve maddi bir temel üzerinde geliştiğidir.

Maddi süreç, farklı iktidar kaynaklarının ekonominin içinde temellenmesine izin verir; kaynaklar ve teknoloji üzerindeki kontrol, genel olarak insan faaliyetlerinin, özel olarak da insan emeğinin kontrolüne doğru genişletilebilir. Böylelikle, toplumsal karmaşıklığa çıkan çok sayıda yol ve bu yollarda çok sayıda karanlık vadi olsa da, politik bakımdan genişleyen, merkezîleşmiş kurumların oluşturulması, erişilebilir iktidar kaynaklarının ekonomik kontrol içerisinde kök salmasını gerektirir. Politik merkezîleşme ne gerekli ne de kaçınılmazdır; daha sonra göreceğimiz gibi, Hawai'i şefleri güçlü biçimde merkezîleşmiş kurumları yönetirken, Perulu Wanka şefleri parçalı olmaya devam etmiştir.

Bu kitap bir multilineer (çokdoğrusal) evrimci yaklaşımı benimsiyor (Steward 1955; Johnson ve Earle 1987). Bu yaklaşımın multilineer yönü, karmaşıklığa giden farklı yollar olduğunu kabul ediyor. Farklı iktidar kaynakları, belirli tarihsel koşullarda mevcuttur ve bu kaynaklar sonsuz çeşitlilikteki yollarla bir

araya getirilebilir. İktidar kaynaklarının doğası ve yapılandırıldıkları yollar bu şekilde tek bir politik birimin uzun vadeli toplumsal dinamiklerini etkiler. Bu yaklaşımın evrimci olduğunu söylerken, kurumsallaşmış politik örgütlenmelerin genişleme ve çöküş dinamikleri üzerine odaklanmasını kastediyorum. Toplumsal evrimin, arzulanır veya teleolojik bir hedefe doğru durmaksızın ilerleyen, kaçınılmaz bir şey olduğunu kastetmiyorum. Bundan ziyade, politik sistemlerin karakterini (isterseniz seçilim yoluyla deyin) belirleyen değişim güçleri mevcuttur. Bir sistem genişleme ve yaşamını sürdürme anlamında "başarılı" olurken, diğeri neden başarısızlığa uğrar? Şefin iktidar kaynaklarına erişimi kontrol etme ve genişletme becerisinin belirleyici faktör olduğunu ileri sürüyorum.

Şeflikleri İncelemek

Bir şeflik, sayısı birkaç binden on bine değişebilen miktarda nüfusu organize eden kurumsallaşmış bir yönetime ve bir miktar toplumsal tabakalaşmaya sahip bölgesel bir politik birimdir (Carneiro 1981; Earle 1987). Şeflikler ortaölçekli politik birimlerdir; küçük ölçekli, köy temelli politik birimler ile büyük, bürokratik devletler arasındaki evrimsel boşluğu birbirine bağlarlar (Johnson ve Earle 1987). Şeflikler çok çeşitli olsa da, bu ölçekteki örgütlenmeler tipik olarak politik hiyerarşiye veya koordinasyon ve karar alma için birbirleriyle örtüşen bir dizi hiyerarşiye ihtiyaç duyar (Johnson 1982); bu tür bir hiyerarşide az sayıda insanın avantaj elde etmesi bir toplumsal tabakalaşma ölçütüne yol açar (Sahlins 1958). Arkeologlar, şeflik toplumlarının evrimini belgelemek için anıtsal yapıtları ve prestij mallarını kullanırlar (Creamer ve Haas 1985; Earle 1987; Peebles ve Kus 1977; Renfrew 1973, 1974).

Şeflikler, doğaları gereği oluşum halindeki kurumlardır, bu nedenle liderliğin nasıl gelişip genişlediğini anlamak için kritik örnekler sunarlar. Şefler makam sahibi liderlerdir ve yabancı birinin "Beni liderinize götürün" demesi anlamlıdır. Bu makamlar karakteristik biçimde hayli genelleştirilmiştir, öyle ki bir şef po-

litika, dinler ve ekonomi ile ilgili işlere liderlik eder. Ancak, sahip oldukları farklı iktidar dayanakları tek bir makamda toplanmamış bireylere sıklıkla rastlanır. Bu nedenle, şeflikleri anlamak, daha sonraki dönemde devletli toplumların yükselişi ile paralel biçimde gelişen karmaşıklığı anlamak için anahtar önemdedir.

Şefliklerin temel dinamiklerinin devletlerinkiyle temelde aynı olduğunu ve devletlerin kökeninin şefliklerin ortaya çıkışı ve gelişimine bakılarak anlaşılabileceğini düşünüyorum (Earle 1978). Şefliklerin tarihi, bazı durumlarda geniş çaplı, politik olarak merkezîleşmiş toplumların kurumsallaşmasına diğer bazı durumlarda ise hayli parçalı ve istikrarsız bölgelerin ve rekabet halindeki politik birimlerin oluşumuna yol açan evrimsel gelişim çizgilerini belgeler. Merkezîleşmeyi, genişlemeyi ve parçalanmayı teşvik eden şef toplumlarının dinamiklerini anlamak, modern dünyanın tarihsel arkaplanına bir bakış sunar.

Bu kitaptaki argümanları geliştirmek için üç örnekten yararlandım: Neolitik ve Erken Bronz Çağı'nın (M.Ö. 2300-1300) Danimarka'sı, insan yerleşimine açılmasından dünya ekonomisine eklemlenmesine değin (M.S. 800-1824) Hawai'i ve erken Huacrapukio şeflikleri döneminden İnka emperyal fetihlerine değin (M.S. 500-1534) Peru'nun Andlar bölgesi. Her üç bölgede de geniş saha çalışmaları yapabildiğim için yeterince şanslıyım. Bu toplumlar binlerce, en fazla on binlerce kişiyi içlerinde toplayan, yükselen şeflere ve bir miktar tabakalaşma ölçütüne sahip politik birimler olan şefliklerdir. Şefliklerin uzun vadeli evrimsel dinamiklerini değerlendirebilmek için, her bir örnekte kabaca bin yıl uzunluğundaki tarih öncesi dönemi incelemeyi amaçlıyorum.

Bu örnekler, farklı toplumsal iktidar temellerine sahip olan şeflikleri betimler. Aslında analizin amacı, bu zıtlıkları şeflerin iktidara nasıl geldikleri ve iktidarı nasıl uyguladıklarına göre incelemektir. Neden farklı iktidar yolları izlenmiştir? İktidar araçları ve onların kontrolü, kurumsal politik gelişimin uzun vadeli gelişimini nasıl etkilemiştir? Halihazırda ileri sürmüş olduğum gibi, bölgelerin özel ekonomik koşulları eldeki seçenekleri bü-

yük ölçüde etkilemiştir. Şefler, tebaaları ve takipçileri üzerinde iktidar kurmak ve bu iktidarı sürdürmek için ellerinden geleni yaparlar. Yükselen şeflerin iktidarı kontrol etmeye nasıl gayret ettikleri, politik sistemin dinamiklerini etkiler. İktidar ağları arasında yapılan seçim faydacıdır, ama iktidar kaynakları, politik bir kuruma verdikleri istikrar ve destekleyebilecekleri politik birimin mekansal açıdan potansiyel genişliği bakımlarından farklılık gösterirler. Bu çalışma, incelediği örnekler arasındaki temel ekonomik ve tarihsel farklılıkların, iktidar stratejileri ve bu stratejilerin politik sonuçları arasındaki farklılığı anlamaya yardımcı olduğunu varsayıyor. Her bir örnekle ayrı ayrı uğraşmak yerine, tartışmayı farklı iktidar kaynakları, bunların arasındaki ilişkiler ve sistem dinamikleri etrafında sunacağım ve bütünleştireceğim.

Tekil örnekleri ve onların bin yılı aşkın kültür tarihlerini özetledikten sonra, şeflerin eriştiği iktidarın kaynaklarını ve bu kaynakların nasıl birbirlerine bağlandıklarını ele alacağım. Nihai amacım, şeflerin nasıl iktidara geldiklerini ve birbirleriyle çelişen iktidar temellerinin toplumların evrimsel çizgileri üzerindeki etkilerini saptamaktır.

2

Üç Şefliğin Uzun Vadeli Gelişimleri: Danimarka, Hawai'i ve And Dağları

Şefliklerin uzun vadeli dinamikleri, dünyanın her yerindeki belli başlı kıtalarda ve okyanus adalarında arkeolojik ve tarihsel olarak gözlemlenebilir (Earle 1987). Ne eşitlikçi kabileler ne de bürokratik devletler olan bu orta düzeydeki toplumların evrimsel süreçlerini araştırmak için üç ayrı bölgeyi incelemeyi seçtim: Danimarka'nın Thy bölgesi (M.Ö. 2300-1300); Hawai'i'nin Kaua'i bölgesi (M.S. 800-1824) ve Peru'nun Mantaro Vadisi (M.S. 500-1534). Bu bölgelerin şeflikleri görünüşte çok az ortak noktaya sahiptir. Birbirinden epey uzaktaki kıtalarda ve yalıtılmış haldeki adalarda bulunmuş ve farklı çağlarda hüküm sürmüşlerdir; halkları on binlerce yıl boyunca birbirleriyle ilişkisiz kültürel tarihlere sahip olmuştur; onları birbirlerine bağlayan hiçbir göç veya irtibat yoktur; çevreleri tamamen farklıdır.

Kısacası, araştırma için seçilen örnekler *bağımsızdır*. Gözlemlenen benzerlikler, ortak tarihlerin veya benzer çevresel adaptasyonların sonucu değildir. Bu tür tarihlerden veya adaptasyonlardan çıkarılan en basit açıklamalar burada tamamen yanlıştır. Bunun yerine, şeflik toplumlarındaki ortak politik süreçler gözlemlenebilir ve onların evrimsel çizgilerinin kendine özgü doğası açıklanabilir.

Danimarka, Hawai'i ve And Dağları örneklerine ilişkin arkaplan taslakları, bulguları karşılaştırmayı mümkün kılmak üzere aynı formatı izliyor. Örnekler öncelikle mekan, zaman ve doğal çevre içerisinde tarif ediliyor. Eldeki arkeolojik ve tarihsel bulgu, insan yerleşimi, geçinme faaliyetlerinin yoğunlaşması, teknolojik değişim ve çevresel dönüşümün birbirleriyle ilişkili modellerini belgelemek üzere özetleniyor. Çevre ve insan nüfusundaki bu uzun vadeli değişimler, şefliklerin gelişim ve deviniminin üzerinde gerçekleştiği sahnedir.

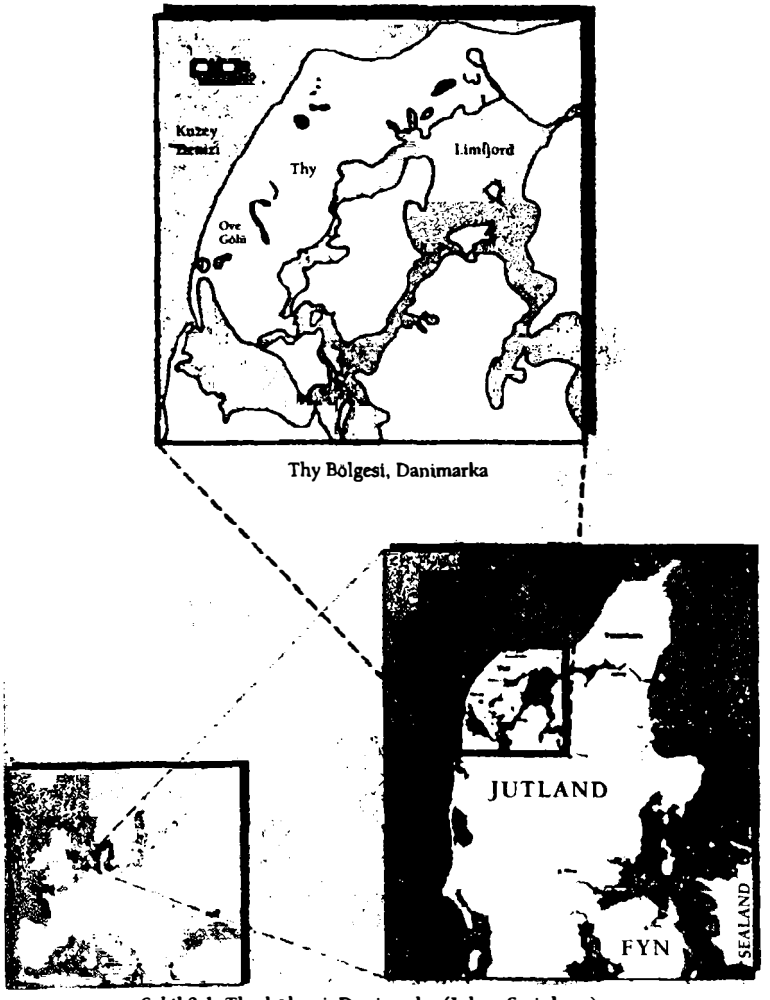
Thy, Danimarka (M.Ö. 2300-1300)

Danimarka, 55° kuzey enleminin yukarısında bulunan bir kuzey Avrupa ülkesidir. Toprakları, Almanya'dan kuzeye doğru uzayan Jutland Yarımada'sını, Zealand, Fünen ve Lolland adlı büyük adaları ve pek çok küçük adayı kapsar. Ülke, deniz tarafından neredeyse kuşatılmıştır: Batısında Kuzey Denizi, doğusunda Baltık Denizi bulunur. Danimarka, orta Avrupa'nın tarımsal merkezine ve Akdeniz'in kıyısındaki uygar dünyaya her daim yabancı kalmıştır. Başarılı balıkçı toplulukları olan Mezolitik halkı, tarım yapmaya geç bir tarihte (M.Ö. 3500 civarında) başlamıştır. Ama başka bir perspektiften bakıldığında, Danimarka geniş İskandinavya, Baltık devletleri, Çukur Ülkeleri[1] ve Britanya Adalarını kapsayan kuzey Avrupa'nın ticari ve politik merkezidir. Erken Orta Çağ döneminde, kent merkezleri ortaya çıkmış, Viking tacirleri, yağmacılar, koloniciler ve fetihçiler Danimarka'dan çok uzaklardaki Newfoundland'e ve Bizans'a doğru yelken açmıştır.

Seçtiğimiz bölge, Jutland'ın kuzeydoğusunun en ucunda bulunan Thy'dır (Şekil 2.1.). Burası 2100 kilometrekarelik, küçük bir bölgedir. Düz ve dardır, batıda Kuzey Denizi, doğuda Limfjord ile sınırdaştır. Arazi nazikçe uzanır (en yüksek rakım 74 metredir) ve küçük akarsular, göller ve bataklıklar içerir. Yerin altında bulunan jeolojik katmanlarda tebeşir mevcuttur, ama arazi büyük ölçüde geç Buzul Çağı dönemine ait buzultaşı top-

1 Belçika, Hollanda ve Lüksemburg için kullanılan terim.

raklarından (tipik olarak çakmaktaşı ve buzul sapkıntaşlarına sahip verimli killerden) oluşur. Batıya doğru ise, okyanus dalgaları ve denizden karaya doğru esen güçlü rüzgarlar toprağı aşındırır ve kumları iç bölgelere taşır. Buzul-sonrası yeryüzü kabarmaları, daha önce ayrı bir ada olan Thy'ı günümüzde kuzeydeki Vendsyssel'e bağlayan önceki deniz yüzeyini sergiler. Buzultaşlarının ve deniz yüzeyinin kumları tahıl üretimi, domuz yetiştiri

Şekil 2.1. Thy bölgesi, Danimarka (Johns Steinberg).

ciliği ve süt üretimi için kullanılır. Sahil boyunca balıkçılık hâlâ gelişmektedir. Bir dönem daha yaygın olan küçük fundalık alanları, açık araziler olarak korunagelmiştir. İklim kısmen soğuktur, bölgeyi çevreleyen deniz, aşırı sıcağı ve soğuğu engeller (ortalama sıcaklık Şubat ayında –0.3°C [31° F], Temmuz'da 16.2°C [61°F]); toplam yağış da oldukça düzenlidir (yıllık yağış miktarı 750 milimetrekaredir) ve en yüksek düzeyine sonbaharda ulaşır. Kışın hafif kar yağışı olağandışı değildir. Büyük akarsular ve sulama tesisleri mevcut olmadığından, yaz kuraklığı hasadı ciddi biçimde azaltabilir.

Danimarka örneğini incelerken, Neolitik Çağ'dan Bronz Çağı'na geçiş dönemi (M.Ö. 2300-1300) üzerine odaklanıyoruz. Bu bin yıllık kesit, Danimarka toplumunu tasvir eden her türlü tarihsel belgeden önce yaşanmıştır. Ama kuzeyden gelen işgalcilerin, Britanya'dan Arap dünyasına değin yazılı kültürü olan toplumlarda tasvir edildiği (Hedeager 1994) Demir Çağı'na yapılan analojilerden bu dönemin toplumuna ilişkin biraz fikir edinebiliriz. Yaşamları, İskandinavya'nın sözlü tarihlerinde de canlı biçimde tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerin en ünlüsü *Beowulf* başlıklı epik şiirdir (Huppé 1987). Eski İngilizce literatürünün nirengi noktası olan bu epik şiirin M.S. 8. yüzyılda yazılmış olduğu ve 6. yüzyılda Danimarka'da geçen bir hikayeyi anlattığı bilinir. Daha sonraki İzlanda literatürü, İskandinavya toplumuna ilişkin fikrimize ciddi katkıda bulunur (örneğin Njal'ın destanı [Magnusson ve Pálsson 1976], Egil'in destanı [Pálsson ve Edwards 1976] ile Snorri ve Sturluson'un (1966) şiirsel mitlere ilişkin tasviri).

Bu erken dönem literatürünün dünyası, bölgesel "krallar" ve onları destekleyen savaşçılara sahip, aşırı derecede gururlu insanlara aitti. Gilman (1995), Germen toplumunun nasıl olup da güçlü bir şef eşitliği etosuna sahip olup, yalnızca küçük çaplı eşitsizliklere izin verdiğini tasvir eder. Düzen sorunluydu ve bizzat kendisi devamlı mücadele konusu olan askerî güce bağlıydı. Beowulf hikayesi, Hrothgar'a kadar gelen üç kuşak Danimarkalı derebeylerini tasvir eder. Dışarıda yapılan yağmalarda başarılı olan Hrothgar pek çok destekçi edinmiş ve Heorot adlı devasa

çayır salonunu inşa ettirmiştir. Burada müttefiklerine ve destekçilerine ziyafetler ve değerli hediyeler vermiştir. Hrothgar'ın savaşçı şefleri burada derebeylerini savunmak üzere hazır bulunmuştur.

> Bir soylu alayı
> salonda nöbet tutuyor adet olduğu üzere.
> Sıraları temizlediler; minderler ve yataklar ortalığa
> saçılmış...
> kafalarının arkasına parıldayan,
> tahta savaş kalkanlarını astılar, ve sıraların üzerinde
> her derebeyinin üzerinde azametli miğferleri,
> zırhı ve kudretli mızrağı açıkça görünüyor.
> Onların adetleri yurtlarını savunmak üzere
> tetikte ve savaşa hazır olmaktı. (Huppé 1987: 67-68)

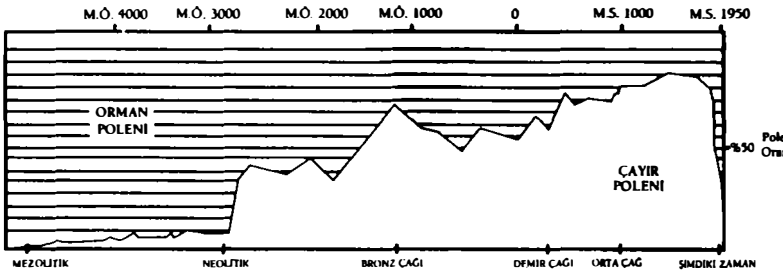
Beowulf, "cesur şeytan" Grendel'in saldırıları nedeniyle kuşatma altındaki krala yardım etmek için Hrothgar'ın salonuna gelir ve bunun karşılığında altından yapılma hediyeler alır. Savaş meydanında cesurca öldüğü için onurlandırılan Beowulf adı, Avrupa edebiyat tarihinde yaşamaya devam etmiştir.

Danimarka o dönemde, birbirleriyle rekabet halindeki şeflikler biçiminde örgütlenmişti. "Krallar" güçsüzdü, iktidar ve otoriteleri, çöken Roma imparatorluğundan pervasızca elde ettikleri ganimetlere ve büyük servete dayanıyordu. Hedeager (1994) erken Viking dönemi için hayati olan "hediye" ekonomisine fdikkat çekmiştir. Buna göre, şefler güneyi talan etmek üzere her yıl çıktıkları "ilkbahar ve sonbahar turları"nda hediye alışverişi ve teşhiri yoluyla kişisel prestij elde ederlerdi. Orta Çağ İzlanda'sı hakkında yakın dönemde yayımlanan kitaplar, Viking şeflerinin çıplak ve kasvetli kuzey Atlantik'e nasıl yerleştiklerini, sınıflara ayrılmış bir toplum kurduklarını ve Norveç krallarının iktidarlarını onların üzerine doğru genişletme gayretlerine direndiklerini anlatır (Byock 1988; Durrenberger 1992; Miller 1990). İskandinavyalı şefler, yönetilemez bir güruhtu. Yerel şefler, bir "kral"a bağlılık bildirebilirdi, ama politik fırsatlar değişir değişmez onu satarlardı.

Tarihsel kayıtlar, Bronz Çağı Danimarka'sının benzer politik durumunu temsil eden bir canlandırmadan ibarettir. Thy'ın M.Ö 2300-1300 dönemindeki değişen politik dinamiklerini anlamak için arkeolojiye dayanmak zorundayız. Danimarka arkeolojisi, Avrupa'daki en uzun araştırma geleneklerine sahip olanlardan birisidir ve özel olarak Thy, zengin biçimde belgelenmiş bir arkeolojik kayda sahiptir. Tarih öncesi yerleşimler, Danimarka hükümetinin yaptığı anıt araştırmaları sayesinde on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren sistematik olarak kayıt altına alınmıştır (Ebbesen 1985). Danimarka'nın en iyi korunan kalıntıları arasında yer alan, Neolitik ve Bronz dönemi Thy'ına ait binlerce mezar höyüğü özellikle hayranlık vericidir. Metal kalıntılar yasal olarak Danimarka Krallığı'nın mülkiyetindedir ve Thy'da bulunan yüzün üzerinde kılıç, bronz ve altın obje, Kopenhag'daki Ulusal Müze'de bulunmaktadır. Ulusal Müze'den arkeologlar, Thy'da Demir Çağı'ndan kalma, iyi korunmuş tepelerde (Hatt 1935; Kjær 1928; Vebæk 1971) ve çekilmekte olan deniz tarafından yok edilen alanlarda (Liversage ve Singh 1985; Liversage 1987) önemli kazılar yaptılar. Yerel Thisted Müzesi, bölgesel alan dosyalarının, kazı raporlarının ve kalıntı koleksiyonlarının korunmasını içeren, mükemmel bir arkeolojik çalışma programına sahiptir. Jens-Henrik Bech'in öncülüğündeki müze, toprağın sürülmesi, yol inşaatı, yeni bir gaz boru hattı ve öteki inşaatların yok ettiği tarifesiz höyük ve yerleşim alanlarına yönelik kapsamlı bir kurtarma kazısı programı geliştirmiştir (Bech 1985, 1991, 1993; Bech ve Haack Olsen 1985). ("Tarifeli" anıtlar, Danimarka hükümeti tarafından sürekli korunmak üzere listelenmiştir ve buralarda kazı yapılması büyük ölçüde engellenmektedir).

Bu geniş arkeolojik tabana sahip olan Thy Arkeoloji Projesi (TAP) 1990'da başladı. Bu proje, Neolitik'ten Orta Çağ'a uzanan dönemdeki arazi değişimi ve toplumsal evrimin disiplinlerarası ve uzun vadeli incelemesidir. O dönem Danimarka Çevre Bakanlığı'nın arkeolojik alanların korunmasından sorumlu bölümünün başında olan Kristian Kristiansen, Jens-Henrik Bech

(Thisted Müzesi), Mike Rowlands (University College, Londra), Nick Thorpe (Winchester Üniversitesi) ve beni (UCLA, Northwestern Üniversitesi) de kapsayan bir uluslararası arkeoloji takımını işe aldı. Danimarka Jeolojik Araştırma Kurumu'nun Jeobotani Bölümü'nden Steven Th. Andersen (1993, 1995), Thy'daki uzun vadeli çevresel değişimi yeniden saptayabilmek için, ortak yürütülen bir tarih öncesine ait bitki tohumu (*paleo-pollen*) araştırmasını yönetmiştir. Hassing Huse Mose bataklığından derin bir çekirdek çıkarmış ve bölgesel bir polen diyagramı kurmuştur. Bunun ardından, TAP arkeolojik incelemelerini bataklığın çevresindeki (on kilometre çapında, 314 kilometrekare genişliğinde) havzada yoğunlaştırmıştır. Danimarkalı, Britanyalı ve Amerikalı ekipler son on yıl içinde iki bölgede (Sønderhå ve Heltborg) sistematik saha araştırmaları gerçekleştirmiş ve Geç Neolitik döneme ait beş, Erken Bronz Çağı'na ait dört yerleşim bölgesi ile Neolitik ve Bronz Çağı'na ait yedi adet mezar höyüğünü gün ışığına çıkarmıştır. Thy bölgesi boyunca yerleşim yeri dağılımı

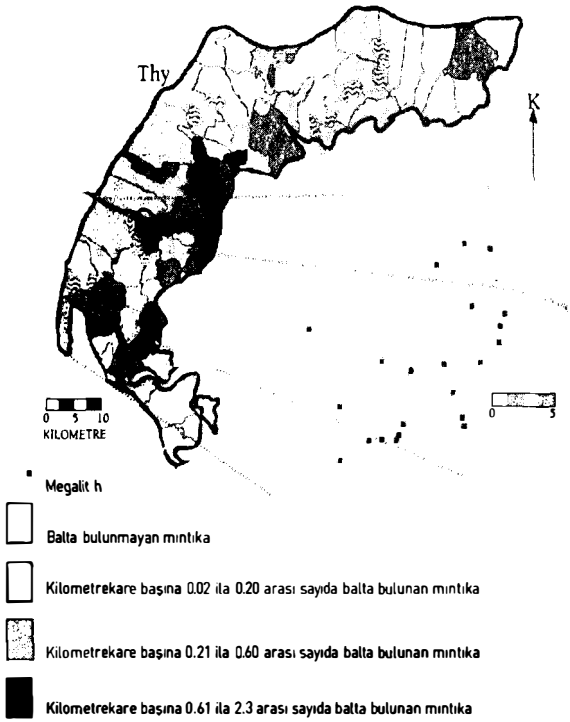
Şekil 2.2. Polen diyagramı, Thy, Danimarka (Andersen 1995).

ve hane halkı faaliyetlerinin sistematik kaydını tutarak var olan arkeolojik bilgiyi genişletmek amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın dönemini daha geniş bağlamına yerleştirmek için öncelikle, tarımsal yerleşkelerin kurulduğu bir önceki zamana bakalım. Thy, Neolitik dönemin başında *Baca Bardak Kültürü* (M.Ö. 3500-2600) niteliğine sahip bir çiftçi toplumu tarafından yerleşim bölgesi haline getirilmişti. Bu dönem boyunca, polen kayıtları (Şekil 2.2.) ormanın devam edişini belgeliyor. Orman-

polen spektrumundaki canlılar değişmiştir, bu durum ormanın kesildikten sonra ikinci kez büyüdüğünü ima eder. Tahıl polenleri izleri fark edilmiştir. Bazı bölgelerin ormandan arındırılmış olduğu barizken, diğerleri ormanla kaplı olmayı sürdürmüştür. Andersen, geçim ekonomisinin "[fındık ağacı, eğreltiotu, misk otu sayısındaki artışın gösterdiği] ikinci derece ağaçlıkların kısa vadeli olarak tahıl yetiştirmek ve ertesinde hayvan otlatmak için kullanıldığı, vardiyalı çalılık tarımı"nın (1993: 91) ekstansif biçimde yapılmasına dayandığını ileri sürer.

Baca Bardak döneminin sonuna gelindiğinde, Danimarka'nın tarım ekonomisi mütevazı sayıda çiftçiyi destekliyordu. Evcilleştirilmiş hayvanları ve tahılları, orman kesmede kullanılan parlatılmış taş baltaları, basit buğday olukları ve özenli seramik kapları içeren ilk teknolojik değişimler, yeni tarımsal temel ile ilişkiliydi. Danimarka'nın dört yanında, mezar höyüklerinin altında, toprağın pullukla sürüldüğüne ilişkin bulgular mevcuttur (Kristiansen 1990). Anıt heykeller, şoselenmiş çitlemeler ve uzun höyükler, Baca Bardak nüfusunun dağılımını çarpıcı biçimde göstermektedir. Yerleşime dair bulgular hakikaten azdır; Danimarka'nın başka yerlerinde birkaç uzun ev tasvir edilmiştir, ama alanların çoğunda mesken bulgusu bulunmamaktadır. Thy'da, içinde muhtemelen iki ev bulunan küçük bir yerleşke haricinde, varlığı kesin olarak saptanmış hiçbir yerleşke yoktur. Daha önceki kurtarma operasyonları sırasında dağınık halde izler kaydedilmiştir ve şoselenmiş bir çitlemede yaygın çakmaktaşı kalıntıları bulunmuştur. Bu bulgular, yerleşimin varlığına işaret eder. Şekil 2.3, Baca Bardak Kültürü'ne ait ince uçlu baltalar ile aynı döneme ait mezar höyüklerini karşılaştırıyor. Thy'ın özellikle doğu kıyısı boyunca yerel bir nüfus mevcuttu, ama küçük mesken boyutu ile hafif inşaat yerleşkeleri bunu saptamayı zorlaştıyor. M.Ö. 2700'e gelindiğinde, görece düşük yoğunluklu, genelleştirilmiş çiftçi topluluklarının, Thy'ın vahşi arazisini evcilleştirmeye ve nüfuslarını artırmaya başladıkları anlaşılıyor. Fakat mezar anıtlarının yoğunluğu, Danimarka'nın doğu Jutland

Şekil 2.3. Thy'ın mıntıkaları. Neolitik döneme ait parlatılmış baltaların yoğunlukları ile anıt heykellerin yerleri gösteriliyor (her ikisi de Baca Bardak Kültürü'ne aittir) (John Steinberg).

gibi diğer bölgeleri için tipik olan oranın altındadır.

Çoğu araştırmacı Baca Bardak toplumunu, Büyük Adam toplumlarının karakteristiği olan, oluşum halindeki bir liderliğe sahip, basit rütbe sıralamasına dayalı bir toplum olarak tasavvur eder (Jensen 1982; Kristiansen 1984). Rütbe sıralaması için en iyi bulgu anıtlardır –hem megalitik mezar anıtları hem de şoselenmiş çitlemeler– (bkz. 5. Bölüm). Örneğin geçit mezarlarının yapımı için verilen emek kayda değerdir ve bu inşaatlarda, liderlerin yönlendirici elinin bulunması muhtemeldir. Sembolik olarak, defin pratiği farklı definlerden alınan çok sayıda kemiğin (büyük buzul kaya bloklarından yapılmış olan ve defalarca açılabilen) merkezî defin odasında karıştırılmasını içeriyordu. Ye-

rel nüfusun yalnızca küçük bir bölümünün burada gömüldüğü ortadadır (Kristiansen 1984). Bu pratik, bazı atalar ile yaşamını sürdüren topluluğun birbirlerine bağlanması yoluyla (bireysel kimlikten farklı) bir grup kimliği oluşturulması olarak tarif edilebilir; ki anıtlara erişim belirli bir ölçüde dışa kapalılığı, müstakilliği gösterir (Hodder 1990).

Orta Neolitik dönemde, M.Ö. 2600 dolaylarında, hızlı ve kapsamlı olduğu görünen bir ekonomik ve politik değişim meydana gelmiştir. *Tek Mezar Kültürü*, Baca Bardak nüfusunun hemen hemen bulunmadığı güneybatı Jutland'a yerleşmiştir (Glob 1944; Kristiansen 1989). En azından bir süreliğine bir arada yaşadıktan sonra, belki de farklı uyum sağlamalar ve hatta simbiyozlar temelinde, yeni çobanlar Danimarka'nın Baca Bardak yerleşimlerinin bulunduğu öteki yerlerine doğru gitmişlerdir. Thy'da, Tek Mezar nüfusu araziyi hızla ormandan arındırmıştır. Ormandan arındırmanın hızlı oluşu ve nüfusun arttığını gösteren bir bulgunun bulunmaması, arazinin hayvan otlatma amacıyla temizlendiğini düşündürür. Tek Mezar toplumuna ait mezar anıtlarının bulunduğu bölgelerde yapılan yoğun arazi taramalarına rağmen, hiçbir yerleşim bölgesi saptanamamıştır ve aşınan kıyı bölgesi boyunca yalnızca bir tane ev bulunabilmiştir (Liversage 1987). Geçmişte yerleşimler mutlaka olmuştur elbette, fakat küçük boyutları ve belki de kısa süreliğine kullanılmış olmaları onları arkeolojik olarak zor saptanır hale getirmiştir. Çobanlığa yeniden önem verilmesi bölgesel nüfusu azaltmış olabilir. Danimarka'nın başka yerlerinde, adalarda ve Jutland'ın doğusunda, ormanlar hızla kesilmemiştir ve Baca Bardak Kültürü'ne ait erken dönem çiftçi yaşamının sürdüğü görülmektedir (Davidsen 1978).

Bu ilk çobanların temsil ettiği kültürel değişim çarpıcıdır. Baca Bardak Kültürü'nün cemaati öne çıkaran defin pratiğinden farklı olarak, Tek Mezar Kültürü bireyin altını çizer. Alçak höyüklerde karakteristik biçimde savaş baltası ve bardağı ile birlikte gömülen tek bir erkek bulunur ve daha az yaygın olarak kehribar gerdanlıkları ve bardağı ile gömülen kadınlara rastlanır (Kristiansen 1984). Erkekler savaşçı statüleri ile, dişiler kişisel süslemeleri ile ayırt edilirler. Her bireyin höyüğünün içeriği

farklı olsa bile, höyüklerin birörnek büyüklüğü ve içerisindeki eşyaların oldukça standart olması, rütbe farklılıklarının oldukça ince olduğunu ima eder. Kristiansen (1984) bu kültürü, kırsal Nuer'e benzeyen, dilimli bir toplum olarak yorumlar ve statü rekabetinin birbiriyle bağlantılı kültürel kompleksi içerisinde –zenginliğin geniş biçimde mübadele edildiği– prestij malları mübadele sistemi aracılığıyla, ekonomilerinin birbirlerine bağlanabildiğine inanır (bkz. 5. Bölüm).

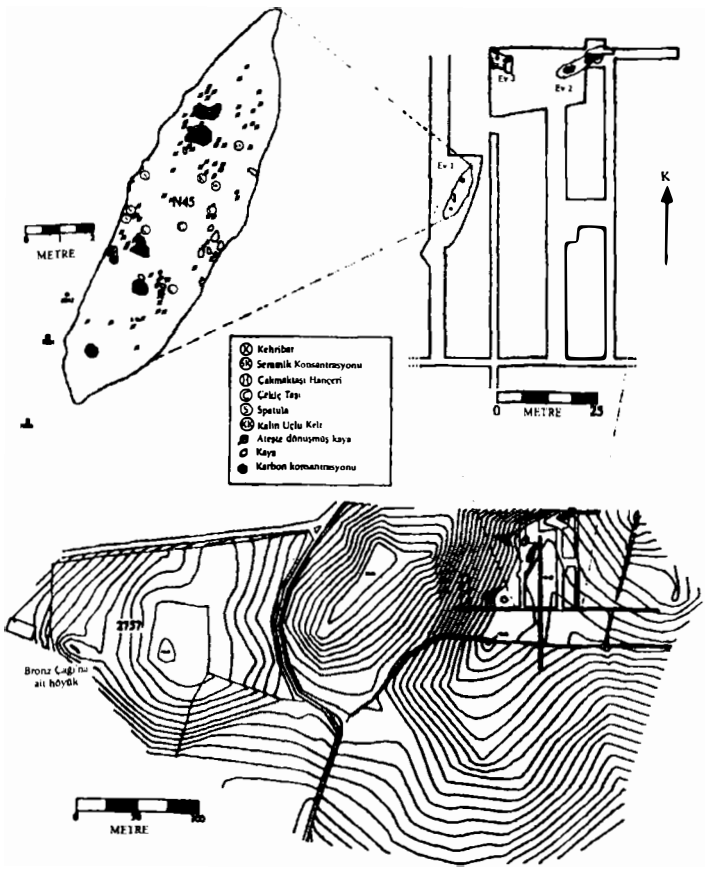
Daha sonraları (M.Ö. 2300-1700), Geç Neolitik *Hançer Dönemi* bir yandan farklı seramikleri ve savaş araçlarını (ok biçimleri, kol kalkanı ve çakmaktaşından yapılma hançerleri) içeren yeni Çan Bardak kültürel eşyalarını ortaya çıkarırken, diğer yandan Tek Mezar Kültürü'nün pek çok özelliğini sürdürmüştür. Kuzey Jutland bir kültürel "merkez"di. Zenginliği, yerel çakmaktaşı hançer imalatına ve bunların kuzey Avrupa'ya ihracatına dayanıyordu; kehribar daha da geniş biçimde ihraç ediliyordu (Vandkilde 1991). Danimarka'nın, Britanya'dan Baltık'a ve oradan aşağıya, Orta Avrupa'ya doğru uzanan, prestij malları ekonomisine eklemlenmiş olduğu görülmektedir (Shennan 1986). Polen bulguları, geniş biçimde açık olmaya devam etmiş görünen arazide çok az değişim olduğunu gösterir (Andersen 1995). Bununla birlikte, tahıl tarımı giderek daha fazla önem kazanmış olabilir. Bu döneme ait flotasyon (yüzdürme) örneklerinin çoğu, taneli tahıl içerir (Bech vd., tarihsiz). TAP'ın kazılarıyla ortaya çıkardığı Bronz Çağı'nın daha geç dönemine ait höyükler ise, üzerinde yükseldikleri tabakada önceki dönemde bir dizi meskenin mevcudiyetini ve tarım ürünü yetiştirildiğini gösterir.

Çiftçiliğin yaygın olması, nüfus artışıyla ilişkili olabilir. Sønderhå mıntıka koleksiyonlarının temsil ettiği üzere, Thy'da bulunan Geç Neolitik döneme ait hançerler ve onlarla bağlantılı olan, basınçla kavlanmış çakmaktaşları, daha erken döneme ait tanılayıcı kalıntılara nazaran çok daha yaygın ve yoğundur. TAP'ın arazi tarayıcıları, özellikle Sønderhå bölgesinde Geç Neolitik ile Erken Bronz Çağlarına ait, basınçla kavlanmış taşsı (litik) konsantrasyonlarına rastlamıştır. Geçmişi bu döneme kadar

uzanan alanların basitçe sayılması, sayının bu dönemde en yüksek noktaya ulaştığını gösteriyor; sekiz kilometrekarelik saha araştırmasında, Hançer Dönemi'ne ait olduğu muhtemel olan 23 yerleşim yeri saptanmıştır (Bech vd., tarihsiz). Daha erken dönemin Tek Mezar Kültürü'ne ait hiçbir yerleşim yeri saptanmadığını hatırlayın.

Örneğin, Sønderhå'nın yüksek bölgelerinde yapılan arazi taramaları, Geç Neolitik döneme ait birbirine yakın üç tane yerleşim yerini ortaya çıkarmıştır (Thy 2756, 2757, 2758). Aralarında en eksiksiz inceleneni Thy 2758'dir. Thy 2758, Sønderhå'nın doğusundaki yüksek arazideki dolambaçlı moren (buzultaş) yükseltilerindeki Bjergene tepesinde bulunur. Çevresindeki araziden 56 metre yükseklikteki tepe bölgenin en yüksek noktasıdır. Oldukça yoğun kavlı çakmaktaşı birikintisiyle tanınan bu yerleşim yeri, 3.5 hektarlık bir alanı kaplayan yükselti boyunca uzanır. Çakmaktaşı ve seramik kalıntılarının yüksek yoğunluğu ile bayır boyunca dağınık halde uzanan mağara-evlerin yerlerinin oldukça uyumlu olduğu kanıtlanmıştır.

Thy 2758'deki kazıda üç ev bulunmuştur. Birinci evin (Şekil 2.4; N45) gösterdiği gibi, evler oldukça küçüktü, muhtemelen 13 metre uzunluğunda ve 3.8 metre genişliğindeydiler, yuvarlatılmış uçlara sahiptiler, toplam kapalı alan muhtemelen 40 metrekareydi. Thy evlerinin en belirgin özelliği yarı toprak altı inşaatları, merkezî destek direklerinin bulunmaması ve alçak bir duvarın varlığını gösteren küçük duvar direkleriydi. Çatı, muhtemelen evin arkasında ve uçlarında yere doğru iniyordu. Bu özellikler, Neolitik dönemin sonundaki Thy çevresi için mantıklı değişikliklerdi –zira bu dönemde inşaat malzemesi olarak kullanılabilecek iyi kalitede odun yoktu ve rüzgar açık arazi boyunca sürekli esiyordu. Dar mağara-evler, yere sarılarak hem rüzgara direnci hem de geniş destek kirişine olan ihtiyacı azaltabilirdi. Danimarka'nın odunun kıt bulunduğu başka yerlerinde de benzer evler tasvir edilmiştir (Jensen 1973); ormanların destek direkleri için muhtemelen daha fazla odun sağlayabildiği diğer bölgelerde ise, çökük zeminli olmayan küçük evler tasvir edilmiştir.

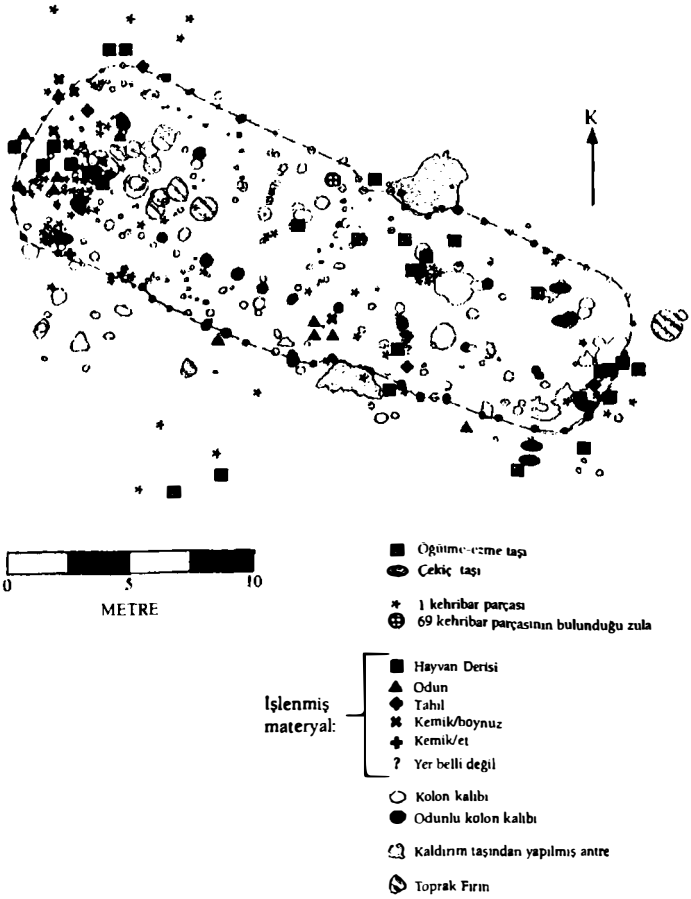
Şekil 2.4. Thy 2758'deki 1 No'lu Ev. Geç Neolitik döneme ait bu yarı toprak altı mağara-evi Thy'ın karakteristiğidir (Michael Gabriel).

Thy'ın Hançer Dönemi'ndeki toplumsal örgütlenmesi, politik hiyerarşinin bulunmadığı statü rekabeti modelini devam ettirmiştir (bkz. 5. Bölüm). Yerleşime dair bulgular, büyüklük bakımından ciddi bir hiyerarşi bulunmadığını ima eder. Genel olarak Çan Bardak toplumlarında, mezarlıklarda mezar eşyalarının devamlı olarak dağıtılması, statü konumları için verilen rekabeti gösterir (Shennan 1986). Thy'daki statü rekabetinin başlıca kanıtı, bariz statü sembolleri olan (orta Avrupa'nın metal hançerlerini kopya

eden) çakmaktaşı hançerlerin ve özel Çan Bardak seramiklerinin aynı anda her yerde mevcut olmasıdır. Bu prestij malları her evin zemininden ve çöp tortularının içinden çıkarılmış olsa da, en çok sayıda ve en kaliteli hançerler ve hançer biçimindeki ilkel çakmaklar muhtemelen ayrıcalıklı bir aileye ait olan tek bir evde (Thy 2758'deki 1 No'lu Ev) yoğunlaşmıştır. Çakmaktaşı hançerler belirli ölçüde ayrışmayı gösterse de, statünün çok fazla yapılanmış ve merkezîleşmiş olmadığı açıktır. Danimarka'da daha genel olarak, Neolitik dönemin sonuna kadar, toplum nispeten basit olmayı sürdürmüştür. Toplum, daha sonradan şefliklerde görüleceği türden hiyerarşik biçimde örgütlenmemiştir.

Erken Bronz Dönemi'nde (M.Ö. 1700-1300) Thy ve Danimarka'nın geri kalanında arazi giderek temizlenmiştir, polen spektrumuna otlar hakim olmuştur. Tek Mezar Kültürü'nde olduğu gibi, süregiden arazi temizlemesi ve geniş otlakların oluşumu, çobanlığın yaygınlaşması ile açıkça ilişkilidir. Thy'da Bronz Çağı'na ait höyüklerin altında bulunan polen diyagramı, önceden ekip biçilen toprağın otlak haline geldiğini göstermektedir. Nüfus durağan görünmektedir ve hatta azalmış bile olabilir.

Yok olmakta olan alanları kurtarmaya yönelik, yaygın arkeolojik çalışmalar, Erken Bronz Çağı'na ait evleri gün ışığına çıkarmaya başlamıştır, fakat bu evlerin oluşumları, Hançer Dönemi'ne ait evlere benzer biçimde, hayli yereldir. Danimarka'nın her tarafında, Erken Bronz Çağı'na ait standart ev, büyük direk çiftleriyle desteklenen bir çatının altındaki uzun ve geniş bir binadır. Thy'da bu tür evlerin en iyi kanıtı, Hanstholm kireçtaşı burnunun güneyindeki kabarık bir deniz yüzeyinin üzerinde bulunan bir tarih öncesi Bronz Çağı yerleşimi olan Bjerre'de tasvir edilmiştir (Bech 1993). Bu alan, Bronz Çağı'nda ekilip biçilen, alçak ve düz bir alanın üzerine kurulmuştur. Küçük iskelet-sonrası inşaat kümeleri, düzlüğün birazcık daha yüksek "adalar"ı üzerinde inşa edilmiştir. Bjerre'deki arkeolojik çalışmaların çoğu, Thisted Müzesi'nin kurtarma operasyonunun bir parçası olarak 1990'larda yapılmıştır ve Erken Bronz Çağı'na ait yerleşim yerleri saptanmıştır.

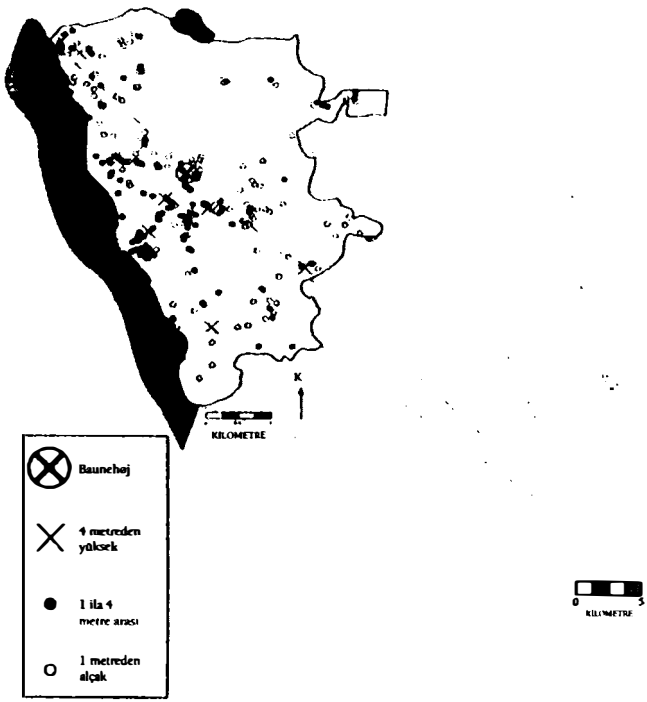
Şekil 2.5. Erken Bronz Çağı dönemine ait, Bjerre bölgesindeki yerleşim yerinde bulunan şefliğe özgü 1 No'lu ev (Thy 1999) (Peter Aperlo).

Aynı yıl keşif makinelerinin kazıması sonucunda tespit edilen Erken Bronz Çağı'na ait bir ev (Thy 2999), 1993'te TAP tarafından toprak altından çıkarıldı. Yer döşemesi, evin dışarısında çalışma alanları, evin içinde çok sayıda temel çukuru, genellikle saçağın altında iyi muhafaza edilmiş odundan yapılmış güçlü çatı ve duvar kolonları bulunan bu evin, iyi muhafaza edilmiş olduğu kanıtlanmıştır. Ev (Şekil 2.5) 21 metre uzunluğundadır ve 165

metrekare toplam kapalı alana sahiptir. Jutland'ın kuzeybatısında toprak altından çıkarılmış, Erken Bronz Çağı'na ait en büyük ev budur. Ayrıca, geniş iç alanı Geç Neolitik döneme ait daracık mağara-evlerden beş kat büyüktür. Bu alan genişlemesi, evi kateden bağlantı kirişlerini destekleyen, iç mekandaki büyük kolonlar sayesinde mümkün olmuş ve daha geniş bir yapıya izin vermiştir.

Civarda bulunan öteki ev mekanları, evlerin bir veya iki kez yeniden inşa edildikten sonra yeni bir yere taşınmış olduğunu gösterir. Bjerre'de her bir zaman dilimi içinde muhtemelen yalnızca birkaç aile yaşamıştır. Bu küçük yerleşim yerinin ova tarımı ile bağlantılı olduğu bellidir ve mevsimsel döngü içerisinde kışlık mesken olarak kullanılmış olabilir.

Höyüklerin büyük bölümünün inşa edildiği daha yüksek kotlardaki ev inşaatı bulguları daha kısa ömürlüdür ve bana göre, yazın kullanılan otlaklardaki geçici inşaatları temsil eder (Earle 1994b). Jutland'ın batısı ile Thy'daki daha hafif topraklarda yoğunlaşan höyüklerin dağılımı, yerleşime dair birinci el bulgular olagelmiştir (Kristiansen 1984). Sønderhå bölgesinde, çoğunluğu Erken Bronz Çağı'na kadar geriye giden 250 höyüklük bir konsantrasyonun bulunması, çok sayıda yerleşim yeri bulmayı beklememize neden olmuştu. Hayal kırıklığına uğradık; araştırma sonucunda, özel koleksiyonların içinde bulunan asimetrik orak kalıntıları sayesinde saptanan beş mekan haricinde, Erken Bronz Çağı'na ait hiçbir yerleşim yeri bulunamadı (Bech vd., tarihsiz). Bjergene'dekiler gibi, belli başlı höyük grupları ile doğrudan bağlantılı olan Bronz Çağı yerleşimleri bulmayı bekliyorduk, ama oradaki kazılar sadece Hançer Dönemi'ne ait yerleşimleri ortaya çıkardı. Sønderhå içinde, sonradan inşa edilmiş, standart Erken Bronz Çağı evi saptayamadık ve bulduğumuz az sayıda yerleşim yeri de yalnızca yazlık mesken olabilir. Eldeki veriler Thy'da bir nüfus artışı olduğu iddiasını desteklemese de, Bronz Çağı anıtlarının yoğunluğu çarpıcıdır ve izah edilmeyi gerektiren bir anomali oluşturur.

Şekil 2.6. Thy'ın Sønderhå bölgesinde (esas olarak Erken Bronz Çağı'na ait) höyüklerin dağılımı (John Steinberg).

Erken Bronz Çağı'nın toplumsal örgütlenmesinin, az sayıda bireyin statü eşyalarının çoğunu ve en iyilerini kontrol ettiği rütbeli şefliklerden oluştuğu bellidir. Arazi, çimden yapılmış höyüklerle doludur ve bunların yoğunluğu Avrupa'nın her yerinden yüksektir. Höyükler, Thy'ın en yüksek ve en görünür yerlerinde, bilhassa Sønderhå bölgesindeki Ove Gölü'nün yakınında toplanmıştır (Şekil 2.6). Böyle bir bölgenin içerisinde, farklı yerlerdeki höyüklerin sayısı ve büyüklüğü, hiyerarşik bir modeli gösterir. Bölgenin geri kalan yerlerinden görülebilen, on metre yüksekliğindeki Bavnehøy höyüğü Sønderhå'nın bir tümseğinde dikkat çekici biçimde durur (bkz. 5. Bölüm). Merkezî höyüğün bir kilometre çevresinde 117 adet alçak höyük (metrekare başına 37.6 höyük) toplanmıştır. Sønderhå'daki diğer hiçbir mekan, bu kadar dikkat çekici bir höyüğe veya bu derece yoğun bir höyük

topluluğuna sahip değildir. Bölgede, kilometrekare başına 11.4 höyük bulunur.

Thy'daki höyüklerde, Erken Bronz Çağı'na ait zengin mezarlar bulunmuştur (örneğin bkz. Haack Olsen 1990). Erkek mezarları, güzelce biçimlendirilmiş, savaşmak için kullanılan şef kılıçlarını veya daha basit kılıçları sıklıkla içeriyordu; bu silahlar ve yok etme sembolleri, statünün altını çiziyordu (Kristiansen 1982 ile karşılaştırınız). II. Montelius Dönemi (M.Ö. 1500-1300) sırasında Danimarka'nın her tarafında, erkek mezarlarının zenginliği, kılıçların ve diğer metal objelerin kalitesi ile belirleniyordu. Kadın mezarları, Bronz Çağı'nın sonlarına değin daha az sayıda metal eşya –örneğin kıyafetleri tutturmak için kullanılan bronz broşlar– içeriyordu (Levy 1982); ciddi bir statü ayrışması mevcut değildi. Erken Bronz Çağı'nın Thy toplumu, yapısal bir elit rütbe sıralamasını ihtiva ediyordu.

Özetlersek, Thy'daki insan faaliyetleri bölgenin bitki örtüsü ve geçim kaynaklarında temel, uzun vadeli dönüşümlere neden olmuştur. Ormanlar kesilmiş ve yerlerine önce ekilip biçilen açık alanlar ve en sonunda geniş otlaklar geçirilmiştir. Yerleşim kalıbı, nüfusun tarımsal genişleme dönemlerinde arttığı, ardından –özellikle Erken Bronz Çağı'nda görüldüğü gibi– durağan hale geldiği veya azaldığı döngüleri gösterir. Nüfus ve geçim modelleri, birbirleriyle ilişkili olmakla birlikte s harfi biçiminde, çift kıvrımlı bir artış ve stabilizasyon eğrisini izlemez. Bunun yerine, nüfusun uzun vadeli döngüsü politik ekonominin değişen dinamiklerini yansıtır (bkz. 3. Bölüm). İlginç olan şudur ki, özellikle Erken Bronz Çağı boyunca politik karmaşıklığın ciddi biçimde artması, nüfusun durağanlaştığı veya azaldığı dönemde gerçekleşmiştir. Rütbelemenin evriminin, en azından bu dönemde, çevresel koşullara uyumda yaşanan değişimlerden veya nüfus artışından kaynaklanmayan bir politik süreç olduğu barizdir.

Kaua'i, Hawai'i (M.S. 800-1824)

Pasifik Okyanusu'nun kuzey-orta bölümünde, tropiklerin içinde, 19° ile 22° enlemleri arasında bulunan Hawai'i zinciri, belli

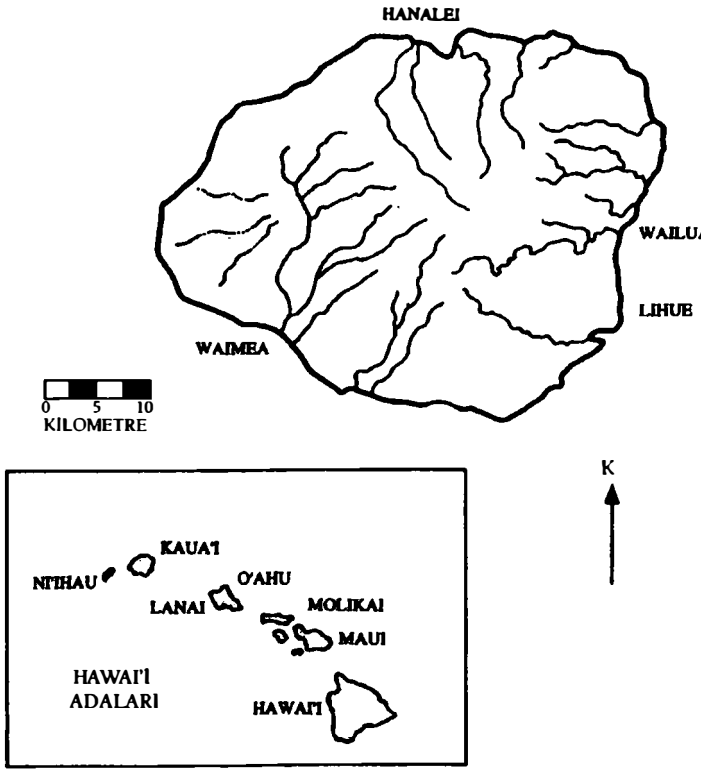
başlı yedi adadan oluşur. Hawai'i Adaları, yerkabuğunun sıcak bir nokta boyunca batıya doğru hareket etmesi sonucunda oluşan bir volkanik tepeler dizisidir. Tepeler zinciri, herhangi bir belli başlı adadan veya anakaradan 5000 kilometre uzaktadır.

Her bir ada, denize doğru keskin biçimde uzanan bir merkezî tepeye sahiptir. Doğal ortam, ılık hava, bol yağmur ve çarpıcı manzaralı bir tropik cennettir. Yamaçlar, gür bir bitki örtüsü yaprak şeklinde oyulmuş şelaleler barındırır. Ada anakarasının etkisini dışarıda bırakırsak, beklenen yıllık yağış 1500-2000 milimetredir; yağmur yıl boyunca yağar ama kış aylarında yoğunlaşır (Thomas 1965: 34). Bitki örtüsü deseni, adanın rüzgarüstündeki daha nemli tarafları ile rüzgaraltındaki kuru tarafları arasında belirgin farklılıklar gösterir. Isı, deniz seviyesinde yıl boyunca çarpıcı biçimde sabittir (ortalama 23-27°C (74-80°F)) ve gün içindeki ısı farkı azdır.

İlk elden inceleme için, esas Hawai'i ada grubunun en batı ucunda yer alan ve en eskisi olan Kaua'i'yi seçtik (Şekil 2.7). Yalnızca 40 kilometre genişliğindeki ada, 1400 kilometrekare kara alanına sahiptir. Adanın ortasında bulunan tek dağ konisi 1548 metre yüksekliğindedir. "Bahçe Adası" olarak bilinen Kaua'i, epeyce erozyona uğramış volkanik eğimlere sahiptir; ortadaki dağdan yayılan akıntılar, derin vadilerden geçerek okyanusa ulaşır. Topraklar volkaniktir, vadi tabanları ve nehir ağızları boyunca zengin alüvyon birikintileri bulunur. Dik topografya, yağışlardaki nemli-kuru karşıtlığını belirler. Alize rüzgarları Kaua'i'nin kuzeydoğu kıyısını dövdükçe, hava yukarıya doğru yükselir, soğur ve yağmur üretir. Rüzgarüstü tarafında ise, kıyıdaki yıllık yağış oranı 1300 milimetrekaredir, dağ zirvesinde 10 000 milimetrekareye yükselir; rüzgaraltı tarafında ise yıllık 500 milimetrekarenin altına düşer. Bitki örtüsü, bu keskin irtifalara bağlı olarak sık tropik yağmur ormanlarından, fiilen çöl olan bölgelere kadar farklılık gösterir. Yekpare bir alanda, toprak, su ve bitki örtüsü çarpıcı biçimde farklılaşır ve bu farklılık, ada tarımın üretkenliğini son derece etkiler.

Batı ile ilk temas sırasında Hawai'i Adaları'nın toplumsal organizasyonu, Polinezya şefliklerinin ve muhtemelen dünyanın

geri kalanındaki bilinen şefliklerin tamamından daha karmaşıktı. Şefler ile takipçileri arasında güçlü bir ayrım mevcuttu. Şefler, farklı belli başlı adaların –Kaua'i, O'ahu, Maui ve Hawai'i– hakim sülaleleri olarak örgütlenmişlerdi. En üst rütbelilere bağlı olarak çalışan uzmanların işi, yirmi veya daha fazla kuşağa kadar geriye giden şecereleri hatırlamaktı. Hakim sülalenin en üst rütbeli kişisi olduğu farz edilen en üst rütbeli şef, yöneticiydi. Teoride, bir şefin en üst rütbeli kişiye şecere bakımından mesafesi makam elde etme hakkını –örneğin yerel bir vadi cemaatinin şefi olabilmesini– belirliyordu. Gerçekte ise bu tür makamlar için rekabet yoğun ve hayli kişiseldi; şeflerin çoğu en üst rütbeliyle çok yakın (birinci-kuzen ilişkisi içerisinde) akraba olmakla kalmıyor, aynı zamanda veraset ve fetih savaşlarında da onun yanında sıklıkla savaşıyorlardı.

Şekil 2.7. Kaua'i Adası (Earle 1978).

Cemaat şefi, cemaatten geçinen şef anlamına gelen ali'i 'ai ahupua'a adını taşıyordu. Düşük rütbeli bir şef, en üst rütbeli şefin savaşçısı veya ona yardım eden ve makamının *kahili* (sineklik) ve tükürük hokkası gibi sembollerini taşıyan çok sayıda katılımcıdan birisi olarak, en üst rütbeli şefin maiyetinin bir üyesi olabilirdi. Düşük rütbeli şefler, yönetici (*konohiki*) veya şefin cemaati (*ahupua'a*) olarak da hizmet ediyor ve sıradan insanları şefin topraklarında veya başka özel projelerde çalıştırıyorlardı. Konohiki, cemaatin ekonomik faaliyetlerini organize eden yerel şefti. Eğer bir sulama sisteminin onarımı gerekliyse, konohiki, derebeyinin temsilcisi olarak iş projesini ve onu takip eden ziyafeti organize ediyordu. En üst rütbeli şef, Lono tanrısının temsilcisi olarak yılda bir kez cemaatin tapınağına geldiğinde, konohiki ona sunulan malların elde edilmesi için gereken emek gücünü de seferber ediyordu.

Sıradan insanlar, Hawai'i nüfusunun çoğunluğunu oluşturuyordu. Şeflerinden edindikleri tarım arazilerinde yetiştirdikleri yiyecekler; deniz, akıntılar ve şefin göletlerinde tuttukları balıklar; kıyı boyunca ve iç bölgelerdeki ormanlardan topladıkları yabani besinler ile yaşamlarını sürdürdükleri cemaatlerinde yaşıyorlardı. Şefin hafıza uzmanlarına erişimden yoksun olan sıradan insanlar şecere tutamıyorlardı. Aslında, sıradan bir insanın şecere bakımından farklılığını gösterebileceği için onların şecere tutması yasaktı (*tabu*) (Kamakau 1961: 242; Malo 1951: 60; Sahlins 1971). Şecere bilgisi bakımından bu zıtlık, şefler ile sıradan insanlar arasındaki keskin ayrımı vurguluyordu. Sıradan insanların kimliği ve örgütlenmesi, içinde yaşadıkları cemaatten ve çalışmaya borçlu oldukları şeflerinden geliyordu.

Birinci el tarihsel kaynaklar, Kuzey Pasifik'e doğru Batı yayılması öncesi, yayılma süreci ve sonrası dönemlerde Hawai'i şeflik toplumunu zengin biçimde belgelemiştir. Britanyalı kaşif ve denizci James Cook 1778'de Kaua'i'nin güney kıyısındaki Waimea Körfezi'ne demir atmıştı. Cook, üst rütbeli şef (veya tanrı) nedeniyle aşırı bir saygıyla karşılanmıştı: "Kıyıya adımını atar atmaz, onlar [adalılar] yüzleri yerde olmak üzere diz çöktüler ve bu alçakgönüllü duruşlarını onlara ayağa kalkmalarını işaret

edene değin sürdürdüler. Bunun ardından, karşılığında herhangi bir şey alıp alamayacaklarına aldırmaksızın bize çok sayıda küçük domuz getirdiler" (Cook 1967: 269).

Waimea'daki dağınık yerleşim yeri Cook'a yerli karmaşık yapılı şeflik içerisindeki Hawai'i yaşamının çarpıcı bir manzarasını sunuyordu (Şekil 2.8.). Duvarlarla çevrili, küçük ev arsaları vadi

Şekil 2.8. İlk temas sırasında Waimea, Kaua'i (Cook 1784).

boyunca dağılmıştı ve yukarı vadide, gölevez yetiştirmek için karmaşık bir sulama sistemi inşa edilmişti. Kadınlar dut ağacı kabuklarını havanda döverken, erkekler tarlalarda çalışıyordu. Hawaiililer, yeni Avrupa malları, özellikle de demir karşılığında yiyecek, tüy ve cinsel hizmetleri memnuniyetle pazarlıyorlardı. Bunu izleyen kaşif, tüccar ve misyonerler, Batı tarihi ve dünya ekonomisine eklemlenen, çalkantılı Hawai'i toplumunun politik ve gündelik yaşamına dair ayrıntıları kaydettiler (bkz. Broughton 1804; Campbell 1967 [1822], Dixon 1789; Ellis 1963 [1827]; Portlock 1789; Turnbull 1813; Vancouver 1798; Whitman 1813-15). Ancak, bakışımız tek taraflı değildir. Kendi yerel Hawai'i dillerinde okuma ve yazma öğretilen Hawai'i şefleri, adanın yönetim biçimine dair sözlü tarihleri, kişisel hatıra ve analizlerini ve harikulade ayrıntılı etno-etnografilerini kaydetmişlerdir. (Beckwith 1932; I'i 1959; Kamakau 1961, 1964, 1976; Malo 1951 [1898]. Kamakau, Kaua'i'deki o kader anını şöyle tasvir eder:

> Bayrak direkleri ve yelkenleri dev vatozlar gibi biçimlendirilmiş gemiyi gören insanların çığlıkları Waimea vadisini çınlatıyordu. Biri diğerine sordu: "Bu dallara ayrılan şeyler nedir?" Diğeri cevapladı: "Onlar denizin üzerinde hareket eden ağaçlar." Bir diğeri şöyle düşündü: "Mana'nın saçsızının çift kanosu!" Ku-o'hu adlı bir kahuna ilan etti: "O Lono'nun heiausu, Ke-o-lewa kulesi ve sunaktaki kurban etme yerinden başka bir şey olamaz." (1961: 92)

Kaptan Cook Waimea'ya –bu bölge Cook'un anlatısında önemli bir yere sahiptir– dönen Lono tanrısının insan suretinde tecellisi olarak görülmüş olabilir (Sahlins 1985; Valeri 1985), ama esas sihir, Hawai'ililerin çok geçmeden kullanmaya yönelecekleri Avrupa gemileri ve demirini askerî alanda kendi politik amaçları doğrultusunda kullanmalarıydı.

Bunun ertesinde, Avrupalıların ve onların askerî teknolojisinin yardımı ile, fetih yoluyla biçimlenen Hawai'i monarşisi, Avrupa modeli temelinde yapılandırıldı ve hukuk davalarına içtihat teşkil eden, özenle hazırlanmış hukuki kayıtlar tutmaya başladı. Bu kayıtlar, yalnızca hızlı toplumsal ve ekonomik dönüşümü değil, geleneksel Hawai'i toplumunun farklı yönlerini de ayrıntılı olarak belgelemiştir.

Hawai'i toplumunun gelişimini belgeleyen arkeolojik kayıtlar bu denli bol değildir. Başlangıçta yapılan çalışmalar, pek çoğu tarihsel dokümantasyon aracılığıyla bilinen arkeolojik alanların envanterini çıkarmıştır. Daha sonraları Güney Amerika arkeoloğu olarak ünlenen Wendell Bennett, profesyonel kariyerine Kaua'i'nin arkeolojik alanlarını belgeleyen bir doktora tezi ile başlamıştır (Bennett 1931). Bu alanların pek çoğu, alan topolojisi ilk kez Bennett tarafından geliştirilen tapınaklardı (*heiau*). 1950'li yıllarda, özellikle de Emory'nin çalışması ile birlikte, Hawai'i arkeologları, Kaua'i'nin Napali kıyısının da içinde bulunduğu çok sayıda yerde küçük çaplı kazılar yaparak kronolojiler oluşturdular. Yerleşim modelleri ve ekonomi hakkındaki sistematik çalışmalar 1960'lı yıllarda O'ahu, Molokai ve Hawai'i'de

yapılan vadi taramaları ile başlamıştır (Green 1969, 1980; Kirch ve Kelly 1975; Rosendahl 1972).

Ekonomik ve toplumsal arkeoloji alanındaki bu yeni yönelimi izleyen doktora tezim, Avrupa ile temas edildiği dönemde Kaua'i'nin kuzey kıyısındaki geçimi ve politik ekonomiyi analiz etmiştir (Earle 1973). Vadilerin (eski ahupua'a) şeflerin üzerine, geçimlik düzeyde küçük arazilerin ise sıradan insanların üzerine kaydedildiği, gayri mahdut mülkiyet hakkı (özel mülkiyet) temelindeki toprak mülkiyeti olan Muhteşem Mahele'nin adanın her yerinde oluşumunu analiz etmek üzere, Marshall Sahlins tarafından organize edilen etno-tarihsel projeye katıldım (1971, 1992; Linnekin 1987). Sahlins (1971, 1992; Kirch 1992), en başından itibaren belgesel ve arkeolojik araştırmayı birleştirmeye çalıştı. Ben Kaua'i'nin kuzey kıyısında bulunan Halelea bölgesine ilişkin tarihsel kayıtları gözden geçirmek ve bunun ardından bölgenin tarihsel sulama sistemlerinin boyutlarını ve teknolojik karakterini belgelemeyi amaçlayan geniş bir haritalama projesini yürütmekle görevliydim (Earle 1978).

1970'li ve 1980'li yıllarda, arkeolojik alanların envanterini çıkarmak ve kalkınmanın tehdit ettiği alanları kazıyla ortaya çıkarmak üzere gerçekleştirilen geniş çaplı kültürel kaynak yönetimi projeleri ile birlikte, araştırmaların sayısı çoğaldı. Kültürel Kaynak Yönetimi çalışması, yerleşim, ekonomi ve toplumsal örgütlenmeye ilişkin önceki perspektif ile alanların tarihini belirlemek ve toplumun uzun vadeli evrimsel gelişimini tasvir etmek için yapılan yoğun gayretleri birleştirmiştir (Cordy 1981; Hommon 1986; Kirch 1984, 1985a; Dye ve Komori 1992). Adalardaki yerleşimin uzun tarihini ve (batı ile ilk temas sırasında göründüğü haliyle) karmaşık yapılı toplumun gelişimini şimdi kabaca açıklayabiliriz.

Hawai'i Adaları'na, İsa'dan yüzyıllar sonra, muhtemelen M.S. 400 dolaylarında yerleşilmiştir. Adanın ilk kez yerleşime açıldığı dönemdeki doğası, Cook'un 1400 yıl sonra gördüğünden çok farklıydı. Adalar aslen ormanlıktı; ohia ve koa standları kıyıya kadar uzanıyordu. Ancak, ormandaki canlı çeşitliliği oldukça fakirdi (Kirch 1982a). Adayı yerleşime açanlar ona erişebilenlerle

sınırlı olduğundan, kıta anakarasına uzaklık, yerleşimi sınırlar. Doğu yönünden ayrılıp Pasifik'in derinlerine doğru gidildikçe, bitki ve hayvan sayısı azalır. Hawai'i Adaları ve Pasifik'in ortasında ve doğusunda bulunan öteki Polinezya adaları, dünyanın en izole büyük kara parçalarından birisidir. İnsanların işine yarayan, yöreye özgü canlı çeşitliliği azdır. Yarasa haricinde, karada yetişen memeli hayvanların hiçbiri adaya ulaşmamıştır; kuşlar arasında ise, adaya özgü farklı türlerden ördek, kaz, ibis[1] ve sutavukları yenmek için avlanmıştır. Bununla birlikte, açık deniz ve kıyıdaki balıklar ile deniz memelileri en bol bulunan yabani gıda kaynaklarıdır.

Adayı yerleşime açan Polinezyalılar, adanın orijinal doğasını dönüştürmüştür. Bunun hem amaçlanan hem de amaçlanmayan sonuçları olmuştur. Polinezyalı yerleşimciler, yerleştikleri çevrenin nispeten fakir bir doğaya sahip olduğunu anlamış olmalıdırlar ve bu nedenle ekonomik olarak yaşayabilir bir kaynak temeli kurabilmek için gerekli olan bitki ve hayvanlarla birlikte seyahat etmişlerdir. Denizin üzerinde, göçmenlerle; onların domuzları, köpekleri ve tavuklarıyla ve yeni yerleşilecek adada yeniden vahşi yaşama dönmeye teşvik edilecek olan gölevez, tatlı patates, şeker kamışı ve muz gibi evcilleştirilmiş bitki parçaları ve kökleriyle ve her çeşit tohum, fındık, Hindistan cevizi, kandil, tıbbi bitki ve elyaf parçalarıyla dolu kalabalık kanoları hayal etmek mümkündür. Polinezya adalarının yerleşimcileri, ilk başta deniz kaynaklarına büyük ölçüde bağımlıydılar (Kirch 1984). Halawa ve Molokai'de ilk başta başlıca protein kaynağı balıktı; daha sonraları bu, yerini evcilleştirilmiş domuz ve köpeğe bıraktı (Kirch ve Kelly 1975: 68-69). Galapagos Adaları'na benzer biçimde, büyük avcıların tehdidinin mevcut olmadığı bir ortamda evrildiği için uçamayan ve muhtemelen, çok geçmeden onları öldürecek olan insan avcılardan korkmayan kaz, sutavuğu ve ibis gibi adaya özgü büyük kuşlar kolay avdı. Çevrenin dönüşümü nedeniyle diğer canlıların soyu tükendi (Olson ve James 1984). Kırılgan ve sınırlı doğal kaynak temelinin yerini, Polinezyalıların adaya

1 Uzun bacaklı, balıkçıl bir kuş.

getirdiği, ekonomik bakımdan önemli çok sayıda canlının almasıyla birlikte, Polinezya adalarının çoğu bir "taşınmış çevre"ye sahip oldu (Kirch 1982a).

Tarım yapmak için ormanları kesmek, doğayı bir daha tamir edilemeyecek biçimde dönüştürdü, ormansızlaşmayı ve toprak erozyonunu daha beter hale getirdi. Toprak-salyangoz sekansı, orman ve savan kaybını göstermektedir. Bu durum büyük olasılıkla, tarım alanları açmak için ormanların yakılmasıyla ilgilidir (Kirch 1982b; Christensen ve Kirch 1986). Kaho'olawe adındaki küçük adada, M.S. 1400'den sonra iç bölgelere doğru yerleşim hareketi, toprağın dönüşümlü olarak işlenmesi için ormanların kesilmesinden kaynaklanmıştır. Daha sonraları yerleşimin geriye, kıyıya doğru kaymasına kırılgan toprakların tüketilmesinin ve erozyonun neden olduğu bellidir (Hommon 1986; ayrıca Spriggs 1991 ile karşılaştırınız). Ancak, önceleri orman olan yüksek alanlardaki toprak erozyonu, vadi tabanındaki segmentasyonu artırmış ve tarım için yeni fırsatlar yaratmış olabilir (Spriggs 1986).

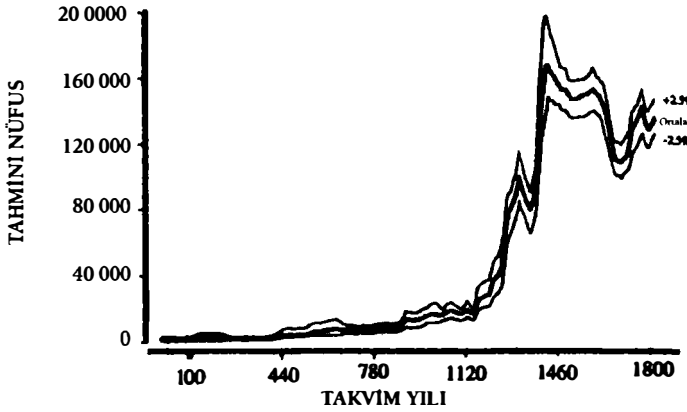
Vadi tabanları ve nehir ağızlarında bulunan bu yeni alüvyonlu topraklar, sulanan gölevez arazilerine dönüşmüştür (Allen 1991). Gölevez yetiştirmek için oluşturulan, sulama kanallarıyla beslenen gölet arazilerini; Hindistan cevizi, muz ve şekerkamışı ekilen, birbirinden bentlerle ayrılan arazileri; balık yetiştirmek için kullanılan büyük göletleri kapsayan, tamamen yapay ve hayli üretken bir çevre oluşturulmuştur (bkz. 3. Bölüm). Cook'un Waimea'nın yukarısından gözlemlediği, yoğun biçimde ekilip biçilen vadiler ve çimle kaplı tepeler, ada manzarasının çoğu gibi, bir kültürel yaratımdır.

Adanın değişen doğası, insan sayısında uzun vadeli bir artışa ve genişçe bir nihai nüfusa tekabül eder. İlk başta yerleşimi kuran nüfusun muhtemelen birkaç yüz kişiyi geçmeyen, küçük bir topluluk olduğunu, M.S. 800 yılına gelindiğinde, sonraki göçler ve nüfus artışıyla birkaç bine ulaştığını tahmin ediyorum. En başta en verimli topraklar üzerine yerleşip tüm iyi toprakları ele

geçiren insanlar, daha sonraları daha kuru rüzgaraltı kıyılarına ve iç bölgelere doğru yayılmışlardır (Cordy 1974). Tarıma olan artan bağımlılık nüfusun ada boyunca yayılmasını desteklemiş ve M.S. 1200 yılından sonra hızla artan nüfus, tarımın sürdürülebilir biçimde yoğunlaştırılmasını gerektirmiştir. Ancak, Hawai'i Adaları'nın nüfusu ne zaman, hangi seviyeye ulaşmıştır?

Hawai'i Adaları'nın nüfusunun zirve noktası, Polinezya'daki tüm takımadalar arasında en yüksek olandır, ama nihai sayı ateşli biçimde tartışılmaktadır (Stannard 1989; Nordyke 1989). Kaptan James Cook ve mürettebatının adaların tamamı için yaptığı ilk kaba tahminler, 240 000 ile 400 000 arasında değişmiştir. Schmitt'in tarihsel bulgulara ilişkin dikkatli ve uzun süre boyunca kabul görmüş olan değerlendirmesi, bundan daha düşük, 200 000-250 000 aralığını verir. Nordyke (1989: tablo 1) bunu bir şekilde 310 000'e yükseltir. Stannard (1989), adalardaki potansiyel nüfus artış hızına ve tarımsal kaynaklara ilişkin varsayımları temelinde, tüm modern tahminlerin üzerindeki 800 000 rakamını verir. Rakam sorununun çözülmemiş olduğu bellidir ve muhtemelen tarihsel kayıtların daha fazla analizi ve demografik tahminler ile de çözülemez. Yapılması gereken şey, arkeolojik kayıtları sistematik biçimde değerlendirmektir.

Yerleşim yerlerinin ve bireylere ait evlerin tarihlerinin saptanması, nüfus büyüklüğüne ilişkin sorunları çözmeye başlayabilir. Nüfus artışını sayılara dökmenin bir yolu, bir arkeolojik serideki radyokarbon tarihlerinin nispi sıklığını değerlendirmektir. Bunu yaparken, arkeolojik çalışmaların yalnızca belirli zaman dönemlerine veya bölgelere ait olan alanlarda yapılmamış olduğunu varsayıyoruz elbette (Rick 1987). Hawai'i Adaları'nda yapılmış olan 495 adet yaş tespitini (bunların 18 tanesi Kaua'i'dendir) bu tekniği kullanarak analiz eden Dye ve Komori (1992) bir nüfus artış eğrisi kurdular (Şekil 2.9). Tedrici bir artış döneminin (M.S. 400-1200) ardından, adaların nüfusu hızla artmış, M.S. 1500 civarında muhtemelen 160 000'lik zirve noktasına ulaşmıştır. Bunun ardından, on sekizinci yüzyılın sonunda Batı'ya eklemlenmeye değin, nüfus stabilize olmuş veya azalmış olabi-

Şekil 2.9. Hawai'i Adaları için tahmini nüfus artış eğrisi (Dye ve Komori 1992).

lir. Bu tahminler, özellikle de artışın durmasına ilişkin olanlar, radyokarbon örneklerinin temsil kapasitesine ilişkin potansiyel sorunlar nedeniyle yaygın bir kabul görmemiştir (Kirch 1995, kişisel görüşme). Eski örnekler, birincil mekanlarda daha geç dönemlerde yaşanan artışı olduğundan az gösteriyor olabilir, çünkü bu örnekleri ortaya çıkaran arkeolojik çalışmalar marjinal bölgelerde yoğunlaşmıştır ve çok sayıda Hawai'ilinin yaşadığı bölgeler, modern yapılar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Adalardaki nüfusun artış ve azalış değişimini anlamak, geleceğin arkeologları için zorlu bir görevdir (Kirch 1990).

M.S. 1500 öncesindeki genel nüfus artışı kabul edilebilir, zira önceden orman olan alanların tarım arazileri haline getirilmek üzere kesilmesi biçimindeki çevresel dönüşüm ile bağlantı kurar. Ancak, doğanın büyük ölçüde yeniden inşası –bu 3. Bölüm'de ele aldığım yapay tarımsal çevrelerin inşasını da içerir– M.S. 1500'den sonra zirveye ulaşmış ve nüfus artışının ciddi biçimde yavaşladığı sonraki dönemlerde sürmüştür (ayrıca Kirch 1990 ile karşılaştırınız). Dye ve Komori'nin ileri sürdüğü nüfus azalmasının, bir azalmadan ziyade, nüfusun belirli yerlerde yoğunlaşmasını ifade etmesi mümkün olmakla birlikte, nüfus artışının sürdüğü iddiası farazi bir iddiadır. İlk başta artan nüfusun

tarımın yoğunlaştırılmasına neden olduğu, ama 1500 yılından sonra (sulamanın hızla genişlemesiyle birlikte) yaşanan teknolojik dönüşümün nüfus artışından kaynaklanmadığı sonucuna varabiliriz. Nüfusun sulamanın yoğun olduğu yerlerde yoğunlaşması, nüfus artışından ziyade, politik ekonominin çok daha farklı dinamiklerine dikkatimizi çeker (bkz. 3. Bölüm).

Adanın insan yerleşimine ilk kez açıldığı dönem boyunca, yerleşimciler erken arkaik, yahut Proto-Polinezyalı rütbe ve liderlik ilkelerini yanlarında getirmişlerdi. Bu ilkelerin operasyonel gücü tek başına zayıf bir iktidar kaynağı olsa da, diğer iktidar kaynakları kullanılarak inşa edilen otoriteye önemli bir meşruiyet sunuyorlardı. Polinezya'nın toplumsal yapısı genellikle koni biçimindeki bir kabile olarak tasvir edilir –dışarıdan evlenmenin olmadığı, çift taraflı ve rütbelere ayrılmış bir toplumsal-politik örgütlenme. Rütbe sıralaması en yüksek rütbeli bireyin en büyük erkek evlatlar silsilesindeki en büyük erkek evlat olduğu– en kıdemli nesebe olan mesafeye dayanıyordu. Teorik olarak, her birey "en kıdemli nesebe olan mesafesiyle kesin biçimde orantılı olan" (Sahlins 1958: 141), şahsına mahsus bir rütbeye sahipti. Şef terimi, Polinezya dillerinin tamamında ortaktır (Proto-Polinezya dilinde* *arike*; Hawai'i dilinde *ali'i*). Şefler, lider olarak imtiyazlarını farklı yollarla muhafaza ediyorlardı; kanoları ellerine bulundurup denize açılma faaliyetinin organizatörü olmak, bunun en alt düzeydeki yoluydu.

Burada ele aldığımız bin yıllık dönem boyunca, Hawai'inin politik organizasyonunun karmaşıklığı çarpıcı biçimde artmıştır. Sözlü tarih çalışmaları, politik iktidarın genişlemesini ve bunu takip eden politik entegrasyonu anlatır. En yüksek rütbelilerin başarılı olanları, fetih ve evlilik yoluyla şefliklerin ölçeğini genişletmişlerdir. Maui adasına ilişkin sözlü tarihlere dayanan Kölb (1994), daha kapsayıcı şefliklerin biçimlenişini tasvir eder. M.S. 800 yılı itibariyle, Maui'nin her yanı yerleşime açılmıştır. Proto-Polinezya kültürüne ilişkin yapılan bir yeni değerlendirmeye göre (Kirch ve Green 1987: 431), erken dönem Hawai'i

halkları bu dönemde muhtemelen, şeflerin yerel toprak sahibi baskın gruplara liderlik ettiği, basit şeflik ilkelerine göre örgütlenmişlerdi. Oluşum Dönemi'nde (M.S. 1200-1400), şeflikler ölçek bakımından büyüdüler ve Konsolidasyon Dönemi'nde (M.S. 1200-1400), Maui'nin doğu ve batı ucunda iki bölgesel şeflik kuruldu. Her biri sınırlarını diğerinin aleyhine genişletmeye gayret etti. Benzer bir rekabet, Cordy'nin (1981: 180-81) bu evrede yerleşim bulunmayan bir tampon bölge kurulduğunu arkeolojik olarak tasvir ettiği, Hawai'i'nin batı kıyısında da mevcuttu. Nihayet, Birleşme Dönemi'nde (M.S. 1500-1600), başarılı fetihler yoluyla, ada çapında bir Maui şefliği kuruldu. 'Umi, aynı dönemde Hawai'i'nin tamamını fethetti. Fetih yoluyla uzun vadeli genişleme eğilimi, Maui ve Hawai'i şefliklerinin adalar-arası politik birimler kurmaya çabalarken birbirleriyle savaştıkları İlhak Dönemi (M.S. 1650-1820) boyunca devam etti. Hawai'i'nin genç yaştaki en üst rütbelisi Kamehameha, Batı gemileri, silahları ve uzman personelinden faydalanarak, 1790'da, Hawai'i devleti kurmak için giriştiği ilk başarılı sefer sırasında Maui'yi ele geçirdi.

Toplumsal tabakalaşmanın ortaya çıkışı, mezar anıtlarına (Tainter 1973) ve elit ev platformlarına (Cordy 1981) harcanan farklı emek gücü miktarlarına göre, arkeolojik olarak belgelenmiştir. M.S. 1400'den önce, ev platformları birbirlerinden ayrışmamıştı, ama bu tarihten itibaren özenle yapılmış teraslara ve dış duvarlara sahip az sayıda ev inşa edilmiştir. Bu ilgi çekici evler, kendisini başkalarından ayırmak için grup emeğini kullanan, yükselen bir yönetici katmanın varlığını gösterir. Maui'deki Konsolidasyon Dönemi boyunca, dinî anıt (heiau) inşaatı çarpıcı biçimde artmıştır (Kolb 1994). Anıtların ölçeğinin kanıtladığı, emek gücü üzerindeki artan kontrol, doğu ve batı Maui şeflikleri oluşurken liderliğin kurumsallaştığını ve güçlendiğini gösterir. Hem arkeolojik hem de tarihsel kayıtların belgelediği model, Hawai'i Adaları'ndaki şefliklerin ölçeğinin giderek arttığı ve kurumsal yapıya kavuştuğu, uzun ve etkili bir eğilimdir.

Batı ile ilk kez temas edildiği sırada, Hawai'i toplumu kesin biçimde iki ayrı sınıfa ayrılmıştı. Sıradan insanlar çiftçiler, balıkçılar ve zanaatkarlardan oluşuyordu. Dağlardan denize uzanan ve sıklıkla nehir vadilerini içine alan, ahupua'a denilen yerlerde yaşıyorlardı. Erkekler, sulanan veya kuru gölevez tarlalarında ter döküyor yahut iç sahilde ağla balık avlıyor; kadınlar, türlü çeşitli yabani yiyecekler topluyor ve tapa elbisesi hazırlıyorlardı. Sıradan insanların soyağacı kısaydı, yalnızca dedelerinin kuşağına kadar geriye gidiyordu. Ana toplumsal birimin hane olduğu görülüyor, ama birkaç hane birleşerek bir sulama sistemi boyunca uzanan işbirlikçi bir topluluk kurabiliyorlardı (Earle 1978: 153). Bu kullanım şekli, aileleri kuşaklar boyunca ve topluluk içerisinde birbirlerine bağlıyordu. Belirli bireyler "büyük adamlar"dı ve diğer sıradan insanlar, evlerini büyük adamların evlerinin çevresinde topluyorlardı (Sahlins 1992: 208) ama rütbe sıralaması enformeldi. Buna karşılık, Hawai'i şefleri diğer insanlardan tamamen ayrıydı. Şefler, *mana* adı verilen, insanlar arasında dolaşan ve şeflerin korkulan kutsal özünü gösteren gücü ellerinde bulunduruyorlardı. Sıradan insanlar yerlere kapanabilir veya Kaua'i'ye ilk kez ayak bastığı sırada Cook için yaptıkları gibi, kendilerini şef tanrılarının altında tutabilmek için güverteden atlayabilirlerdi.

Özetle, Hawai'i Adaları'ndaki zincirleme dizi, doğanın yönetici şefler sınıfının sahip olduğu, üretilmiş, terbiye edilmiş bir dünyaya dönüştürüldüğü uzun vadeli bir eğilimi belgeler. Bu tarihsel seyir, muhtemelen tam da bir kültürel ekolojistin beklediği şeydir: artan nüfus yoğunluğunun, tarım üretiminin yoğunlaştırılmasına, çevrenin tahribine ve ekonominin giderek şeflik temelinde yönetimine neden olması. Bununla birlikte, bu senaryo, evrimsel zincirin nüanslı yönlerini gözden kaçırır. Evet, nüfus artmış, ormanları kesme ve yakma pratiklerinin yaygınlaşması çevreyi ciddi biçimde değiştirmiştir, ama yoğun sulama teknolojisinin ve tabakalaşmış şefliklerin, geçinme ihtiyaçlarını karşılamak için yavaşça gelişmekten ziyade, epey hızlı geliştik-

leri görünmektedir. Ayrıca, sulama komplekslerinin hızla inşasının ardından, üretim kapasitesinin büyük ölçüde gelişmesinden sonra, nüfus artışı devam etmemiş olabilir.

3. Bölüm, geçim ekonomisinin geç dönemde yoğunlaşmasının nüfus artışına değil, politik ekonominin yoğunlaşmasına bağlı olduğunu iddia ediyor. Hawai'i şefliklerinin neden sulama temelli ekonomiler geliştirdikleri ve politik birimlerini bütün adaları içerecek biçimde genişlettikleri sorusuna yanıt verebilmek için, birbirleriyle rekabet halindeki şeflik fraksiyonlarının hesaplı biçimde manipüle edilmesini içeren bu ekonominin dinamikleri anlaşılmalıdır.

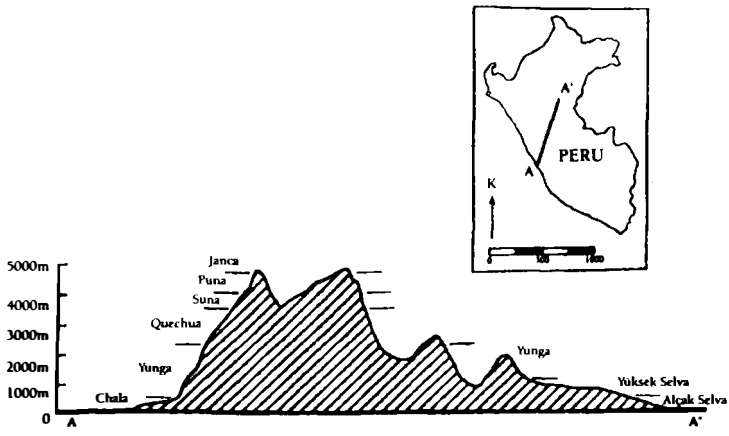
Yukarı Mantaro Vadisi, Peru (M.S. 500-1534)

Pek çok şefliğe mekan olan ve İnka imparatorluğuna kaynaklık eden Peru'nun yüksek And Dağları, Pasifik Okyanusu'nun kenarında, 5° ile 16° güney enleminde bulunan, sarp dağlardır. Pasifik ile Güney Amerika levhasının çarpışması, dünyanın en heybetli sıradağlarından birisini oluşturmuştur. Batıdan doğuya uzanan 250 kilometreden az bir hava mesafesi boyunca, tepeler okyanus sahillerinden keskin biçimde yükselerek 4500 metre gibi aşırı yükseklikliere ulaşır ve ardından Amazon ormanlarının geniş düzlüklerine dik bir biçimde iner (Şekil 2.10). And Dağları'nı üç doğal bölge karakterize eder –kıyı çölü (*chala*), sierra (*yunga*, *quechua*, *suna*, *puna* ve *janca*) ve tropik ormanlık alçak araziler (yüksek ve alçak *selva*). Pasifik kıyısı boyunca, çorak çöle çok nadiren yağmur yapar. Yeşil vadiler çölün içinden geçer ve suyu yüksek dağlardan denize ulaştırır. Birçok sulama kanalı sayesinde, bu vadiler, tarım ve insan yerleşimi için vahalar haline gelmiştir.

Kıyı çölünün yukarısında merkezî sierra bölgesi bulunur. Rakım arttıkça yağış artar ve sıcaklık düşer. 4000 metrenin üzerinde kışın kar yağışı normaldir. 3000-3800 metre rakımında bulunan dağlar arasındaki vadiler ve onları çevreleyen yamaçlar, hem yağışa bağlı tarım hem de bir miktar sulamalı tarım için zengin araziler sunar. Bunların yukarısında, hayvan otlatmak için geniş

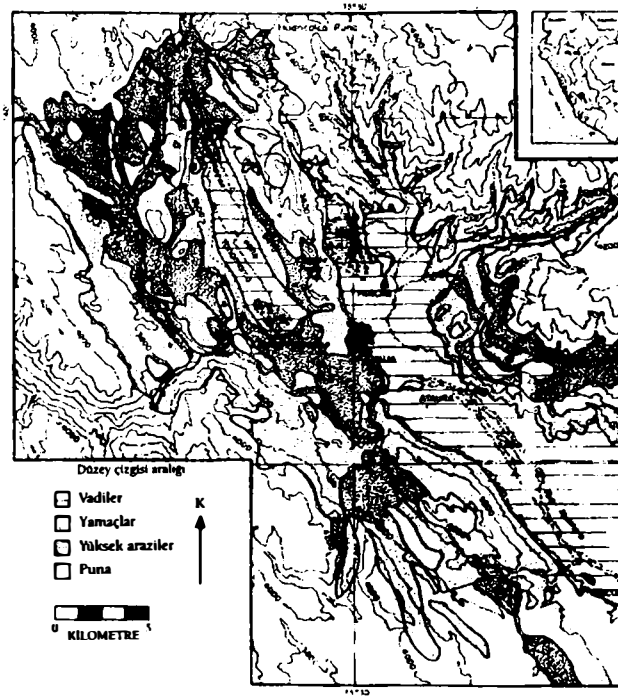
puna otlakları bulunur. Bu dalgalı arazilerin yukarısında, And Dağları'nın buzullarla kaplı tepeleri durur. Dağları geçtikten sonra, rakım Amazon havzasının ormanlarına doğru indikçe, bitki örtüsü alpinden tropikala doğru yeniden değişir. Modern seyyahlar, arabayla yalnızca birkaç saatlik bir mesafe içerisinde parkalarını çıkarıp, havzanın ılık, nemli ve tropikal havasına uygun tişörtlerini giyerler.

Araştırmamın bölgesel odağı sierra bölgesinde bulunan yukarı Mantaro Vadisi'dir (Şekil 2.11). Esas araştırma sahası 1000 kilometrekarelik bir alandır ve ilk kez Jeffrey Parsons tarafından araştırılmıştır (Matos ve Parsons 1979). Mantaro bölgesi, yüksek Peru Andları'nın doğasının tipik bir örneğidir. Jauja'daki vadi denizden 3400 metre yüksekliktedir. Jauja'nın kendisi 30,000 nüfuslu, küçük bir şehirdir. Sömürge döneminden bu yana vadinin kuzey yarısının politik ve ticari merkezidir. Bölgenin her tarafında, tarım arazilerinin yakınına daha küçük kasabalar ve köyler serpilmiştir. Jauja'da yıllık ortalama yağış 600 milimetredir ve esas olarak yazın (Kasım'dan Mart'a kadar) yağar. Kuraklık, periyodik bir sorundur. Yöre halkı, sulama ile taneli tahıl, mısır ve patates yetiştirir (bölgenin bu ürünleri meşhurdur). Burası, ortalama ısısı yaklaşık 12°C (54°F) olan, serin bir bölgedir. Gün

Şekil 2.10. And Dağları'nın bitki örtüsü bölgelerini ve rakımlarını gösteren enine kesiti (D'Altroy 1992).

içindeki ısı farkı ortalaması yıl boyunca çok az değişir, değişim aralığı, kuru olan kış mevsiminde (17°C) nemli olan yaza göre (13°C) daha fazladır (Hastorf 1993: 105). Buzlanma, ürün yetiştirme sezonunu yaz mevsimi ile sınırlar ve ürünleri herhangi bir anda yok edebilir.

Şekil 2.1 1. Yukarı Mantaro Vadisi, Peru (Michael Gabriel).

Bölgeyi çevreleyen (3400-3800 metre yükseklikteki) kıvrımlı tepeler ağaçtan yoksundur. Küçük akıntılar ve kaynak suları, sulama için gereken suyu sağlar, ama arazilerin çoğunluğu bahar yağmurları ile sulanır. Çiftçiler bu yağmurları sabırsızlıkla beklerler ve sonbahar buzlanmalarının ve dolu yağışlarının yol açtığı zararlardan kaçınmak için, tohumlarını hızla ekerler. Esas ürünler, tahıllar ve patatestir. Yüksek araziler boyunca dağılmış olan küçük köylerde, toprak ortaklaşa ekilip biçilir. Rakım arttıkça, sıcaklıklar düşer, ürün yetiştirme sezonu kısalır ve tarım arazileri yerini otlaklara bırakır. Yörenin çayırları, inişli çıkışlı

vadileri ve 3800 ila 4300 metre arası yükseklikte bulunan tepeleri kaplar. Avrupa koyunu ve Yeni Dünya devegillerinden (lamalar ve alpakalar) oluşan küçük sürüler buralarda otlar. Koyun ve alpakalardan yün elde edilir ve karavanlardaki lamalar patates ve diğer ürünleri günümüzde hâlâ uzak vadilere taşırlar. Isı her gece donma derecesinin altına düşer ve yazları sıklıkla soğuk yağmur çiseler. Yüksek yerleri kar kaplayabilir ve en yüksek dağlar sürekli buzullarla kaplıdır.

And Dağları'nın tepelerindeki diğer şeflikler gibi, Mantaro Vadisi'ndeki Wanka şeflikleri (M.S. 800-1534)de oldukça büyüktü, ama güçlü biçimde kurumsallaşmamışlardı. Tek bir şeflik, cinche adı verilen şefleri tarafından yönetilen 10,000 veya daha fazla sayıda insana sahip olabilirdi. "İnkalar'dan önce bu topraklarda [Mantaro] hiçbir derebeyi yoktu, her kent ve onun sakinleri sahip oldukları şeylerin ve kendi topraklarının derebeyiydiler" (Toledo 1940 [1570]: 22). "Yöre sakinlerinin ve kentlerin arasında savaşlar olduğu için, insanların arasında yiğit bir adam çıktığında, ona 'şimdi burada yiğit bir adam var,' anlamına gelen cinchecona diye seslenilirdi. [Kendilerini savunamayan] insanlar ona sığınırdı ... ve böylelikle ona itaat ederlerdi ve bunun haricinde hiçbir yönetim biçimi yoktu" (a.g.e.: 18). Cinche makamı miras bırakılsa da, makama sahip olmayı meşrulaştıran şey, savaşçı maharetiydi. Her cemaat, toprak, sürüler ve kadınlar için komşularıyla savaşıyordu. Toplumsal tabakalaşma çok az gelişmişti.

M.S. 1460 yılı civarında, bir İnka ordusu Mantaro Vadisi'ni işgal etti (D'Altroy 1992: 79-81). Wanka şeflik organizasyonu sürdü, ama vadi, genişleyen İnka imparatorluğunun bir eyaleti haline geldi.

Yukarı Mantaro Vadisi, zengin bir tarihsel ve arkeolojik araştırma kaydına sahiptir. Elde bulunan birinci el tarihsel kaynaklar arasında; ilk erken fatihlerin (*conquistadors*) jurnalleri, İspanyol ve İnka derebeylerinin günlük kayıtları, resmî idari raporlar ve davalar bulunur. Fatihlerin jurnalleri, mektupları ve hatıratı, Avrupalıların gözünden ilk elden bakışlar sunar. Xauxa'ya ait en eski belgeler, İnka imparatorluğunu fethi sırasında Jauja'dan ge-

çen Hernando Pizarro'nun mektuplarını da içerir: "Meydan geniş ve çeyrek league[1] uzunluğunda ... yüz binin üzerinde insanın [alanda] olduğu doğrudur... Bu Xauxa kenti çok hoş ve güzel" (aktaran: D'Altroy 1992: 103). İspanyol ordusunun genç bir askeri olarak eski İnka yollarında seyahat eden Cieza de León'un canlı tasvirleri (1984 [1551]) ve devlet ve kilise yetkililerinin (örneğin Cobo 1956 [1653]) ve İnka soyundan gelen kişilerin (örneğin Guaman Poma 1980 [1614]) tuttukları günlükler, öteki kayıtlar arasında bulunur. Bu tür kayıtlar İnka emperyal sistemini tasvir ederler ama yöre insanına yalnızca kısaca değinirler.

İspanyol sömürge idaresinin yöneticileri tarafından hazırlanan idari dokümanlar, daha spesifik ve detaylı olmakla birlikte, daha az kapsamlı ve bütünlüklüdür. Bunların elde bulunan en eskileri arasında, yukarı Mantaro Vadisi'ne yapılan ziyaretlere ilişkin iki seyahatname (*visitas*) bulunur (Toledo 1940 [1570]; Vega 1965 [1582]). Yetkililer yerel liderlere, İnka hakimiyeti öncesi ve sonrasındaki koşullara ilişkin açık sorular sormuş; liderler ise yanıtlarında, Wanka şeflikleri ile onların İnka imparatorluğuna eklemlenmesini tasvir etmiştir. Wanka derebeylerinin toprak ve özel ayrıcalık için hak iddia ettikleri, erken döneme ait bir dizi adli davaya ilişkin dokümanlar da mevcuttur (Espinoza 1971 [1558-61]).

Yukarı Mantaro Vadisi, Peru'nun yüksek arazileri arasında arkeolojik olarak en etraflıca belgelenmiş bölgedir. Bölgeye ilişkin incelemeler, seramik kronolojisi ve bölgenin kültür tarihine ilişkin çalışmalarla başlamıştır (Flores 1959; Lumbreras 1957, 1959; Matos 1959, 1966, 1972). 1960'lı yıllarda, yerleşim modellerine ilişkin yeni merakın bir parçası olarak, David Browman (1970) geniş bir keşif taraması yapmış ve vadinin tarih öncesine ilişkin işe yarar bir sentez hazırlamıştır. 1975 ve 1976'da, Jeffrey Parsons ve Ramiro Matos (Matos ve Parsons 1979; Parsons ve Hastings 1988; Parsons ve Matos 1978) vadiye ilişkin kapsamlı bir saha taramasını yönetmişlerdir.

Parsons ve Matos'un desteğiyle, 1977'de, Cathy Scott, Terry

1 Yaklaşık beş kilometreye eşit bir uzaklık ölçüsü.

D'Altroy, Chris Hastorf ve ben, Yukarı Mantaro Araştırma Projesi'ni (UMARP) başlattık. Sendero Luminoso (Aydınlık Yol) ve Túpac Amaru'nun yürüttüğü yoğun isyancı faaliyetler nedeniyle projenin sonlandırıldığı 1988 yılına kadar, sekiz kazı sezonu yönettik (Earle vd. 1980, 1987; Hastorf vd. 1989). İnceleme için seçilen alanlar, İspanyolların fethinden iki yüzyıl öncesine (M.S. 1300-1534) ve daha sınırlı bir kapsamda, bunu önceleyen sekiz asıra (M.S. 500-1300) odaklanmıştır. Kazılan alanların yelpazesi, geç döneme ait geniş merkezlerden aynı döneme ait, yalnızca birkaç hanenin bulunduğu küçük mezralara kadar uzanır. Bu araştırmanın büyük bölümü, bir dizi doktora ve yüksek lisans tezi ile onları izleyen yayınlarda bulunabilir: Borges (1988), Costin (1986), D'Altroy (1981, 1992), DeMarrais (1989), Hagstrum (1989), Hastorf (1983, 1993), LeBlanc (1981), LeCount (1987), Lennstrom (1991), Leonard (1984), LeVine (1979, 1985, 1993), Russell (1988), Sandefur (1988) ve Sikkink (1988). Çevresel dönüşüm, nüfus, geçim, el sanatları teknolojisi, toplumsal ve politik örgütlenme ile kültür hakkında geniş bir yelpazedeki arkeolojik bulgular bugün ulaşılabilir durumdadır.

Yukarı Mantaro Vadisi'nin (M.S. 200'den sonraki) yaygın insan yerleşiminin ve çevresel değişikliklerin öncesinde ormanlık olduğu bellidir. Bitki örtüsü kuşağı, And Dağları'nın orta bölgesinde orta rakımda bulunan yerlerin çoğunu kaplayan, geniş ve kuru, alçak dağ savan ormanının bir parçasıydı (Tosi 1960: 11). Burası, geyik ve diğer av hayvanlarının bulunduğu açık ve karışık bir ormandı. Daha yüksek rakımlarda, vadinin yukarısındaki tepelerde, orman yerini (lama ve alpakaların atası) vahşi devegillerin otlak alanı olan açık çayır punasına bırakıyordu.

İnsan yerleşimi, Mantaro Vadisi'ni çarpıcı biçimde dönüştürmüştür. Şimdilerde neredeyse hiç ağaç bulunmayan açık arazi, yoğun biçimde ekilip biçiliyor. Vadilerde ve dalgalı yüksek alanlarda geniş araziler; yamaç ve dağ sırtlarında ise daha küçük, teraslanmış araziler var. Çiftlik avluları ve köyler hariç tutulursa, 3600 metreden alçaktaki neredeyse her metrekare toprak ekilip biçiliyor. Daha yüksek rakımlardaki araziler nadasa bırakılıyor

ve yabani ot ve çimler, ürünlerin arasına karışıyor. Koyun yetiştiriciliği ile tarih öncesinde dağ sırtlarında tarım yapıldığını gösteren bulgular insan etkisini gösterse de (Matos 1975), 3800 metrenin üzerindeki topraklar esas olarak "doğal" çayırdır.

Tarih öncesinde iklim değişikliği, insan ekonomisi üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Herbert Wright ve Geoffrey Seltzer (Seltzer ve Hastorf 1990), Nevada Huaytapallana buz yığınının ön buzul taşlarının (moren) haritasını çıkarıp tarihlerini tespit ederek, uzun vadeli çevresel değişim üzerine bir inceleme yapmıştır. M.S. 250 yılı dolaylarında (kesin olmayan tarih) zirveye ulaşan buzul ilerlemesinin ertesinde, havanın ısınma eğilimine girmesiyle buzul geri çekilmiştir. Modern döneme yakın sıcaklıklara (tarihsel sekansımızın başladığı) kabaca M.S. 600 dolaylarında ulaşılmıştır. Bunun ertesinde, kabaca M.S. 1200 ile 1500 arasında (II. Wanka ile III. Wanka dönemlerinde) yaşanan bir buzul ilerlemesi, bölgesel sıcaklığın 0.6°C civarında azalışına işaret etmiştir. Bu tür bir soğuma, bitki örtüsünü neredeyse 70 metre kadar alçaltmıştır. Vadi halihazırda tarım için marjinaldi; yaşam kuşağının alçalması, donmaya bağlı bereketsiz mahsul riskini artırabilir ve tarıma elverişli olan toplam araziyi büyük ölçüde azaltabilirdi (Hastorf 1993: 106-8).

Mantaro Vadisi için eldeki arkeolojik sekans Tablo 2.1'de özetlenmiştir. İlk avcılar, M.Ö. 1000'den önceki bir dönemde evvela vadi kenarlarına yerleşmiştir (Browman 1970) ve kuzeydeki Junin punasında belgelendiği üzere, büyük ihtimalle çobanlığı benimsemiştir (Rick 1980). Uzun Oluşum Dönemi'nde (M.Ö. 1000-300) nüfus yoğunluğu azdır. Yerleşime ilişkin araştırma, vadi boyunca dağınık halde bulunan, yalnızca az sayıda yerleşim yeri tespit etmiştir. Bu alanların küçük olmaları ve uzun bir tarihsel dönemi temsil ettikleri göz önünde bulundurulduğunda, Oluşum Dönemi'ndeki insan yerleşiminin birkaç köyde yaşayan birkaç yüz kişiyi geçmediği sonucuna ulaşılabilir.

Erken Ara Dönem'in (EAD) ilk birkaç yüzyılına (kabaca M.Ö. 300 ile M.S. 200 arası) ait hiçbir yerleşim yeri kesin olarak tespit edilememiştir ve bu dönemde nüfus muhtemelen çok dü-

TABLO 2.1.
Mantaro Vadisi'nin Arkeolojik Serisi

Kronoloji	Dönem	Evre	Tanı tipleri
M.S. 1534	Geç Ufuk	Wanka III	Inka ve II. Wanka tipleri
1460			
1300	Geç Ara	Wanka II	Wanka Kırmızı, Mikalı kendinden astar, Base Roja, Base Clara
1000	Orta Ara	Wanka I	Base Clara Mikalı kaba eşya Wanka mor astar Wanka portakal üzerine mor astarsız Wanka mor üzeri ışık Wanka kırmızı üzeri ışık
800		Huacrapukio II	Huacrapukio Portakal üzeri mor Huacrapukio tipleri Wanka portakal üzeri mor astar
600	Erken Ara		
500		Huacrapukio I	Huacrapukio Portakal üzeri mor Huacrapukio tipleri Pembe yapıştırmalı eşya
200*		–	Çakıl taşı ile parlatılmış krem astar?
M.S. 0*			
M.Ö. 900*	Oluşum	Geç Oluşum Erken Oluşum	Cochachongos Pirwapukio

KAYNAK: Hastord vd. 1989.
*Tahmini tarih

şüktür, yüz kişi civarındadır (Tablo 2.2.). Ardından, I. Huacrapukio Dönemi'nde (M.S. 200-500), nüfus 12 000'e çıkmıştır ve EAD'nin geç evresinde (M.S. 500-800) 14 000'de sabitlenmiştir. Wari emperyal genişlemesinin yaşandığı Orta Ufuk (OU) (M.S. 800-1000), Mantaro Vadisi'nde çok zayıf biçimde tanımlanmıştır. Browman (1976), Wari'nin vadiyi fethettiğine ve bölgeyi idare etmek için güneyde Wariwilka'yı kurduğuna inanır. Ancak, vadinin kuzeyinde hiçbir Wari yerleşimi tespit edilmemiştir ve bu dönemi işaretleyen tek şey, yerleşim taramalarında ve kazılar sırasında bulunan bir avuç Wari çömlek kırığıdır (Borges 1988). OU sırasında bir an, muhtemelen Wari imparatorluğunun çöküşü ile bağlantılı olarak, kültürel envanter çarpıcı biçimde değişmiştir. Huacrapukio seramiklerinin yerini, Wanka'nın yeni teknolojisi ve stili almıştır. Ancak, nüfus değişmemiş gibi görünmektedir.

Geç Ara Dönem, I. Wanka (M.S. 800-1300) ve II. Wanka

(M.S. 1300-1460) olarak ikiye ayrılır. Araştırma bölgesinde, I. Wanka evresinde yerleşim yeri sayısı oldukça sabit kalmıştır ve tahmini nüfus 14 000 olmaya devam etmiştir. II. Wanka evresinde, nüfusun dramatik biçimde artışına tanıklık edilmiştir. Bu evrede, yerleşimlerin büyüklüğü ve iç yoğunluğu şaşırtıcı biçimde artmıştır. Kuzey vadisinin nüfusu 61 000 zirvesine ulaşmıştır (D'Altroy 1992: 60). İnkaların vadiye hükmettiği Geç Ufuk (M.S. 1460-1534) Dönemi'nde, nüfus sabitlenmiş veya azalmış gibi görünmektedir. Bu dönemde Wanka nüfusunun 36 000 olduğu, buna ilaveten 9000 de İnkanın bulunduğu tahmin edilmektedir (D'Altroy 1992: 194).

Mantaro Vadisi'ndeki düzensiz nüfus değişimleri nasıl yorumlanmalı? Burada, şeflik temelli gelişimin iki döngüsü temsil ediliyormuş gibi görünüyor. İlk olarak, görünür hiçbir nüfus artışı yaşanmayan uzun bir dönemin ardından, Erken Ara Dönem'in ortasında nüfus seviyesi yukarıya sıçrıyor ve bunun ertesinde istikrar kazanıyor. Don olayına dirençli yeni ürün çeşitlerinin (patates, quinoa[1] ve özel mısır çeşitleri) benimsenmesi, daha az riskli ve daha çok üretken bir tarım temeli hazırlayarak insan yerleşiminin genişlemesine izin vereceği için, hızlı nüfus artışının makul bir açıklaması olabilir. Vadideki ormanlar muhtemelen bu dönemde kesilmiştir. Geç Ara Dönem'in sonları ile Ara Dönem'de nüfusun istikrar kazanması bu nedenle bölgenin tarım ekonomisinin üretken potansiyelinin bir üst sınıra ulaşması ile ilgili *olabilirdi*, ama buzulların bu dönemde geriye çekilmesi tarım için ideal koşulları hazırlamış olmalıdır (Seltzer ve Hastorf 1990).

Nüfus artış ve azalış döngüsü Wanka döneminde başlamıştır. Çarpıcı nüfus artışına neden olan şey nedir? Geçim temeli ve teknolojisinin çok az değişmiş olduğu görülüyor. Muhtemelen buzulların ilerlemesinden kaynaklanan üretken potansiyelin ciddi ölçüde azalmasına rağmen, nüfus mantığa aykırı bir şekilde çarpıcı biçimde artmıştır (Hastorf 1993). Dahası, muhtemelen en kaliteli toprak üzerindeki rekabetin artması nedeniyle, nüfus daha yüksek ve savunmaya elverişli bölgelere doğru kaymıştır.

1 Güney Amerika'da yetişen ve tohumları yenen bir bitki.

TABLO 2.2.

Yukarı Mantaro Vadisi'nde Nüfus Değişikliği Tahminleri

Dönem	Tahmini Nüfus
Oluşum	
Pirwapukio	1000
Cochachongos	2500
Erken Ara Dönem	
I.Huacrapukio	12 000
II. Huacrapukio	14 000
Geç Ara Dönem	
I.Wanka	14 000
II.Wanka	61 000
Geç Ufuk	
III.Wanka	36 000
	+9000 İnka

NOT: Nüfus, insan yerleşimi alanına, yerleşim yoğunluğuna ve her bir andaki yerleşim yüzdesine bakılarak hesaplanmıştır (Earle vd. 1987: 8-10; Hastorf 1993: 71).

Sıcaklıkların azalması ile aynı anda yaşanan bu kayma, yerleşim yerlerinin yakınındaki toprakların tarımsal üretkenliğini daha da azaltmış olabilir. Bu azalma, nüfus artışı ve nüfus kümelenmesi ile birleşerek, geçim ekonomisini ciddi bir sıkıntıya sokmuştur. Mezarlıklara ilişkin veriler, bu sıkıntının yüksek yetişkin ölüm oranlarına ve düşük yaşam beklentisine neden olduğunu açıkça gösteriyor (Owen ve Norconk 1987: 112). Ancak, geçim ve hayatta kalma koşulları kötüleşirken, nüfus muhtemelen önceki dönemden daha hızlı artmıştır.

Yoğunluğa bağlı regülasyon neden başarısız olmuştur? Politik ekonominin dinamikleri, II. Wanka döneminde nüfus artışının devam etmesini açıklayan anahtar bir faktör olabilir. Yerel şeflikler arasındaki yoğun rekabet, savunma için gerekli olan savaşçıları arz edebilen daha geniş aileleri desteklemiş olabilir. Geleneksel savaşta başarı için sayısal büyüklükten daha önemli hiçbir şey yoktur. Bölgeyi fetheden İnkaların bölgesel barışı sağlamasından sonra, nüfus sabitlenmiş yahut azalmış gibi görünmektedir (D'Altroy 1992: 194). Gelişen barışçıl koşullar neden nüfusun daha da artmasına yol açmamıştır? Çarpışmaların

azalması, daha fazla çocuk sahibi olmayı teşvik eden saikleri muhtemelen gevşetmiştir. Bunun yerine, vergi alınan birimin aile olduğu istilacı İnka politik ekonomisine bir yanıt olarak, genç Wanka çiftleri, evliliği (ve çocuk sahibi olmayı) ertelemiş olabilirler. Azalan nüfus, bu gibi vergi vermeye direnme çabalarının amaçlanmayan bir sonucu olabilir.

Mantaro'daki dinamik süreçler, ilgimizi vadinin politik örgütlenmesine ve uzun vadeli şeflik döngülerine doğru çeker. Kısaca özetlemek gerekirse, küçük ve dağınık yerleşimler, uzun Oluşum Dönemi boyunca ve Erken Ara Dönem'e kadar sarkacak bir zaman zarfında, nispeten eşitlikçi tarım cemaatlerinin varlığına işaret edebilir.

Huacrapukio Dönemi boyunca basit şefliklerin vadide geliştiği görülüyor. Yerleşimlerin rütbelere göre belirgin biçimde ayrılmış olması, bu şefliklere dair en iyi kanıttır. Daha küçük alanlar, az sayıda büyükçe alanda bir araraya toplanmış, sınırları çizilmiş bölgesel gruplar oluşturulmuştur. Kuzey vadisinde, bu türden dört grup mevcuttu ve bunların her biri, muhtemelen iki bin civarında insanı barındıran basit şeflikleri temsil ediyordu. En geniş alanlar muhtemelen basit şefliklerin politik merkeziydi. Örneğin Mantaro Vadisi'nin yukarısında, 3500 metre yüksekliğindeki alçak bir tepede kurulu olan J132, 17.9 hektar genişliğindeki bir alanı kaplar. Bu alanda yaygın olarak bulunan mimari kalıntılar muhtemelen bin veya daha fazla sayıda kişiyi barındırmıştır. Burayı çevreleyen istihkam duvarları, cemaat liderlerinin organize ettiği komünal emek gücü tarafından inşa edilmiştir.

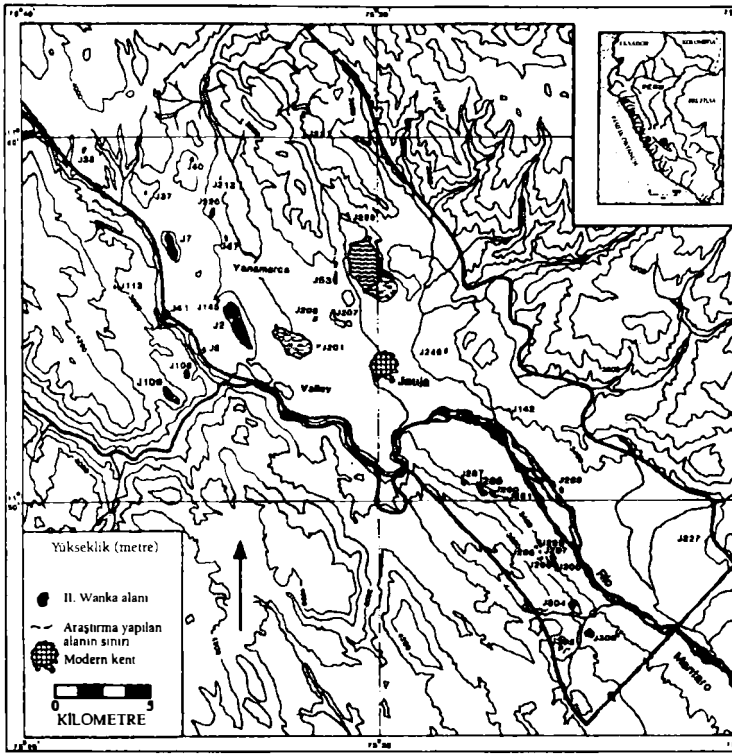
Wari devletinin güney yönündeki bölgeler üzerindeki egemenliğini hâlâ sürdürdüğü Huacrapukio Dönemi'nin sonunda, eser envanterinde görülen çarpıcı kayma, Wanka kültürel geleneğinin başlangıcı ile bağlantılıdır. Günümüzde, bu değişimin nedeni hâlâ anlaşılamamıştır, ama bu tür dönemsel çöküşler, şeflik döngülerinin genel modelini karakterize ediyor ve Mantaro şefleri ile dünyanın her yerindeki diğer şeflerin istikrarsız iktidar temelini temsil ediyor olabilir (Anderson 1994).

Wanka toplumu, birbirleriyle vahşi biçimde rekabet eden şef-

liklerin dünyasıydı: Geç Ara Dönem boyunca, And Dağları'nın yüksek bölgelerinde benzer türde şeflikler mevcuttu (Hastorf 1993; Hyslop 1977; Krzanowski 1977; Topic ve Topic 1987). Bu şeflikler, yoğun savaş ve yerel savaşçı liderler üzerine kuruluydu (bkz. 4. Bölüm). Nüfus, "yüksekleri savunan" az sayıda geniş yerleşim yerinde yoğunlaşmıştı (Hastorf 1990). Statü işaretleri, şeflik rütbelerini birbirlerinden ayırıyordu, ama görünümleri hemen göze çarpmayacak biçimde düzenlenmişti.

Yüksek bölgelerde, toplum artan ölçüde belirgin bir yerleşim hiyerarşisi ile düzenlenmiş, iyi korunan, yüksek kalelere yerleşik durumdaydı. I. Wanka döneminde Mantaro'da, en büyük yerleşim yeri 8.2 hektardı; bu rakam sekiz yüz veya dokuz yüz kişilik bir nüfusun varlığına işaret ediyor. Moloz kütlesi her iki alanda da yaygındır ve yuvarlak taş evlerin dağınık yapıları, avlu grupları biçiminde düzenlenmiştir (Hastorf vd. 1989; Hastorf 1993). En azından bazı yerleşim yerleri tamamen duvarlarla çevrelenerek tahkim edilmiştir. I. Wanka dönemine ait daha geniş yerleşim yerleri, vadi boyunca epey düzenli biçimde sıralanmıştır. Bunların küçük şefliklerin merkezleri olması ihtimali vardır. Tek bir şeflik birimi, küçük bir toprak parçasına dağılmış, yüz veya iki yüz nüfuslu, üç ila beş yerleşim yerini içeriyordu. Bu istatistikler, dünya çapında tarım temelinde kurulmuş olan pek çok şefliğin karakteristik özellliklerini yansıtıyor. I. Wanka döneminde şefliklerin nüfusunun muhtemelen üçte biri esas merkez yerleşkesinde yaşamıştı.

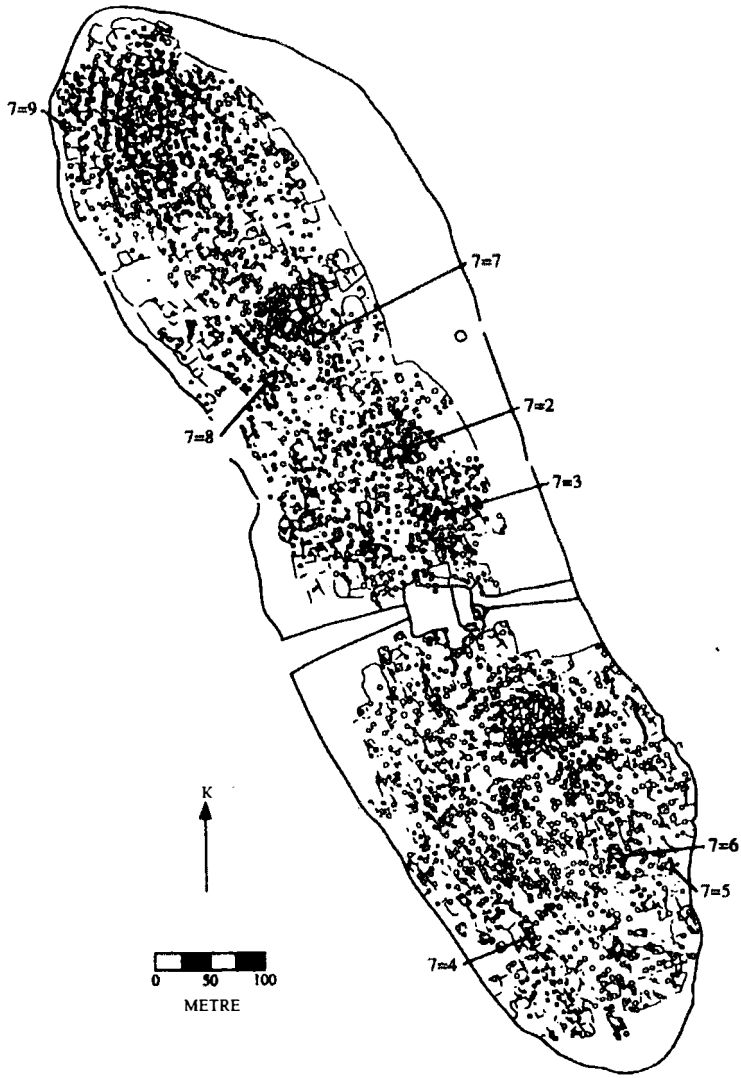
II. Wanka döneminde, şeflik biriminin ölçeği ve karmaşıklığı çarpıcı biçimde artmıştır. Araştırma sahasında, Tunánmarca (J7; 24 hektar), Llamap Shillón (J109; 31 hektar) ve Hatunmarca (J2; 74 hektar) adlı üç büyük yerleşim yerinin merkezinde üç şeflik tespit edilmiştir. Mantaro Vadisi'nin hemen kuzeyindeki yüksek dağ sıralarının üzerinde bulunan bu alanlar etkileyicidir (Şekil 2.12). Bu yerleşimlerin sağlam kale duvarlarının ardında çok sayıda insan (sırasıyla 10600, 5800 ve 8800 kişi) toplu halde yaşamıştır (D'Altroy 1992: 56-57; Earle vd. 1987: 10-11). Bir dizi küçük yerleşim yeri bu merkezlerin yakınında bulunuyordu ve bu gruplar birbirlerinden farklı seramik tarzlarına sahiptiler (LeB-

Şekil 2.12. II. Wanka döneminde yukarı Mantaro Vadisi'ndeki yerleşim kalıbı. Gölgeli alanlar araştırma bölgelerini gösteriyor (D'Altroy 1992).

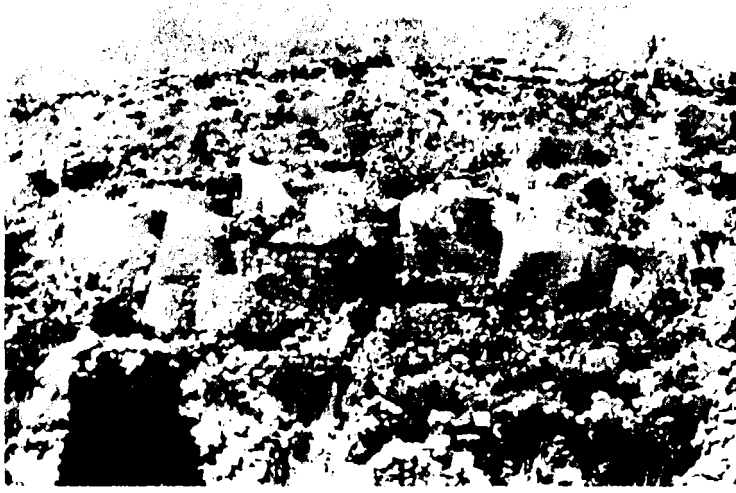
lanc 1981). Bu alanlardaki eser gruplarının analizi, her bir merkez ile onunla bağlantılı yerleşimlerin bir ekonomik birim oluşturduğunu, bu birimlerin el sanatları konusunda uzmanlaşma ile taşsı madde ve seramiklerin mübadele edilmesi yoluyla birbirlerine bağlandıklarını belgelemiştir (Costin 1986; Russell 1988).

Örneğin, kuzeydeki Yanamarca Vadisi'nde yer alan Tunánmarca etkileyici bir şeflik birimidir. Kent büyüklüğündeki merkezin (J7, Şekil 2.13) hükmettiği bu alan, savunmaya elverişli biçimde yüksekte (rakım 3850-3900 metre), tarım yapılan Yanamarca Vadisi'ni tepeden gören bir kireçtaşı sırtında kurulmuştur. Mimari bakımdan mükemmel biçimde muhafaza edilmiştir ve tarih öncesi yapıların pek çoğu, iki metre yüksekliğe kadar çıkan taş

Şekil 2.13. II. Wanka dönemine ait büyük Tunánmarca merkezi. UMARP tarafından gün ışığına çıkarılan avlu grupları rakamlarla gösterilmiştir (Earle vd. 1987; UCLA Arkeoloji Enstitüsü'nün izniyle yeniden basılmıştır).

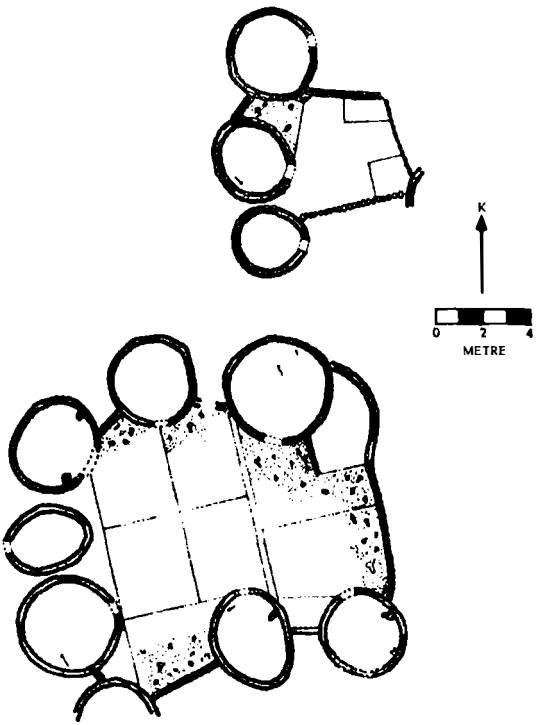
duvarlara sahiptir (Şekil 2.14). Havadan çekilen fotoğraflar ile yerleşimin basit planının haritasını çıkardık. 24 hektarlık yerleşim alanında, tahmini 3800 adet mesken yapısı tespit ettik. Evler, her bir hanenin özel mekanıymış gibi görünen, duvarlarla kaplı avlu alanlarının etrafında dizilmişti. Düzensiz patikalardan

Şekil 2.14. II. Wanka dönemine ait Tunánmarca merkezinden bir görüntü (D'Altroy 1992).

oluşan bir ağ, avlu gruplarını birbirlerine bağlıyordu ve duble meydan, alanın merkezine hükmediyordu. Tunánmarca yönetim birimi, tahmini toplam nüfusu 24 000 olan ve yüzde 44'ü merkez duvarlarının içinde yaşayan yedi ilave yerleşim yerini kendisine dahil etmişti.

Kazılarımızda, elitlerin ve sıradan insanların ikametgahlarını birbirlerinden ayırabildik (DeMarrais 1989; Şekil 2.15). 7=9 gibi sıradan haneler, tipik olarak tek bir yapıya ve küçük bir avlu alanına sahipti. Mimarileri, emek yatırımı ve taş işi kaplamalar bakımından daha basitti. Evler, konum bakımından yerleşim yerinin daha çeperinde yer alıyordu. Elit haneleri ise bunun tersine, daha genişti ve çok sayıda evi içeriyordu. Tunánmarca'da yer alan 7=2 avlu grubu, altı yapıyı içeriyordu. Bu yapıların hepsinde birörnek ocak, insan yapımı ev malzemeleri ve zemin altı mezar

Şekil 2.15. II. Wanka döneminde Tunánmarca'da elit ve halk avlu grupları arasındaki farklar. Yukarıda bir halk evi (7=9), aşağıda bir elit evi (7=2) görülüyor (Costin ve Earle 1989).

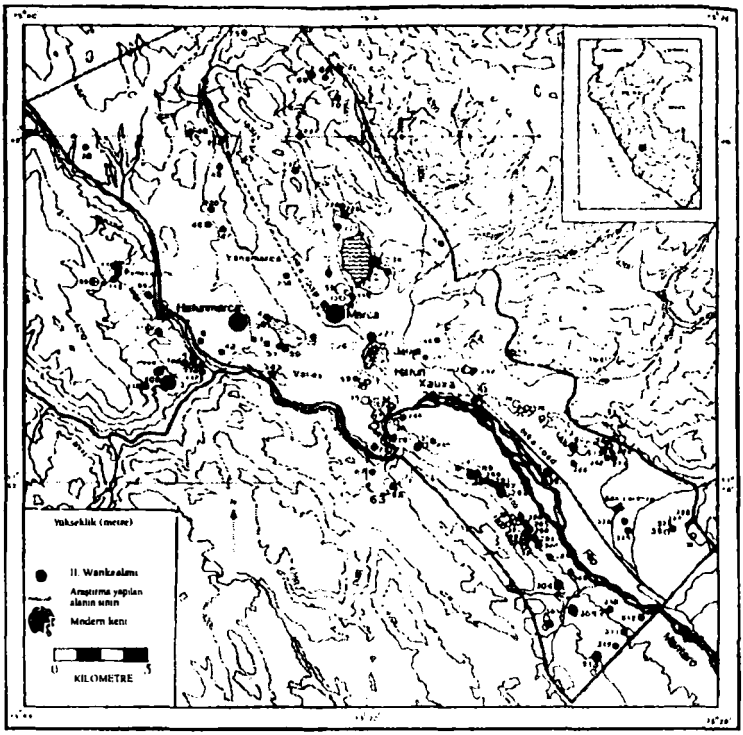
yeri bulunduğu için, hepsinin ikametgah olduğuna inanıyoruz. Elit yerleşkeleri, şefin geniş ailesini, çok sayıda eşini veya ona bağlı uzmanları barındırabiliyordu. Yapılar, taşların biçimlendirilmesi ve yarıkların kapatılması ile dikkatle kaplanıyordu. Dağ sırtlarının üzerinde, tipik olarak içinde yer aldıkları yerleşimlerin merkezinde bulunuyorlardı. Yine de, elit ve sıradan insan meskenleri arasındaki farklılık abartılmamalıdır. Farklılıklar nitelikte değil nicelikteydi. Tüm insanlar yalnızca büyüklük ve tamamlanma dereceleri bakımından farklı olan, benzer tipte evlerde yaşıyorlardı.

Liderler ile takipçileri, diğer maddi yaşam koşulları bakımından da devasa farklılıklar taşımıyorlardı. Metaller ve özenle yapılmış seramikler gibi prestij malları istatistiksel olarak elit ika-

metgahlarında yoğunlaşmış ise de, bu mallar yalnızca oralarda bulunmuyordu. Özel gümüş veya bakır iğneler (*tupu*) neredeyse yalnızca elit avlu gruplarında bulunuyordu, ama diğer metaller ve özel seramikler, sıradan halk evlerinde daha az sayıda olmakla birlikte, her yerde bulunmaktaydı. Wanka eliti diğerlerinden ayrı bir sınıf değildi.

İnka fethini ve politik olarak İnka imparatorluğuna eklemlenmeyi izleyen III. Wanka dönemindeki süreklilik ve dönüşümü arkeolojik olarak görmek mümkündür. Basit yerleşim hiyerarşisi sürmüştür (Şekil 2.16), ama yerleşimlerin boyutu küçülmüştür. Büyük bir merkez olan Tunánmarca hızla terk edilmiştir ve Hatunmarca yerleşiminin boyutu 27 hektara (3300 tahmini nüfus) düşmüştür. Özel amaçlara hizmet eden kırsal ve madenci yerleşimleri daha yüksek bölgelerde yer almakla birlikte, insanların çoğunluğu 3650 metrenin altındaki bölgelerde yaşamaya başlamıştır (D'Altroy 1992: şekil 9.2). Yerleşimlerin boyutlarının küçülmesi ve yer değiştirmesi muhtemelen pasifikasyonun bir sonucudur. II. Wanka'nın yoğun nüfus merkezleri ekonomik bakımdan verimsizdi; barışın sağlanmasıyla birlikte, çiftçiler muhtemelen tarım arazilerine daha yakın yerlerde ikamet etmeye yönelmiştir.

Fetih öncesi dönemin birbirinden ayrı, büyük şeflikler biçimindeki örgütlenmesinin en az iki sosyopolitik birim tarafından sürdürüldüğü görülmektedir. III. Wanka döneminin en büyük yerleşim yeri olan yeni Marca kenti (28 hektar, 3300 kişi) ile Hatunmarca birbirlerine yakın büyüklükteydiler ve seramikleri farklıydı. Bu durum, farklı manifaktür ve dağıtım sistemlerine sahip olduklarını gösterir (Costin 1986; D'Altroy ve Bishop 1990). Marca'daki yerel stiller, Tunánmarca modellerini sürdürmüştür ve Tunánmarca'nın eski sakinleri Marca'ya yerleşmiş gibi görünmektedir. Hatunmarca, II. Wanka döneminde bulunduğu yerde kalmayı sürdürmüştür. İnka devletinin Mantaro'yu, bölgenin öteden beri var olan şeflikler temelindeki politik örgütlenmesi aracılığı ile yönettiği görünmektedir.

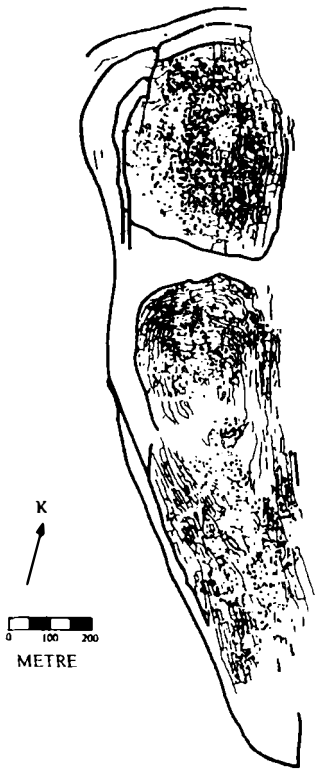
Şekil 2.16. Yukarı Mantaro Vadisi'nin III. Wanka dönemindeki yerleşim modeli (D'Altroy 1992).

Hatunmarca, II. Wanka döneminde Tunánmarca'ya benzer bir şeflik merkeziydi ve politik konumunu İnka egemenliği altında da sürdürdü. Hatunmarca, uzun bir iskan tarihine sahip, büyük bir yerleşim alanıydı. Meskenler, batıdaki Yanamarca Vadisi ile yan yana ilerleyen bir kalkerli dağ sırası boyunca iki kilometrelik bir alana yayılır (Şekil 2.16). Yerleşim alanı, daha alçakta bulunan bir sırtın birbirinden ayırdığı daha genişçe iki tepeciği kaplar (Şekil 2.17). Güneydeki sırtın tepesinde yapılan stratigrafik kazılar, erken I. Huacrapukio ve I. Wanka dönemlerine ait yerleşimleri ortaya çıkarmıştır, ama iskan alanlarının tarihi bütün boyutlarıyla II. Wanka dönemine kadar geriye gitmektedir.

Güneydeki tepecikte, açık meydanlar ve özel binalar içeren bir merkezî tören alanı bulunur (D'Altroy 1992: şekil 9.4). Bu

alanın mazisi, muhtemelen II. Wanka dönemine kadar geriye gitmekle birlikte, İnka hegemonyası sırasında ciddi ölçüde yeniden inşa edilmiştir. Kalkan duvarı ile ikizkenar yamuk biçiminde oyuklara sahip, büyük bir dikdörtgen binanın da içinde bulunduğu çok sayıda bina, İnka emperyal stiline uygun olarak inşa edilmiştir.

Hatunmarca'daki elit yerleşkeleri, tören alanının hemen güneyindeki dağ sırtında toplanmıştır. Çok sayıda İnka-tarzı, dikdörtgen binayı ve Wanka-tarzı, yuvarlak ve büyük binayı içerir. Buna karşılık, sıradan halkın yaşadığı avlu grupları daha küçüktür ve tipik olarak yalnızca bir yuvarlak binayı içerir.

Şekil 2.17. II. ve III. Wanka dönemlerine ait Hatunmarca merkezi (Earle vd. 1980; UCLA Arkeoloji Enstitüsü'nün izniyle yeniden basılmıştır).

Ayrı bir yerleşim sistemi, Mantaro'daki İnka devlet idaresi ile ilişkilidir. Hatun Xauxa, emperyal ana yolda bulunan, planlanmış, büyük bir yönetim merkezidir (D'Altroy 1992). Cieza de León (1984 [1551], s. 242-243) Xauxa'da 8000 kişinin kullanımında olan zengin bir tapınak ve saray tasvir eder. Vadideki öteki devlet yapıları, yol boyunca uzanan ikinci sınıf yol istasyonları, bir asma köprü ve merkezin yukarısında, vadinin sınırında bulunan tepelerdeki binlerce depoyu içerir. İnkalar, ekonomik ve politik gelişmenin bir aracı olarak Mantaro'daki devlet altyapısına büyük yatırım yapmıştır (D'Altroy 1992).

Şeflikler arasındaki uzun vadeli toplumsal evrime ilişkin üç örneğe bakmak, farklılıklara rağmen ortak temaları ortaya çıkarır. Bu örnekler, ortadüzeydeki toplumların izleyebileceği *karmaşıklığa doğru giden alternatif yolları* tasvir eder. Her bir toplum kendine özgü çevresel ve tarihsel koşullar altında yaşamını sürdürür ve bu koşullar spesifik gelişim izleklerini ciddi ölçüde belirler. Her bir toplumun biricik olması nedeniyle, insanların içinde bulunduğu genel süreçleri ortaya çıkarmak üzere kültürler-arası karşılaştırma yapmanın beyhude bir çaba olduğu yönündeki bariz sonuçla mı karşı karşıyayız? Bence hayır.

Hawai'i'nin yemyeşil tropik adalarından And Dağları'nın çıplak vadilerine ve oradan Danimarka'nın rüzgarlarla savrulan arazilerine uzanan bu üç örnek, çevresel koşullar bakımından, tasavvur edilebilecek en yüksek derecede birbirlerinden farklıdırlar. Fakat uzun vadeli insan kullanımı neticesinde yaşanan arazi dönüşümü sürecinde düzenlilikler mevcuttur. Her bir örnekte tarımsal kullanım nedeniyle topraklar ormandan tarım arazisine dönüşmüştür. Yeni türler kullanılmaya başlanmış, eski türler kaybolmuştur. Arazi, daha fazla nüfusu ve gelişmekte olan şefliklerin politik ekonomisini destekleyebilen, kültürel bir eser haline gelmiştir. Çevrede bu dönüşümlerin yaşanmasına neden olan şey nedir?

Nüfus artışı bariz bir nedendir. Her bir örneğin kapsadığı aşağı yukarı bin yıllık süre zarfında, nüfus çevreyi kaplayacak biçimde artmıştır. Evcilleştirilen yeni türler ve onları kullanmayı

sağlayacak teknolojiler sayesinde, insanlar artan nüfusu beslemek için bu çevreleri kolonize etmiş ve dönüştürmüştür. Ancak, nüfus artışı ne monotondu ne de basitçe tahmin edilebiliyordu. Yalın bir biyolojik model, doğal kaynaklar ve onları üretken hale getiren teknolojinin tüketildiği ve daha fazla gelişmenin sınırlandığı bir esnada, insan sayısında lojistik bir artış olacağını basitçe öngörebilir. Yoğunluğa bağlı bu nüfus artışı modeli, uzun vadeli dinamikleri anlamak için bir arkaplan sunuyorsa da, bunun ötesinde çok daha fazla şeyin meydana geldiği görülmektedir.

Bu üç mekanda nüfus uzun ve sürekli olarak artmaktan ziyade, doğal kaynakların durumu ile açıkça ilişkili olmayan, düzensiz döngüler halinde artmış ve azalmıştır. Nüfus, şüphesiz ilk başta kolonizasyon sayesinde ulaşılabilir hale gelen yeni doğal ortam (*habitat*) nişlerinin ve tarım teknolojisinin kullanılmaya başlanması nedeniyle artmıştır. Fakat bunun ardından, kaynakların ulaşılabilirliği ile açıkça ilgisi olmayan nedenlerle artış hızı yavaşlamıştır.

Bu yavaşlayan artışın öncelikle, gelişmekte olan politik ekonomilerin doğası ile ilgili olduğu görülmektedir. Her bir örneğin özgül koşulları bu anlamda oldukça farklıdır (bkz. 3. Bölüm). Danimarka'da, Erken Bronz Çağı boyunca nüfus artışının durağan olmasının, çobanlığa yönelik artan ilgiyi yansıttığı görülmektedir. Ama neden çobanlık? Çobanlık, bölgenin taşıma kapasitesini azaltır ve geçim ekonomisinin mantığı çerçevesinden bakıldığında anlamsız görünmektedir. Çobanlık faaliyetinin artışı, büyük ihtimalle prestij malları mübadele sistemi içerisinde hayvanların taşınır servet kaynağı olarak kullanılmasından kaynaklanmıştır (bkz. 5. Bölüm). Varolan kanıtlar, karmaşık yapıdaki şefliklerin kurumsallaştığı M.S. 1400'den sonra, Hawai'i'de nüfusun arttığını göstermemektedir. Devasa sulama sistemlerinin inşa edildiği dönemde, nüfus artışı duraklamış durumdaydı. Sulama sistemleri, insanları beslemek için değil, öteden beri şefliklerin genişlemesini finanse eden geçim malları artığını seferber etmek için inşa edilmişti. And Dağları'nda mini-buzul çağı koşullarına ve yerleşimlerin, nüfusu muhtemelen artan biçimde istikrarsızlaştırmış olan don olayının yaşandığı yüksek mekanlara taşınmasına

rağmen, yerel şeflikler arasındaki savaşların yoğunlaştığı dönemde nüfus hızla artmıştır. Halbuki bölgenin İnka imparaorluğuna eklemlendiği dönemde, birinci sınıf tarım arazilerini yeniden yoğun kullanıma açan barışa ve devlet tarafından yeni tarım tesisleri inşa edilmesine rağmen, nüfus durağanlaşmış veya azalmıştır. Bu değişimlerin, nüfus genişlemesi için yeni olanaklar yaratmaktan ziyade, emperyal finans için artık üretme amacı taşıdığı ortadır.

Karmaşık toplumsal sistemler, antropologlar tarafından sıklıkla, geçime ilişkin sorunların çözülmesine ve böylelikle nüfus artışının önünün açılmasına yarayan sistemler olarak görülmüştür. Fakat, bu üç örnekte bunun tersi geçerlidir. Örneğin Peru'da koşulların giderek ağırlaştığı II. Wanka şeflikleri döneminde, nüfus artışı sınırlanmamıştır; İnka devleti döneminde ise, daha iyi koşulların varlığına rağmen, nüfus artışı durağanlaşmıştır.

Bu üç örnek, şeflik temelindeki toplumların gelişimi ve döngüleri bakımından belirgin bir çeşitliliği temsil etmektedir. Her bir örnekte, yükselmekte olan elitlerin, tebaalarının yaşamlarını kontrol edebildiği koşullar mevcuttur. İktidar ve kontrol için özgül olanaklar, yatırım, büyüme, istikrar kazanma ve çöküş için çeşitli olasılıklar yaratmıştır. Farklı iktidar kaynaklarının uzun vadeli politik gelişimdeki karşıt dinamikleri nasıl yarattığı sorusu sonraki bölümlerin konusudur.

3
Ekonomik İktidarın Kaynakları

Politik sistemlerin gelişimi, liderlik etme ve başkalarının lideri takip etmesini sağlama yeteneğine dayanmak zorundadır. Ödül veren liderler kabul görürler, bunu yapmayı başaramayanlar otoritelerini kaybeder. Liderlik her daim sorunludur; bir insanın, ailenin, cemaatin veya ulusun otonomisinden feragat etmesini ve bağlılığını devretmesini gerektirir. Hiçbir birey veya grup bunu güle oynaya yapmaz, çünkü bu, farklı, daha geniş ve uzaktaki bir kurum için kişisel veya grup çıkarlarını kurban etmek anlamına gelir (Carneiro 1981; Johnson ve Earle 1987). Bu bölüm ile bunu izleyen iki bölüm, liderliğin nasıl oluştuğunu ve kurumsallaştığını –grup faaliyetlerini daha büyük bir hedefe doğru yönlendirmek üzere kurumların nasıl oluşturulduğunu ve genişlediğini– açıklıyor. Burada, insan ilişkilerini öteden beri yöneten üç iktidar türü –ekonomik, askeri ve ideolojik– üzerine odaklanıyorum.

Ekonomi üzerindeki kontrol, insanların yaşamı üzerinde kurulan doğrudan ve maddi bir iktidardır. Bireyler ve haneler, yaşamlarını sürdürebilmek için yiyecek ve mallar edinmek zorundadır. Yaşamlarını sürdürebilmek için her gün yemek yemek ve giyecek, barınma ve zanaat ürünlerini rutin olarak sağlamak

zorundadırlar. İnsanlar, kendi yaşamları da dahil tüm yaşamın sürmesini sağlayan enerji akışlarının dünyasında yaşarlar. En basit ifadeyle, ekonomik kontrolü anlamak için geçim ekonomisini –toplumlar içinde bulundukları çevreye nasıl uyum sağlarlar, yaşamlarını nasıl kazanırlar– anlamak zorundayız (Johnson ve Earle 1987). Bunu anladıktan sonra, geçim ekonomisinin doğası böyle ise onu kontrol etme *ihtimali* olup olmadığı ve geçim ekonomisinin kontrolü ve manipülasyonu yoluyla bir grubun faaliyetlerini bir liderin otoritesi altına sokmanın mümkün olup olmadığı sorularını sorabiliriz.

Ekonomik kontrol, ekonominin kilit sektörlerinin kontrolüyle sağlanır. Bu kontrolü anlamak için iki tür toplum teorisi geliştirilmiştir: iradeci, adaptasyoncu teoriler ve zora dayalı, politik teoriler (Brumfiel ve Earle 1987; Haas 1982; Johnson ve Earle 1987; Service 1975). *İradeci, adaptasyoncu teoriler,* Batı düşüncesindeki eski akılcı geleneği takip ederler. Toplumsal sistemlerin bir iyileşme sürecinde evrildiği ve bu süreçte varoluşa ve kusursuzluğa dair sorunlara daha iyi çözümlerin aşamalı olarak geliştirildiği düşünülür. Bu teorilere göre, insan toplumlarında liderlik, bireyin ve grubun yaşamını sürdürmesine ilişkin sorunlara daha etkili çözümler bulma sürecinde gelişmiştir.

Kültürel ekoloji, antropolojide iradeci teorilere en yakın entelektüel gelenektir (Binford 1968; Service 1962, 1975; Steward 1955). Basit terimlerle, kültürel eserler ve bilgi, toplumsal-politik örgütlenme ve dinler, toplumun içinde bulunduğu çevreye derinden uyum sağlaması olarak görülür. Şeflik gibi özgül bir politik örgütlenme, kritik önem taşıyan sorunları çözmeye yarayan toplumsal teknoloji olarak yorumlanmıştır. Dolayısıyla, bir şef liderin merkezî yönelimi, bir grubun yaşamını sürdürebilmesi için gerekliymiş gibi görülebilir.

Service (1962: 144; Fried 1967: 183), şeflikleri yeniden-bölüşümcü toplumlar olarak tarif eder. Nüfusun artması ve insanların yerleşik hayata geçip daha küçük toprakların sınırları içinde yaşamak zorunda kalmasıyla birlikte, kaynaklar bakımından yerel farklılıklar, yerel bakımdan verimli geçim ve zanaat

faaliyetlerinde uzmanlaşmaya neden olmuştur. Çevresel bakımdan derme çatma bölgelerdeki topluluklar genelleşmiş, kendine yeterli ekonomilerden, uzmanlaşmış, bölgesel olarak entegre olmuş ekonomilere geçiş yapmıştır. Bunun ardından, bu ekonomiler, uzmanlaşılmış ürünlerin dağıtımını koordine etmek için, şefler tarafından merkezî olarak yönetilmeye ihtiyaç duymuştur. Şef, uzmanlaşmış topluluklar tarafından yerel olarak üretilen malları toplamış ve bunları tüm topluluklara yeniden bölüştürmüştür. Şefin otoritesi, bölgesel olarak entegre olmuş ekonomik (ve politik) bir sistemi koordine etmek gibi asli bir konumdan kaynaklanır.

Alternatif olarak, Wittfogel (1957; Earle 1978: 37-49; Kirch 1994; Service 1962: 150 ile karşılaştırınız), şeflerin sulamanın yönetiminde oynadıkları hayati rolü, merkezî liderliğin ve nihayetinde devlet bürokrasilerinin nedeni olarak görmüştür. Wittfogel'in hidrolik teorisi, basit bir adaptasyoncu bağlantı sunar –sulama teknolojisi, kuru bir çevrede daha fazla arazinin ekilip biçilebilmesini sağlayan ve kuraklıktan kaynaklanan ürün kaybı riskini azaltan büyük bir ilerlemeydi. Sulama sistemlerini genişletmek ve geçim temelini iyileştirmek için, merkezî yönetim gerekliydi. Sermaye-yoğun modern endüstrilere bazı bakımlardan benzer biçimde, sulama teknolojisi, işbölümünü gerektirir. Üretim sürecinin –barajlar, su kanalları ve teraslardan oluşan geniş bir ağın inşasını; suyun eşit olarak dağıtımının yönetilmesini; sel gibi bir doğal afetin ardından sistemin yeniden inşa edilmesini; suyun dağılımından ve emek gücü katkısından kaynaklanan çekişmelerin çözüme bağlanmasını içeren– pek çok adımında yöneticilere gereksinim vardır. Güçlü bir lider haricinde kim bu idareyi sağlayabilir? Şefler ve sonraki dönemde kralların otoritelerini, üretkenliğin ve yerel toplulukların yaşamlarını sürdürmesinin ona bağlı olduğu sulama sistemlerini (nihayetinde büyük sulama sistemlerini) yaratan yönetici yeteneklerinden aldıkları düşünülmüştür.

1960'lı ve 1970'li yıllarda, süreçsel arkeologlar, uzun vadeli kültürel değişimi çevreye uyum sağlama olarak analiz ettiler (Binford 1968; Flannery 1972; Kristiansen 1984 ile karşılaştırı-

nız). Service'den devraldıkları modeli kullanan pek çok araştırmacı, ekolojik çeşitlilikten faydalanabilmek (Cunlife 1978; Gibson 1974; Renfrew 1973) ve geçim faaliyetlerindeki kayıp riskini azaltabilmek (Peebles ve Kus 1977) için yeniden-bölüşümcü ekonomilerin şefler tarafından yönetildiğini ileri sürdüler.

Ancak, 1970'lerde başlayan ayrıntılı tarihsel ve arkeolojik çalışmalar, şeflik ve devletlerde merkezî liderliğin gelişimine ilişkin idari teorilerin geçerliliğini sorgulamaya başladı (Brumfiel 1980; Earle 1977, 1978; Feinman ve Neitzel 1984). Temel olarak, şefliklerdeki ticaret ve sulamanın karmaşıklığı ile merkezî liderliğin ve kurumsal kontrolün derecesinin yakın bir ilişkiye sahip olmadığını ileri sürdüler. Hawai'i'nin karmaşık yapılı şeflikleri, şeflerin ekonomik rolünün yeniden analizi bakımından merkezî örnek vaka haline geldi. İdari teorilerin geçersizliğine ilişkin nedenlerin bazıları, bu bölümün sonraki kısımlarında ayrıntılı olarak açıklanacak.

Toplumsal evrime ilişkin adaptasyoncu teorilerin eleştirisi üzerine kurulan *zora dayalı, politik teoriler*, zorlayıcı bir güç tarafından itaat etmeye mecbur bırakılmadıkları müddetçe bireylerin ve grupların otonomilerinden feragat etmeyeceklerini vurgular. Üretim, bölüşüm ve tüketim faktörleri üzerindeki kontrol, iktidarı elde toplamanın mekanizmalarını sunar. Ekonominin insan yaşamının sürmesi içinyaşamsal olduğu ölçüde, ekonomi üzerindeki kontrol de insanların yaşamı üzerinde doğrudan kontrol kurmayı sağlar. Bununla birlikte, bu kontrolün her şeyi kapsamasına gerek yoktur; sıklıkla seçicidir ve ekonominin belirli hakim bölümleri üzerindeki kontrole dayanır.

Bu politik teorilerin kökleri, Ricardo (1821), Marx (1967 [1867]) ve ertesindeki, burada özetlemeyi imkansız kılacak ölçüde zengin akademik geleneğin (McGuire 1992) kurduğu tarihsel materyalizmin toprağından beslenmiştir. Temel nokta, üretim süreci üzerindeki kontrolün politik ekonomi ve nihayetindeki sınıfsal ayrışmaya nasıl dönüştüğünü anlamaktır. *Komünist Manifesto*'da Marx ve Engels (1965 [1848]), sermaye sahipliğinin sanayicilere, modern toplumdaki politik süreç üzerinde

mutlak bir hakimiyet verdiğini ileri sürmüştür. Mülkiyet, artığı yabancılaştırma ve bu "kârlar"ı mülk sahibinin yararına kullanma yeteneğine dönüşür. Endüstriyel teknolojiye sahip olmak, politik hakimiyeti sağlar.

Fakat, Marx ve Engels'in geliştirdiği model, toplumsal karmaşıklığın ortaya çıkışına genel olarak bilfiil uygulanabilir. Bana göre, Marx ve Engels'in onların analizine kaynaklık eden temel ilke "kabile toplumu"nda, yani Büyük Adam toplumları ve şefliklerinde liderliğin ortaya çıkışını anlamak üzere genişletilerek uygulanabilir.

Ekonomik Kontrolden Kaynaklanan Toplumsal İktidar

Merkezî olarak örgütlenmiş ve toplumsal bakımdan tabakalaşmış toplumların ortaya çıkışındaki temel sorun, yeni idari kurumların faaliyetlerinin finanse edilmesini sağlayan bir politik ekonomidir (Earle ve D'Altroy 1989). Farklı ekonomik kontrol mekanizmalarına dayanan iki sistem olan temel ürün finansı (*staple finance*) ile servet finansını (*wealth finance*) birbirlerinden ayırmanın bu süreci anlamak bakımından yararlı olduğunu düşünüyorum.

Temel ürün finansı "devlete ayni ürün cinsinden yapılan ödemeleri kapsar... Halkın ürettiği ürünün bir bölümünün miktarı belirlenmiş bir vergi olarak verilmesi veya angarya emeği ile işlenen topraktan elde edilen ürünün teslimi şeklinde olur. Bu gelir, devlete bağlı personele veya yarı-zamanlı olarak devlet için çalışan diğer kişilere ödeme yapmak için kullanılır" (D'Altroy ve Earle 1985: 188). Etkili bir temel ürün finansı, geçim kaynaklarına erişim karşılığında halktan temel ürünlerin "kira" olarak teslim alınmasına aracı olan bir mülkiyet sistemine dayanmak zorundadır. Temel sorun, özel törenlerden zanaat faaliyetlerine ve savaşçı kadrolarına uzanan elit projelerini desteklemek üzere geçim ekonomisinden elde edilen toplam "artığı" maksimize etmektir (Orans 1966). Finans için artık yaratmak, yoğunlaşmayı

gerektirir ve yoğunlaşma süreci genellikle toprağın daha kolay biçimde kontrolüne izin veren koşulları yaratır.

Toplumsal ve geçimlik hedefler için tarımsal faaliyetleri yoğunlaştırmaya yarayan bir dizi strateji mevcuttur (Morrison 1994). Fakat, bu alternatif stratejilerin birbirlerinden ciddi biçimde farklı sonuçları vardır. Bunların bazıları beklenen, diğerleri ise en başta amaçlanmayan sonuçlardır. Üretken ve sürdürülebilir bir tarım için, toprağı ve suyu muhafaza etmek ve yönlendirmek üzere tarım tesislerinin inşa edilmesi yaygın bir stratejidir. Bu tesisler, tarım üretimine ilişkin özgül sorunları çözmek için yörenin çiftçileri tarafından ve kurumsal bir finans temeli geliştirmek için onların başındaki yerel derebeyleri tarafından kurulur. Nijerya'da tarım üretiminin yoğunlaştırılması, hem toprağın verimliliğini artıran hem de bu toprakları belirli bireylerin mülkiyetinde olduklarını gösterecek biçimde işaretleyen "çevresel özellikler"in gelişimi ile ilgilidir (Stone 1994). Üretimin yoğunlaştırılması, arazinin toplumsal biçimlendirilmesini yaratır (Alder 1990) ve bu aşamadan itibaren, inşa edilen tesislerin sınırlarını çizdiği kaynaklar, politik ekonomi içerisinde mülk edinilebilir ve manipüle edilebilir.

Teknoloji yoğun çiftçiliğin nasıl olup da bir toprak mülkiyeti sistemi aracılığıyla kontrol fırsatını verdiği, burada kritik faktör olarak ortaya çıkıyor. Locke (1947 [1690]) doğal kaynakları, örneğin toprağı, Tanrı'nın ayırdetmeksizin herkese verdiği bir şey olarak kavramıştır. Locke'a göre, bunun ardından insanlar kaynakları dönüştürmek, toprağı ıslah etmek ve özel mülkiyet haline getirmek için kişisel emeklerini ortaya koyarlar. Peki ama kültürel bakımdan spesifik olan "ıslah" kavramı niçin insan toplumları için daha geniş biçimde uygulanır bir ilkeye dönüşmüştür? Kaynak üzerinde yapılan teknolojik ıslah iki şeye neden olur. İlk olarak, toprağı kalite bakımından radikal biçimde farklılaştırır. Toprağın ıslah, edildiği yerler daha verimli ve bölgenin diğer yerlerinden daha çok arzulanır hale gelir. İkincisi, ıslah etmek, kaynağı kültürel görünüm içerisinde kolayca temsil edilebilecek ve fark edilebilecek şekilde, açıkça sınırlar ve işaretler.

Duvarlar, teraslar ve su kanalları, arazinin bölünmesini cisimleştirir ve toprak mülkiyeti kültürel sisteminin temelini oluşturur (bkz. 5. Bölüm).

Tarımsal ıslahın toprak mülkiyeti ve politik hakimiyet sistemlerine nasıl dönüştüğü konusu en iyi şekilde, sulama sistemleri alanında incelenmiştir. İdari kurumlar, sulama kanallarının inşasını finanse ederek (ve sınırlanmış erişimi uygulatabilmek için savaşçıları besleyerek, bkz. 4. Bölüm) üretken toprakların çoğunun sahibi haline gelmiştir. "Sulama sistemlerinin kurulması ve bakımı toplumsal görevlerdir... Suyun kontrolü, doğaüstü müeyyidelerin yerini alacak etkili bir gücü toplumun eline verir" (Childe 1942: 70). Liderler, toplumsal grubun cisimleşmiş hali gibi davranarak, tarımsal sistemler ve bu sistemlerin içerdiği dünyevi kontrol üzerinde hak iddia ederler.

Adams (1966), ilk devletlerin sulama teknolojilerinin göreli olarak basit olduğunu ama üretken ve sınırlanmış bir kaynak temeli yarattığını ileri sürmüştür. Mezopotamya'da, arazinin uzun vadeli dönüşümü, en üretken alanları insanların kullanımı için sınırlamıştır (Flannery 1969). Avcı-toplayıcı toplumları için, genel olarak fırsatların az olması muhtemeldir, ama üretkenlik oldukça eşitlikçidir –en üretken topraklar arazinin büyük bölümüne (muhtemelen yüzde 35'ine) dağılmıştır. Yağışa bağlı tarıma geçiş, en iyi toprakların bu dağılımını fark edilir biçimde azaltmış, onları fazla yağış alan mikro-çevreler ile sınırlamıştır. Ancak, sulamanın gelişimi doğayı öylesine dönüştürmüştür ki toplam arazinin yalnızca (en iyi sulanan) yüzde 2'lik bölümü en üretken topraklardan oluşur hale gelmiştir. Bu toprak, seçici bir güç kullanımıyla ortaya çıkan bir merkezî otorite tarafından kontrol edilebilir.

İspanya'nın güneydoğusunda, tarih öncesi dönemde, çiftçiler tarlalarındaki gelişkin tesislere bağlı durumdaydılar (Gilman 1976, 1981). Sulama sistemleri ve diğer tarım tesisleri merkezî idareyi *gerektirmiyor* olabilse de, çiftçiler onları bırakmaya isteksizdiler. Böylelikle çiftçiler tarlalarına zincirlendiler ve (emek gücü veya mal cinsinden) haraç ödemedikleri takdirde onları

tarlalarından atma gücüne sahip olan bölgesel elitlerin kontrolüne girdiler. Bu koşullarda, ortaya çıkmakta olan şeflikler sınırlı ve üretken sulama bölgeleri üzerine odaklandıkça, çiftçiler "mülk sahibi" elitler tarafından kolaylıkla kurban edildiler.

Bir yönetici tabaka, sulamanın üretimsel avantajları tarafından "kafeslenen" çiftçilerden kirayı söküp alabilirdi (bkz. Mann 1986). Yükselen liderler, çölleri sulayarak, steril bir dünyada zengin tarım arazileri sundular. Çöldeki yaşamın kaynağı, tarlalara sulama kanalları yoluyla aktarılan ırmak sularıydı. Sulama sistemlerinin inşa edilmesi, iskan ve çiftçilik için büyük fırsatlar sunuyordu, ama kanallar çiftçilerin yaşam kaynağıydı onları efendilerine sıkıca bağlıyordu. Çiftçiler kafeslenmiş durumdaydı, sulanan toprakların sahibi olan iktidar kurumlarının onlara sundukları şeylerin haricinde hiçbir şeyle yaşamlarını sürdürmeye muktedir değildiler.

Ciddi miktarda mübadelenin gerçekleştiği bölgelerde, alternatif bir ekonomik kontrol biçimi mümkündü. Childe (1936), uzmanlaşma gerektiren ürünlerin üretimi ve pazarlanmasını, kentli ve devletli toplumun ortaya çıkışındaki kritik faktör olarak saptamıştır. Onun tahayyül ettiği piyasa temelli mübadele, varlığı bilinen şefliklerde mevcut olmasa da, servet objelerinin mübadelesi yaygındı ve şeflere, alternatif bir iktidar kaynağı sunuyordu.

Servet finansı, özel objelerin (değerli ilkel eşyalar, prestij malları veya para [Earle 1982]) idari kurumların içinde yer alan kişilerin masraflarını karşılayan politik para birimleri olarak kullanılmasıdır. Servet, şefliklerdeki prestij mallarından devletin piyasaya sürdüğü para birimlerine uzanan farklı biçimleri kapsar (Brumfiel 1980). Objeler, toplumsal anlam ve/veya mübadele içerisinde değeri simgelemeleri dolayısıyla serveti ifade ederler. Yükselen elitler, ekonominin belirli yönlerine hükmederek servet finansını kontrol ederler. Örneğin, serveti yaratan, kendilerine bağlı uzmanları destekleyebilirler (Brumfiel ve Earle 1987) yahut rakiplerine gözdağı vererek (Junker 1990), nakliye araçlarına sahip olarak (Arnold 1995), ticaret yollarına hakim olarak (Sáenz 1991) mübadeleyi kontrol edebilirler.

Şefliklerde, servet, toplumsal mevkinin dayandığı sembolik ilişkilerin aracıdır. Toplumsal yapı kültürel, politik ve ekonomik değerin en önemli belirleyicisi olduğu için, özselci (substantivist) ekonomistler ekonomiyi "kurucu süreç" (Polanyi 1957) olarak tanımlarlar. Bundan kastettikleri şey, toplumsal yapının ekonomik ilişkileri ve amaçları belirlediğidir. Modern yapısalcı Marksistler, ekonomi üzerindeki kontrolün, toplumsal yapının geleneksel hakları ve yükümlülükleri aracılığıyla sağlandığını ileri sürerler. Liderler, nesepleri üzerindeki otoriteleri aracılığıyla kontrol ederler. Friedman ve Rowlands'a göre, "yeniden üretimin yapıları ... üretim ve dolaşım süreçleri üzerinde tahakküm kurar ve ... böylelikle insanların onun aracılığıyla kendilerini ekonomik varlıklar olarak yeniden ürettikleri, toplumsal bakımdan belirlenmiş biçimi oluştururlar" (1977: 203). "Yeniden üretim" bu bağlamda, halihazırdaki toplumsal ilişkilerin durmaksızın yeniden oluşturulması (sürdürülmesi) anlamına gelir. Yapısalcı bir mantığı izleyerek, sistemi yeniden türetme işlevini gören kurallar mevcut olmak zorundadır. Dolayısıyla toplumsal yapı, geleneksel liderlerin üretim ilişkisini belirler. Bu üretim ilişkisi aracılığıyla, liderler destekçilerinin emek gücünü yönetirler. Bu yönetim, malların birikimini, kadınların mübadele edilmesini, ziyafet vermeyi ve bölgesel temelde prestij biriktirmeyi içerir.

Toplumsal rütbe ideolojisi üzerindeki kontrolün, servet finansı üzerindeki kontrole dayandığını ileri sürüyorum. Servet finansı, temel ürün finansı karşısında büyük avantajlara sahiptir. Değeri yüksek objeler, hatırı sayılır mesafelere kolaylıkla taşınabilir ve insanlar üzerinde uzun mesafeden kontrol kurmak için kullanılabilir. Servetin merkezî dağılımı, artığın merkezî olarak biriktirilmesine izin verir. Fakat servet finansının bu bariz avantajları onun sınırlılıkları tarafından hızla silinip süpürülür. Servet üzerindeki kontrol çok sorunludur; servetin değeri arttıkça, malları kurulu ağların dışına çıkararak kaçakçılık yapma ve bilinen zanaatçı dükkanlarının dışındaki mekanlarda sahte kopyalarını üretme doğrultusunda güçlü bir baskı ortaya çıkar. Aynı zamanda, enflasyon veya kültürel karmaşa, değeri istikrarsızlaş-

tırabilir. Temel ürün finansında, beslenme ihtiyaçları sabitken, servet arzuları maymun iştahlıdır. Fakat bu konuda bir şeyler söylemek acelecilik olur; Danimarka örneği servetin kullanımını tasvir edecektir.

Bu örnekler, farklı ekonomik kontrol araçlarını ve şeflikler arasında mümkün olan farklı sonuçları gösteriyor. Hawai'i örneği, şeflerin sahip olduğu sulama sistemlerinin kurulmasıyla birlikte ekonomik kontrolün nasıl ortaya çıktığını tasvir ediyor. Bunun ardından, tarımın daha az entansif ve çevresel bakımdan marjinal olduğu And Dağları örneğinde, ekonomik iktidarın sınırlılıklarına bakıyorum. Danimarka örneğinde, sulama ve entansif tarım mevcut değildi; politik ekonomi, prestij mallarının Avrupa'nın her yanına uzanan mübadelesine dahil olmaya dayanıyordu. Tüm örneklerde, ekonomik iktidar bazı bakımlardan, iktidarı elde toplamayı amaçlayan politik stratejilerin temelini oluşturuyordu, ama bu stratejilerin şeflere, tahakkümlerini kurumsallaştırmalarına ve genişletmelerine izin vermekteki başarısı hayli değişkendi.

Kaua'i, Hawai'i (M.S. 800-1824)

Hawai'i örneği, karmaşık yapıdaki şefliklerin ortaya çıkışı sırasında sulama teknolojisinin nasıl olup da bir ekonomik kontrol kaynağı hizmeti sunduğunu tasvir ediyor. Doktora tezi araştırmam (Earle 1978), Wittfogel ve Service'in Hawai'i ile ilgili idari teorilerinin itibarını sarsarak başladı ve sulamanın hakim olduğu batı Hawai'i Adaları'nda işleyen politik ekonomide sulamanın rolünü vurgulayarak devam etti. Yönetici şefler, sulama sistemlerinin üzerinde yetişen temel ürünleri, politik amaçlarını finanse etmek için kullanmıştır. Ekonomik kontrol, sulama sistemlerinin mülkiyetine dayanıyordu; şefliklerin finans kaynağı olan yiyeceklerin yetiştirilmesi için sundukları angarya emeği karşılığında arazi parçaları sıradan çiftçilere tahsis ediliyordu.

Doktora tezimin argümanını kısaca özetlemek gerekirse, amacım sosyal karmaşıklığın evriminden sorumlu olduğu düşünülen "esas taşıyıcılar"ı (sulama, yeniden bölüşüm ve savaş) de-

gerlendirmekti. İdari teorilere göre, nüfus artışı, insanların adaptasyonu sorununu yaratıyor; bu sorun ancak şeflerin ve nihai olarak devlet yöneticilerinin merkezî yönetimi ile çözülebiliyordu (yahut en azından en etkili biçimde böyle çözülebiliyordu). Ancak, Kaua'i'den elde edilen arkeolojik ve tarihsel bulgular, Wittfogel'in (1957) sulama hakkında, Service'in (1962) yeniden bölüşüm hakkında ileri sürdüğü idari teorinin adalardaki şefliklerin evrimini açıklamak için yetersiz olduğunu gösteriyordu.

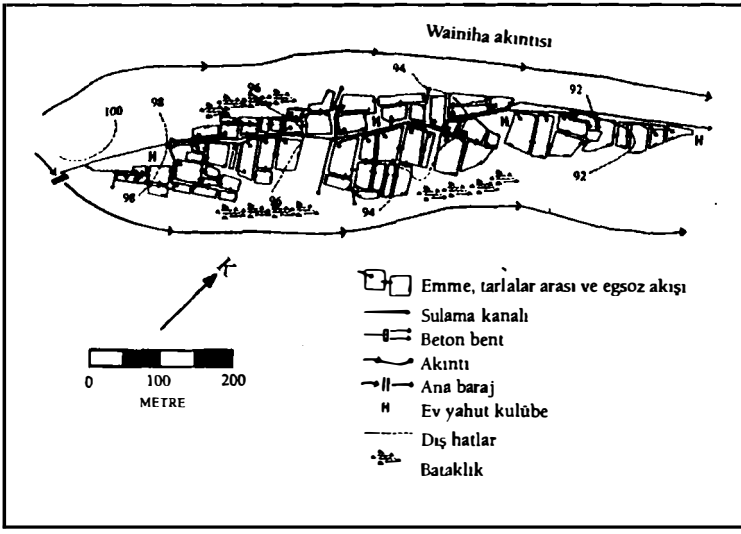
Wittfogel (1957: 239-46), sulama teknolojisinin teknolojik karmaşıklığının yalnızca bir merkezî yönetim tarafından çözülebileceğini öngören hidrolik hipotezini desteklemek için, Hawai'i şeflikleri örneğini kullanmıştı. Şeflerin araziden sorumlu yöneticileri anlamına gelen konohikinin gelişiminin, Hawai'i'deki sulamaya ilişkin teknik sorunların bir sonucu olduğuna inanıyordu.

İlk Batılı kaşifler, Hawai'i Adaları'nın bu üretken ve muntazam sulama sistemlerinden etkilenmişlerdi. George Vancouver'ın Kaua'i'ye 1792'de yaptığı keşif gezisine katılan botanikçi Archibald Menzies, Waimea Vadisi'ndeki sulama sistemlerini şöyle tasvir eder:

> [Waimea Nehri'ne akan] bu iki akıntının kesiştiği yerde yürüdük ve tüm plantasyonu sulayan kemerli su yolunun, nehrin kuzeybatı kolundan başlayan kayaların dibinde, büyük bir sanatkarlık ve emek ile yapıldığını fark ettik. Kemerli su yolunun, içinden geçtiği dar geçitlerde, nehrin kıyısından 20 ayak boyu kadar yükselen ve nehir kıyısına (bilimsel inşaatçılar tarafından yapıldığı takdirde onları dahi utandırmayacak ölçüde) düzgün ve ustalıklı biçimde bakan bir kagir yapı parçası tarafından desteklendiğini gördük. Gerçek şu ki, tüm plantasyon çok muntazam yapılmış. Plantasyon, uzak mesafede bulunan arazilerin her tarafını isteğe göre sulayan, kemerli su yolundan gelen minik akıntıları taşıyan küçük kıyılar [sulama kanalları] ile bölünüyor. Yetiştirdikleri yiyecek kökleri [gölevez] –ki şu ana kadar gördüğüm en iyi kökler bunlardır– bu sayede mükemmel hale geliyor. (Menzies 1920: 29)

Sulama sistemlerinin muntazamlığı, Avrupalıların düzenli arazi anlayışına hitap ediyordu.

Bununla birlikte, Kaua'i'deki sulama sisteminin çapı küçük, tekniği basitti. Halelea bölgesinde tarihsel dönemde tasvir edilen 44 sulama sisteminin (Earle 1978) ortalama büyüklüğü yalnızca iki hektardı; yalnızca bir sistem beş hektardan büyüktü ve altı sistem ise bir hektardan küçüktü. Bir sistemdeki ortalama çiftçi sayısı yalnızca beşti ve bir istisna hariç tüm sistem tamamen tek bir cemaatin sınırları içindeydi. Hawai'i'nin geleneksel sulama sistemi, bariz biçimde küçük çaplı ve cemaat temelinde kuruluydu. Wittfogel'in tahayyül ettiği cemaatlerüstü örgütlenmeyi gerektirmiyordu.

Şekil 3.1. Kaua'i'deki Wainiha akıntısında bulunan bir adanın geleneksel sulama sistemi. 1972 yılında bu sistem hâlâ işliyordu (Earle 1978).

(Earle 1978: 110-13; Spriggs ve Kirch 1992). Tipik bir sistem, Kaua'i'de 1970'lerde mevcut olan tarihsel, arkeolojik ve etnografik bulguların bir bileşimi ile yeniden inşa edilebilir (Şekil 3.1.). Tarihsel olarak, Kaua'i'deki her bir büyük vadi, yüksek rütbeli bir şef ve onun yöneticileri tarafından kontrol edilen bir cemaatti (ahupua'a). Bir vadi akıntısı denize yaklaşırken, alüvyonlu topraklar akıntının üzerindeki adalarda, vadi tabanında ve kıyı

ovalarında birikiyordu. Tipik olarak, gevşek akıntının aşındırdığı kaya parçalarından oluşan bir sızıntı barajı akıntı boyunca inşa ediliyor, barajın gerisinde biriken sular basit bir su yoluna yönlendiriliyordi. Bu su yolu, suyu vadi kenarı boyunca veya bir adanın merkezinden aşağıya doğru yüz metre civarında taşıyarak gölevez tarlalarına ulaştırıyordu. Su, doğrudan merkezî su yolu ile veya ikincil önemdeki kısa bir su yolu ile yahut daha yüksek bir tarladan, göletlerin çevresindeki tarlalara (*lo'i*) taşınıyordu. Her bir tarla, bir-iki metre genişliğinde bir toprak set ile çevrelenmişti. Bu toprak set, yapay gölet arazisi ortamını yaratmak üzere suyu biriktiriyordu. Her bir tarla, topografyanın dikliğine bağlı olarak dövülmüş topraktan veya takviye edilmiş taşlardan yapılma bir ön dayanma duvarına sahip olan ayrı bir terastı. Su, gölet boyunca ve merdiven biçiminde basamaklı teraslardan aşağıya doğru akıyor ve en sonunda akıntıya geri dönüyordu. Bol mahsul veren gölevez (*Colocasia esculenta*) suyun içine ekiliyordu. Gölevez, ilk önce güneydoğu Asya'da evcilleştirilmiş, ekilip biçilen bir aroid[1] idi. Gölevez, yerin altında genişleyen bir hücre, bir bitki soğanı üretir. Bu bitki soğanı, dünyadaki karbonhidratlı, kökü yenilen sebzeler arasında en bereketlil olanlardan birisidir. Muz, şeker kamışı ve tatlı patates gibi diğer ürünler, gölet arazilerini çevreleyen nehir kıyılarında yetişir.

Hawai'i'deki sulama teknolojisi, ustaca yapılmasına rağmen basitti. Ana teknik prensipleri, suyun yokuş aşağıya akması ve dövülmüş toprak tarafından çevrelenebilmesiydi. Sistemin herhangi bir parçasını inşa etmek için, ne özel bir bilgi ne de büyük ölçekli emek gücü gerekliydi. Sistemler, uzun zaman içerisinde kolaylıkla genişletilebiliyordu. Sulamanın ölçeği ve karmaşıklığı bakımından benzer toplumlar ile yapılan bir kültürler-arası mukayese, merkezî, şeflik temelindeki idarenin gereksiz olduğunu açıkça göstermektedir. Muhteşem Mahele'den sonra ve bugüne değin, benzer karmaşıklıktaki sulama sistemlerinin bakımı işbirliği yapan çiftçiler tarafından yapılmaktadır (Earle 1978).

Fakat, şeflerin yöneticileri, Hawai'i sulama sisteminin inşa-

1 Araceae familyasından, esas olarak tropik bölgelerde bulunan tüm bitkilere verilen isim.

sını ve yönetimini *denetlemiştir*. Pek çok anlatım (Corney 1898 [1818]); I'i 1959: 68; Stewart 1830: 142), gölet arazilerini inşa eden ve ekime hazırlayan çalışma ekiplerini tasvir eder. Konohiki, bir sulama kanalının planını ve kazılmasını, gölet arazilerinin yapımını, bunların düzenli bakımını, sellerin ertesinde yeniden inşa edilmesini ve ekime hazırlanmasını örgütler. Örneğin, konohikilerinin idaresi altındaki neşeli bir çalışma ekibi, su sızmasını önlemek ve toprağı ekime hazırlamak için, gölet arazisinin toprak zeminini ayaklarıyla ezer: "Ayakla ezme gününde lo'i suyla doluydu ve arazinin sahibi bol miktarda 'yiyecek' (poi), domuz eti ve 'balık' hazırlamıştı. Erkekler, kadınlar ve çocuklar için harika bir gündü ... yeşilliklerle bezendiler ve tüm güçleriyle çalıştılar" (Kamakau 1976: 34). Sulama sistemleri toplumsal emeğin ürünüydü, insanlar örgütlenmiş bir toplumsal etkinlikte bir arada çalışıyorlardı. Peki ama sulama sistemleri her bir çiftçinin kendi başına inşa edebileceği kadar küçük ve basit olmasına rağmen, niçin böyle oluyordu?

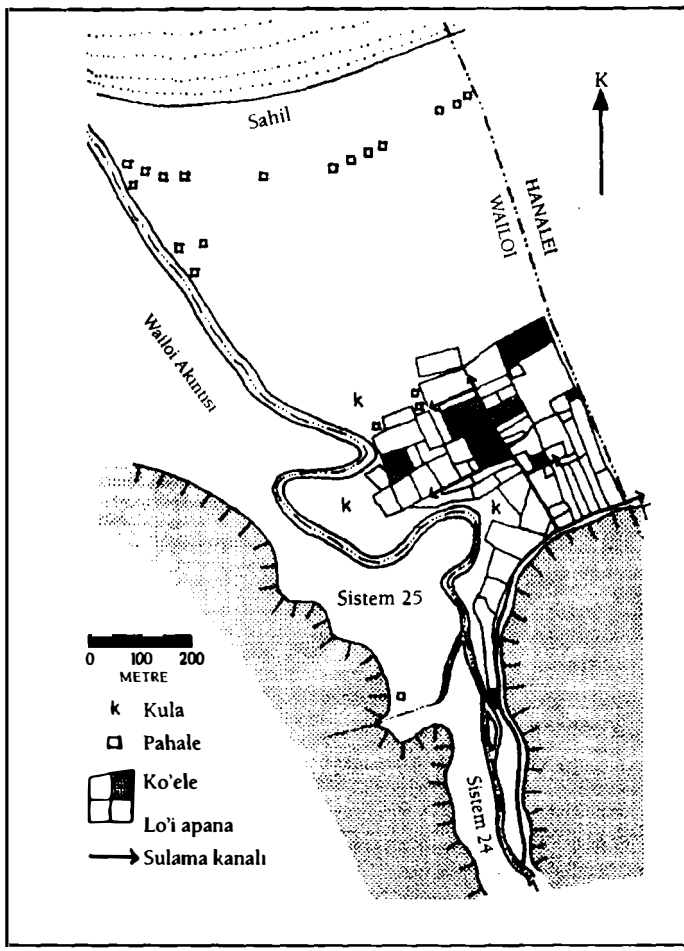
Sulamalı tarım üretimi, Hawai'i şeflerini destekleyebilecek artığı elde etmek için büyük bir fırsattı. Sulamalı tarım ile yapılan gölevez üretiminin olağanüstü verimliliği, nispeten küçük tarlalarda bile yüzde 50 ila 70 arası bir oranda artık ürün elde edilmesini sağlıyordu (Spriggs ve Kirch 1992: 161). Bir sulama sistemi inşa edildikten sonra, çiftçiler nispeten daha az risk ile daha bol mahsul elde etmeyi bekliyorlardı; bu onlar için güzel bir durumdu. Fakat, çiftçiler bunu yapmaya zorlanmadıkları müddetçe, artık ürün üretmezler. Geçim ekonomisinin mantığı, ailenin acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere üretmek ve sonra dinlenmektir (Sahlins 1972). Artık üretme yeteneği, ancak politik kontrollerin mevcut olması halinde kaynakların seferber edilmesine yol açar.

Sulanan arazilerin fiziksel özellikleri, Hawai'i politik ekonomisinin kilit noktasını oluşturuyordu. Cemaatin konohikisi, sulama sisteminin inşasını ve bakımını ve cemaatin bunun haricindeki faaliyetlerini denetliyordu. Yönetiminin bir parçası olarak, konohikisi her bir haneye toprak dağıtıyordu. Dağıtılan bu topraklar, hanelerin evlerinin bulunduğu alanları (*pahale*),

vadinin sulama sistemlerindeki lo'ilerini ve onunla bağlantılı kuru arazi parçalarını (*kula*) içeriyordu. Her bir erkek, ailesinin geçimini sağlamak için kendi lo'isini ve kulasını ekip biçiyordu ve bunun karşılığında, *ko'ele* arazilerinde şefleri için temel ürün yetiştirmek zorundaydı (Şekil 3.2).

Toprak mülkiyeti sistemi yasalarla düzenlenmemişti; hayli esnekti ve politik manevralarda kullanılan artığı üretmek için şefler tarafından manipüle ediliyordu. Nihai "mülkiyet" ise, sahip olduğu politik mevki temelinde en büyük şefin elindeydi. Bu mevki, prensipte baba tarafından, ilk oğulun ilk oğluna (ve böylelikle toplumdaki en üst rütbeli bireye) miras kalıyorsa da, aslında çoğunlukla veraset savaşları ve fetihler yoluyla ele geçiriliyordu. Bunun ardından, büyük şefin en yakın destekçilerine cemaat içinde haklar tanıyordu. Cemaat şefi rütbesi, bu desteğin karşılığında verilen politik bir tazminattı. Büyük şefin isteği üzerine geri de alınabilirdi. Konohiki, toprakları halka dağıtıyordu ve halktan kira olarak alınan ürünler, şefliğin maddi temelini oluşturuyordu.

Muhteşem Mahele döneminde, Hawai'i'deki toprak mülkiyeti sistemi Avrupa'dakine benzer bir özel mülkiyet sistemine dönüştürüldüğünde, geleneksel pratiklerin ayrıntıları yasal işlemlere kaydedildi (Earle 1978; Linnekin 1987; Sahlins 1992). Her insan, hiyerarşi temelindeki geleneksel toprak dağıtımı, miras olarak devralınmış kullanım hakları ve süregiden kullanım temelinde toprak üzerinde hak iddia etmek için öne çıktı. Tipik bir hak iddia ediş, Anahulu Vadisi, O'ahu'da yaşayan Koiniho'nunkine (Toprak Komisyonu Tahkim Kararı [LCA] 2927) benzer bilgiler içeriyordu. Koiniho, yedi parça arazi üzerinde hak iddia ediyordu ve bunların en önemlisi, sulanan gölet arazisini kapsıyordu: "Toprak Komisyonu'na: Ben, kamaaina [bu toprağın çocuğu]", Koiniho, eski Kamehameha [zamanına değin uzanan] bir hak iddia ediyorum. Lahuimoho'da bulunan ilk [parselde] 23 *loi* [gölevez tarlası] içeren dört *mo'o'aina* [bölüm] bulunuyor. Çevresinde Nauwahi'nin arazisi, akıntı ve falez, Napunawai'nin arazisi ve benim Lahuimoho'nun kuzeyindeki falez tarafındaki kağıtağacı korum bulunuyor" (Sahlins 1992: 11; köşeli parantezler orijinal

Şekil 3.2. Waioli'nin ahupua'asındaki tarihsel yerleşimlerin ve tarım alanlarının genel planı. Bu plan, evlerin kurulduğu arazi parçalarını (*pahale*), halkın kullandığı sulanan arazileri (*lo'i apana*) ve şeflerin *ko'ele* arazilerini gösteriyor (Earle 1978).

metinde bulunuyor). Bir çiftçi, iddiasını kanıtlamak için, karakteristik biçimde konohiki tarafından hak iddia eden kişinin atasına verilen görevin orijinalini yeniden nakleder. Halkın toprağı kullanım hakkı, erkek tarafından devralınır. Mahele'den önce, toprak neredeyse mutlak olarak baba tarafından (babadan oğula veya babanın babasından erkek toruna) geçiyordu. Birçok insanın yabancılar tarafından taşınan yeni hastalıklardan ölmekte ol-

duğu 1840'larda toprak elde etmeye başlayan kadınlar ise yalnızca "toprak üzerinde bulunan sakinlerdi" (Linnekin 1987).

Toprak üzerindeki geleneksel kullanım hakkının bu şekilde babadan oğula miras kalması, bana göre (Earle 1978; Linnekin 1987'nin aksine), toprağın temel ürün finans sistemindeki konumunu yansıtır. Toprak erkeğe veriliyordu, çünkü erkekler şefin sahip olduğu ko'ele arazisinde ve konohiki tarafından organize edilen öteki projelerde, karşılık almadan, angarya biçiminde çalışıyorlardı. Bir dişinin eline toprak geçtiğinde, hemen bir erkeğe transfer ediliyordu. Mahele döneminde Kaua'i'ye ilişkin tutulan kayıtlarda görülen ortak model, ölen kocasından toprak miras alan kadının bu toprağı derhal yeni kocasına devretmesiydi. Bir dul kadın, toprağın kullanım hakkını elinde tutabilmek için yeniden evlenmeye mecburdu. Bu sayede, yeni kocası söz konusu emek gücü hizmetini sunabiliyordu. Sıradan insanların toprağı kullanım hakları, söz konusu angaryaya emeği katkısına dayanır.

Mahele dönemine ait kayıtlarda, kullanım hakları konohiki tarafından iptal edildiği için bireylerin hak iddialarının ihtilafa yol açtığı örnekler bulunur (Earle 1978: 187). İptal çoğu zaman –bir bireyin konohikiye emek gücünü sunma yeteneğinin bulunmaması gibi– basit bir nedene dayanır. Toprağın kullanım hakkının kaybına ilişkin belirli örnekler, göçün, erkek mirasçıya sahip olmayan birinin ölümünün ve hatta bir kişinin sağlık durumumun kötü olmasının hak kaybına neden olduğunu gösteriyor: "İddia sahibi kişinin yaşlanması ve konohiki günlerinde sunduğu emek gücünün değerinin pek az olması sebebiyle, konohiki 3 ve 4 numaralı [parselleri] ondan geri almıştır" (LCA 10, 313). "[1825-39 arasında Kaua'i valisi olan] Kaikeoewa devrinde topraklar konohiki tarafından verilmiştir ve iddia sahibinin, okulların başmüfettişliğine seçildiği ve konohiki işinden azad edildiği 1849'a kadar toprakları elinde tutmuştur. Bunun neticesinde, konohiki toprakları ondan alıp başkasına vermiştir. Kowelo yiyeceksiz kalmıştır" (LCA 11 063). Alınacka ders açıktı. Bir kişinin sahip olduğu, kendisinin ve ailesinin geçiminin bağlı olduğu tarım arazisi, o kişi konohiki için çalışmaya devam ettiği müddetçe onundu.

Toprak mülkiyeti sistemi, halkın emek gücünü kontrol edi-

yordu ve temel ürün finans sisteminin temelini oluşturuyordu. Cemaatin şefi, sahip olduğu ko'ele topraklarında yetiştirilen ve kendisine sunulan ürünleri, politik ekonomide para gibi kullanıyordu. Ürünler, çalışma ekiplerine karşılık ödemek üzere verilen ziyafetlerde kullanılıyordu. Ürünler ayrıca şeflere bağlı uzmanları –konohiki, savaşçılar ve zanaatkarlar– besliyordu. Topluluk emeği, domuz yetiştirmek, balık havuzlarının bakımını yapmak, dağlardan özel ürünler toplamak ve diğer pek çok görevi yerine getirmek için kullanılıyordu. Toprak kullanımı üniteleri olan, bireylere ait sulanan araziler, toplumsal üretim birimleriydiler. Halkın yaşamını sürdürebilmesi için gereken araçlara sahip olarak, onların emek gücünü kontrol eden şefler, edindikleri kaynakları Hawai'i'nin karmaşık politik ekonomisinde yer alan öteki iktidar kaynaklarını finanse etmek üzere seferber ediyorlardı (bkz. 6. Bölüm). Özellikle sulama kanalları, halkın geçimi ve emek gücü üzerinde kontrol kurmak için fırsat sunuyordu.

Burada vurgulamak istediğim esas nokta, sulama teknolojisinin gelişiminin, şeflik yönetimi ideolojisi için çok önemli olduğudur (bu konuya 5. Bölüm'de döneceğim). Sulama sistemleri için gereken toplumsal emeğin örgütleyicisi olarak, şefler mülk sahipleriydiler. Geçimlerini gölet arazilerinden elde edilen hasatla sağlayan halktan elde edilen düzenli ve öngörülebilir emek gücü arzı, şeflerin idari kurumlarının altyapısını ve üstyapısını oluşturuyordu.

Kirch (1994), sulamanın ve onun politik ekonomideki mülkiyet ve kullanımının Hawai'i şefliklerinin evriminin temelini oluşturduğunu iddia eden yaklaşımı eleştirmiştir. Pasifik'in her yanında, politik evrim tarım üretiminin yoğunlaştırılmasına dayanmıştır. Fakat, bunun yolları ve süreçleri sahiden karmaşıktır ve basit formülasyonlara indirgenemezler. Kirch, nemli-kuru zıtlığının tarih öncesindeki geçim pratiklerinde mevcut olduğunu ve kuru tarım yapılan alanlarda politik gelişimin genellikle devam ettiğini vurgulamıştır. Hawai'i'deki en büyük şefliklerin kurulduğu Büyük Ada'da, sulama büyük ölçüde yerelleşmişti ve nispeten önemsizdi (bkz. Earle 1980: şekil 1). Kirch, Pasifik ge-

nelinde ise, sınırlı bir involüsyon (sermaye yatırımı yoluyla iç yoğunlaşma) potansiyeline sahip kuru arazi sistemlerinin politik genişlemeye kanalize edildiğini düşünür. Dolayısıyla, Hawai'i Adaları'nın kuru arazilerden oluşan bölgeleri, fetihçi şefliklerin küvözü olmuş olabilir. Kirch, farklı yoğunlaşma biçimlerinin üzerine kurulduğu ayrıksı patikaları yaratan uzun vadeli evrimsel dinamiklere ilişkin kavrayışımıza ciddi bir boyut katmıştır. İki zıt iktidar temeli böylelikle tespit edilmiş oluyor –politik artığın miktarını artıran, geliştirilmiş tarım tesislerine dayanan ekonomi ile artığı ele geçiren ve kanalize eden, yayılmacı bir güç olarak askeriye (bkz. 4. Bölüm).

Bir örnek vermek gerekirse, geleneksel tarihe göre, 'Umi'nin babası Liloa "eski zamanlarda yönetici şeflerin yaşadığı" Waipi'o Vadisi'nde yaşıyordu (Kamakau 1961: 2). Hawai'i'nin yağmurdan sırılsıklam olan kuzey kıyısında bulunan Waipi'o, tarih öncesi dönemde Büyük Ada'da inşa edilmiş en geniş kapsamlı sulama sisteminin bulunduğu, derin bir vadiydi (Kirch 1994: 261). Fakat 'Umi, Waipi'o'dan zorla çıkarıldıktan sonra, kuru arazilerden oluşan marjinal bölgeye geri çekilmiş ve ihtiraslarını desteklemek üzere entansif bir tarım üssü kurmuştu (Kirch 1994: 261). En sonunda, Waipi'o'daki sulama üssünü fethetmiş ve Hawai'i adasını birleştirmişti. Kirch (1994), Hawai'i'deki büyük şefliğin, kuru arazilerde üslenmesi nedeniyle askeri yayılmaya dayalı bir politik stratejiye ihtiyaç duyduğunu vurgular.

Fakat en azından Hawai'i'de ve muhtemelen Pasifik'teki başka yerlerde de kuru arazide yapılan tarım, bana göre, sulamaya benzer niteliklere sahip tarım tesisleri yaratmıştır. Sulama sistemleri, elbette, doğaları gereği daha üretkendir ve bir kere kurulduklarında, çiftçilerin emek güçlerinin karşılığında bol mahsul elde etmeleri, bu tesisleri onlar için cazip kılar. Kuru arazilerdeki tarlalar daha sorunludur; yörenin çiftçileri için daha az caziptir, ama çiftçilerin önündeki ulaşılabilir seçeneklere benzer limitler koyarlar. Bu bakımdan, ister sulama olarak isterse kuru arazi kompleksleri biçiminde olsun, tarım tesislerinin kurulması sınırları çizilmiş bir manzara oluşturur.

Stone (1993, 1994) Afrika'daki kuru tarımın yoğunlaştırıl-

masının yayılmacı stratejilere yol açmasının, neden şart olmadığını tasvir eder. Tarım tesislerine yatırım yapan Kofyar ile ekstansif tarım yapan ve yayılmacı bir parçalı toplum olan Tiv arasındaki zıtlığa işaret eder. Kuru tarım tesislerine yatırım yapan Kofyar, mülk edinilmiş toprak tarafından geliştirilmiş ve sınırları çizilmiş bir manzara yaratmıştır. Sermaye yatırımı yoluyla geliştirme ve buna uygun olarak üretilen kültürel peyzaj, tarih öncesi dönemin Hawai'i'sini de karakterize ediyor olabilir. Sulamalı veya kuru tarım tesisleri, Hawai'i Adaları boyunca iktidarın ekonomik temelini oluşturan "toprak temelinde sermaye yoğunlaşması"nın (Blaikie ve Brookfield 1987; Kirch 1994: 19) parçasıydı (bkz. 5. Bölüm).

Kuzey Kohala sahilinin batısında bulunan Lapakahi tarlaları (Rosendahl 1972; Kirch 1984, 1985b), Hawai'i'nin kuru arazilerinde tarımın yoğunlaştırılmasının, mülk edinilmiş bir manzarayı nasıl yarattığını betimler. Arazi, aşınan vadiler tarafından kırılmaksızın, Kohala Dağları'ndan sahile doğru nazikçe eğim kazanır. Ahupua'a, kabaca sahilden dağlara uzanan (genişliği genellikle iki kilometreden az olan) dar şeritler olarak tanımlanır. Yollar ve taşla konan işaretler, cemaat topraklarının sınırlarını çizer. Cemaatin içerisinde, denizden 250 ila 600 metre arasında yükselikte bulunan, uygun iklim ve yağış koşullarına sahip bir bölgede, Hawai'i'li çiftçiler geniş tarlalar inşa etmiştir. Sürekli olarak kullanılan tarlalar, alçak taş duvarlar ile inşa edilmiştir. Bu duvarlar dar, eşyükseltili teraslar yaratır ve erozyonu azaltır. Tarlalar, yukarıya ve aşağıya doğru meyilli olarak yapılmış ve sınır taşları ile işaretlenmiş düzenli yollar ile bölümlere ayrılır. Tarlaların içinde küçük barınaklar bulunur. Kirch'in tasvir ettiği gibi, "tarlalar arasındaki sınırlar ve yollar tarımsal manzarayı bireylere ait, dikdörtgen biçimindeki tarlalardan oluşan düzenli bölümlere ayırır" (1984: 182; bkz. Şekil 3.3). Stone'un (1994) terminolojisine göre, kuru tarım üretimini yoğunlaştırmak için inşa edilen "çevresel özellikler", mülkiyete ve kullanıma ilişkin sınırları belirlemeye hizmet eder.

Menzies, Kona'nın kuru arazi sistemini, daha önce sulanan

arazilere ilişkin yaptığı tasvirler ile doğrudan karşılaştırılabilir biçimde betimler: "Ekmek ağacı plantasyonlarını geride bırakıp ileriye doğru ilerlediğimizde, toprak giderek daha verimli olmaya başlıyor ve ekip biçmek için en yüksek seviyeye ulaşıyor. Birkaç mil yukarımızda ... [her bir nokta] büyük bir emek ve çaba ile gevşek taşlardan temizlenmiş ve buraya sebze kökleri ekilmiştir... Zemin temizlenirken toplanan taşlar, küçük arazilerin arasına tepeleme şekilde yığılmıştır" (1920: 75). Bu kuru arazi, teras, sınır, sınır duvarı ve yol kompleksleri, sulama sistemlerine benzer biçimde arazinin üretkenlik kapasitesini artıran teknolojik yatırımlardır. Aşırı yağışların yol açtığı arazi aşınmasını ve erozyonu önlemeleri, nadas dönemlerinin süresinin kısaltılması için hayati önem taşıyordu. Aynı zamanda, inşa edenlerin niyeti belki bu olmayabilirdi ama yeni fizikî manzara, toprağın kullanım hakkının dağıtılmasını ve denetlenmesini sağlayan belirli üretim birimlerine bölünmüştü.

Kirch (1994), kuru arazi komplekslerinin, sulanan tarlalara göre çok daha az verimli olduğunu ikna edici biçimde ileri sürmüştür. Böylelikle, şefliklerin gelişimi bakımından, biri sulamanın hakim olduğu batı Hawai'i Adaları'nda, diğeri kuru arazi komplekslerinin hakim olduğu doğu adalarında olmak üzere iki ayrı dinamik ortaya çıkmıştır. Kirch'in argümanı, benim tezimin püf noktasını vurgular: Şefliklerin ekonomik temelinin özgül doğası, ekonomik kaynakları nasıl kontrol ettiklerini büyük ölçüde etkiler. Fakat kuru tarımın yoğunlaştırıldığı alanlarda dahi, inşa edilen manzaranın fizikî doğası, toprak mülkiyeti için, sulanan tesisler üzerinde kurulanlardan farklı olmayan bir temel yaratır. İster doğrudan şef gözetiminde inşa edilmiş isterse daha sonradan şef derebeyleri tarafından ele geçirilmiş olsun, yoğunlaşma teknolojisi ıslah edilen topraklar ile ıslah edilmemiş topraklar arasında keskin bir fark yaratır (2. Bölüm'de Gilman [1976, 1981] hakkında yapılan tartışma ile karşılaştırınız). Tesislerin bizzat kendisi, duvarları ve diğer bölümleri ile yörenin çiftçilerinin terk etmeye isteksiz olduğu arsaların mülkiyet işaretleri haline gelir. (Kirch [1996, kişisel görüşme] Hawai'i çiftçilerinin

1804'te O'ahu'nun askerî işgaline eşlik etmek üzere niçin istekle tarlalarını terk ettiklerini sorgular. Kamehameha'nın işgal ettiği batı adalarının sulama bakımından zengin akarsu vadilerine sahip olması ve fetihten sonra Kamehameha'nın esas faaliyetinin yeni sulama sistemleri inşa etmek ve çoğu toprağın çok daha az üretken olduğu bölgelerden gelen taraftarlarına destekleri karşılığında toprak dağıtmak olması bununla ilgili olabilir.)

Batılılar ile ilk kez temas ettikleri sırada, Hawai'i şeflerinin iktidarı, toprak mülkiyeti sistemi aracılığıyla halkın emek gücü üzerinde kurdukları kontrolden ileri geliyordu. Az önce açıkladığımız gibi, emek gücünü seferber eden bu sistem, tarımı yoğunlaştıran tesisler ile bütünleşmiştir. Tarihsel dizi, şefliğin ada ölçeğinde ortaya çıkışının nasıl olup da manzaraya şekil veren geçim ekonomisinin yoğunlaşmasına bağlı olduğunu tasvir ediyor. Hawai'i tarihsel dizisinin ilk dönemlerinde, kolonizasyonun ve insan yerleşiminin yaygınlaştığı dönem boyunca, bazı sulanan gölevez tarlaları kurulmuştur. Gölet arazisinde yapılan gölevez tarımı Pasifik'te yaygın olduğu için, Hawai'i'ye yerleşenler sulama bilgisini de yanlarında getirmiş olabilir. Alternatif olarak, sulama teknolojisi benzer koşullarda, bağımsız biçimde gelişmiş de olabilir (Kirch 1984: 171; Kirch ve Lepofsky 1993). M.S. 800 yılından önce Hawai'i Adaları'ndaki tarıma ilişkin Karbon 14 bulgularının yarısı, sulanan arazilerden gelmiştir (Allen 1992: 54). Sözlü tarih çalışmaları, adalardaki nüfusun hızla arttığı Oluşum Dönemi (M.S. 1200-1400) boyunca tabakalaşmış bir toplumun ortaya çıkışını tarif eder (Hommon 1976). Sulama komplekslerine ilişkin Karbon 14 sayıları artmıştır, ama ilk baştaki artış çok yavaştır (Allen 1992).

Daha sonraları, yeni şefliklerin finansal yapısını kurumsallaştırmanın bir aracı olarak, sulama sistemleri görünüşe bakılırsa çok hızlı biçimde inşa edilmiştir. Konsolidasyon ve Birleşme dönemlerinde (M.S. 1400-1650), sulama sistemlerinin inşaatı ve kullanımı iyice artmış ve M.S. 1500 civarında zirveye ulaşmıştır (Allen 1992: şekil 3). Sözlü tarih çalışmaları, bu dönemi birbirleriyle acımasız bir rekabet halinde olan ve periyodik ola-

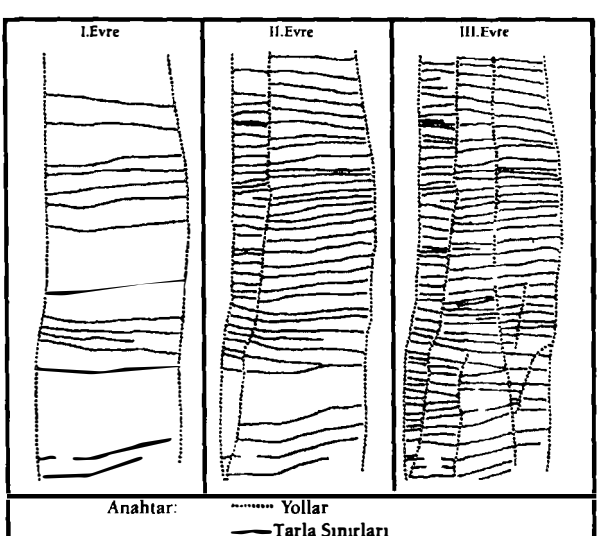
rak adayı birleştirmeyi başaran bölgesel şeflikler dönemi olarak tanımlar. Sulama sistemlerinin gelişimi, temel ürün finans sisteminin gelişimi ile açıkça bağlantılıdır (Allen 1991). Kuru arazi kompleksleri aynı dönemde inşa edilmiştir. Lapakahi dönemine ilişkin belgeler, kuru tarım tesislerinin M.S. 1450 dolaylarında inşa edilmeye başladığını, daha sonra yoğunlaştığını göstermektedir. Sulama ve kuru tarım sistemlerinin genişlemesi, Hawai'i şefliklerinin genişlemesine ve politik ekonominin ihtiyaçlarına uygun görünmektedir. Hakim ideolojinin önemli bir unsuru olarak, ünlü 'Umi bir çiftçi olarak tasvir edilmiştir. Kendi elleriyle "Waipi'o'da bazı geniş gölevez arsaları kurmuştur ve tüm topraklar ekilip biçilmiştir. Bunların pek çoğu Kano'da yapılmıştır" (Kamakau 1961: 19). Belli başlı tarım tesislerinin inşası, artık ürün üretimini artırmaya yönelik politik stratejinin bir parçası olagelmiştir. Nüfus artışına bir yanıt değildir.

İlhak Dönemi'nde (M.S. 1650-1821), ada şeflikleri sağlam biçimde kurumsallaşmıştır. Adanın egemenleri, fetih savaşları yoluyla, çok sayıda adayı egemenlikleri altına almayı denemiştir. Kaua'i egemenleri, kontrollerini daha küçük bir ada olan Ni'ihau'ya doğru genişletmiştir. Maui ve Hawai'i şeflikleri ise, karşılıklı olarak birbirlerini istila etmeye takılıp kalmışlardır. Avrupalıların büyük gemileri ve silahları ile gelmeleri, bu yenişemezlik durumunu kırmış ve Hawai'i'nin genç egemeni Kamehameha'ya batıdaki Maui, O'ahu, Molokai ve Lanai adalarını fethetme fırsatını vermiştir. Yalnızca Kaua'i şefliği istilaya direnebilmiş ve Kaumuali'i'nin ölümüne değin, politik özerkliğini bir ölçüde korumuştur (bkz. 4. Bölüm).

Karbon 14 metodu ile belgelenmemiş olsa da, bu geç politik genişlemenin, yeni inşa edilen sulama sistemlerinin artırdığı üretkenlik sayesinde finanse edilmiş olduğu bellidir. Kendisinden önce gelen 'Umi'ye benzer biçimde, Kamehameha, O'ahu'nun fethinden sonra, adanın tarımını geliştirmiştir. Hakim ideoloji temelinde, kendisi de inşa faaliyetine katılmıştır: "[Kamehameha] kendi ellerini kullanarak çalıştı. O'ahu'nun her yerinde ...

balık havuzlarının yapımında çalıştı. Waikiki'de iki adet geniş arazi kurdu ... ve Waikiki, Honolulu ve Kalamanamana'da ... ve diğer her yerde araziyi temizledi; tüm topraklar tarıma açıldığında [iç bölgede, dağlara doğru bir yerde bulunan] Nu'uanu'da *mauka* yetiştirdi" (Kamakau 1961: 192; ayrıca bkz. I'i 1959: 68). O'ahu'daki Anahulu Vadisi'nde birlikte yapılan tarihsel ve arkeolojik araştırmalar, buradaki (en azından yukarı vadi bölümündeki) ilk gelişimin, Kamehameha'nın istilasına kadar geriye gittiğini gösteriyor. Sulanan gölevez tarlaları, Kamehameha'nın 7000 kişilik ordusunu desteklemek ve planladığı Kaua'i işgalini finanse etmek için kurulmuştur (Kirch 1990, 1992).

Kaua'i'de verimli topraklara sahip kuzey kıyısında sulamanın büyük çaplı gelişimi çok daha geç, tarihsel döneme yakın bir zamanda gerçekleşmiştir (Athens 1983: 29). Arazi kayıtları, savaşçıların Hanalei'deki Kano bölgesinde bulunan balık havuzlarının çevresinde arazi elde ettiğine ilişkin örnekler vermektedir ve bu tesisin onlar için yeni kurulmuş olduğu görünmektedir (Earle 1978: 154).

Şekil 3.3. Hawai'i'nin Lapakahi bölgesindeki dar ahupua'a arazisinin içerisinde bulunan kuru toprak tarlalarının ve yolların gelişiminin üç evresi (Kirch 1984'den sonra; Cambridge Üniversitesi Yayınları'nın izniyle yeniden basılmıştır).

Hawai'i'de bulunan Büyük Ada'daki kuru arazi kompleksleri, tarihsel dönemin erken evresinde ekstansif biçimde epey genişlemiş olabilir. Kirch (1984: 182-92), politik ekonominin ihtiyaçlarının, kuru tarım sistemlerinin hızlı genişlemesine ve yeniden yapılandırılmasına nasıl neden olduğunu açıklar. Lapahaki tarlaları sürekli olarak bölünmüş görünmektedir. Bu durum, toprağı ve suyu kontrol etmek için artan oranda yatırım yapıldığına işaret eder (Şekil 3.3). Sürekli olarak kullanılan tarlaları ve aralıklı su akıntılarını içeren Lalmino-Waimea tarla kompleksinin, Kamehameha'nın iktidarını sağlamlaştırdığı 1790 ile 1794 arasında inşa edildiği bellidir (Reeve 1983). On dokuzuncu yüzyılın başında tarım tesislerinin büyük çaplı ve yoğun biçimde inşası, yoğunlaştırılmış tarım üretimi temelinde temel ürün finans sistemini genişletmenin aracıydı. Bunun ertesinde gerçekleşen fetih, sulama sistemlerini ele geçirerek, yeni Hawai'i devletinin finans temelinin enine doğru genişlemesine izin vermiştir.

Fakat temel ürün finans sistemi kurulmuş olsa da, Hawai'nin dünya ekonomisine eklemlenmesinden kaynaklanan yeni ekonomik ilişkiler, bu sistemi halihazırda aşındırmıştır. Dış ticarete yönelik fırsatlar, geçim üzerinden kurulan kontrolü zayıflatmıştır. İlk büyük ekonomik dönüşüm, yabancı tüccarlar tarafından Çin'e ihraç edilmek üzere, adanın hoş kokulu odunlarının kesildiği Sandalwood Dönemi'nde (1812-30) yaşanmıştır (Sahlins 1992: 57-97). Topluluk şefleri, konohikileri arayıcılığıyla, işgücünü ağaçları kesmek için seferber ettiler. Doğal kaynağın açgözlü bir şekilde sömürülmesi, bir yandan kullanılabilir kaynakların hızlıca tükenmesine sebep oldu, diğer yandan da topluluğa ait sulama sistemlerinin yapım ve bakımında çalışan işgücünü dağıttı. Konohikinin sürekli artan işgücü talebinden kaçmak ve genişleyen ticari ekonominin liman şehri Honolulu'da ve Batı gemilerinde sağladığı yeni kaçış fırsatlarından yararlanmak için, çiftçiler kırsal topluluklarını terk etmeye başladılar. Temel ihtiyaç mallarının kontrolü aracılığıyla işgücü üzerinde kurulan feodal bağlar koptu ve bunu verimli bir büyüme ekonomisi izledi.

Adaların dünya merkantil ekonomisine eklemlenmesinin öncesinde, Hawai'i şefliklerinde iktidar, yoğun ve sulamalı tarım temeline sıkıca yaslanmıştı. Tesisler ve onların cisimleştirdiği toprak mülkiyeti sistemi, iktidarın öteki kaynaklarının onunla birleştirilebileceği tutarlı ve güçlü bir ekonomik kontrol biçimiydi. Tarım sistemleri aracılığıyla seferber edilen artık ürün, bir savaşçı elitini destekliyordu (4. Bölüm) ve şeflik yönetiminin ideolojisini maddileştiriyordu (5. Bölüm).

Yukarı Mantaro Vadisi, Peru (M.S. 500-1534)

And Dağları'nda karmaşık yapılı toplumun evrimine ilişkin temel açıklama, Wittfogel'in hidrolik hipotezidir. Wittfogel, kıyı bölgelerindeki kuru vadilerin potansiyel kullanımının ve çöllerin yeşermesinin geniş çaplı sulama sistemlerinin geliştirilmesine bağlı olduğunu isabetli biçimde saptamıştı. Geliştirilmiş, üretken sulama tesisleri, onların yöneticisi (Wittfogel 1957) yahut (Hawai'i örneğinde olduğu gibi; Earle 1978) sahibi olacak merkezî politik sistemlerin gelişimini teşvik edebilirdi.

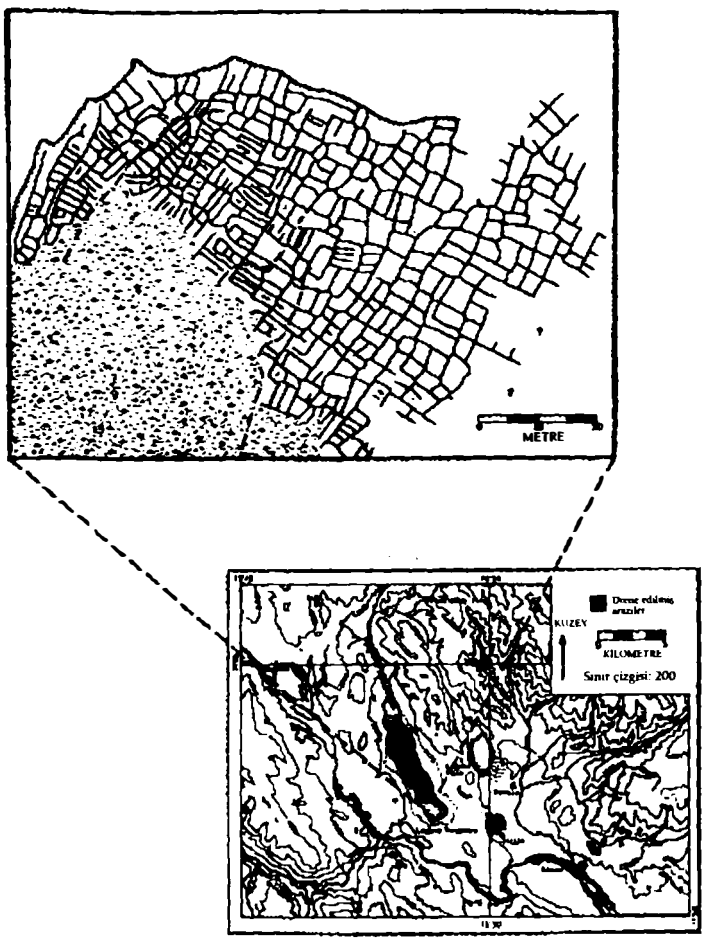
Peru'nun kıyı bölgelerini anlamak bakımından potansiyel yararları ne olursa olsun, hidrolik teorilerin And Dağları'nın yüksek bölgelerindeki şefliklerin ve fetihçi imparatorlukların gelişimini açıklamak için daha az uygun olduğu kanıtlanmıştır. Kıyı bölgelerindeki vadilerden farklı olarak, yüksek bölgelerde sulama sistemleri küçük çaplıydı; az sayıda cemaat sulamaya bağımlıydı ve halihazırda var olan sistemler, geleneksel cemaat organizasyonları içerisinde kolaylıkla idare edilebiliyordu. Hawai'i örneği için muazzam önemli olan ekonomik kontrol, burada rüşeym halindeydi; şeflikler için iktidarın esas temeli savaştı (bkz. 4. Bölüm). Bu şeflikler göreli olarak küçük ve kurumsal bakımdan az gelişmişti. Önce Wari, daha sonra İnka gibi yüksek bölgelerin imparatorlukları tarafından fethedilmelerinden sonraki dönemler bunun istisnasıdır.

Peru'nun yukarı Mantaro Vadisi'nde üretimin yoğunlaşmasıyla birlikte nüfus artmıştır. Ormanlar kesilmiş ve sürekli kullanılan tarım tesisleri kurulmuştur. Görünüşte bu süreç Hawai'i örneğine benzer, ama Mantaro Vadisi'nin yüksek rakımlı doğası radikal biçimde farklıdır. Tarım her zaman marjinaldir, çünkü onu sınırlayan şey, esas olarak değiştirilmesi mümkün olmayan sıcaklıktır. "Toprak temelinde sermaye yoğunlaşması" bu nedenle etkisizdir ve ekonomik kontrol için fırsatlar yaratılmamıştır.

Mantaro'da, tarımın ve tarımla bağlantılı arazi tesislerinin tarihi, geniş çaplı araştırmaların odağında yer almıştır (Hastorf 1993; Hastorf ve Earle 1985; Parsons 1978) ve bu tesislerin yapımının vadideki şefliklerin politik evrimi ile ilişkili olduğu görünmektedir. Huacrapukio Dönemi'nde (M.S. 200-800) Yanmarca Vadisi'nde, artan nüfus kuru, nadas döngülü tarımın hakim olduğu geniş alanlara yerleşmiştir ve küçük çaplı şeflikler gelişmiştir (bkz. 2. Bölüm). Yerel cemaatler de 200 hektar büyüklüğünde, drene edilmiş bir arazi kurmuş olabilirler (Şekil 3.4; Hastorf ve Earle 1985: 572-77). Bu araziler küçüktü, yükseltilmiş ekip biçme zemini tarafından çevrilmişlerdi ve tarım alanlarındaki suyu Tragadero Gölü'ne taşıyan bir drenaj kanalları ağı ile birbirlerine bağlanmışlardı.

Daha farklı bir ölçekte, drene edilmiş büyük arazi kompleksleri Andlar'ın başka yerlerinde mevcuttu. Denevan (1966), Bolivya'nın düz arazilerinde yer alan, her yıl sel basan Llanos de Mojos bölgesinde toplam arazinin yüzde 0.1'i olan 6000 hektarlık bir alanı kaplayan 80 000 drene edilmiş arazi olduğu tahmininde bulunmuştur. Buradaki tarlalar farklı tipteydi, ama ekip biçme zeminini daimi olarak sel seviyesinin üzerine çıkarmışlardı. Geniş ve yapay yerleşim höyükleri ve birbirlerine bağlanan yükseltilmiş yollar, tarım tesisleri ile bağlantılıydı ve savan şefliklerinin yapay arazisini oluşturuyordu (Denevan 1966: 133).

Yükseltilmiş tarlalardan oluşan geniş alanlar, Titicaca Gölü'nün yüksek bölgeleri ile bitişikti (Erickson 1987; Kolata 1991; Smith, Denevan ve Hamilton 1968). Kolata (1991), deneysel çalışmalarından yola çıkarak, yükseltilmiş tarlaların,

Şekil 3.4. Peru'nun Yanamarca Vadisi'ndeki drene edilmiş arazi kompleksleri (Earle vd. 1980 ve Hastorf ve Earle 1985'den sonra; UCLA Arkeoloji Enstitüsü'nün izniyle yeniden basılmıştır).

Tiwanaku imparatorluğunun (M.S. 400-1000) kent merkezini besleyen oldukça üretken bir quinoa ve patates tarımı yarattığını ileri sürmüştür. İmparatorluğun merkezinde yer alan üç yüksek vadi, 19 000 hektar yükseltilmiş tarlaya sahipti. "Tiwanaku'daki yükseltilmiş tarlaları besleyen doğal kaynak suyu akışı, Tiwanaku'nun tarım mühendisleri tarafından tasarlanan devasa hidrolik projeleri ile genişletilmiş ve düzenlenmiştir"

(Kolata 1991: 101). Kolata (1991), Tiwanaku devletinin geçim temelinin devlet idarecileri tarafından tasarlanan ve denetlenen, teknik bakımdan sofistike, bölgesel çapta entegre edilmiş arazi sistemlerine dayandığını ileri sürmüştür. Mantaro Vadisi'nden farklı olarak, bu sistemlerin, devlete temel ürün finansı temeli sunmayı amaçlayan, devletin kalkınma projelerinin bir parçası olarak inşa edildiği bellidir. Yoğunlaştırılmış, verimliliği yüksek tarım arazileri, tarımsal nüfusu topraklarına ve dolaylı olarak da devlete bağlamış olabilir.

Tarım sistemlerinin uzun vadeli gelişimi ve kullanımının ne zaman başladığını saptamak güçtür. Ancak, tarım tesisleri ile ilgili yerleşim alanlarının dağılımının, onların zamansal dizilişine dair bir ipucu verdiği kanıtlanmıştır (Stanish 1994). Titicaca Gölü'nün kıyılarındaki Juli-Pomata bölgesinde, drene edilmiş geniş araziler oluşturulmuştur. Oluşum Dönemi'nin ortasına ait yerleşimlerin dağılımı, tarlaların ilk kez kullanımının M.Ö. 800-200 gibi oldukça erken bir döneme kadar uzandığını ima etse de, tesislerin gelişimi ve kullanımı Tiwanaku devletinin ortaya çıkışı ile oldukça ilişkilidir. Stanish (1994), devletin, Tiwanaku'nun merkezinin yakınında inşa edilen devasa tören bölgelerinin de içinde bulunduğu faaliyetlerini finanse edecek artığı yaratmak için, tarım arazilerini sermaye-yoğun biçimde yeniden yapılandırdığını ileri sürer.

Mantaro Vadisi'nde, çevrenin özgül karakteri bu tür bir yoğunlaşmaya fırsat tanımıyordu. Orada kurulan drene edilmiş araziler sistemi, geniş kuru tarım alanlarının ortasında yüksek verimli ve sürekli kullanılan küçük "adalar" yaratmıştır. Drene edilmiş tarlalar gibi sermaye iyileştirmeleri, çiftçiler tarafından kişisel ihtiyaçlarına uygun olarak kolaylıkla inşa edilebilir olsa da, drene edilmiş bir tarla kompleksi, arazinin kontrolüne yönelik birtakım fırsatlar sunan bir sermaye iyileştirmesi haline gelir. Mantaro'nun drene edilmiş tarlaları, en azından görünüşte, Yeni Gineli Büyük Adamlar'ın küçük ölçekli ekonomisini destekleyen tarlalara benzer (Heider 1970), ama Mantaro'nun özgül toprak ve su koşulları, güneydeki Tiwanaku devletinin ortaya çıkışına eşlik eden tarımı yoğunlaştırma fırsatlarını sınırlamıştır.

I. ve II. Wanka evrelerinde (M.S. 800-1460) Mantaro'da, nüfus yeniden hızla artmıştır. Bu artışa eşlik eden, patlak veren düşmanlıklar, halkı yüksek rakımlı tepelerde ve dağ sıralarında bulunan geniş, korunaklı yerleşim alanlarına yerleşmeye zorlamıştır. Muhtemelen Wanka nüfusunun artması ve yoğunlaşmasının sonucunda veya belki de şeflerin inisiyatifiyle, bazı önemli tarım alanları bu dönemde kurulmuştur. Bir puna kaynak suyundan beslenen yüksek rakımlı sulama sistemi (Parsons 1978; Hastorf ve Earle 1985: şekil 8), suyu 24 kilometre uzunluğundaki kanallardan taşıyarak, aşağı yukarı 60 hektarlık bir araziyi sulamıştır. Bir mevkide tarih öncesi döneme ait tarlalar, fazla nemi kurutan, soğuk havanın ve onu izleyen buzlanmanın yerleşmesini kontrol ettiği belli olan, oldukça incelikli mahyalar barındırmıştır (Hastorf 1983). Mantaro'nun hemen kuzeyindeki Jinin punası boyunca, geniş mahyalı tarlalar kurulmuştur. Bu tarlalar, puna şefliklerinin Geç Orta Dönem'i ile bağlantılıdır (Matos 1975).

Yüksek rakımlı sistemin kanalları, suyu II. Wanka döneminin esas merkezi olan Tunánmarca'nın bulunduğu dağ sırası zemini boyunca taşırlar ve bu sırada Tunánmarca şefliğinin politik tahakkümü altındaki bir dizi daha küçük yerleşimden geçerler. Günümüzde And Dağları'ndaki sulama ile bir analoji kurarak (Mitchell 1973; 1991) ifade edecek olursak, liderler tarafından organize edilen topluluk emeği, sulama kanallarını inşa eder ve onların bakımını yapar. Sulanan topraklar, topluluğun en verimli topraklarıdır ve şefin, cemaatinin üyeleri tarafından ekilip biçilen topraklarını da içerebilir.

Bir ailenin toprak edinmek için çiftçilik döngüsüne katılımının gerektiği ölçüde, emek gücünün ve toprak dağıtımının yönetimi, yerel lidere zayıf da olsa bir güç veriyordu. "[Wanka] ne toprak vergisi ne de herhangi bir derebeyine haraç veriyordu, saygı duydukları *cinchecona* haricinde hiçbir derebeyini tanımazlardı" (Toledo 1940 [1570]: 23; çev. LeVine 1979: 82); "bu liderlere ise saygılarını sunmak ve tarlalarıyla ilgilenmek haricinde hiçbir haraç vermezlerdi" (Vega 1965 [1582]: 169; çev. LeVine 1979: 82). Wanka'nın savaşçı derebeyleri, cemaatlerinin emek

gücünü kendi tarlalarını ekip biçmek için kullanma hakkına sahip olmalarına rağmen, kurumsal bakımdan zayıftılar. Buradaki esas nokta şudur: Tarlalar büyük olasılıkla geçim problemlerini çözmeye çalışan cemaatlerin ürünüydü. Şeflerin bu kaynaklar üzerindeki kontrolü nihai olarak askerî güce dayanıyordu (bkz. 4. Bölüm).

Mantaro'daki politik ekonomi, yalnızca İnka egemenliği altında tamamen gelişebilmiştir; bu dönemde imparatorluğun merkezindeki başka yerlerdekine benzer geniş tarım tesisleri inşa edilmiştir. (D'Altroy 1992; D'Altroy ve Earle 1985). Hawai'i'de olduğu gibi, imparatorluğun politik ekonomisi, temel ürün finansına dayanıyordu. Hatun Xauxua adlı yönetim merkezinin üzerindeki tepelerin üzerinde bulunan geniş ambar kompleksleri, mısırın da içinde bulunduğu temel ürünleri, diğer yiyecekleri ve kaba giysileri içeriyordu. "İnkalar onları işgal ettikten sonra [Wanka] onlara yiyecek ve üretebilecekleri en fazla sayıda giyecek sunmalarını emretmişti" (Vega 1965 [1582]: 169; çev. LeVine 1979: 50). Büyük miktardaki geçim malı, İnka ordusunu beslemiş ve yerel düzeyde devlet için çalışan insanların ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Geçim ekonomisini kontrol etme gücü, kaynağını hem açık bir askerî tehditten hem de toprak mülkiyeti sisteminden alıyordu. Fetih sayesinde, tüm topraklar devlete aitti. Bu topraklar devlet idaresinin ve dinî kurumların elinde bulunuyor, onların faaliyetlerini finanse ediyordu. Alt edilen yerel toplulukların elinden alınan bu topraklar, devlet topraklarını işlemek ve diğer devlet projelerini gerçekleştirmek için kullanılan angarya emeğinin (*mit'a*) karşılığında, geçimlerini sağlamak üzere onlara geri veriliyordu. Kendi başına devlet ideolojisinin bir parçası olan toprak mülkiyeti sistemi, bu ekonomik iktidarın meşruiyetini oluşturuyordu. Ancak, devletin emek gücünü seferber etme çabalarına karşı güçlü bir direniş olduğu için, devletin mit'a emeğine olan bağımlılığı sürekli zorluk yaratıyordu.

Tarım topraklarının, az gelişmiş ve gelişmiş topraklar biçiminde ikiye ayrıldığı görülmektedir. Yüksek alanların çoğu epey

az gelişmişti, sulama kanalları, teraslar ve drenaj kanalları gibi tarım tesisleri bulunmuyordu. Vadi tabanını çevreleyen geniş ve yüksek arazilerde yer alan açık patates ve quinoa tarlalarında ekip biçme ve nadas döngüleri ile tarım yapılıyordu (Hastorf 1993). İnka fethinin (muhtemelen) öncesinde ve (kesinlikle) sonrasında, geniş bloklar halinde topraklar, *ayllu* adı verilen, yüksek arazilerdeki cemaatlerin temelini oluşturan, çift taraflı, endogamiye[1] dayalı akraba gruplarının elinde bulunuyordu. Her bir ayllu hanesinin, geçimlerini sağlamalarına yarayan bir parça toprak üzerinde hakkı vardı. Bu topraklar, her yıl cemaat liderleri tarafından dağıtılıyordu.

Bununla birlikte, İnka imparatorluğu, dikkatli biçimde tasarlanmış kanallara ve düzenli teraslara sahip geniş tarım bölgeleri geliştiren, yeni ve radikal üretim projeleri aracılığıyla, ekonomik temelini dönüştürmüştür. And cemaatlerinin kıra özgü terasları ile İnkalar tarafından inşa edilen düzgün ve düzenli teras kompleksleri arasındaki zıtlık, merkezî planlama ve idarenin varlığının kanıtıdır. Cuzco'nun başkentinin yakınlarındaki vadilerde, özenle planlanmış sulama ve teras kompleksleri, İnka egemenlerinin kişisel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan malikhanelerin içinde yer aldığı yerel peyzajı dönüştürmüştür (Rowe 1946). Pisac'daki İnka kalesinin hemen aşağısında bulunan, güzel şekillendirilmiş, geniş, kavisli teraslar, bunların belki de en ünlüleridir. (Donkin 1979: 108-11). İnka ordusunun iaşesini sağlamayı amaçlayan devlet çiftlikleri, Cochabamba gibi –çok az drene edilen vadi tabanı üzerinde devasa kanal ve tarla komplekslerinin inşa edildiği– yerlerde de kurulmuştur. Etrafındaki tepelerde inşa edilen büyük depolarda saklanan ürün, İnka askerî operasyonlarının iaşesini sağlamak üzere gemilerle nakliye edilmiştir (Wachtel 1982; La-Lone ve Lalone 1987). Güçlü ekonomik kontrolün temeli burada yatar. İnka devletinin yönelişinin bu olduğu bellidir.

İnka devletinin temel ürün finans sisteminin, topluluğun sarf ettiği angarya emeğinden sıyrılarak, doğrudan devlete bağlı idarecilere doğru değiştiği bellidir (Murra 1980 [1956]). İnka devleti, bu tür idarecileri bulmak için –devlet faaliyetlerini

1 Aile içi evlilik.

desteklemek üzere kendi cemaatlerinden koparılarak "yabancı topraklar"a yerleştirilen– iç kolonistlere (*mitmakuna*) daha fazla bel bağlamaya başlamıştır. dayanmıştır. Cochabamba'daki devlet personeli, yeni geliştirilen, devlete ait tarım tesislerinde çalışan 14 000 mit'a işçisini denetlemiştir. Bu tesislerin gelişimi çevreyi öylesine yeniden yapılandırmıştır ki, temel ürün üretiminin merkezî idaresini sağlamak için, tarım üniteleri kolaylıkla tanınabilir ve denetlenebilir hale gelmiştir.

Mantaro'da, devletin buna benzer tarım tesislerini inşa edip bakımını yaptığından kuşkulanıyoruz (D'Altroy 1992: 172). Vadideki tipik model, daire biçimindeki bir veya iki dizi silo dizisini içeren küçük depolama tesislerine sahip yöre köylerini birbirleriyle takım hale getirmekti. Köyler bu ünitelerin içini doldurmaktan sorumluydu. Mantaro Vadisi'nin yukarısındaki dik yamaçlarda, aşağı yukarı 200 hektarlık, basit taş yüzeyli teraslar kurulmuştur (Hastorf ve Earle 1985: 580). Yerel yerleşim alanlarıyla bağlantılı olan bu terasların Geç Ufuk Dönemi'nde inşa edildikleri bellidir. Bunlar, devletin talep ettiği artığı üretmek üzere yerel üretimin yoğunlaşmasını temsil ediyor olabilir. On beş derece veya daha fazla eğime sahip, kaya parçalarından oluşan destek duvarları, her biri 250 metrekare olan küçük tarlaların sınırlarını çizmiştir. Her bir tarla, büyük bir sermaye ıslahını temsil eder ve muhtemelen hayvansal gübre kullanılarak sürekli üretim yapmıştır. Geç Ufuk Dönemi'ne ait yerleşimlerde tarım üretiminin yoğunlaşması, toprağı meşakkatle işleyen taştan yapılma kazmaların yüksek yoğunluğu tarafından da belgelenmiştir (Russell 1988).

Mantaro'nun verimli doğu tarafında ise farklı bir modele rastlanır. Beş büyük depo kompleksi topluluğu, uzun ve düzenli bir şerit halinde dizilmiş, neredeyse tamamen dikdörtgen biçimindeki silo binalarından oluşmuştur. Bu tesislerin yakınlarında hiçbir yerel yerleşime rastlanmamıştır. Bu tesislerin, vadinin aşağısındaki bir devlet çiftliği ile bağlantılı olduğuna inanıyoruz. Mantaro'daki devlete ait tarım tesisleri muhafaza edilmemiştir, ama yakınındaki Tarma'da bulunan ve İnkalar tarafından yapıldığı belli olan, dikkatli biçimde planlanmış kanal ve teras

kompleksi, İnka idari merkezinin yıkıntılarının hemen bitişiğinde hâlâ kullanılmaktadır (Donkin 1979: 98-99; LeVine 1985).

Özetle, And Dağları'nın yükseklerindeki marjinal koşullar, Mantaro Vadisi'nde belli başlı tarım tesislerinin gelişimini sınırlamıştır. Tarım üretiminin yoğunlaşmasının bir parçası olarak geliştirilen küçük ölçekli tesisler, şef yönetimine bir ölçüde zemin sunmuştur; fakat bu iktidar kaynağı, çevredeki bölgelerin düşük yoğunluklu üretimi tarafından seyreltilmiştir. Geliştirilen tesislerin artırdığı verimlilik, diğer topraklardan çok daha yüksek değildi ve bu nedenle çiftçiler bu tesislere sıkı biçimde bağlanmış değildiler. Mantaro'daki şefliklerin evrimsel döngüsü bin yıldan fazla sürmüştür. Bu döngü nihai olarak, iç süreçler tarafından değil, İnka devleti tarafından fethedilmeleri ve yeniden yapılandırılmaları ile kırılmıştır. Devlet, temel ürün finansını temellendirmek için, devasa ölçekte yeni tarım tesisleri kurmuştur. Bu tür gelişmeler, devleti finanse eden ürünlerin üretimi üzerindeki kontrolü artırmış, yüksek bölgelerin çevre koşullarının koyduğu kısıtlamaları ve yerel derebeylerinin birleşik kontrole direnişini kırmıştır. Gelişkin bir politik ekonomi tarafından finanse edilen İnka imparatorluğunun orduları ve ideolojisi, yeni bir kurumsal formasyon sunmuştur.

Thy, Danimarka (M.Ö. 2300-1300)

Danimarka'daki şefliklerin evrimine ilişkin ekonomi temelli teorileri ikna edici biçimde savunmak öteden beri güç olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yılların Yeni Arkeoloji okulunda popüler olan adaptasyoncu paradigmadan hareketle, Jørgen Jensen (1973), daha karmaşık toplumsal ve politik formların, nüfus artışına uyum sağlamak üzere verilen birer yanıt olduğunu ileri sürmüştür. Fakat ekoloji temelli teoriler, yeni araştırmalar tarafından doğrulanmamaktadır (Kristiansen 1984). Danimarka'daki şefliklerin nüfus yoğunlukları düşüktü ve tarım tesisleri fazla gelişmemişti. Neolitik ve Erken Bronz Çağlarında entansif tarımın varlığına dair hiçbir bulgu yoktur. Kristiansen'in (1982)

Danimarka'nın tarih öncesine ilişkin özetine referans veren Mann şunu ileri sürmüştür: "Gelişim, eşitlikçi toplumlardan rütbeli toplumlara ve oradan da tabakalaşmış toplumlara doğru değildi yahut eşitlikten politik otoriteye ve oradan baskıcı devlete doğru ilerlemiyordu" (1986: 67). Bundan ziyade, kuzey Avrupa örneği Mann'ı, genişleyen iktidar ve merkezîleşme biçimindeki basit modelin defolu olduğuna ikna etmişti. Nüfus monoton biçimde artmamıştı, şefler geniş bir bölgesel iktidarı sağlamlaştırmamıştı ve Demir Çağı'nda yalnızca zayıf devletler evrimleşmişti. Ortaya çıkan şey, evrimsel anlamda bir hareketsizlikti, ya da daha net bir ifadeyle, gelişim ve dağılma döngülerine dayalı bir modeldi.

Orta Çağ döneminde kaleme alınan sözlü tarihler, dinamik ama istikrarlı bir Germen dünyasını tasvir eder. Tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomi nispeten verimsizdi ve servet, eski Roma imparatorluğuna baskın yaparak elde ediliyordu. Ele geçirilen metal cinsinden servet eritilerek, askerî destekleri karşılığında savaşçılara verilen boyun ve parmak yüzüğü gibi gösteriş objelerine dönüştürülüyordu. Servet, kişinin değerinin ve bağlantılarının bir ölçüsüydü. Ekonomik iktidarı sağlamlaştırmak için bir yatırım olarak kullanılmıyordu. Viking döneminin sonlarında devletlerin nihayet yükselişe geçmesi, geniş çaplı ticarete ve ticaret odaklı yeni bir kentsel büyümeyi destekleyecek sahici bir para birimine dayanıyordu (Hedeager 1994). Fakat kentlerin dışındaki tüccarlar denetlenmeyi reddettikleri için, Thy gibi alanların etkili kontrolü bile her daim güçtü.

Kuzey Avrupa'daki politik kurumların döngüsü, ekonomik kontrolü ademimerkezî ve güçsüz kılan koşullardan kaynaklanmış gibi görünmektedir. Aşırı rüzgarlı, soğuk iklimler tarım tesislerinin uzun vadeli gelişimini sınırlamış ve diğer yerlerde olduğu gibi tarımsal bir altyapının toplumsal kafes oluşturmasını engellemiştir. Ormanlar kesilmişti, tarlalar ve otlaklar araziye hakim olmuştu. Ancak, sulama, drene edilmiş araziler veya dikkatle ölçülüp bölünmüş öteki üretim birimlerinin yokluğunda Danimarka açık araziydi ve dolaysız kontrolü güçtü. Bu nedenle, Danimarka kuralı doğrulayan bir istisna olabilir. Temel

ürünü üreten üretim araçlarının doğrudan mülkiyetine dayanan bir kontrol kurmanın önündeki güçlükler, Danimarkalı şeflerin gücünü muhtemelen sınırlamış ve daha karmaşık toplumsal biçimlerin evrimini kısıtlamıştır.

Danimarka'nın bin yıllık tarih öncesi dönemi, şefliklerin evrimini (ve bozulmasını) kapsar. Burada, iktidarın kısmen sağlamlaştırılmasının bile nasıl mümkün olduğunu anlamak zorundayız. Bu şeflikler bir ölçüde savaşçı kudreti ve ideolojik meşruiyet gibi alternatif iktidar kaynaklarına dayanıyorlardı (bkz. 4. ve 5. Bölüm). Ama ortaya çıkan politik ekonomi, Danimarkalı şeflerin iktidarına sınırlı da olsa bir temel sunmaktaydı.

Erken Neolitik dönemde, Baca Bardak toplumu, doğu Jutland ve Zealand'ın işlendikten sonra yeniden ormana dönüşebilen, ağır killi topraklarına en uygun tarım ekonomisini yaratmıştır. Yapılan kazılar, taneli tahıl ve ormanları kesmeye yarayan parlatılmış taş balta kalıntılarını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, değiştirilmiş ormanlık çevrede yapılan tarım, polen diyagramı tarafından belgelenmiştir. Orta Neolitik dönemde Thy'daki tarım pratiği, nöbetleşe yapılan ağaçlık tarımıydı (Andersen 1993: 91). Ormanların kesilmesinin ötesinde tarımın ıslahına dair hiçbir bulgu yoktur. Ancak, kültürel bakımdan önemli yerler olan taş gömütler ve geçit mezarlar, eski çağa ait taş ve topraktan yapılma anıtlar, arazinin cemaat toprakları olarak bir ölçüde bölündüğünü göstermektedir (bkz. 5. Bölüm). Grubun ataları için dikkatle yapılmış bu evler, kelimenin tam anlamıyla grubun tarihini araziye dikmiştir. Bu insanların hayaletleri orada sürekli yaşayacaktır.

M.Ö. 2600 sonrasındaki Orta Neolitik dönemde, Tek Mezar toplumu, çobanlık yapmak üzere ormanları kalıcı biçimde temizleyerek, Danimarka'da kendisine yeni bir alan açmıştır. Eğer sürüler Avrupa çapında meydana gelmekte olan "tali ürün devrimi"ne bağlı taşınabilir servetin bir kaynağı olmasa idi, çobanlığa doğru bu yöneliş anlamsız olurdu (Sherratt 1981). Milattan önce üçüncü milenyumda, yerel halklar, ortaya çıkmakta olan post, peynir ve saban hayvanı mübadelesinin bir parçası olarak canlı hayvan üretimine dahil olmaya başladılar. Bu mübadele, statü rekabetinde kullanılan servetin üretimini kapsayan

prestij malları mübadelesinin erken bir aşaması olabilir (Shennan 1986).

Erken Neolitik dönemde, artan nüfus tarım üretimini yoğunlaştırmış olabilirdi. Neolitik ve Bronz Çağı'na ait höyüklerin altındaki oluk işaretlerinin biricikliğinin (Thrane 1989) ve kazılarımızda ortaya çıkan taneli tahılların (Bech vd., tarihsiz) gösterdiği gibi, çevrede ekstansif tarım yapılmıştır. Ayrıca, bu dönemde, sürekli yerleşimler esas olarak en yüksek zeminin üzerine kurulmuştur. Bu yerleşimler niçin rüzgarların insafsızca dövdüğü çıplak tepelerin üzerine inşa edilmiştir? Yerleşimlerin bu şekilde görünür olması belki de, topluluğun yerleşimlerin baktığı topraklar üzerindeki hak iddiasını ilan etmiştir.

Neolitik dönemin sonuna değin, Thy liderlerinin nüfus üzerindeki kontrollerini sağlamlaştıramadığı görülüyor. "Toprak temelinde sermaye yoğunlaşması" aracılığıyla yoğunlaştırılmış bir tarım üretiminin yokluğunda, yalnızca cemaat toprakları belirgindi. 5. Bölüm'de ele aldığımız gibi, servet bir prestij malları ekonomisi içerisinde üretilip mübadele ediliyordu, ama liderlerin servetin dolaşımını etkili biçimde kontrol ettiğini gösteren çok az kanıt mevcuttur. Prestij mallarının mübadelesi ile bu mübadelenin cisimleştirdiği statü rekabeti, kolaylıkla kontrol edilebilen bir finans sistemi yaratmamıştır. Büyükbaş hayvan, kehribar ve taş baltaların üretimini merkezî olarak kontrol etmek güçtü. Bu mallar pek çok farklı elde bulunuyordu.

Ekonominin ortaya çıkmakta olan bir şeflik örgütlenmesini desteklemek üzere dönüştürüldüğü Erken Bronz Çağı'nda ne oldu? Hawai'i örneğinden farklı olarak, arazi üzerinde sermaye iyileştirmesi yapma fırsatı hayli sınırlıydı; Danimarka'nın çevre koşulları, entansif tarımın pek çok biçimi için marjinal kalıyordu. Nüfusun azalması ve yerleşim yerlerinin daha az sürekli hale gelmesi pekala mümkündü.

Oysa, yabancı metal cinsinden servet ile mübadele edilmek için mallar üretilerek ihracat ekonomisinin yoğunlaştırılmış olduğu bellidir. Politik ekonomi, –daha verimli biçimde yapılabilecek– büyükbaş hayvan yetiştiriciliğini genişletmiş gibi görün-

mektedir. Erken Bronz Çağı'na ait höyüklerin altında bulunan polen diyagramları, hayvan otlatmak için otlaklara taşınılmış olduğunu belgelemiştir. Çobanlığın artışı, politik ekonomi içerisinde mübadele edilmek üzere büyükbaş hayvancılığın açıkça önem kazandığını göstermektedir. Eski Nors dilinde büyükbaş hayvan (*fé*) sözcüğü servet anlamına geliyordu. Orta Çağ döneminde, Thy'da servetin esas kaynağı büyükbaş hayvandı. Hayvanlar, inşa edilmiş hayvan sürüsü yollarından güneye, Almanya ve Çukur Ülkeleri'ne doğru taşınıyordu. Burada para karşılığında satılıyorlardı. Bu paralar Thy derebeylerinin elinde birikiyordu.

Geç Neolitik ekonomisinin geniş yelpazeli geçim temeli karşısında büyükbaş hayvanın öncelikli avantajı muhtemelen, politik ekonomi içerisinde kolaylıkla yönetilebilir ve para birimi biçiminde sahip olunabilir olmasıydı. Bir hayvan, elverişli bir mülkiyet ve üretim birimidir. Çobanlık temelinde kurulmuş şefliklerde, hayvanların büyük çoğunluğu yerel şefe aitti. Şef, kendisine verdikleri desteğin karşılığında, bu hayvanları tekil hanelere dağıtıyordu. Bu nedenle, çobanlık ekonomisi bir bakıma nispeten kolay kontrol edilebiliyordu. Her bir hayvan, çok verimli olmasa da tekil bir tarlaya benziyordu; geçimlik üretim ve mülkiyet birimi biçiminde doğal olarak tanımlanmış ve sınırları belirgin şekilde çizilmişti.

Etkili bir servet kaynağı olabilmek için, büyükbaş hayvanların, prestij objelerinin depolanabilir zenginliği ile bölgesel olarak el değiştirebilmesi gerekirdi. Ne var ki bu bağlantı daha erken dönemlerde de mevcuttu, ama merkezîleşmiş bir ekonominin ve politik hiyerarşinin gelişmesine neden olmamıştı. 5. Bölüm'de tartıştığımız gibi, Neolitik dönemde kuzey Avrupa'da servet kaynakları tamamen yereldi ve kontrol edilmeleri açıkça imkansızdı. Taş baltalar, kehribar boncuklar ve hatta büyükbaş hayvanlar için bile alternatif kaynaklar her zaman mevcuttu.

Örneğin, otlakları mülk edinmeden, büyükbaş hayvan üretimini kontrol altına almak zor olurdu. Açık otlaklar, doğal olarak hudutsuzou ve üzerlerinde mülkiyet ve kullanım hakları tarif etmek zor olmalıydı. Wessex'teki Stonehenge dönemine ilişkin

olarak iddia ettiğim gibi, epey görünür olan anıtlar, otlakların mülkiyetini tarif etmek amacıyla, açık arazide odak noktası işlevini görmekteydi (Earle 1991a; Renfrew 1973). Thy'daki Bronz Çağı döneminin şeflerine ait mezar höyükleri, şef sülalelerinin ekonomik alan üzerindeki mülkiyet kontrolünü gösteriyor olabilir. İnşa edilmiş unsurlar olarak mezar höyükleri, daha ziyade mülkleri birbirinden ayıran duvar işlevi görmüş olabilirlerdi, fakat böylelikle, mülkiyeti bir odak noktası olarak tarif etmiş oldular. Şeflerin tepeciklere defnedilen ataları, kendi mirasları üzerinden, yaşayan derebeylerini gözlemişlerdir.

Otlakların geniş doğası göz önüne alındığında, mülkiyetin sınırlarını çizmek için mezar höyüklerini kullanmak özensiz görünebilir, ama höyükler mekana ve şeflik temelindeki bölüşüm haklarına sınır koymak için muhtemelen en iyi araçtı. Bronz Çağı'na ait cenaze höyükleri, doğrudan Geç Neolitik döneme ait yerleşimlerin üzerine inşa edilmiştir ve işlev bakımından onların yerini almış olabilirler. 5. Bölüm'de ileri sürdüğüm gibi, toprak mülkiyeti sistemi, şefleri toplumun ve ekonominin merkezine koyacak şekilde, daha geniş bir ideoloji olarak kurumsallaşmış ve formalize edilmiştir. Danimarkalı şeflerin otlakları mülk edinmeleri, toplumun en temel serveti olan büyükbaş hayvan üretiminin azami dereceye çıkarılmasına dayanan bir politik ekonominin ortaya çıkışını desteklemiştir.

4. ve 5. Bölümlerde tartıştığım gibi, Danimarka'da taşınabilir servetin üretimi, Avrupa'da akran-politik birim şefliklerini entegre eden uzun mesafeli prestij malları mübadelesi ile bağlantılıydı (Friedman ve Rowlands 1977; Renfrew 1982). Büyükbaş hayvanlar, aralarında hatırı sayılır mesafeler bulunan yerler arasında taşınabiliyordu ve onların ikincil ürünleri (peynir ve postlar) çok değerliydi (Sherratt 1981). Büyükbaş hayvanlar ve üzerlerinde otladıkları meralar üzerinde kurulan kontrol, ortaya çıkan politik ekonomiye zayıf ve ademimerkezî bir yapı sunuyordu. Ancak, çobanlığın yoğunlaştırılmasının esas amacı, metal kılıçlar ve diğer prestij mallarını edinmek için gereken ihraç ürünlerini üretmekti.

Bronz Çağı'nda Thy'daki şefliklerin ortaya çıkışındaki anahtar faktörün, metal cinsinden servetin üretimi ve bölüşümü üzerindeki genişleyen kontrol olduğu görülüyor. Bu kontrol, her ne kadar müphem olsa da, yok etmenin (askeri iktidar) ve iletişimin (ideolojik iktidar) aracıydı. Metal, şeflere önemli bir üstünlük sağlıyor olabilirdi. Şefler bu sayede uzmanlaşmış ve başkalarının ancak sınırlı olarak erişebildiği bilgilere sahip olan demir ustalarını finanse ederek servet üzerinde kontrol kurabilirdi. Metalin kuzey Avrupa'nın prestij malları mübadelesine dahil edilmesi özellikle kılıç üretimine dahil olan uzmanlar aracılığıyla bir ölçüde kontrol kurmayı mümkün hale getirmişti. Temel ürün üretimi üzerindeki zayıf kontrol bu şekilde ihracata yönelik büyükbaş hayvan üretimi ile güçlendirilmişti. Bu durum, daha sonra ithal edilen madeni servetin imalatı ve dağıtımı üzerinde kontrol kurmayı sağladı.

Liderler, halkın yaşamını idame ettirmesini sağlayan faaliyetleri denetim altına alarak, emek gücü ve insan yaşamı üzerinde güçlü bir kontrol kurabiliyorlardı. Hawai'i örneğinde en açık biçimde görüldüğü gibi, tarım tesislerinin kurulması, dikkatli biçimde ölçülmüş ve önemli ekonomik ve toplumsal birimlere bölünmüş bir manzara yaratmıştı. Bir liderin üretim tesislerini –sulama sistemleri, drenaj kanalları ve teraslanmış tarlalar– mülk edinmesi, onların inşaatının sponsorluğunu yapmasından yahut savaşta onları ele geçirmesinden ileri geliyordu. Halkın yaptığı geçimlik tarımı genişleten ve istikrarlı hale getiren duvarlar ve kanallar, aynı zamanda onların toplumsal kafesinin demirlerini de oluşturuyordu. Sıradan çiftçilerin ıslah edilmiş tesislere olan bağımlılığı arttıkça, hareket özgürlükleri de –bu tesisleri inşa eden ve şefler sınıfını destekleyen emek gücünü yöneten– şefin konohikisi tarafından kısıtlanıyordu.

Bu tür bir ekonomik iktidar, çevresel, ekonomik ve politik koşullara göre oldukça değişkenlik gösteriyordu. Ekonomik iktidarın temeli olan gelişkin tesisler, geçim ekonomisi içerisindeki seçeneklerin azlığı, dolayısıyla üretim tesislerinin kısıtlı

alternatifler tarafından "sınırlanmış" olması ölçüsünde etkiliydi (Carneiro 1970; Webster 1985). Sınırlanmanın derecesi, hem çevrenin doğasını hem de gelişmişliğini yansıtıyordu. İlk olarak, iklim, yağış, toprak ve topografya, tarım üretimi içerisinde yapılan sermaye ıslahı için potansiyelleri bakımından değişkenlik gösteriyorlardı. Hawai'i Adaları, sermaye-yoğun tarım bakımından yüksek Mantaro Vadisi'nden ve kuzeydeki Thy'dan daha fazla potansiyele sahipti. İkincisi, yerel halklar araziyi kendi gündelik ihtiyaçlarına uygun biçimde dönüştürdükçe, çevresel potansiyel de farklı şekillerde gelişiyordu. Ormanlar kesiliyor ve tarım üretimi yoğunlaştırılıyordu, fakat bu, her zaman sürekli kullanılan tesisleri kapsamıyordu.

Yönetici elitin, idari kurumları finanse eden ve kontrolün altyapısını yaratan yerel üretimi yoğunlaştırmaya yarayan tesisler kurmakta çıkarı vardı. Kaua'i'de ve daha düşük bir ölçüde Mantaro'da, derebeyler ve onların halkları, yerel üretimi artıran ve üreticileri bu geliştirilmiş altyapıya bağlayan tarım tesislerinin yapımını örgütlemişlerdi. Thy'da çobanlığa yöneliş, nihai olarak uzun vadeli temel ürün üretimini istikrarsızlaştırmıştır, ama elitlerin uzun mesafeli mübadele üzerindeki kontrolünü artırmıştır. Elitler politik ekonomiyi, şeflik kurumlarını finanse etmek için tasarlamıştır. Ancak, politik iktidarı güçlendirmek ve genişletmek muhtemelen tüm şefliklerin birbirine benzeyen uzun erimli hedefleri olsa da, iktidarı merkezîleştirme konusundaki başarıları birbirlerinden farklı olmuştur. Önceki çevre koşulları ve çevrenin gelişimi, politik gelişimin hızını, istikrarını ve karakterini belirlemiştir.

Basitçe ifade etmek gerekirse, çevre ve çevre üzerinde yapılan uzun vadeli sermaye ıslahı, kontrol bakımından fırsatlar yaratmıştır. Bu fırsatlar, politik ekonominin temposunu ve gelişim biçimini doğrudan etkilemiştir. Hawai'i Adaları'nda, karmaşık yapıdaki şeflikler nispeten süratle ortaya çıkmıştır ve Avrupalılar ile ilk temasın ve onlara eklemlenmenin öncesinde, devlet ile toplumun sınırlarını test etmiştir. Mantaro Vadisi'nde, yüksek bölgelerdeki şeflikler yerel halkları entegre etmiş, ama bunun sonucu yalnızca durağanlaşma ve çöküş olmuştur. Devlet sadece

emperyal fetih yoluyla inşa edilebilmiştir. Thy'daki şeflikler ise hayli kırılgan ve nispeten düşük ölçekliydiler. Sadece geçici olarak ve kısa bir zaman için ortaya çıkmışlardır.

Birbirlerinden epey farklı koşullara sahip olmalarına rağmen, yükselen liderlerin yaratıcılığı bu farklı gelişim çizgilerinde belirgindir. Her üç örnekte de temel ürün ekonomisi, politik ekonominin gelişimi için bir temel sunmuştur. Alternatif iktidar kaynakları geliştikçe, yetersiz ve sınırlı kontrol olanakları adeta bir meydan okumaya dönüşüyordu. Bu alternatif iktidar kaynaklarının –savaş ve ideoloji– doğasını ve maddi koşullar ile olan bağlantısını ele almaya başlayabiliriz.

4

Askerî İktidar: Çıplak Gücün Stratejik Kullanımı

Ordu (askeriye), savaşçıların veya öteki savaş uzmanlarının bir kesimi, grubu veya kurumudur. Bu kişiler fetheder, savunur, polislik yapar ve göz korkutur. Bu çoklu ve birbiriyle kesişen rollerde, ordu, karmaşık yapılı şeflikler ve daha sonra devletler gibi geniş çaplı politik kurumların kurulması ve sürdürülmesinde muhtemelen anahtar unsurdur. Ordu, muhalif hükümdarları mağlup ederek ve onların yönettiği halkı yeni politik birime eklemleyerek, bölgesel şefliklerin kurulmasının en doğrudan aracı olur. Politik kurumlar içkin olarak rekabetçi oldukları için, şeflik, topraklarını ve halkını ele geçirmeye istekli olan komşularına karşı kendisini devamlı savunur. Ordu, emirlere itaat edilmesini ve haraç verilmesini şart koşan hiyerarşi kurallarına uyulup uyulmadığını polislik yoluyla denetleyerek, şeflik kurumlarını şefliğin sınırları içerisinde devam ettirir. Göz korkutma, rızayı garantilemek için son çare olarak kullanılabilecek güçlü bir araçtır: Otoriteye direnen kişi hakim kurumların gücü tarafından ezilir. Saldırıya uğrama korkusunun insanları kendilerine, koruma sunan liderin altında sürü gibi bir araya getirmesi göz korkutmanın öteki veçhesidir. Gilman (1991), katmanlaşmış ve merkezî olarak örgütlenmiş toplumun evrimini, bir haraç karşılığında koruma (protection racket) ola-

rak tarif eder. Liderler, haraç ödemeleri karşılığında, toplumsal yağmacıların (buna liderlerin kendisi de dahildir) saldırılarına karşı koruma sunar.

Bu, okul bahçesinde öğrenilen, çok basit ve temel bir gerçek gibi görünür. Karmaşık yapılı toplumların tamamı, halkı hükmedenlerin hükümranlığı altına almak ve halkın hükmedenlerin emirlerine itaat etmesini garantilemek için, bir ölçüde orduya dayanırlar. Uygarlığın damgaları çoğu zaman, fetheden savaşçı, silahlı muhafız, kent suru, kırbaç kolunu, hapishane ve idam sehpası olabilir, zira bunlar yüksek sanatlar, dinî anıtlar ve metinlerdir. Askerî iktidar, fetih yoluyla geniş politik birimler yaratmış ve karşı çıkanları acımasızca yok etmiştir. Carneiro (1981), şeflikleri, liderliğin savaşçı şeflerin elinde bulunduğu, temel olarak savaşçı kurumlar olarak niteler. Şeflikler sürekli savaş, halindedir ve savaş şefliğin iktidar stratejileri içerisinde kritik bir unsurdur. Zorun gücü o kadar temeldir ki, yüksek uygarlıkların, politik iktidarın kaynağı olarak neden açıkça zora dayanmadıkları bir merak konusudur. Ancak, bunlar açıkça zora dayanmazlar.

Savaş hakkındaki antropoloji literatürü kapsamlıdır (Ferguson 1988). Bu bölümde, askerî gücün doğası ve şefliklerin evrimindeki yeri üzerinde duracağım. Savaşın nasıl olup da yalnızca entegrasyon için değil, entegrasyona direnmek için de kullanılabilecek bir politik araç olduğu konusunu ele alacağım. Doğası gereği savaş, bir merkezî kontrol gücü olarak etkinliğiyle sınırlıdır. Askerî güç, geniş biçimde entegre olmuş bir politik birim yaratabileceği gibi, onu entrika, darbe ve isyan yoluyla dağıtabilir de. Gücün iktidarı, toplumsal dokuyu, yani toplumun kurumlarını söker. Zor kullanma gücünün merkezî bir güç olarak etkili olabilmesi için, bu gücün bizzat kendisinin kontrol edilmesi şarttır. Bu, askerî gücü ekonomik ve ideolojik gücün urganlarına bağlayarak ulaşılabilecek, zor bir görevdir.

Askerî İktidar ve Toplumsal Evrim Teorileri

Machiavelli'nin (1963 [1532]) *Prens*'i, zorun politik eylem için pragmatik kullanımını öğütler. Etkin bir şekilde yönetmek için,

hükümdarın izlemesi gereken temel kurallardan bazıları şunlardır: Kendinden başka kimsenin kuvvetine dayanmadan, her zaman ezici bir şekilde güçlü görün. Gücünü seyrek ama kararlı bir biçimde kullan. Can yakacağın zaman, bunu azar azar yapmak yerine ansızın ve bütünüyle yap ki, zarar görenler direniş örgütleyemesinler. Saldırının korkusu etrafa salınmalı ve yenilginin kaçınılmazlığı temin edilmelidir. İktidar korkuyla beslenir: "İlla biri seçilecekse, korkulmak sevilmekten çok daha emniyetlidir... Sevgiyi sürekli kılan yükümlülük bağı, insanoğlunun kötülüğünden ötürü, yükümlü tarafın çıkarının gerektirdiği her durumda çözülür. Fakat korkuyu sürekli kılan, insanları hiçbir zaman yalnız bırakmayan ceza görme endişesidir" (Machiavelli 1963 [1532]: 72-73). Korku, itaat etmeyi akla yatkın tek seçenek haline getirir ve hükmeden efendinin, kendisini her an defetmeyi arzulayan güçlere karşı durmasını sağlar.

Rekabet ve çatışma, on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca, insan toplumunun evriminde önde gelen güçler olarak vurgulanmıştır. Artan bütünleşme, "ortak bir merkeze doğru harekete neden olan güçler"den doğar (Spencer 1967 [1882]: 249). Fetih, ulusları meydana getirir ve savaş, sivil otoriteye dönüşen liderleri gerekli kılar. Bu teorilerin popülerliği (ve sonradan gözden düşmeleri), on dokuzuncu yüzyıl Batı emperyalist yayılışını haklı çıkarmadaki kullanımlarını yansıtmıştır (Harris 1968: 134).

Yirminci yüzyılın büyük toplumsal evrim teorisyenlerinden biri olan Childe, savaşın, imparatorlukları "haraç toplayan makineler" olarak ortaya çıkardığını ifade eder (1936: 234). Bir politik kurumun iktidarı, tahsis edebildiği toplam ekonomik artığa dayalıdır ve savaş, devletlerin gelir yaratıcı temellerinin genişlemesinde kritik bir rol oynar (Adams 1966). Savaş, yeni gelir kaynaklarını zapteder ve sonrasında bu kaynaklar savaşdışı yöntemler ile politik denetim elde etmenin finansmanında kullanılır (Spencer 1967 [1882]: 206). Savaş, köle temin ederek, bir politik ekonominin yeniden inşasını, yoğunlaşmasını ve sıkı kontrolünü mümkün kılar. Savaş, "insanların da hayvanlar gibi

evcilleştirilebilir" olduğu yönündeki "büyük buluş"un önünü açar. "Mağlup edilen düşman, öldürülmek yerine köleleştirilebilir; hayatı karşılığında çalışmaya koşulabilir... Kölelik, erken tarihsel dönemlerden beri, eski çağ sanayisinin temeli ve etkili bir sermaye birikimi aracı olmuştur" (Childe 1936: 134). Yeni bir "karşılıklı ilişki" doğmuştur. Savaş insanları merkezî olarak örgütlenmiş bir politik sisteme zorla dahil etmenin bir yoludur.

1960'larda ve 1970'lerde, insan toplumunda savaşın nedenlerinin toplumsal mı yoksa ekolojik mi olduğu yönünde bir tartışma alevlenmiştir. Amerikan kültürel ve İngiliz yapısal teorilerinin her ikisinden de yola çıkan bazı araştırmacılar (Heider 1970; Koch 1974), savaş olgusunu en iyi, kültürel değerlerin ve toplumsal yapının açıkladığını savunmuşlardır. Buna karşılık, kültürel ekolojistler (Brookfield ve Brown 1963; Meggitt 1965, 1977; Rappaport 1967) nüfus artışının rolünü vurgulamışlardır, ki bu artış kıt kaynaklar üzerinde gruplar-arası rekabeti artırmakta ve üretken kaynakların korunmasının garanti altına alınması için liderlere ve gruplar-arası ittifaklara gereksinim doğurmaktadır.

Carneiro, etkili olmuş "Devletin Kökeni Teorisi" başlıklı makalesinde (1970), politik ve ekolojik yaklaşımları, karmaşık toplumun evrimini açıklamak üzere sentezlemiştir. Carneiro'ya göre, coğrafi olarak sınırlanmış bir çevrede meydana gelen nüfus artışı, sınırlı kaynaklar için rekabete neden olur. Sonuç olarak ortaya çıkan gruplar-arası savaş, grubun kaynaklarını saldırgan komşulara karşı savunmak gerektiğinden, güçlü liderlere gereksinim doğurur. Güçlü askerî liderlere sahip bir toplum ise, yeni toprak ve insanları egemenlik altına almak için yayılma imkanına sahip olur. Coğrafi sınırlanma geçim için gerekli ve savaşçı gücü tarafından denetlenen kısıtlı kaynakları tanımladığında, savaş devlet örgütlenmesinin ortaya çıkması sonucunu doğurur.

Webster (1985: 467), savaşın politik merkezîleşmenin gelişmesi sonucunu doğurması için dört temel koşulun önemini vurgular: (1) "belirgin ölçüde farklı üretken ve demografik potansiyele sahip çevresel bölgeler"in birbirine yakın konumlanışı; (2) iktisadi artık üretmek için yeterli çevresel ve teknolojik üretken-

lik; (3) ekonomik bir hiyerarşinin oluşturulabilmesi için yeterli "yerel kaynak çeşitliliği"; ve (4) kolonileşmeyi destekleyici hızlı nüfus artışı. Bu dört şartın hepsi bir arada bulunduğunda, çevresel ve demografik koşullar, *kaynakların belirgin ölçüde farklı üretkenlikleri nedeniyle,* sınırlanmaya sebep olurlar. Kimi yöreler diğerlerine göre daha arzu edilir olduğundandır ki, insanlar buralara bağlanarak onları yabancılara karşı savunurlar. Karmaşık yapılı toplumlar oluştukça, elitler en verimli tarım toprağını ve tesislerini ele geçirmek ve savunmak için savaşı kullanırlar. Sonrasında, bu en verimli toprakları politik iktidarlarının temeli haline getirip denetim altında tutarlar.

Carneiro (1981), fikirlerini devletsiz toplumların açıklanmasına doğru genişleterek, savaşçı toplumlar olan şefliklerin, bölgesel bir otorite tarafından fethedilmiş köy toplulukları olduğunu öne sürer. Carneiro'nun görüşüne göre, şefliklerin biçimlenmesini sağlayan yegane vasıta, çok yoğun toprak rekabetidir. Uzmanlar arasındaki yeni görüş birliğine göre, savaş olgusu, şefliklerin çoğunluğunu tanımlar (Feinman ve Neitzel 1984). Örneğin, İrokiler arasındaki yoğun savaşlar, intikam, baskın, ganimet alma, esirlere işkence ve yamyamlığı içerirdi (Snow 1994). Pek çok uzman, Carneiro'nun genel formülasyonunu, özellikle coğrafi sınırlanmanın önemine yaptığı vurguyu benimser (Kirch 1988). Şeflikleri zorlayıcı olarak gören ve temelden savaşla ilintilendiren bu görüş, onları iradi, barışçıl ve dindar nitelikli akrabalık temelli toplumlar olarak gören önceki modellerle çatışmaktadır (Fried 1967; Webb 1975). Ancak, şeflik savaşlarının, şeflerin istikrarlı bölgesel sistemler örgütlemedeki politik başarısızlıklarını mı, *yoksa böyle sistemleri oluşturmak için başarıyla kullandıkları bir aracı mı temsil ettiği* halen yanıtlanmamış bir sorudur.

Savaşlar, kurumsal üstyapıya sahip olmayan toplumlarda, kaotik ve devamlı çatışmayı içerdiklerinde, bölgedeki çatışmaları sonlandırmada politik bir başarısızlığa işaret ederler (Feil 1987; Johnson ve Earle 1987). Şiddet tehdidi, yerel liderlere, arabuluculuk eden politik bir üstyapı varolmadığında, koruma sözü karşılığında güçlü bir otorite elde etmeleri için fırsat verir. Sicilya

Mafyası, modern İtalyan devlet dokusunun boşluklarında, mali ödemeler karşılığında şiddetten "korunma" sunar. Yeni Gine'nin doğusundaki dağlık bölgelerde geçimlik tarımın yoğunlaşması, meyve bahçeleri, çitli tarlalar, sulama kanalları ve teraslama gibi gelişkin tesisleri ortaya çıkarırken, savaş şiddetli bir biçimde yaşandı. "Liderler savaşçıdır, yani dövüşte ustalaşmış ve ufak bir alanda yönetimlerini savunmakta ünlenmiş kimselerdir" (Feil 1987). Bu model, yerleşik mübadele ilişkilerinin, savaşın şiddet ve sıklığını denetim altında tuttuğu Yeni Gine'nin batı dağlık bölgeleriyle kıyaslandığında, bir tezat oluşturur. Yerel gruplar veya basit yapılı şeflikler, bazı koşullar altında, savaşları denetim altında tutan bölgesel ortaklıkları, kuvvetler dengesi yoluyla müzakere edebilir görünmektedirler.

Savaşın doğası yalnızca karmaşık yapılı şefliklerin gelişimiyle birlikte temelden değişir. Savaşlar bundan böyle, denetimsiz rekabetin bir sonucu olmaktan çıkar ve bir fetih aracı haline gelir. Elitler, köyleri yenilgiye uğratıp kendilerine dahil ederek, işlenmiş toprağı şefin mülkü yapmak ve fethedilen nüfusu yönetici şefle haraca dayalı bir ilişki içine sokmak için, fetih seferleri düzenlerler (Earle 1987). Örneğin, Hawai'i şeflikleri arasındaki savaşlar, her bir şefliğin mali tabanını genişletmek ve bu tabanı rakip şeflerin yağmacı niyetlerinden korumak için kullanılan bir araçtır (Earle 1978). Fetih savaşları, gelişmekte olan bir temel ürün finans sistemindeki geçim tabanının kontrolünü ele geçirir.

Diğer bir sav, şefliklerde savaşın, prestij malları mübadelesini stratejik olarak yönlendirdiğidir. David Dye (1993) tarih öncesi ve proto-tarihsel Misisipi şeflikleri arasında prestij mallarının, savaş, ittifak ve barış müzakeresi hallerinde nasıl dolaşıma girdiğini betimler. Bunlar, savaşlar esnasında ganimet haline geldiler ve savaşla ilişkili gruplar-arası törenlerde takas edildiler. Güneydoğu Amerika'nın tarihsel Naçezleri arasında, savaşın sonlandırılması öldürülen akrabalar için tazminat ödenmesini gerektirirdi. Galip ve mağlup taraflar belli olduğunda, barış, varlık cinsinden yerleşik bir haraç ödenmesini içerirdi. Dolayısıyla, prestij mallarının mübadelesi, savaşın hem bir nedeni, hem de bir sonucuydu.

Filipinler'de şeflikler, ağaç ve baharat gibi orman ürünlerinin kullanım şeklini, yabancı kökenli prestij mallarıyla takas edilen ihraç malları elde etmek için dönüştürdüler (özellikle Çin porseleni, ipeği ve metalleri) (Junker 1990, 1994). Bunun ertesinde, yabancı kökenli mallar, politik ittifaklar kurarken bir "maddi güç stoğu" ve hakim ideolojinin cisimleşmiş temsilleri olarak kullanılabilirdi. Savaşlar, deniz yoluyla yapılan dış ticaret ve bu ticaretin iktidar kaynaklarına erişimi denetim altına alma girişimleri için kritikti. Şefler, rakipleri tarafından yürütülen ticaretin bozulması ve tıkanması amacıyla baskınları ve tehlikeli çatışmaları desteklediler (Demir Çağı Avrupa'sı için Wells [1980] ile karşılaştırınız). Savaşlar açıkça servet objelerinin akışına yöneltilmişti. İlk olarak ve öncelikle, sembolik bakımdan önemli olan bu objelerin kontrolüne hizmet etti. Bu prestij objelerinin hareketini denetim altına alma amacı, 5. Bölüm'de tartışılacağı üzere, bir iktidar kaynağı olarak ideolojinin denetimi, politik sembolizm ve servet finansı ile ilintilidir.

Şefliklerde savaşlar, bir politik ekonominin üzerine inşa edildiği ürün ve serveti zorla kontrol altına alma girişimidir. Bu yüzden, iktidarın diğer kaynaklarına, yani bir toplumun ekonomi ve ideolojisine sıkıca bağlıdır. Fakat savaş sorunlu bir iktidar kaynağıdır. Kazananlarla alt edilenler arasında bölgesel haraç ilişkilerinin doğmasına hizmet edebilirse de, politik veya ekonomik bir hiyerarşinin ille de kurumsallaşmasını sağlamaz. Wolf (1982) haraca dayanan elitlerin karşılaştıkları sorunlara açıklık getirir. Ödeme aksatıldığında, maliyetli ve sonuçları öngörülemez cezalandırma görevlerine gidilmek durumundadır. Fakat, savaşçılar talepleri hemen ihanete dönüşen, sürekli bir tehdittirler.

Yukarı Mantaro Vadisi, Peru (M.S. 500-1534)

Peru, karmaşık yapılı toplumların evriminde savaşın rolünü incelemek için çarpıcı bir örnek sunar. Kıyı toplumlarının tarih öncesi dönemi, Carneiro'ya fetih savaşları ile devlet oluşumu arasındaki bağlantıyı göstermiştir. Fakat dağlık bölgelerde savaşlar farklı bir sonuç doğurmuştur. Mantaro Vadisi'nde tepe-kale

şeflikleri arasındaki savaşlar sadece politik bir yenişememe haline yol açmıştır. Burada hem belgelere dayalı bulgular, hem de iyi korunmuş müstahkem toplulukların varlığı, savaşların şefliklerin yayılmasında politik bir strateji olarak sınırlı kalmış etkisine tanıklık etmektedir.

And Kıyıları boyunca, devletlerin evrimsel gelişimini savaşlar açıklayabilir. Carneiro (1970: 735-36), Peru'nun kurak kıyı çöllerinde, potansiyel ekilebilir toprakların sınırlı vahalar olmalarından ötürü, bu toprakların coğrafi olarak sınırlanmış alanlar olduğunu ileri sürer. Kanallarla sulanan çiftlik toprakları, And Dağları'ndan denize doğru, derince gömülü vadiler ve çöller boyunca akan nehirlerin kenarlarında yer almaktadır. Sulamanın erişemediği yerlerde hiçbir şey yetişmemektedir. Kumlar, Pasifik Okyanusu'nun suları ve komşu dağlar, ekonomik manzarayı kısıtlayıcı bir şekilde sarmıştır. Nüfus arttıkça ve sulama sistemleri inşa edildikçe, sınırlı miktardaki verimli topraklar için rekabet artmıştır. Carneiro bu durumu, coğrafi sınırlanmanın savaşa ve karmaşık yapılı toplumların gelişimine yol açmasının numunelik bir örneği olarak görmüştür.

Carneiro'nun iddiasını geliştiren Haas (1982: Haas, Pozorski ve Pozorski 1987), savaşın, Peru kıyısında devletli toplumların ortaya çıkışındaki rolünü vurgular. Haas, şefliklerin ilk ortaya çıkışının ekonomik ve ideolojik iktidarın bir bileşimine dayandığını, fakat devletli toplumun belirginleşmesi için, bunlara askerî iktidarın eklenmesi gerektiğini ileri sürer. Haas'ın görüşleri, insan toplumunun gelişiminde farklı iktidar kaynaklarının (ekonomik, ideolojik ve askerî) karşılıklı bağımlılığını ortaya koyması bakımından özellikle ikna edicidir (bkz. 6. Bölüm).

Savaşlar Peru kıyısı boyunca devlet oluşumunda kritik önemde olmuş olsa da, daha önceki şeflikler için önemleri belirsizdir. Cerro Sechin'de, Erken Ufuk Dönemi'ne ait tören alanında bulunan taş üzerine oyulu figürler, askerî şiddetin kurbanları oldukları belli olan, kafası kesik ve karnı deşilmiş bedenleri resmeder (Şekil 4.1). Öte yandan, Shelia Pozorski (1987) bu ikonografinin, devlet oluşumu sırasında, istilacı bir gücün vadiyi kendine tabi

Şekil 4.1. Kafası kesik ve karnı deşilmiş bedenleri gösteren Erken Ufuk Dönemi'ne ait ikonografik temsiller. (Peru, Cerro Sechin) (Michael Gabriel).

kılarken gerçekleştirdiği amansız bir çarpışmayı belgelediği görüşündedir. Bu anıtın şeflikler arası savaşı mı, yoksa devlet eliyle yürütülen fetih savaşlarını mı belgelediği, kullandığımız tanımlarla ilintili bir soru olabilir. Kuşkusuz, Erken Ufuk devletlerinin (veya karmaşık şefliklerin) çöküşüyle birlikte, savaş, kıyı vadilerine özgü ve yaygın bir hal aldı. O dönemde savaş, kıyı vadilerinin sınırında yer alan sırt ve tepelerde konumlanmış müstahkem yerleşimler tarafından belgelenmiştir (Daggett 1987; Earle 1972; Topic ve Topic 1987; Willey 1953; Wilson 1987). Bu savaşlar, görünüşe göre küçük ölçekliydi ve yerel gruplar veya şeflikler arasında muhtemelen yoğun çatışmaları içeriyordu. Önemli olan nokta şu ki, nispeten basit toplumlar arasında yaşanan bu savaşlar, bölgesel olarak bütünleşmiş idarelerin çöküşüne tekabül etti

ve görünüşe göre politik bütünleşme sağlamadılar.

And Dağları'nın yüksek alanlarında, koşullar kıyılara nazaran çok daha az sınırlanmıştı ve bu yüzden savaşın rolünün daha farklı olması beklenebilirdi. Nüfus azdı ve yağışa dayalı tarım için kullanılabilir alanlar genişti. Carneiro'nun önermesine açıkça tezat biçimde, coğrafi sınırlanma dağlık bölgelerde kıyılara nazaran daha az önemli gibi görünse de, savaşlar tarih öncesi kesitin uzunca bir bölümünde dağlık bölgelere özgü bir hal aldı. Esasında savaşlar, dağlık bölge şeflikleri arasında politik hayatın neredeyse ana temasıydı. Yerleşimler çoğunlukla dar, savunmaya elverişli sırtlarda konuşlanmış ve istihkam duvarlarıyla örülüydüler (Browman 1970; Hastorf 1990, 1993; Hyslop 1977; Krzanowski 1977; LeBlanc 1981; Parsons ve Hastings 1988).

Mantaro Vadisi'nde, Wanka şeflikleri sürekli savaş halindeydiler, ama burada savaş, And Dağları'ndaki diğer şeflikler arasında olduğu gibi, geniş çaplı yönetimler ortaya çıkarmada sınırlı bir etkiye sahipti. Savaşlar yalnızca Tiwanaku, Wari ve İnka gibi emperyal devletler söz konusu olduğunda nihai olarak başarılı bir politik strateji oldu. Özgül olarak, Carneiro'nun şefliğe özgü savaş ve gelişimin altında yatan neden olarak nüfus artışına yaptığı vurgu, son bulgular ışığında yeniden değerlendirilmelidir.

Mantaro Vadisi'ndeki Savaşa İlişkin Belgelenmiş Kanıtlar

Tarihsel kaynaklar*, İnka işgalinden önce Yukarı Mantaro Vadisi'ndeki savaşları canlı bir biçimde belgelemektedirler. Bu

* En iyi erken İspanyol kaynakları arasında Cieza de León'un (1862 [1550]) kısa başlangıç gözlemleri ve daha sonra yazılmış iki seyahatname (*visitas*) yer almaktadır (Toledo 1940 [1570]; Vega 1965 [1582]). Bu kaynaklar, Terry LeVine (1979) tarafından orijinallerinden çevrilmiş ve analiz edilmiştir. Ben İngilizce çevirilerimde onun çalışmalarına dayandım. Sonraki UMARP araştırmacıları (D'Altroy 1992: 52-55; Hastorf 1993: 87-100; LeBlanc 1981) İnka öncesi Wanka toplumunu ve savaşçı liderliğin bu toplumdaki önemini yeniden inşa etmek için aynı kaynaklarla çalıştılar. Benim kısa özetim, onların analizlerinin tümünden önemli derecede faydalanıyor. Bu analizler, konuya ilgi duyan okurun başvurması gereken ayrıntılı yorumlar sunuyor.

sırada, Wankalar Tunánmarca ve Hatunmarca gibi tepelere konuşlanmış kalabalık kalelerde yaşıyorlardı (bkz. 2. Bölüm). Eğer bu yerleşim düzeninin gruplar-arası yoğun savaşlara bir yanıt olduğu hakkında bir kuşku varsa, tarihsel belgeleri gözden geçirmek bu kuşkuyu çabucak dağıtacaktır.

Bölgenin İnka kontrolüne girmesinden önce, Mantaro'daki topluluklar birbiriyle sürekli savaş halinde olan "vahşilerdiler" (Cieza de León 1984 [1551]). Toledo, dört yaşlı Wanka lideriyle yaptığı mülakatlarda, İnka'yla kaynaşma öncesi savaş ve barış durumunu özellikle sormuştur. Yerel liderler, var olan azılı düşmanlıkları aynı tarzda betimlemişlerdir: "Bir topluluk her zaman için diğerleriyle tarlaları için ve hayvanları için ve kadınları için savaşırdı ... ve her zaman diğerlerinin topraklarını ele geçirmeye çalışırdı" (1940 [1570]: 19). "Bir yerel topluluk fazla çoğalınca, eninde sonunda diğerleriyle tarlaları ve yiyecekleri ve kadınları ele geçirmek için dövüşürdü" (a.g.e.: 28). Vega, Wankalar arasında savaş durumunu şöyle özetler: "İnkalardan önce, biri [topluluk] diğeriyle daha fazla toprak elde etmek için dövüşürdü ve ikisi de vadiden dışarı çıkmazdı ama nehrin bir tarafındakiler nehrin diğer tarafındakilerle çarpışırlardı" (1965 [1582]: 169). İspanyollar tarafından görüşülen Wanka liderleri, sanki Carneiro'nun makalesi için bir bölüm yazıyor gibidir. Görüldüğü gibi, toprak, hayvan ve kadınları diğer Wankalardan savunmak ya da onları ele geçirmek için, artan nüfusun yarattığı kaynak baskısıyla gerekli hale gelen askerî eylemlerden bahsediyorlar.

Sanki Carneiro'nun iddiasını ileri götürmek istercesine, Wanka bilgi kaynakları, eski liderlerini öncelikle savaşçı (*cinchekona*) olarak tanımlarlar. Quechua cinche (çoğul hali cinchekona) ispanyolcaya *el valiente*, "yürekli, güçlü, kuvvetli" kimse olarak çevrilmiştir. Dipnot olarak, bugünkü Peru'da, cinche acımasız bir askerî antiterör unsurudur (hükümete bağlı teröristler).

Toledo'nun bilgi kaynakları, esas cinchekonayı şöyle tanımlıyorlar: "Bu [liderimiz] bizi düşmanlarımızdan koruyabilecek cesur biridir; ona itaat edelim" (1940 [1570]: 18). "Sahip olduk-

ları tek liderler, başları olarak onları düşmanlardan koruduğu için seçtikleri ve saygı duydukları cinchekonaydı" (a.g.e.: 34). Bir lider, askerî yeteneği olduğu ve yerel topluluğunu saldırıya karşı koruyabildiği için liderlik ederdi.

Topluluk liderininin konumu babadan da devralınabilirdi, ancak bütün *cinche*ler savaşçı yeteneklerini kanıtlamak zorundaydı.

> *Cinche*'lerden biri öldüğü zaman, cesaretli ise oğlunu; o cesaretini kanıtlayamadığı takdirde ise bir başkasını cinche olarak seçerlerdi. Söylendiğine göre, yaşamı boyunca bir cinche erkek çocuk sahibi olduğunda, onları halkıyla birlikte savaşa gönderirdi ve eğer cesaretlerini kanıtlarlarsa, halk onların (cinchenin oğullarının) babalarının ölümünden sonra iyi cinchekonalar olacaklarını söylerdi. (A.g.e: 31)

Wanka liderleri, savaşta kendilerini kanıtlamış, cesur ve güçlü savaşçılardı.

Savaşta liderlik eden cinchekona, Carneiro'nun teorisinin öne sürdüğü gibi barışta da liderlik etti mi? Görünüşe göre, meşruiyetleri büyük oranda savaşa ve topluluğun ve ganimet kaynaklarının koruyucuları olma rollerine dayanmaktadır. Bu nedenle, konu hakkındaki bilgi kaynakları, topluluklarını savaşçıların liderliğine odaklamak için cinchekonanın savaşlara duyduğu ihtiyaçtan bahsetmektedir. "Ayrıca yaşlılar arasında, cinchekonanın sürekli olarak kendi aralarında savaş çıkarmak istediğini de duymuştum. Bunun nedeni, sonrasında şenliklerin düzenlenmesi ve saygınlıklarının artmasıydı; bazen de köyleri ele geçirdiklerinde kadınlar ellerinde chicha[1] maşrapaları ve başka şeylerle boy gösterirlerdi" (a.g.e: 31). "[Wankalar] [cinchekonaya] düşmanlarını alt ettikleri zaman verdikleri topraktan başka bir mükafat vermezlerdi" (a.g.e: 23). Ancak aşağıda tartışılacağı gibi, Wanka liderliğinin tekil, askerî yapısına ilişkin bu ifadeler abartılı görünmektedir.

Önemli bir soru, bağımsız yönetim biçiminde örgütlenen grubun büyüklüğüdür. Temel siyasi birim, yerel topluluktur.

1- Güney ve Orta Amerika'ya özgü alkolsüz bir içecek.

"Her köy (*pueblo*) diğer köylerin usullerini [otoritelerini?] tanımadan kendi kendini yönetiyordu" (a.g.e.: 34). "Her pueblo ve her ev sanki bir toplulukmuş gibi bağımsızdı" (a.g.e.: 18). Politik birim çok parçalıymış gibi görünebilirdi, fakat arkeolojiden öğrendiğimiz kadarıyla, yerleşimler yaklaşık 8000-13300 nüfuslu Tunánmarca veya 6600-11100 nüfuslu Hatunmarca'da olduğu gibi büyük ve sıkışık olabilmekteydi (D'Altroy, 1992: 57). Bizim yorumumuz, II. Wanka'nın kasaba büyüklüğündeki yerleşimlerinin, savunma ihtiyacından dolayı bir araya getirilmiş nüfus yığınları olduğudur (LeBlanc 1981; DeMarrais 1989).

Bu ayrı yerel toplulukların ötesinde, bazı II. Wanka yerleşimleri siyasi olarak bağlantılıdır. Bu bölgesel örgütlenme, seyahatnamelerde (*visitas*) kaydedilen yerli halk tanıklıklarında anlatılmıştır. "Birbirlerine çok yakın olan köyler (*pueblo*) daha uzakta olan köylerle toprak için savaşmak üzere ittifak yapıyordu" (Toledo, 1940 [1570]: 35). "Bazı köyler diğer köylerle barış içinde yaşamak istemediğinde, cinchekona ve taraftarları savaş açarak onları öldürür ve topraklarını ellerinden alır, bazen de köyleri ve liderlerini boyunduruk altına alırlardı. Barışçıl biçimde boyun eğenlerin, bağımlı olmaya gönüllü olduklarını ilan ettikleri için kendi topraklarında kalmalarına izin verilirdi" (a.g.e.: 24). Dolayısıyla Carneiro'nun temel tezi bu anlamda geçerli görünmektedir: Savaşlar savunma (ve saldırı) için toplumsal olarak sınırlandırılmış gruplar ortaya çıkardı ve diğer halklara boyun eğdirmek ve onları politik tahakküm altına almak için kullanıldı.

Tarihi bulguları özetlemek gerekirse, savaş ile geç dönem Wanka şefliklerinin evrimi arasında yakın bir ilişki vardır. Şu ana unsurlar açıkça ortadadır: Savaşlar, Mantaro Vadisi'nin geç dönem tarih öncesine özgüdür. Savaşın amaçları ekonomiktir –toprak, hayvan ve kadın ele geçirmek–. Liderler, otoriteleri savaştaki başarılarıyla meşrulaşmış olan savaşçılardır. Şeflikler, mekansal olarak oldukça küçük görünmektedir ve tipik olarak tek bir baskın yerleşime odaklanmışlardır, ama nüfusları on binin üstündedir. Toplulukların büyük boyutu ve bölgesel entegrasyonu, savunma ihtiyaçlarına dayanmaktadır.

Geç dönem Wanka şeflikleri, –ortak bir savunma ihtiyacı ve müzakere edilmiş bir teslimiyet sonrası komşuların boyunduruk altına alınması açısından– açık biçimde askerî iktidara dayanmaktadır. İnsanlar daha büyük Wanka konfederasyonlarına korku ve göz korkutma yoluyla katılmışlardı. Wanka şeflerinin politik güçleri neredeyse tamamıyla askeri güçlerine bağlıydı. Wankalar konusunda bilgi verenlerin ifade ettiği gibi, köyler ve bireyler, ekonomik açıdan kendine yeterli ve politik açıdan bağımsız olmalıydı. Şu çok bariz yalanı hatırlayın: "Her köy ve her ev bağımsızdır." Ancak bu yalan, ideolojik ve ekonomik bir doğruydu. Wanka şefliğinin politik üstyapısı, askerî tehdit ve vaat üstüne kuruluydu. Şefliklerin kurumsal yapısı kayda değer biçimde az gelişmiş ve istikrarsızdı (bkz. 5. Bölüm).

Mantaro Vadisi'nde Savaşa İlişkin Arkeolojik Bulgular

Savaşı ve şefliklerin evrimini daha iyi anlayabilmek için, Mantaro Vadisi'nde bin yılı aşkın bir süreye yayılmış bulunan arkeolojik bulgulara başvuruyorum. Nüfus değişikliği ve insan toplumunun evrimsel seyri hakkındaki bilgileri (2. Bölüm'de özetlenmiştir), savaşın yoğunluğu konusundaki arkeolojik bulgularla birleştiriyorum. Carneiro'nun, coğrafi olarak sınırlanmış ekonomik bölgelerin savaşın tırmanmasına ve şef toplumlarının oluşmasına neden olduğuna yönelik teorisini, Mantaro Vadisi'nin tarih öncesi bağlamında özellikle değerlendirmek istiyorum.

Mantaro'da, savaş olgusuna dair en kullanışlı arkeolojik göstergeler, kasabaları çevreleyen duvarları, dar giriş geçitleri ve sık yapılaşma özellikleriyle müstahkem yerleşimler; topografinin genel itibariyle daha kolay savunulabilir olduğu tepe, sırt ve yüksek mevkilerde savunma amaçlı konumlanmış yerleşimler ve silahların mevcudiyetidir.

Mantaro Vadisi'ndeki Oluşum evrelerinde (M.Ö. 1000-300), nüfus yoğunlukları düşüktü. Başlangıçta, Piripukio süresince, pek çok yerleşimin alçaklarda ve korunmasız şekilde konumlanmasından görüleceği üzere, savaşlar az bir öneme sahipti. Ancak, Cochachongos evresine gelindiğinde, savunma, açıkça

hesaba katılan bir etkendi; çoğu yerleşim (yüzde 62) 3500 metreden daha yüksek sırt ve küçük tepelerde konumlanmıştı. O zamanlar var olan düşük nüfus seviyesinde bile, savaş, şefliklerin evrimi öncesi yerel gruplar için bir endişe kaynağıydı.

Huacrapukio evrelerine gelindiğinde (M.S. 200-800), nüfus, yatay seyretmeye başlamadan önce hızla yükseldi. Basit şeflikler, vadide görülen hakim toplumsal örgütlenme halini aldı. I. Huacrapukio Dönemi süresince nüfus baskısı arttığı için savaşlar yaygındı. J216 gibi yerleşimler açıkça tahkim edilmişti. Tahmini nüfusu 700 olan, yaklaşık on dört hektarlık bu merkezî yerleşim, Acolla Vadisi'ne bakan yüksek bir tepeciğin üzerindeydi; her yanındaki dik meyiller onu saldırılardan koruyordu. Yerleşim, sonraki tarımsal faaliyet yüzünden fena halde tahrip edilmiş olsa da, birbirine bağlı üç tepecikte üç yerleşimin kalıntıları bulunmaktadır. J216 gibi, Huacrapokio Dönemi yerleşimlerinin çoğunluğu (yüzde 59), savunma amacıyla 3500 metreden yüksekte konumlanmıştı.

II. Huacrapukio süresince (M.S. 500-800), yakın savaş tehdidi, görünüşe göre yüksek nüfusa rağmen azaldı. Yüksek yerlerdeki müstahkem yerleşimler terk edilerek daha alçak yerlere taşındı. Her iki evrede de kullanılmaya devam edilen yerleşimlerin oranı sadece yüzde 25'ti. I. Huacrapukio ile kıyaslandığında, daha az sayıda yerleşim, savunma amaçlı şekilde sırt ve küçük tepelerde (yüzde 40) ya da 3500 metreden daha yüksekte (yüzde 44) konumlanmıştı. J221, tahmini 500 sakiniyle birlikte en büyük yerleşimlerden biriydi; 10 hektara yayılmış olan bu merkezî yerleşim, kolay savunulabilir olmayan alçak bir tepeciğin üzerindeydi. Pancán (J1) ve Tragadero (J4) gibi yeni kurulan pek çok II. Huacrapukio yerleşimi, düz vadi tabanında ya da alçak eğimlerde kurulmuştu.

Her iki Huacrapukio evresi boyunca, disk biçimli ve ortasında delik bulunan, "donut" çöreğine benzer, (muhtemelen topuz başı olarak kullanılan) taşların ve birkaç ok başının kullanılan silahlar arasında yer alması muhtemeldi (Hastorf vd. 1989: 99-102). Tipik olarak, donut taşları doğal olarak pürüzsüz ve düz yapısı bulunan ince tanecikli bazalt taşının dairesel bir disk oluş-

turacak şekilde kenarlarının bileylenmesi ve ortasının bikonik şekilde delinmesi ile yapılırdı. Taşların kenarında aşınma olmayışı, örneğin toprak kütlelerini kırmak gibi bir işlev görmediklerini gösteriyordu. Ancak, orta delikler sap ucuna takıldıklarını gösterir şekilde, etraflıca cilalanmıştı. Rastlanan birkaç düzine ok başı, çeşitli üçgen ve oval biçimlere sahiptir. Oklar avlanmak için kullanılabilmiş olsa da, vahşi av hayvanı kalıntıları, kazılan Huacrapukio sahasında o kadar nadir görülmüştür ki, avlanma pek de önemli olamaz. Pancán'daki muhtemel savaş silahları (topuz ve okbaşları) Huacrapukio dönemleri boyunca sayıca azalmıştır (Hastorf et. al. 1989: tablo 5).

Özetle, Oluşum ve I. Huacrapukio dönemlerini kapsayan zaman diliminde, yerleşim yerini kısmen savaş olgusu belirlemiştir. Savaşlar, görünüşe bakılırsa, vadideki küçük şefliklerin örgütlenmesini öncelemiş ve sonrasında sürmüştür. Daha sonra, devam eden yüksek nüfusa rağmen, tahkimat ve bununla bağlantılı savaşlar II. Huacrapukio Dönemi'nde azalmıştır. Daha barışçıl koşullar niçin ortaya çıkmışır? Bazılarının, emperyal fetihleri temsil ettiğini söylediği (Isbell ve Schreiber 1978; Browman 1976), orta bölge yüksek arazileri boyunca dağılmış durumdaki Wari devleti seramikleri bu döneme aittir. Her ne kadar kuzey Mantaro bölgesinde Wari fethine ilişkin dolaysız bir kanıt bulunmasa da (Borges 1988), imparatorluk, İnka fethine müteakip 700 yıldan fazla sürmüş barışa benzer bir bölgesel barışı dayatmış olabilir. Alternatif olarak, yerel şeflikler tarihsel olarak tasvir edilmiş batı Yeni Gine'deki BüyükAdam kolektifinin yaptığına benzer biçimde, ittifak ve müzakereler yoluyla bölgesel bir barış inşa etmiş olabilirler (Johnson ve Earle 1987; Feil 1987).

Wanka dönemlerinin başında (M.S. 800), nüfus yatay seyretmiştir (bkz. 2. Bölüm). Nüfustaki bu duraklamaya ve kaynaklar üzerinde artan bir baskı olmamasına karşın, savaştakine benzer koşullar Mantaro'ya geri dönmüştür. Şimdi, rakım olarak hâlâ bir miktar alçakta olmalarına rağmen (yalnız yüzde 44'ü 3500 metrenin üzerindedir) yerleşimlerin yüzde 54'ü savunmaya yönelik şekilde, sırt ve tepeciklerin üstlerine konumlanıyordu. Sırt ve tepeciklerdeki bu yerleşimler büyük ihtimalle tahkimata sa-

hiptiler. Ancak, buralar tarımsal amaçla kullanıldıkları için muhafaza edilememişlerdir. Savaşların artma sebebinin, nüfus artışı ve bunun sonucunda oluşan sınırlanma ve topluluklar arası rekabet olmadığı açıktır. Anlaşıldığı kadarıyla, savaşı belirleyen neden, bölgesel örgütlenmedeki bir çöküşün sonucudur.

Sonrasında, II. Wanka'ya (M.S. 1300-1460) gelindiğinde, demografik değişim ve düşmanlıkların seyri, Carneiro'nun modeliyle muntazam bir uyum gösterir. Hızlı nüfus artışına uygun şekilde, topluluklararası savaş tehdidi dramatik şekilde armıştır. Tarihsel belgelerde betimlendiği gibi, bölge içi savaşlar şiddetlendi. Yerleşimlerin konumlanışı ve tasarımı, savunmaya yönelik özyapılarını belgelemektedir. Çoğu yerleşim, sırt ve tepeciklerde (yüzde 57) ve/veya 3500 metre üzerinde (yüzde 60) konumlanmıştır. Tahmini nüfusun yüzde 72'si gibi çok yüksek bir bölümü, verimli vadi arazilerinden ayrı, bu yükseklikliere ilişmiş şekilde yaşıyorlardı. Büyük kasabaların tahkimatları temel önemdeydi. Tunánmarca'yı (Şekil 2.13) iki istihkam duvarı, Llamap Shillón'u beş duvar çevreliyordu. Buraların sakinleri, düzgün şekilli olmayan kireçtaşı bloklarından, iki metre yüksekliğe ulaşan duvarlar inşa etmişlerdir. Dört ya da beş dar giriş geçidi ve dik uçurumlar tarafından doğal olarak korunan alanlar hariç, savunma duvarları, kasabaları kesintisiz şekilde çevreliyordu. Bu savunmalar, yerleşim yerlerinin doğal müdafalarının sağladığı avantajları pekiştiren çetin engellerdi. Duvarların yapımındaki insan emeği büyüktü. İnsanlar belli ki saldırıdan korkuyorlardı.

İlginç bir şekilde, kazı yapılan Wanka yerleşimlerinde yok denecek kadar az silah bulunmuştu. Topuzbaşı taşları ve ok başlarının görülme sıklığı, özellikle Huacrapukio ve Wanka düzeyleri mukayese edildiğinde, Pancán dizisi boyunca kayda değer biçimde azaldı (Hastorf et al. 1989: Tablo 5). I. ve II. Wanka yerleşimlerinin zemin incelemesinde, az sayıda silah bulundu. II. Wanka yerleşimlerindeki geniş kazılarda ise muhtemelen yalnızca geçmiş çağdan kalma antikalar olan gelişigüzel bir topuzbaşı (veya ok ucu) bulundu.

Wanka döneminden kalma silahların yokluğu, savaşın doğasının Huacrapukio'dan beri önemli derecede değiştiğini gösterir.

Savunma tesisleri ve saldırganların üzerine yuvarlanabilen doğal (veya asgari değişime uğramış) kayalar, büyük oranda kişisel saldırı silahlarının yerini aldı. II. Wanka'ya ait bulgular, silahların nispeten yaygın olduğu fakat savunma yapılarının neredeyse hiç mevcut olmadığı Dan örneği ile öğretici bir karşılaştırma imkanı sunar. Savaşlar Wanka dönemi boyunca aleni biçimde artmış olsa da, görünüşe göre silahlardan ziyade savunma yapılarına yatırım yapılmıştı. Bu durum, politik gelişim bakımından derin anlamlar taşır. Son derece görünür durumdaki askerî duvarlar, toplumun bütünlüğünü vurgular. Yerel tepe-kale şeflikleri arasında politik yenişememe haline etki etmişlerdir.

Carneiro'nun teorisine ait terimlerle söylendiğinde, Wanka dönemi boyunca artan savaşlar, politik birimlerin demografik büyüklüğünde hızlı bir artışa açıkça neden oldu. Bu örgütlenmeler, savaşçı şefler (cinchekona) tarafından yönetilen 10000'den fazla kişinin bir araya geldiği oldukça büyük şeflikler haline geldiler. Ancak, savaşın savunmaya yönelik doğası ve bunun sonucunda saldırı üstünlüğünü elde edememe durumu, şeflikler in mekansal boyutunu büyük ölçüde kısıtladı. Şeflikler küçük bölgelerle sınırlı kaldılar ve Carneiro'nun beklediği fetih yoluyla yayılma durdu. Wanka örneği, benim *tepe-kale şefliği* adını verdiğim, politik genişleme ve kurumsallaşma için gelişme potansiyelinin açıkça kısıtlı olduğu belirli bir şeflik tipine uyar. Bu kısıtlama, kudretin esas iktidar kaynağının savunmaya yönelik askerî kudret olduğu şefliklere özgüdür.

Tepe-kale şefliğinin özellikleri şunlardır:

Şeflikleri niteleyen genel özellikler
(bkz. Carneiro 1981; Earle 1987):

1. Birkaç binden (basit şeflik), birkaç on bine (karmaşık şeflik) kadar nüfusa sahip politik birim
2. Bir merkezî yerleşime ve ikincil yerleşimlere sahip bölgesel yerleşim hiyerarşisi
3. Politik olarak merkezîleşmiş ve tabakalaşmış toplumsal yapı
4. Kurumsal finans için doğmakta olan politik ekonomi

Tepe-kale şefliklerine özgü özellikler:

5. Yoğun şekilde tahkim edilmiş yerleşimler
6. Nüfusun en geniş yerleşimde toplanmış olması (bkz. Drennan 1987)
7. Askerî iktidara yapılan vurgu
8. Yeni gelir kaynakları elde etmekten ziyade bölgeyi savunmak için yapılan savaşlar
9. (Servet finansı yerine) Temel ürün finansı (bkz. 3. Bölüm)

Wanka şefliklerini niteleyen politik parçalanma ve sürekli savaş hali yalnızca emperyal fetihler tarafından kırılmıştır (D'Altroy 1992; Hastorf 1993). Birbiriyle rekabet halindeki şeflikler dünyasından, önce yüksek alanlardaki şeflikleri birbiri ardına fetheden, nihayet And Dağları dünyasının kıyı devletleri ile çarpışıp onları yenen İnkalar ortaya çıktı. Fried (1967; Haas 1982) tarafından da belirtilen temel nokta şuydu ki, politik birimi genişletme ve inşa etme stratejisi olarak fetih savaşı yalnızca devletler için geçerli olmuştur. Aslına bakılırsa, İnka devleti bölgesel örgütlenmesini, emperyal fetihlerin çok öncesinde Cuzco civarında oluşturmuş ve sağlamlaştırmış olabilir (Bauer 1990).

Fakat, şeflik savaşçıları büyükçe bölgeleri fethetmeyi başaramazken, İnka orduları, yani devletin silahlı kuvveti, neden bu kadar başarılı olmuştu? Esaslı bir teknolojik değişim söz konusu değildi. Demir uçlu mızraklar, ateşli silahlar veya atlar gibi özel silahlar ile henüz tanışılmamıştı. Bu değişimler, İspanyol idaresinin And dünyasına dayatılmasını beklemek durumundaydı. "İspanyol kaynaklarında anlatılan İnka askerî taktikleri nispeten basitti. Çoğunlukla, sapancı ve okçu gibi cisim fırlatan birliklerin topyekün saldırısı veya göğüs göğüse çarpışan şok birliklerinin değişik biçimlerini içeriyordu... Çarpışmalar genellikle, açık bir alanda meydan savaşı ya da tepe üstlerinden saldırılar şeklinde gerçekleşiyordu" (D'Altroy 1992: 75). Ama, İnka fetihleri yalnızca ordularının daha büyük olmasından kaynaklanmadı. Süratli İnka yayılmasına eşlik eden değişimler daha ziyade, askerî, ekonomik ve ideolojik iktidarları birleştiren bir iktidarın adeta kilim gibi dokunmasını içeriyordu. Savaş, devletin finans sistemi tara-

fından desteklendikçe ve devlet ideolojisi tarafından kurumsallaştırıldıkça etkili hale geldi. Askerî kudretin yıkıcı gücü, Peru'da yalnızca diğer iktidar kaynaklarıyla eklemlenerek dizginlendiğinde ve denetim altına alındığında etkili bir merkezîleştirici politik iktidar kaynağı haline geldi (bkz. 6. Bölüm).

Thy, Danimarka (M.Ö. 2300-1300)

Bir şeflik iktidarı kaynağı olarak askeriye, Danimarka örneğinde daha da açıklık kazanır. Erken Bronz Dönemi'ne gelindiğinde, Thy bölgesi, öldüklerinde bronz kılıçlarından tanınan savaşçı elitlerin önderlik ettiği şeflikler biçiminde örgütlenmişti. Şefliker için, tarih öncesi Danimarka toplumlarında savaşların doğası ve muhtemel etkileri, And dünyasına ilişkin yaptığımız açıklamadan farklı bir seyir izlemiştir. Demografi, düşmanlıklar ve tarafların liderlikleri üzerinde pek az tesir yapmış gibidir. Yine de, nihai sonuç benzer olmuştur. Bir iktidar kaynağı olarak savaşa dayanmak, politik genişleme ve daha geniş politik birimlerin birleştirilme potansiyelini sınırlamıştır. Danimarka'da, savaşçı şefler hakimiyetlerini geniş bölgelere ya da büyükçe nüfuslara doğru genişletmeyi başaramamıştır.

Bronz Çağı'nın Danimarka toplumunu belgeleyen hiçbir kaynak bulunmasa da, onun neye benzediğine dair birtakım yansımalar, Beowulf'un benzeşen savaşçı toplumundan ve daha sonraki İzlanda destanlarından görülebilir. Savaş olgusu yaygındı ve politik olarak önemliydi. Danimarkalıların kralı Hrothgar, gücünü akınlardaki başarısı ve yığdığı servetten alıyordu.

> Sonra Hrothgar kazandı cesaret başarısı sayesinde,
> fetih onuru sayesinde böylece yoldaşları hevesle,
> ona itaat etmeyi hızlandırdı ta ki bir genç kalabalığı
> onun kudretini şişirene kadar. (Huppé 1987: 35)

Destek karşılığında pek çok şey hediye edilirdi, ancak savaş silahlarının hediye edilmesi belki de bunların içinde en önemlisiydi.

> Hrothgar Beowulf'a savaş sancağını verdi
> altın-süslü bayrağı, ve Healfdane'nin kılıcını,
> değerli miğfer ve zırhını galibiyetin ödülü olarak,
> ve bir çok adam gördü meşhur kılıcın
> kahramana bahşedildiğini. (Huppé 1987: 62)

Bir lider, varlık ve silahlarını inşa etmeye ve ardından akın yapmak ve şölen odasını iktidar merkezi olarak korumak için gereken savaşçıları kendi etrafında toplamaya çalışırdı. Lider, savaşçılar tarafından kullanılan silahları dağıtırdı, fakat savaşçılar her zaman bağlılıklarına ihanet edip tarihte kendilerine bir yer açabilirlerdi.

İzlanda şefleri arasında merkezî iktidarın çok az olduğu, Njals destanından açıkça anlaşılır. Bir şef, hayatından sürekli olarak endişe ederdi ve elindeki kırılgan teminat, ailesine, hizmetkarlarına ve korkulan bir savaşçı ve değerli bir dost olarak sahip olduğu itibara bağlıydı. Destan, kişinin kendi hayatını saldırıya karşı koruduğu anlarda yaşanan canlı dövüş tasvirleriyle doludur. Ünlü kahraman Gunnar evini müdafaa ederken ölmüştür:

> Gunnar uzun saplı baltasını iki eliyle kavradı, Thornband'a doğru savurarak saldırdı, baltayı Thorband'a geçirdi ve onu duvardan aşağı itti. Thorband'ın kardeşi Asbrand ileri atıldı; Gunnar baltayla tekrar hamle yaptı ve Asbrand kalkanını araya koydu. Balta, üst kol ile ön kol arasından kalkana girdi. Gunnar sonra baltayı öyle şiddetli döndürdü ki, kalkan ikiye ayrıldı ve Asbrand'ın kol kemikleri parçalandı; o da duvardan aşağı düştü.
>
> Gunnar, o ana kadar sekiz adam yaralamış ve bunlardan ikisini öldürmüştü. Şimdi kendisi de iki yerinden yaralandı, fakat herkes onun ne yaralanmaktan, ne de ölümün kendinden çekinmediğinde hemfikirdi. (Magnusson ve Pálsson 1960: 170)

Ve Gunnar, İzlandalı şeflerin en güçlüsü, böylece öldü.

Dan arkeolojik kayıtlarına dönersek, dönem boyunca, savaş olgusu bariz biçimde politik iktidarın ve şeflik kimliğinin merkezî bir kaynağıydı. Savaş olgusuna ilişkin öncelikli bulgu,

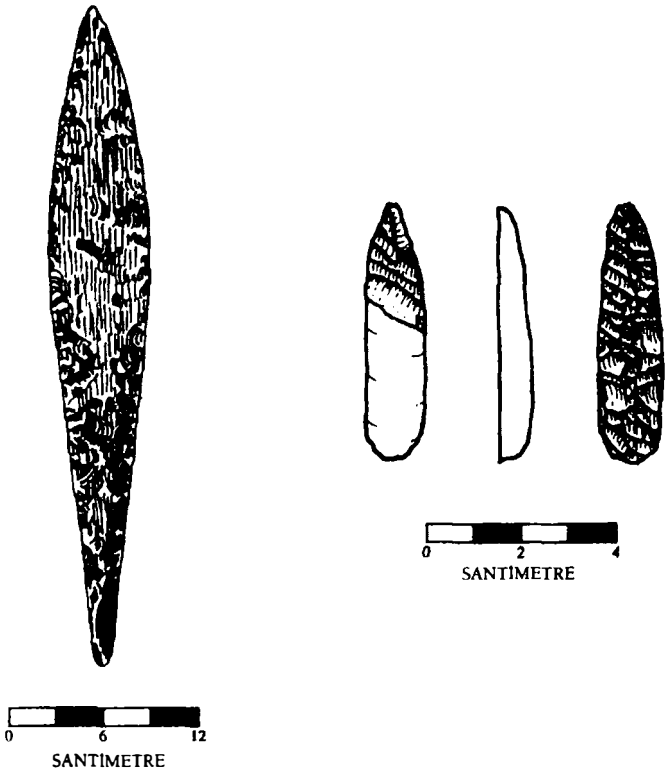
erkek mezar eşyaları arasında yeralan savaş-baltası, hançer ve kılıç gibi kişisel silahların sayıca fazlalığıydı. Bin yılı aşkın bir süre (M.Ö. 2600-1300), erkek statüsü kişisel silahlara bağlı kaldı.

Thy'da M. Ö. 2600 öncesi döneme ait savaşa ilişkin bulgular kısıtlıdır. Ok başları geyikler kadar insanları da öldürmek için kullanılabilecek olsa da, hiçbir özel silah bulunamamıştır. Thy'daki yerleşimler genelde yetersiz biçimde tanımlanmışlardır ve görünüşe bakılırsa bunlar tahkimatı olmayan küçük köylerdi. Sadece, şoselenmiş çitlemeler yüksek yerlere konumlanmıştı ve set ve hendekler ile çevriliydiler. Erken Neolitik dönemde, Avrupa'nın her yerindeki şoselenmiş çitlemeler, sembolik coğrafi görünümün anıtsal yapılar ile yeniden inşa edilmesinin birer parçasıydılar (Thomas 1991; aşağıda bkz. 5. Bölüm). Ancak, sığınak ya da müdafaalı yerleşimler olarak da önemli olmuş olabilirlerdi. Erken Neolitik Avrupa'da savaşa ilişkin bulgular, çevrili alanlara ait müdafaa mevkilerini ve bu mevkiler ile ok başı yoğunlaşması arasındaki ilişkiyi içerir (Burgess, Topping, Mordant ve Madison 1988; Keeley 1996).

Orta Neolitik dönem (yaklaşık olarak M.Ö. 2500) sırasında, Baca Bardak Kültürü (TRB)[1] Tek Mezar Kültürü tarafından ikame edildiği zaman (bkz. 2. Bölüm) yaşanan ayırt edici kültürel bir değişim, erkek statüsünü tanımlamak için silahlara başvurulmaya başlanmasıydı. (İlginçtir, Baca Bardak Kültürü'nün en sonlarına ait anıt heykellerde –belki Tek Mezar Kültürü ile çakışan şekilde– savaş baltaları bulunmuştu ve boncukları savaş-baltası şekilli zarif kehribar kolyeler, dönemi tanımlayıcıydı.) Bu zamanlarda, insanlar tek ya da çifter halde toprak höyüklerin altına gömülürlerdi. Erkekler tipik olarak taştan yapılma savaş baltaları ile gömülürlerdi. Verilen yeni mesaj açıktı: Kişilerin statüsü bireysel hale gelmiş, erkek iseler savaş ile ilişkilendirilmişti.

Hem statü sembolleri hem de muhtemelen savaş aletleri olarak silahların önemi, Thy'in Geç Neolitik kültürü süresince devam etti. Bu Hançer Dönemi'ydi. Kuzey Jutland, zarifçe kavlan-

1- Trichter(-rand-)becherkultur.

Şekil 4.2. Geç Neolitik dönemine ait çakmaktaşı hançeri, Danimarka; ve minyatür çakmaktaşı hançer, 1 No'lu Ev, Thy 2758 (Michael Gabriel).

mış çakmaktaşı objelerin üretimi ve mübadelesi ile bilinir (Şekil 4.2). Yarı-saydam çakmaktaşından yontulmuş tipik bir hançer, ince bıçağı ve muhtemelen deriyle tutturulmuş sapı ile birlikte 25 santimetre (ya da daha fazla) uzunluğundadır. Bu hançerler, Avrupa'nın diğer yerlerinde kullanılan metal hançerlerin sahip olduğu biçimde dikkatlice yontulmuş, bilenmiş ve kavlanmışlardır. Çan Bardak malzeme grubu, hançerleri, zarifçe işlenmiş ok uçları ve bilek koruyucularını, yani bir savaşçının kişisel ekipmanını içerir. Geç Neolitik maddi kültürünün diğer bir öğesi, sadece altı santimetre uzunluğundaki minyatür hançerdi. Bu hançerlerde, ateş yakmakta kullanılan çakmak aletlerinde görülen belirgin yıpranma izlerine rastlanmaktadır. Hançer ve ok başlarının genel dağılımı, bunların işlevsel silahlar olmakla birlikte

muhtemelen erkeğin savaşçı statüsünü de tanımlamaya yaradıklarını gösterir.

Thy'da, Geç Neolitik döneme ait hançer ve ok başları, arada sırada mezarlardan, ama daha sık olarak arazi yürüyüşü ve yerleşim kazılarından çıkar. Çiftçilerin bahardaki sürüm işinden sonra her sene geldikleri Sønderhå cemaati bölgesinde, çiftçilere ait çok sayıda hançer kayda geçirilmiştir. Bu hançerlerin ve bunlarla ilintili taştan parçaların dağılımları, Çan Bardak evresi yerleşimlerini tanımlamaya yardımcı olmuştur. Bu yerleşimler, muhtemelen görünürlük ve savunma için, çevredeki en yüksek yerde bulunurdu. Hançerler, ok başları ve çakmak aletleri tüm Çan Bardak dönemi yerleşimlerinden ve Thy 2758'de kazı yaptığımız üç evden çıkarılmıştır (Tablo 4.1). Fakat Thy 2758'deki 1 No'lu Ev, dokuz tane hançer parçası, zarif bir minyatür çakmak hançeri ve iki tane ok ucu ile silahların çoğunu içeriyordu. 2 No'lu Ev'deki bitmemiş ok uçları, bu silahların yerleşimde imal edildiklerine işaret ediyordu. Besbelli, çakmaktaşı hançerler ve ok başları günlük yaşamda yaygın olarak kullanıldıklarından, evlerin zemininde ve döküntü depolarında sıklıkla bulunuyorlardı. Silahların önemi ve dağılımlarındaki yaygınlık, aralıksız süren savaşlara ve aile ve kişileri koruma gereğine işaret eder. Statü muhtemelen, incelikle üretilmiş hançer ve çakmak aletlerine sahip olmakla belirtiliyordu. Ama, bu silahlara erişimin sınırlı olmadığı hayli açıktı.

Erken Bronz Çağı'nda, silahlar Thy'ın maddi kültüründe ayırdedici bir unsur olmaya devam ediyordu, fakat yerleşimler, acil savunma ihtiyacının daha az olması gereken Bjerre gibi daha

TABLO 4.1.

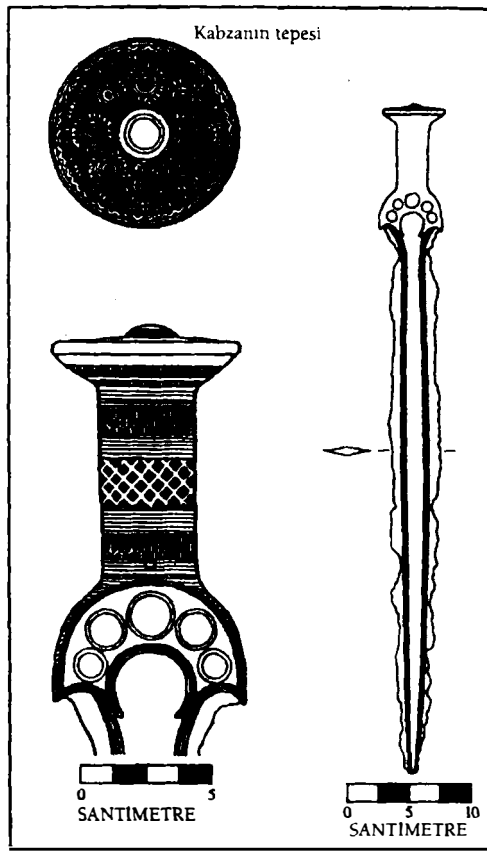
Thy Arkeoloji Projesi'ndeki Kazılardan Elde Edilen Çakmaktaşı Hançerlerin Dağılımı

Kazı Alanı	Özellikler	Hançer Sayısı
Thy 2757	1 No'lu Ev	1
	Diğer	3
Thy 2758	1 No'lu Ev	9
	2 No'lu Ev	1
	3 No'lu Ev	1
	Diğer	2
Thy 2922	Diğer	2

alçak rakımlara kaymış görünüyordu. Bu dönemde ve Neolitik dönemine ait daha erken yerleşimlerde, tahkimatlar bulunmuyordu. Danimarka'da savaşa dair birincil kanıt, çarpıcı Peru örneğinin aksine, tahkimatlar değil silahlardı. Bu durum, savaşın buradaki ayırdedici amacının, rakip topluluklar arasında toprağın denetimi için yapılan çarpışmalardan ziyade, serveti talan etmek ve ticaret yollarını korumak olduğuna işaret eder.

Danimarka'da bu zamana ait silahlar, mezarlardan çıkarılan bronz kılıçlar, mızraklar ve hançerlerden oluşuyordu. Şekil 4.3'te II. Montelius Dönemi'ne ait şef kılıcı gösterilmektedir; zarif ellik kısmı *kayıp-mumlama* tekniği ile ustalıkla yapılmıştır. Egshvile,Thy'daki Bronz Çağı'na ait höyüklerde bulunan bir savaşçı mezarı, bir dökme-saplı kılıç ve kın, ufak bir bıçak ve çeşitli bronz süsler içermekteydi (Haack Olsen 1990: 143-45). Bronz kılıç muhtemelen, aslında savaşçının beline bağlı olarak duruyordu. Bronz Çağı'nın üçüncü dönemine ait tipik bir savaş kılıcıydı. Yakın dövüş için ideal olarak, elli santimetrelik bıçak kısmı ve dört santimetrelik kabza genişliği ile, orijinal halinde yaklaşık altmış santimetre uzunluğundaydı. Bıçak süslenmemişti; elin kavradığı kısmına boynuzdan basit bir tutamak perçinlenmişti. Böyle kılıçlar, özellikle saplamak için kullanışlı olan, hafif ve dengeli silahlardı. Kristiansen (1982), Danimarka'daki Bronz Çağı kılıçlarını incelerken, iki işlevsel tip tanımlar. En yaygın görüneni, dövüşte kullanılan savaşçı kılıçlarıdır. Bunların kabzaları oldukça basittir ve bıçak kısımları, kullanım ve bileylenmeye dair bolca kanıt sunar. Buna karşın, daha ender rastlanan şef kılıçlarının gösterişli kabzaları, kişiye özel süslemelere ve incelikli metal işlemelere sahiptir. Bunların bıçak kısımları fazla kullanılmamıştır. Bu kılıçlar esasen savaşçının üstünlüğünün ve yüksek statüsünün sembolleriydiler.

On dokuzuncu yüzyılda Thy mezar höyüklerinde yapılan kazılar sırasında, şu an Kopenhag'daki Ulusal Müze tarafından korunan, yüzün üzerinde kılıç çıkarılmıştır. Karakteristik olarak bu kılıçlar, elit erkeklere ait merkezî mezarlardan çıktılar. Görünüşe göre, nüfusun yalnızca ufak bir bölümü bu merkezî

Şekil 4.3. Thy'da Erken Bronz Çağı'na (Montelius II Dönemi) ait şef kılıcı. (DeMarrais, Castillo ve Earle 1996; Chicago Üniversitesi Yayınları'nın izniyle yeniden basılmıştır).

mezarlara gömülüyordu ve gömülen kişiler muhtemelen savaşçı elitlerdi. Bjerre'de (Thy 2999) kazısı yapılan bir şef evinden, kılıç kemerine ait bir çift bronz düğme çıkarıldı; Thy Arkeoloji Projesi tarafından (TAP) yapılan yerleşim kazılarının hiçbirinde, Bronz Çağı toplumuna ait resmin boşluklarını dolduracak, mezar höyükleriyle eş zamanlı olan kılıç ya da silah bulunmadı.

Thy ve Danimarka'nın başka yerlerinde belgelenen savaş olgusunun doğasını anlamak için, çatışmaya yol açmada nüfusun olası rolünü değerlendiriyorum. Carneiro'nun teorisinin aksine,

Danimarka örneğinde savaş, değişen demografik koşullar ile doğru orantılı değildir. Savaşın Tek Mezar Kültürü ile birlikte ortaya çıktığı sırada nüfus azalmaktaydı. Aslında, Tek Mezar Kültürü yerleşimlerine dair fiilî bulgular öyle süreksizdir ki, nüfus gerçekten küçük olmalıdır. Şüphesiz, temel kaynaklar sınırlanmış olamazdı. Geç Neolitik'e doğru nüfus artışı, silah bolluğundaki artış ile korelasyon halindedir, fakat fiili nüfus yoğunlukları hâlâ çok düşük olmalıdır. Bronz silahların ortaya çıkışı ve buna mütekabil, Erken Bronz Çağı süresince şefliklerin oluşumu nüfus artışıyla denk düşmez (bkz. 2. Bölüm).

Thy'da, Neolitik ve Bronz Çağlar boyunca müstahkem yerleşimler olmayışı, savaş olgusunun, yerel toplulukların toprağın denetimi için rekabet etmelerini esas olarak içermediğini gösterir. Kişisel silahlar ile belgelenen savaş daha ziyade, büyük ihtimalle tekil şefler arasında servete sahip olmak için akıncılık yapmayı içeriyordu. En önemli servet kaynağı büyükbaş hayvan olmalıdır. Büyükbaş hayvanlar, Thy'da, Orta Çağ dönemine kadar önemli bir servet kaynağı olmayı sürdürdü ve bu hayvanlar için yapılan akınların, etnografik benzeşime binaen, savaşın amacı olduğunu varsaymak makuldür. Savaş, bu yüzden, nüfus yoğunluğu ve gruplar-arası rekabetle değil, büyükbaş hayvanların dağılımı ve denetimi için verilen politik mücadelelerle bağlantılı, serveti fazlalaştırmak için yürütülen politik bir strateji olmalıdır. 3. ve 5. Bölümlerde tartışıldığı üzere, prestij mallarının uzun mesafeler arasında mübadelesinde esas olarak hayvan ürünlerinin ihracatı kullanılırdı.

Erken Bronz Çağı süresince, silahlar statü çekişmesinin odaklandığı prestij malları olmaya devam etti. Orta Neolitik sırasındaki kültürel dönüşümü izleyerek, silahlar erkek statüsünü tanımladı ve kişisel iktidarı belirledi. Neolitik boyunca, silahlar, yerel olarak mevcut olan taşlardan imal edildiler ve taş işlemeciliğinde mahareti olan pek çok kişi tarafından yapılabilirlerdi. Bu taş silahlara erişmek, bu yüzden oldukça rahat olmalıdır. Savaş aletlerine her evde rastlandığından, belli ki bulundurulmalarında bir sınırlama yoktu ve eğer öyleyse, bu silahlar son derece

eşitleyici bir niteliğe sahip olmalıydılar. Silahlara erişim geniş olduğu ölçüde, tüm haneler silahlanarak kendilerini akınlara ve yağmacı derebeylere karşı koruyabilirlerdi.

Metal silahların sahneye çıkması, güç dengesini hiyerarşik örgütlenmenin gelişimine yarayacak yönde değiştirdi. Kılıcın uzunluğu ve dayanırlığı hançere göre daha fazla olduğu için, metal silahlar açıkça daha etkiliydi. Aynı derecede önemli bir nokta, kılıcın kıymetli bir obje olarak anlamının tartışmasız olmasıydı. Bronz kılıç ve hançerlere erişim, daha evvelki taş silahlara erişimden daha kolay denetim altına alınabilirdi. Metalin kendisi Güney'den ithal ediliyordu ve onun taşınması için gerekli olan uzun mesafeli mübadele ilişkileri, ortaya çıkan liderler tarafından bir ölçüde kısıtlanabilirdi. Daha önemlisi, bronz kılıçların fiilî imalatının buna bağlı uzmanlaşma yoluyla denetlenebildiğini iddia ediyorum.

Kılıç stillerinin bölgeselleşmesi sebebiyle, Danimarka'da bulunan Erken Bronz Çağı'na ait kılıçların çoğunun yerel olarak üretildiklerini biliyoruz. Üretim sürecinin arkeolojik olarak neredeyse saptanamaz oluşu (Levy 1991), bana Erken Bronz Çağı'nda bronz üretilen yerlerin kıt olduklarını ifade ediyor. Metalürjik döküm tekniklerinin teknik olarak karmaşık olması sebebiyle, yüksek derecede yetişmiş ustaların sayısı çok büyük ihtimalle azdı. Bu nedenle, bir şef ustaları kendi kontrolü altına alarak silahların üretimi ve mevcudiyetini tekeline alabilirdi. Benim beklentim, arkeolojik olarak hâlâ onaylanmayı beklese de, silah imalatının, şeflerin ikamet yerleri ile dolaysız biçimde ilişkili olduğudur.

Öyleyse, silah alanında daha etkili metal kılıçlara geçiş, zanaat üretimi üzerinde ve böylelikle imha araçları üzerinde denetim sağlanmasına imkan vermiş olmalıydı (Goody 1971; Kristiansen 1987). Bu denetim, bronz silahlarla donatılmış savaşçıların kontrolüne, akıncılıkla ele geçmiş büyükbaş hayvan tekeline ve böylece büyükbaş hayvanların dış mübadelesi üzerindeki hakimiyete doğru yayılmış olmalıydı. Muhtemelen, Çinlilerle ticaret yapan tarihsel Filipin şeflikleriyle benzeşir şekilde (Junker

1994), savaşın esas amacı ihraç etmek için büyükbaş hayvan elde etmek ve rakip tüccar şefleri safdışı bırakmak olmalıydı. Thy şefleri, uzun mesafe ticaretini ve yabancı mallara erişimi muhtemelen savaş yoluyla tekellerine almaya çalıştılar.

Özetle, Thy'da savaşa dair esas bulgu, kişisel savaş silahlarının mevcudiyetidir. Geç Neolitik dönemde yerleşimler görünür yerlerde olmalarına rağmen, küçük ve tahkimattan yoksundular. İncelenen dönemler boyunca, mezarlarda statü ifade etmeye yarayan silahlara rastlanmıştır. Ancak, yalnızca Geç Neolitik dönemde, bu silahlar ayriyeten yerleşim yerlerinde bulunmuştur. Burada, hakimiyet kurmaya çalışanlar arasında, kendisini askerî çatışma olarak ortaya koyan yoğun bir statü çekişmesi dünyası tahayyül edebiliriz. Thy şeflikleri askerîdirler, ancak politik iktidarın bir kaynağı olarak askerî iktidarın olası sonuçları temel olarak savaşın doğasına, teknolojisine ve daha geniş ekonomik sistemlerle ilişkisine dayanır. Tek başına savaş, savaş teknolojisinin kendisinin kontrol edilebildiği ve savaş ganimetlerinin politik ekonominin genişlemesi için etkili bir biçimde yatırıma çevrilebildiği durumlar hariç tutulursa, istikrarsız bir iktidar kaynağıdır. Hawai'i Adaları bunun nasıl başarıldığına dair bir örnektir.

Kaua'i, Hawai'i'i (M.S. 800-1824)

Tarih öncesinde Hawai'i toplumunda savaş, politik iktidarı merkezîleştirme yolunda kritik bir araçtı. Büyük şefler, fetih yoluyla kendi politik birimlerinin boyutlarını genişletmeye çalışırlardı; Ana adalardaki olası büyük rakiplerini saf dışı bırakmaya, aralardaki daha küçük adaları ilhak etmeye ve genişleme fırsatı çıktığında, ana adalardaki rakip şefliklerle kafa kafaya çarpışmaya uğraşırlardı. Büyük şef, ilave alanlar ele geçirerek, şefliğinin finansal temelini genişletebilirdi. Bu yayılmacılık, esasen toprağı değil, gelişkin üretim tesisleri (tarım toprakları ve balık havuzları) ve politik ekonomiyi ayakta tutan "artık"ı üreten sıradan halkın emeğini hedefliyordu. Hawai'i Adaları'nda fetih savaşları

büyük şeflikler yarattı ve Avrupalılarla temastan hemen sonra, ünlü Büyük Şef I. Kamehameha, diğer büyük şefleri yenilgiye uğratarak Hawai'i devletini kurdu. Hawai'i şeflerinin savaşı fetih amaçlı kullanma şekilleri, savaşın karmaşık yapılı toplumların biçimlenmesinde nasıl kilit bir rol oynayabildiğini gösterir.

Batı ile temas öncesinde Polinezya şeflikleri önemli ölçüde farklılıklar gösterseler de (Sahlins 1958; Goldman 1970; Earle 1978; Kirch 1984), ortak noktaları sık ve yaygın savaşlardı. Şefliklerin hiçbiri barışçıl değildi ve şefliklerin hiçbirinde hakimiyet, meydan okumalardan azade değildi. Savaş, tam anlamıyla çevresel koşulların bir neticesi değildi; şeflik kültürünün içkin bir parçasıydı. Yeniden yapılanmış Proto-Polinezya dilinde *Toa* (savaşçı), erken Polinezya toplumunun kendisini, atası olan Lapita'dan ilk ayrıştırdığı M.Ö. 500'lere uzanan bir kök sözcüktür (Kirch, 1984).

Ancak, Polinezya'daki savaşın doğası, kapsamı ve şiddeti, ekonomik, demografik ve politik koşullara göre değişkenlik göstermiştir. Muhtemelen en çarpıcı zıtlık, Yeni Zelanda'nın daha parçalı Maori şeflikleri ile Hawai'i Adaları'nın merkezîleşmiş ve kurumsal bakımdan karmaşık şeflikleri arasındaydı (Kirch 1984, 1988). Kirch (1988), Carneiro'nun savaş ve demografik sınırlanma teorisini, bu iki örneğin faydalı bir analizini kullanarak değerlendirir. Kirch, Polinezya adaları gibi fiziken sınırlanmış bir toprak kütlesinde bulunan kolonici bir topluluğun, hangi makul büyüme oranıyla olursa olsun, üretken kaynakların sınırına dayanacak şekilde geometrik olarak yayılacağı mantıksal argümanıyla işe başlar. Sınırlı kaynaklar için rekabet, gruplar-arası çatışmaya ve savaşa neden olacaktır.

Maori şefliklerinin durumu bu senaryoya uygunluk gösterir gibidir. M.S. 1000 itibariyle ilk kolonileştirme, nüfus Yeni Zelanda'nın Kuzey ve Güney Adaları boyunca yayıldıkça, uzun dönemli büyümeyi başlattı. Birdenbire, M.S. 1600 dolaylarında, Kuzey Adası'nın çoğu yerinde, müstahkem yerleşimler ve sığınaklar ortaya çıktı (Irwin 1985; Allen 1994: şekil 4.2). Başlangıçtaki genişleme ve nüfus yayılması, en iyi geçimlik kaynakla-

rın artık bedelsiz olarak mevcut olmadığı ve şeflikler arasında yoğun savaşların birbirini izlediği bir sınıra dayanmış gibi görünüyordu. Vayda (1960, 1976), tarihsel kanıtları inceleyerek, bir bölgedeki nüfus artışının topluluklar arasındaki çatışmaları fazlalaştırdığı ve nihayetinde toprak ele geçirmeyi ve komşu nüfusu yerinden etmeyi amaçlayan silahlı saldırıyla sebep olduğu bir savaş sürecinin varlığını öne sürdü. Topluluk içinde, savaşı ve savunmayı örgütleyen şeflerdi.

Maoriler ve Rapa (Kirch 1984: 211-13) ve Fiji (Frost 1974; Rechtman 1992) gibi adalarda yaşayan diğer Pasifik toplumları, tepe-kale şeflikleriydi. Yeni Zelanda'daki insanlar, *pa* denen, son derece kuvvetli tahkimata sahip yerleşim ve depo haznelerine güvenirlerdi. Birkaç yüzyıl içinde bu *pa*lardan birkaç bin tane inşa edildi. Allen (1994) belli sayıda *pa* kümesinin nasıl bölgesel bir politik birim oluşturduğunu ortaya koyar. Ancak, bunların ölçeği sınırlıydı. Örneğin Hawke Koyu bölgesinde, bir küme merkezinden onun yanındaki küme merkezine olan mesafe muhtemelen yirmi kilometre veya daha azdır. Bir *pa*, tipik olarak bir tepeüstü kalesi ve çevresindeki çok sayıda hendekten oluşurdu. İstihkamlar, ateşli silahların tarihsel olarak sahneye çıkışından evvel, aşılması güç, sıkı korumalı yerler sağlıyorlardı. Duvarların içinde, evler ve yağmacılardan korunacak ana tarımsal ürünlerin (tatlı patates) sıralar halinde depolandığı çukurlar bulunurdu. Şeflikler, And Dağları örneğinde olduğu gibi, açıkça yoğun gruplar-arası savaş ve savunma gereksinimine cevaben geliştiler. Büyük şeflikler, görünürde Kuzey Adası'nın belirli alanlarında ortaya çıkmış olsalar da, fetih yoluyla genişleme becerisi, savaşın teknik karakteristikleri ve yerel savunmaların başarısı tarafından sınırlıydı.

Hawai'i Adaları'nda, savaşın doğasının farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Yerleşim düzeni ve alet envanterinde, savaşa ilişkin neredeyse hiçbir arkeolojik bulgu yoktur. Köyler, birbirinden ayrı evler şeklinde, topluluğa ait araziye yayılmışlardı ve sabit tahkimatlar tarafından korunmuyorlardı. Savaşa dair açık arkeolojik göstergeler, sapan taşlarının yoğunlaştığı birkaç yer, taştan gelişigüzel bir sopa başı ve tehdit altında kalan halkın kaçabi-

leceği sığınaklardır. Bu sığınaklar, duvarla kaplı lav tünellerini, hendeklerin çaprazlamasına kestiği birkaç dik sırtı ve emniyetli tören alanlarını içerirlerdi (Kirch 1984; Schoenfelder 1992). Maori örneğinin aksine, burada savaşa ilişkin arkeolojik bulgu kısıtlıdır. Yine de tarihsel belgelerden, savaşın Hawai'i siyasetinin önemli bir parçası olduğunu biliyoruz.

Kirch (1988), Hawai'i'de uzun dönemli nüfus artışının, tarımsal kaynakları merkeze alan yerel nüfus yoğunlukları yaratmış olduğunu öne sürer. Kirch, temas esnasında, ekilebilir alanlarda kilometrekare başına 120 kişilik bir nüfus bulunduğunu tahmin etmektedir. Ayrıca Kirch, Carneiro'nun, Webster tarafından ayrıntılandırılan (1985), kaynak yoğunlaşmasının sınırlanma yarattığı savına dikkat çeker. Yoğunlaşmış verimli topraklar için rekabet, sürekli nüfus artışı tarafından öylesine körüklenirdi ki, savaş kaçınılmaz olurdu.

Erken tarihsel anlatımlar ve geleneksel tarihçeler, yöreye özgü savaşın yüksek sıklığını ve şiddetini belgeler. Cordy (1981: 180), M.S. 1400 ile 1450 yılları arasında, Hawai'i'nin Kohala sahili boyunca uzanan, şiddetli çatışmaların yerleşimi kısıtlamış olabileceği iskan edilmemiş bir tampon bölge tarif eder. Geleneksel tarihçeler, karakteristik olarak tekil savaşçıların çarpışmadaki hüner ve tesirlerini vurgulayan, şeflere özgü muharebelerin canlı anlatımlarıyla doludur. Anlatımlar, adaların farklı bölümlerindeki yerel şeflikler arasındaki kavgaları ve adaların nihai olarak tek bir büyük şeflik altında birleştirilmesini betimler. 'Umi'nin hikayesi, Hawai'i'nin Büyük Ada'sındaki bağımsız birimlerin fethedilmesini ve 'Umi'nin burada bütünleşmiş ada şefliğini yaratışını anlatır (Kamakau 1961: 1-21).

Şef öldüğünde, olası varisler arasındaki savaş yoğun olurdu ve Avrupalıların gelmesinden hemen önce, doğu Maui'nin kontrolü için fetih savaşları yaşanıyordu (Kamakau 1961: 78-91). Bu savaşların sertliğinden sıklıkla bahsedilirdi.

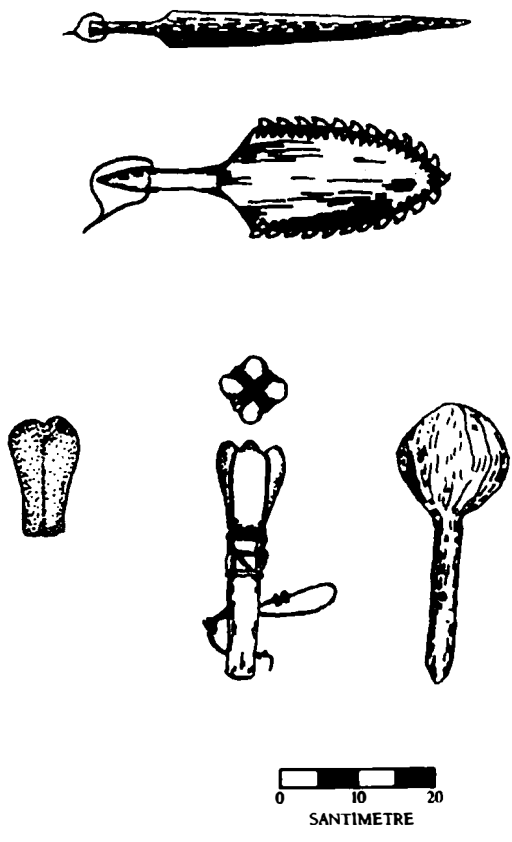
> Pele-io-holani [Kaua'i ve O'ahu büyük şefi] kızının ölümü yüzünden Molokai'nin şeflerine düşmanlık besledi ... ve Kapu'u-

> nonui çarpışmasında şefleri boğazladı ve onları Hakawaii'deki bir fırında kızarttı... Ka-hekili [Maui ve Molokai'nin büyük şefi] Oahu şeflerinden, Maui [ve Molokai] şeflerinin ve halkının öldürülmesinin intikamını almaya çalıştı. Ka-hui-a-Kama'yı Oahu'ya esir aldılar, onu bir fırında kızarttılar ve kafatasını pislik kabı olarak kullandılar (Kamakau 1961: 232).

Çatışma sonrasında, mağlup savaşçılar öldürülür ve galipler için ortak yemek ve alet edevat haline getirilerek hatıraları aşağılanırdı.

Hawai'i geleneksel savaş teknolojisi, toplu saldırı ve yakın dövüş silahlarını içerirdi (Buck 1957: 417-64). Kuvvetler birbirine yaklaştığında belli bir mesafeden kullanılmak üzere düz, neşter şeklinde oyulmuş uzun bıçaklı, tek parça saplama mızrakları ile daha kısa, ucuna kancalar oyulu fırlatma mızrakları vardı. Dikdörtgen şekilli taşları fırlatmak için sapanlar kullanılırdı. "Silahların bazıları bir ucu dikenli diğer ucu düzleştirilmiş Mızraklar veya kargılar ile bir buçuk adım uzunluğunda hançere benzer bir veya iki ucu birden sivriltilmiş ve ele bir ip ile bağlanan daha kısa bir araçtı; bu silah yakın dövüşte saplamak için kullanılıyordu ve bu iş için çok uygun görünüyordu" (Cook 1967: 282). Yakın dövüş silahları bu tahta hançerlerden ve tipik olarak oldukça kısa (50 santimetreden az) sayısız sopadan oluşuyordu; bunların ellikten geçen bir asma kordonu, düzgün ya da pürüzlü olabilen, genişletilebilen bir baş kısmı (doğal bir kök ya da bacak kemiği uzantısı) ve bazen taştan yivli bir başı veya köpekbalığı dişi sıraları olurdu (Şekil 4.4). Şefler tarafından dövüşte giyilen ünlü tüy pelerin ve başlıklar (bkz. 5. Bölüm) bir dereceye kadar zırh işlevi görmüş olabilirdi. Dövüş sırasında şefin yiğitliklerine dikkat çekip, onu saldırının hedefi haline de getirebilirlerdi.

Silahlar oldukça basit bir savaş stratejisi ortaya koyuyor. Savaşçı kütleleri önce kısa mızrak ve sapan taşından yaylım ateşine başlardı. Bunu düşman kuvvetlerin kargılar ile karşı karşıya gelmesi ve ertesinde kısa sopa ve hançerlerle göğüs göğüse çarpışması izlerdi. Silahların kendisi eşitlikçiydi. Özel sert bir ağaçtan (*koa*) imal edilmelerine rağmen, tahtanın kendisinin bu-

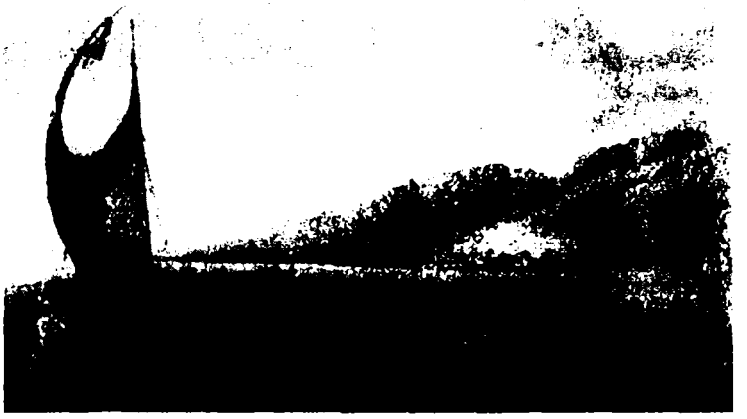

Şekil 4.4. Batı ile temas döneminde Hawai'i yakın dövüş silahları (Buck 1957; Honolulu'daki Bernice P. Bishop Müzesi Yayınevi'nin izniyle yeniden basılmıştır).

lunurluğunu tekelleştirmek çok zordu ve silahlar hemen herkes tarafından kolaylıkla imal edilebilirdi. Dolayısıyla teknoloji denetlenebilir değildi. Yalnızca kişisel yetenek ve çarpışmada silahları etkili bir biçimde kullanmak için gerekli talim (ve belki kuş tüyünden zırh), şeflere avantaj sağlayabilirdi. Askerî teknolojiyi Geç Neolitik ve Erken Bronz Çağı Danimarka'sında gördüklerimizle doğrudan doğruya karşılaştırabilirim. Ancak, savaş olgusunun iktidar stratejileri içindeki yeri oldukça farklıdır.

Potansiyel olarak, kanoların rolü daha önemli olabilirdi. Hawai'ililerin iki büyük koa ağacı gövdesini bir platform ve yelken ile bağlayarak yaptıkları çifte kanoları vardı (Buck 1957: 268).

İlk başta Pasifik'in içlerini kolonize etmek için kullanılan bu büyük kanolar, temas dönemindeki deniz savaşlarında ve fetih istilaları için askerî birliklerin taşınmasında kullanılmıştı. Şekil 4.5, 1779 yılında Kaptan Cook'u Hawai'i'nin Kealakekua Koyu'nda karşılamaya gelen kuştüyü pelerinli savaşçı şefleri taşıyan çifte

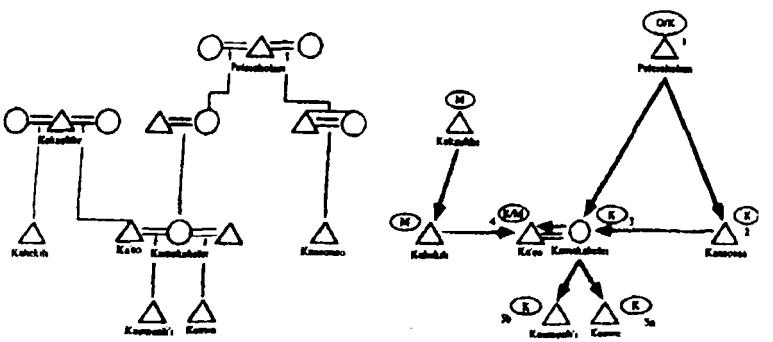

Şekil 4.5. Hawai'i'nin büyük şefi Kalani'opu'u, çift gövdeli savaş kanosu ile Kaptan Cook'u Kealakekua Koyu'nda karşılamaya geliyor (Cook 1784).

kanoları göstermektedir. Resim, en büyük kanonun platformunun üzerindeki yirmi kürekçiyi ve kırk savaşçıyı gösterir. Kaua'i ve O'ahu'nun büyük şefi Peleioholani'nin, 160 savaşçıyı savaşa götürebilecek büyüklükte bir savaş kanosu olduğu söyleniyordu (Kamakau 1961: 240).

Tarihsel kaynaklar, savaşın, olası hükümdarların kontrol için mücadele ettiği ve böyle yaparak hükümdarlık mevkileri için haklarını coşkulu bir biçimde ortaya koydukları, çarpıcı bir politik meydan okuma olgusu olduğuna işaret eder. Avrupalıların gelişiyle birlikte, Hawai'ililer Batı'dan gelen gemi ve silahları edinmeye çalışarak, Batının savaş teknolojisini derhal benimsediler ve Avrupalı yelken ustalarının ve topçularının aklını işlerini bırakmak ve kendi istila güçlerine katılmak için çelmeye çalıştılar. Geniş ölçekli fetih amacı ortadaydı; yeni teknoloji, Kamehameha'nın fetih yapabilmesi ve Hawai'i devletinin müteakip kuruluşu için gerekli araçları sağladı.

Kaua'i'de, temas dönemi savaşlarının tarihçesi açıkça belgelenmiştir (Earle 1978: 175-80; Şekil 4.6). Bir önceki alıntıda betimlendiği üzere, Kaua'i büyük şefi Peleioholani acımasızlığı ve amansızlığı ile bilinen ünlü bir fatihti. Ölümü ardından yönetim, oğlu ve kızından olma torunu Kaneoneo'ya geçmiştir. Kaptan Cook 1778'de buraya ilk ayak bastığında, Kaneoneo, Kaua'nın büyük şefi olarak tanımlanmıştı (Cook 1967), fakat Cook'un gemilerinden biri ertesi yıl geri döndüğünde, politik koşullar değişmişti. Şimdi, Peleioholani'nin diğer torunu Kamakahelei "Adaların Kraliçesi" idi (Kaua'i ve Ni'ihau), ünlü bir Maui şefi olan Kamakahelei'nin yeni kocası Ka'eo, onun "büyük generali" olmuştu ve Kamakahelei'nin başka bir evliliğinden olan oğlu Keawe "kral"dı. Kaneoneo bir "gaspçı" olarak nitelendiriliyordu. Kaneoneo, adanın diğer tarafında "kuvvet topluyordu" ama kısa

Şekil 4.6. Kaua'i büyük şeflerinin metinde açıklanan soykütüğü. Sağda, oklar Kaua'i (K) ve Maui (M) büyük şeflerinin silsilesini gösteriyor. Peleioholani hem Kaua'i hem de O'ahu büyük şefiydi (O) (Michael Gabriel).

süre sonra Avrupalılarla konuşmak için ortaya çıktı. Bir veraset savaşının yolda olduğu belliydi.

Hangi sebeple olursa olsun, Kaneoneo'nun Kaua'i büyük şefliğini yeniden kazanma teşebbüsü başarısız oldu ve kendisinden bir daha, O'ahu'da, O'ahu güçleriyle beraber, bir Maui istilasına karşı savaşırken haber alındı. Maui güçleri tarafından öldürüldü ve babasının vahşiliğinin intikamını alan Maui şefleri tarafından kızartılanların arasında yer almış olması pekala mümkündür.

Muhtemelen Kamakahelei, Ka'eo'nun, Kaumuali'i isimli, ile-

ride büyük şef mevkisine geçmesi beklenen oğlunu doğurduğu için, artık Ka'eo'ya, Kaua'i'nin büyük şefi diye hitap ediliyordu. Ka'eo, Kaua'i şefliğinin lideri olmaya, adadan (yarı-kardeşi Kahekili tarafından yönetilen) Maui güçlerini (genç ve saldırgan Kamehameha tarafından yönetilen) Hawai'i'ye karşı desteklemek için ayrıldığı 1791'e kadar devam etti. Ka'eo "hepsi tüfek ve her çeşit silahla donanmış şefleri, savaşçıları ve kürekçileri ve iki adam yiyen köpeği ile birlikte" Kaua'i'den ayrıldı (Kamakau 1961: 159). Hawai'i'nin Waipi'o Vadisi'nde, 'Umi'nin babası Liloa'ya ait bir tapınağın kutsallığını bozdukları sarsıcı bir akını yönetti ve Kamehameha güçlerine karşı sonucu kesin olmayan bir deniz savaşına girişti. Kahekili'nin 1794'te ileri yaşta ölümünden sonra, Ka'eo Maui'nin büyük şefi haline geldi. Ka'eo, görünüşe göre evini özlediği için (belki de iktidarını sağlamlaştıramadığı için) Kaua'i'ye dönmeye karar verdi. Ancak, eve dönüş yolculuğu, "okyanusun ortasında filosunun [bazı] şef ve kaptanlarının kendisini aşağıya atmak şeklinde bir tertip içinde olduklarını keşfedince" iptal oldu. Onun yerine, O'ahu'ya yönelerek bu adanın muhtemelen hükmetmeyi amaçlamış olduğu şeflerine karşı savaşa tutuştu. Zaferlere karşın, Ka'eo, en sonunda, ziyarette bulunan iki İngiliz gemisinden –400 domuz karşılığında– destek alan bir O'ahu gücü tarafından kıstırıldı ve öldürüldü.

Ka'eo'nun ölümünün ardından, Kaui'i büyük şefliği, Ka'eo ve Kamakahelei'nin oğulları Kaumuali'i'ye geçti. Kaumuali'i ile daha büyük yarı-kardeşi Keawe arasında hemen bir veraset savaşı başladı. 1796'da, Keawe yendiği ve "güçlerini elinden alarak" yakınlarında sağ bıraktığı Kaumuali'i'ye karşı "isyan" halindeydi. Ancak, altı sene sonra Kaumuali'i yeniden iş başındaydı (Turnbull 1813: 213). Görünüşe göre, adayı dolaştığı sırada, Ka'eo'nun iki eski yardımcısı Keawe'yi bıçaklayıp öldürmüşlerdi (Lahainaluna öğrenci kompozisyonu 1885). Kaumuali'i daha sonra, kanoları güçlü bir fırtınada yok olan Kamehameha'nın Kaua'i'yi istila etme girişimine karşı koydu. Başka istila girişimlerini önlemek isteyen Kaumuali'i, Kamehameha'nın egemenliğini kabul etti, fakat ölümüne değin adanın fiilî lideri olmayı sürdürdü.

Bu karmaşık hikayenin gösterdiği basit nokta, pek az büyük şefin yatağında öldüğüdür. Yaşlı bir savaşçı şef olmak oldukça olağandışıydı. Portlock, Kaua'i büyük şefinin yakın akrabalarından olan "en büyük savaşçılardan birini" şöyle anlatır: "Vücudu neredeyse tümüyle yaralarla kaplanmıştı, bayağı kötürüm durumdaydı ve bu üzücü durumuna ek olarak, tek gözünü tamamıyla kaybetmişti" (1789: 177). Sadece güçlü olan hayatta kalıyordu, fakat çoğunlukla oldukça ürkütücü bir şekilde.

Savaş, Hawai'i Adaları'nda gerçek politik ilişkileri belirleyen bir stratejiydi. Veraset hakkı savaş alanında kazanılıyordu ve rakip adaların büyük şefleri sürekli fetih savaşlarıyla birbirlerine meydan okuyorlardı. Batı silahlarının sahneye çıkışına değin, bu fetihler büyük adaların doğal sınırlarına ve onların hemen komşu adalarına kadar etki ediyorlardı. Büyük adalar fetih yoluyla tamamen birleştirilememişti. Hawai'i devleti, yalnızca etkili bir yeni askerî teknoloji sunulduktan sonra hemen ortaya çıktı. O ana kadar, adalar evlilik ve entrika ile birbirlerine bağlanmış olsalar bile, Hawai'i'i, Maui, O'ahu ve Kaua'i adaları ayrı şefliklere bölünmüş olarak kaldılar.

Esas soru, savaşın şeflikleri bütünleştirmede nasıl bir rol oynadığı değildir; bunun fetih yoluyla yapıldığı zaten açıktır. Esas soru, eğer Ka'eo kadar güçlü bir şef bile her an "güvenilir" destekçileri tarafından denize atılmaktan korkuyorsa, savaşçıların nasıl denetim altında tutulabildiğidir. Savaş olgusu, Hawai'i şefliklerinin kurumsal dokusunu yırtan parçalayıcı bir kuvvet olarak görülebilir. Ancak, Hawai'i'de savaş, politik birimleri devlet olmanın kıyısına kadar genişletmekte başarılı olmuştur. Şeflikler neden Maori ve Wankalarda görüldüğü gibi tepe-kale şeflikleri halinde parça parça kalmamışlardır? Hawai'i şefleri bir adadaki pek çok topluluk üzerinde kendi hakimiyet pozisyonlarını nasıl kurumsallaştırabilmişlerdir? Bu sorular aşağıda incelenmektedir. Burada tartışılan şeflikler karşılaştırıldığında, ortaya hemen iki sonuç çıkar. İlk olarak, üç örneğin tümünde de savaş kritik önemdedir; silahlı kuvvet önemli bir politik iktidar kaynağıydı ve şefler savaşçıydılar. Wankalarda *cinche*, savaşçı statüsü sebe-

biyle hükmederdi. Toplumunu ve çevresindeki bölgeyi saldırıya karşı korurdu. Kılıcıyla birlikte gömülen Bronz Çağı'ndaki Thy şefinin kimliği, benzer biçimde, dövüşmesine bağlıydı. Askerî gücü, büyükbaş hayvan ele geçirmesine ve uzun mesafeler arası mübadele yoluyla elde ettiği serveti denetlemesine yardımcı oluyordu. Hawai'i şefleri de usta dövüşçüler olarak itibar kazanmışlardı. Hawai'i şefi kimin hükmedeceğini belirleyen veraset savaşlarını yürütür ve şefliğin sınırlarını genişleten fetih savaşları düzenlerdi.

İkinci sonuç, savaş olgusunun doğasının ve etkinliğinin çok değişkenlik göstermesiydi. Wanka örneğinde, şeflik yönetimi, fiilen bir kaç kilometre genişliğindeki küçük bir bölgeyle sınırlanmıştı. Politik birim küçük tepe-kale şeflikleri biçiminde parçalanmış ve savaş var, olan askerî teknoloji tarafından aşılamadığı görülen sabit müdafaaya odaklanmıştı. Buna karşılık, Bronz Çağı'nın Thy şefleri, sabit bir tahkimata dayanmamışlardı. Onlar, karşıt güçlerle daha ziyade kişisel beceri ve kişiye özel silahların günü kurtardığı açık alanda karşılaşmış olmalıdırlar. Ancak, bu şeflerin iktidarlarını herhangi bir süreliğine kurumsallaştırmada sorunları olduğu bellidir. Sadece Hawai'i büyük şefleri askerî gücü fetih için etkin bir şekilde kullanıp, devletli toplumlar eşiğine gelen büyük ada şeflikleri kurdular.

Savaş üç örnekte de sabit olsa da, durum bana Machiavelli'nin güçlü ve zayıf prens değerlendirmesini hatırlatıyor:

> Bunlar [güçlü prensler] adam ve para bolluğu ile alana iyi idare edilen bir ordu koyup, kendilerine saldıracak kimse, onunla muharebede karşılaşarak kendilerini savunabilen kişilerdir. Başkalarının desteğine sürekli muhtaç olduklarından, düşmanlarıyla alanda karşılaşamayan ve duvarlarının arkasına sığınıp orada kalma gereksinimi duyanları [zayıf] olarak adlandırıyorum. (1963 [1532]: 44-45)

Bu alıntı iki önemli noktayı gösterir. Birincisi, duvarlar politik zayıflık ve yetersizlik göstergesidir. İkincisi, savaşın politik ekonomiyle olan bağlantısı kilit noktadır. Güçlü şef (ya da hüküm-

dar) askerleri ve parayı elinde tutar. Savaşın ideoloji ile bağlantısı ayrıca kritik öneme sahiptir. (bkz. 5. Bölüm).

İncelediğimiz üç örnekte, savaşın amaçları oldukça farklıdır ve bu ayrı amaçlar, değişik iktidar stratejilerine yol açmıştır. Wankalar arasında temel amaç, yerel topluluğun ve toprak üzerindeki haklarının korunmasıdır. Bu tür savaşın doğası, temelde, daha basit yerel-topluluk-düzeyli toplumlardan beri değişmemişti. Bu sistemler oldukça durağandı. Bronz Çağı'nın Thy şefleri arasındaki çatışmanın amacı ise yayılmacılıktı. Şefler, hayvanları ele geçirerek ve daha genel olarak ihracat ekonomisine erişimi ve bölgeler-arası prestij malları mübadele sistemini denetleyerek, politik ekonomi üzerindeki tekellerini yaymaya uğraşırlardı. Savaş yoluyla denetim, büyükbaş hayvana dayalı geçim ekonomisinin ve ideolojiyle içiçe geçmiş prestij objeleri mübadelesinin denetimine uzandı. Ancak bu şeflikler, servet mübadelesine dayalı olduklarından, içkin olarak istikrarsızdılar ve kuruldukları gibi çözüldüler. Yerel şefler bölgesel otoritenin iktidarına başkaldırırlar, prestij objeleri erişimine dahil olmak için girişimde bulunurlardı. Hawai'i Adaları'nın karmaşık yapılı şefliklerinde amaç, toplulukları ve onların üretici tesisleri ile yerel nüfuslarını fethetmek haline gelmişti. Hawai'i'de savaş olgusu bu yüzden geçim ekonomisinin ve bunun uzantısı olarak temel ürün finans sisteminin denetimine dönüştü. Bu bağlantı vasıtasıyla, yayılmacı politik ekonomi, savaşın öngörülemez güçleri yerine, politik ilişkiler ve ekonomik denetimin kurumsallaşmasını destekledi.

5
Bir İktidar Kaynağı Olarak İdeoloji

İdeoloji, kültürel anlamın politik tahakküm veya direniş oluşturmak için stratejik olarak kullanılan parçasıdır. İdeoloji, "belirli sosyokültürel durumlarda, tahakküm ilişkilerinin kurulması ve sürdürülmesine hizmet ettiği *ölçüde* anlamlı sembolik görüngülerden oluşur... [Sembolik görüngüler] tahakküm ilişkilerinin kurulması ve sürdürülmesine hizmet ettiği ölçüde ideolojiktir" (Thompson 1990: 56-57). Ancak hakim olmayan grupların da kendi çıkarları vardır ve onlar da toplumsal düzen içindeki konumlarını sağlamlaştırmak için direniş ideolojileri geliştirir. İdeolojinin stratejik karakteri, onu daha geniş olan kültürden ayırt eder. Dolayısıyla ideolojiler belirli toplumsal kesimler ile ilişkilendirilen dünya görüşleridir. Örneğin, bir Hawai'i ideolojisinden bahsetmek uygun olmaz; geniş kültürden bir ölçüde ayrı olan bir hakim sınıf ideolojisi vardır. Bir toplum içindeki pek çok toplumsal kesim, kendi çıkarlarına hizmet eden ve diğer toplumsal kesimlerin ideolojilerine ters düşen (veya en azından onlardan farklı olan) ideolojilere sahip olabilir ve olmaktadır da. İdeoloji içinde fikirler, inançlar, değerler, doğrular ve yalanlar, doktrinler ve dogmalar barındırır. İdeolojiler, kendi oluştukları kurumsal kalıp ve kullanımlarına göre, az ya da çok biçimselleş-

miş, kodlanmış ve içsel tutarlılığa sahip olabilirler. Ancak, burada öne süreceğim üzere, ideolojilerin stratejik olarak kullanılmaları için törenler, semboller ve anıtlar biçiminde somutlaştırılmaları gereklidir.

İdeoloji açıkça bir iktidar kaynağıdır. Bir dünya görüşü olarak ideoloji neyin yanlış, neyin doğal olduğuna dair bir anlayış ortaya koyar. Dünyaya, insan toplumu ve onu oluşturan kesimlerin dünyadaki yerine dair kuramları içinde barındırır. Bir ideoloji, karakteristik olarak ahlaki ve dinî bir düzenin ilkeleri üstüne kuruludur. Şeylerin oluş nedeni kozmik yasalardır. İnsanlık doğaüstü, doğal ve kültürel güçlerin ve varlıkların oluşturduğu evrenin yalnızca bir parçasıdır. İdeoloji, evrenin doğası ve bizim evrendeki yerimize dair bir berattır.

Bu haliyle, ideoloji aynı zamanda üzerine denetim örüntülerinin inşa edildiği ve meşrulaştırıldığı kurumsal bilgi ve anlam örüntüleri kurar. İdeoloji, kısmen iktidarın toplumda nasıl paylaştırıldığı ve ona nasıl sahip olunduğu hakkındaki bilgiye dayanır (Barnes 1988). Örneğin bir anıt, kültürel bir peyzajın oluşturulması sürecinde halkın emeğinin merkezî denetimi hakkında yalın bir mesaj içerir. Böylelikle, iktidarın meydan okumalara açık ve müzakereye tabi gerçek doğası, ideolojinin yaratılması sayesinde basitleştirilip kurumsallaştırılabilir. Başka iktidar kaynakları mevcut olsa dahi, iktidarı insanlar için gerçek kılan ve onların davranışlarını belirleyen, günlük olarak sunulduğu ve deneyimlendiği haliyle gücün (ve güçsüzlüğün) *bilgisidir*. İktidar, gücün deneyimsel olması gereken bilgisine bağlıdır. Basitçe söylenirse, iktidar maddileşmiş ideolojilere dayanır.

DeMarrais, Castillo ve Earle (1996), ideolojinin, maddileşme süreçleri vasıtasıyla soyut düşünce ve değerlerden, iktidardaki bir toplumsal kesim tarafından manipüle edilebilen uygulamalar ve ürünlere dönüştüğünü öne sürerler. Bu çalışmadaki amaçlarım itibariyle, bir hakim ideolojinin işleyişini ve bir politik iktidar kaynağı olarak onun maddileşme süreçlerini ve stratejik kullanımını vurgulayacağım. Buradaki en önemli nokta, maddileşme sürecinin, toplumsal iktidarı etkilemek üzere, ideolojiyi somut ve belirli bir biçimde ekonomi ve askerî kudret ile nasıl ilişkilendirdiğidir.

İdeolojinin Doğası

İdeolojinin entelektüel tarihi, on dokuzuncu yüzyıldan beri zengin ve çeşitlilik gösteren bir yapıda olmuştur (Thompson, 1990). İdeoloji kavramının nasıl geliştiği ve toplumsal süreçlere dair anlayışımızı nasıl zenginleştirdiği konusunda burada makul bir özet sunabilmem mümkün görünmüyor. Bu ayrı bir kitabın konusudur. Onun yerine, ideolojik iktidarın stratejik rolüne dair mevcut görüşün temelinde yer alan bazı kritik yapı taşlarına işaret ediyorum.

Marx (1904), üretim ilişkilerinin toplumun politik düzenini belirlediğini vurgulamıştır. Düşünceler ve felsefeler son kertede yönetmezler, onlar tahakkümü meşrulaştıran mistifikasyonlardır. Ekonominin nesnel gerçeklikleri, toplumdaki iktidarın yapısını ve doğasını belirler.

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, toplum filozofları Marksizme his ve düşünceyi geri kazandırmaya çabalamıştır. Godelier (1977) gibi antropologlar kendilerini Marksist olarak tanımlar ancak yapı ve anlam düşüncesini Weber'e (1930) benzer biçimde vurgularlar. Weberci tarihçi Karl Polanyi (1957), iktisatın toplumla nasıl içiçe bağlantılı olduğunu vurgulamak üzere, "özselci ekonomi" kavramını geliştirdi. Yapısalcı Marksistler, o zamandan bu yana, değişimin belirli dinamiklerinin toplumun yapısından ve bu yapıyla bağlantılı değerlerden türediğini vurgulayan benzer kavramlaştırmalar üstünde durmaktadır (bkz. Friedman ve Rowlands 1977). Ancak entelektüel bir orta yola doğru gelişen hareket, nedensellik konusundaki Marksist duruşları biraz kafası karışık bir konumda bıraktı.

Marx'ın kendisi de politik felsefesini, dünya düzeninin dinî değil bilimsel bir analiziyle tanımlamaya çalıştı. Elbette, Marksizmin yeni bir dinî dogma olması ve bilimin politik ve kültürel olarak konumlanmış olması konusunda pek çok şey söylenebilir. Bu noktaları kabul ediyorum; bilim ve ideoloji arasındaki ayrım, hakim ideolojinin hakikat üzerinde bir tekel iddia etmesiyle görünür hale gelir. Marx'ın izini takip eden Althusser, katmanlaşmış bir toplumda hakim ideolojinin toplumun vicdanına yön

verdiğini; hakim sınıfın aracı olarak devletin, belirli bir İdeolojik Devlet Aygıtı (İDA) geliştirdiğini tartışır (1971). İDA, hakim sınıf tarafından hakimiyeti sağlamak ve korumak için geliştirilip sürdürülen, diğer kurumların yanı sıra dinsel, eğitimsel ve yasal kurumlardan oluşur.

Hakim sınıf ideolojisi, sınıf katmanlı politik sistemlerin üzerine oturduğu hayatın maddi koşullarını yeniden üreten sosyal değerler ve inançlardan oluşur. Devlet, hakim sınıfın meşrulaştırılan dünya görüşünü teşvik eden kurumları yaratır ve destekler. Bu kurumlar bireyleri, hakim sınıfın faydalanması için yapılandırılmış bir dünyaya gönüllü olarak katılmaları için sosyalleştirir ve doktrine eder. Alternatif ideolojiler, Althusser'in deyimiyle, hakim mesajın gücü ile boğulur ve bastırılır. İdeoloji vasıtasıyla iktidara giden yol, yarışan grupların ideolojik devlet aygıtını zapt etme ve böylece bilginin neşredilmesi üzerinde etkili bir kontrol kurma çabalarında yatar.

Bu ideoloji kavramıyla ilgili belirgin olan problem, fikirlerin neşredilmesinde devlet aygıtının tam hakimiyetini varsaymasıdır. Modern toplumda, nesil ve bilginin dağıtımı asla bu derece sıkı kontrol altında ve yekpare olmamıştır. Abercrombie, Hill ve Turner (1980), hakim bir yönetici sınıf ideolojisi fikrinin yıkıcı bir eleştirisini sunarlar. Yönetici sınıfın ideolojisine inanacak olan o kişi kimdir diye sorarlar. Kuşkusuz, köleler ya da işçi sınıfı değildir. Bu toplumsal kesimler, diğerleri gibi gözleri sınıf hakimiyetinin nesnel gerçekliğine açık, zeki bireylerden oluşur. Dünyanın bu koşullarda nasıl işlediğini görmek için deha olmaya gerek yoktur; yönetilen sınıfları düzene itaat eden ahmaklar olarak görenler, üstten bakan üsluplarının tuzağına düşmektedirler. Yönetilenlerin politik ve ekonomik olarak bulundukları yerde olmaları, toplumda gerçek iktidarı elinde tutanlar yüzündendir, bunların ayrıcalıklarının içsel meşruiyetine olan herhangi bir inançtan ötürü değil. Bu eleştiriye göre, kendi ideolojik önermelerini benimseyen yine yönetici elitlerin kendisidir.

Mann (1986), başarılı bir ideolojinin hayatın acılarını ve eşitsizliklerini daha katlanılabilir kılan teselli edici bir dünya görüşü sunduğunu vurgulayarak, bu eleştiriye kısmen cevap verir.

"İnsanlar manipüle edilmiş ahmaklar değildirler. Ve ideolojiler her ne kadar daima özel çıkarların ve maddi hakimiyetin meşrulaştırılmasını gözetseler de, sadece bu özellikleri ile insanları yakalamaları pek mümkün değildir. Güçlü ideolojiler, en azından zamanın koşullarına göre büyük ölçüde akla yatkındırlar ve insanlar onlara samimiyetle bağlanırlar" (Mann 1986: 23). İdeolojiler, hakimiyet yapılarını meşrulaştırırken, nesnel gerçekliğe, toplumun üyeleri tarafından tecrübe edildiği şekliyle uymalıdırlar. Bu nedenle, katılımcıların birden çok gerçekliğine uymalı ve onlara geniş topluma dair bir çıkar hissi ve ona katılmak için istek vermelidir.

İdeoloji tartışmalarının pek çoğundaki sorun, ideolojinin bir kültürün dünya görüşünün parçası olarak algılanmasıdır. Kültürün insanların kafalarında bulunduğu ve bir sosyal grubun üyeleri tarafından paylaşıldığı düşünülür. Kültürün zihinsel bir olgu olarak bu tanımı, antropolojik düşüncenin en çok tercih ettiklerindendir, giriş derslerinde ve okumalarda sıklıkla tekrarlanır. Benzer biçimde, bir ideoloji, dünya ve onun işleyişi hakkındaki inançları, değerleri, fikirleri, teorileri ve dogmaları düzenleyen zihinsel bir olgu olarak görülür. Ancak, ideoloji ve kültür hakkındaki bu zihinselci yaklaşım temelden sorunludur (DeMarrais, Castillo ve Earle 1996). Kültür gerçekten nedir? Özü nedir? Eğer kültürü insanların kafasındaki fikirler olarak düşünürsek, yaygın olarak nasıl paylaşılabildiğini anlamak güçleşir. Bir aile grubundaki gibi birbirine yakın yaşayan insanlar, ortak bir dünya anlayışı paylaşmak için yeterli yakınlığa ve devamlı iletişime sahip olabilirler. Ancak aileden daha geniş bir sosyal grupta, birden fazla aklın ortak bir fikir kümesi paylaşabilmesi için hangi mekanizmalar mevcuttur? Toplumlar genişledikçe, analitik bir kavram olarak kültür hızla değerini kaybeder. Her bireyin kendi deneyimlerince şekillenmiş, bireyselleştirilmiş bir gerçekliği vardır.

Bu nedenle, paylaşılan ne ise, ortak olarak tecrübe edilmelidir ve aklımızın dışında yer almalıdır. Toplumsal grupların ortak olarak paylaştığı şey, dış dünyadır (içsel halimiz değil). Dış dünyanın nasıl düzenlendiği ve anlamlandırıldığı, paylaşımın önemli

unsurunu kültürel deneyime vermelidir. Dış dünyanın nasıl yaratıldığı ve kontrol edildiği, ideolojilerin nasıl oluştuğu ve toplumsal iktidarın stratejik kaynaklarını nasıl sağladığı hakkında bize fikir verir. Ancak, bu sonuç, analizimin sınırlarını fazlasıyla aşıyor.

Amerikan antropolojisinde kültür, kural ve yöntemlerin zihinsel yapısı olarak düşünülür ve dil ile benzeşir. Saussure'ün dil (dilbilgisi olarak) ve konuşma (üretilmiş davranış olarak) arasındaki ayrımı; kültür (kurallar olarak) ve davranış (günlük pratik olarak) arasındaki ayrıma aktarılmıştır. 1960'ların başlıca entelektüel çabalarından biri olarak etnobilim, grupların dünyayı nasıl gördükleri ve mevcut kültürel bilgiyle nasıl davrandıkları açısından, grupların kurallarını sistemleştirmenin yolunu aramıştır. Ancak bu aşırı-zihinci kültür görüşünü, tatmin edici olmadığı kanıtlandı, çünkü insan toplumlarında açıkça görünür olan çok farklı bakış açılarını ve davranışları yakalamada başarısız oldu. Zihinsel işleyişin karmaşıklığı tam anlamıyla baş döndürücüydü; kurallaştırılmasında ve aktarılmasında hiçbir mekanizma tam olarak canlandırılamadı. Kültürün özü ve süreçleri eksik belirlenmiş olarak kaldı.

İdeolojiyi bir iktidar kaynağı olarak ele alan Geertz, sonraki "pratik" teorisyenleri için sahneyi hazırladı (Ortner 1984). Geertz, kamusal törenlerde açığa çıkan semboller üzerine odaklandı. Bir toplum içerisinde insanlar, dikkatlice düzenlenmiş kamusal etkinlikler sırasında, sembolik anlamı birbirlerine iletirler. Bu nedenle, kültür basit bir zihinsel durum değildir; daha ziyade sembolik kamusal ritüellerde, törenlerde, gösterilerde ve benzerlerinde yaratılır ve onlar vasıtasıyla var olur. Örneğin, *Negara: Ondokuzuncu Yüzyıl Bali'sinde Sahne-devleti* başlıklı kitabında Geertz (1980), politik birimin (*negara*), sulama sistemleri yönetimi gibi araçsal kurumlardan ayrıldığını ve gelişmiş bir devlet görevlileri bürokrasisinden mahrum olduğunu tartışır. On asilzade hanesinden biri tarafından temsil edildiği şekliyle, "devlet"in esas faaliyeti, büyük ve dramatik kamusal törenler düzenlemek ve bu sayede toplumun doğası ve anlamı ile tarihinin katılımcılar tarafından bilinmesini ve ortaklaşa deneyimlenmesi-

ni sağlamaktı. Törenlerde halk, toplumsal düzene uygun şekilde konumlanırdı. Yapı ve anlam, Bali devletinin tarihini, mitolojisini ve toplumunu temsil eden –*hayır, bizzat kendisi olan*– törenler aracılığı ile sürekli olarak yaratılırdı. Ancak, *Negara*'yı okuyan kişi, böyle bir sistemin nasıl başlamış ve nasıl ayakta kalmış olabileceği sorusuyla başbaşa kalır.

1970'lerden başlayarak, kendilerini Marx ile oldukça belirsiz bir şekilde ilişkilendiren, birbirlerine gevşek biçimde bağlı bir grup sosyal filozof, pratiğin önemi hakkında tartıştılar (Ortner 1984). Bu filozoflara göre, kültürel olgu insanların kafasındaki kurallar değil, rutin hayatlarına devam ederken alışkanlık kazandıkları ve onlara öğretilen günlük davranışlardı. Örneğin Bourdieu (1977), *habitus*'u bireylerin –kişisel olana karşı ailevi, kamusal olana karşı özel, kutsal olana karşı dünyevi gibi– gerçek faaliyetlerini yapılandırmak için inşa ettikleri bir ev olarak düşünürdü. Dolayısıyla kültür, zihinsel bir düzen değil, imal edilmiş bir dünyanın yol gösterici duvarlarının içinde yaşanan ve belirli kültürel anlamlarla dolu biçimsiz bir gerçekliktir. Geertz ve Bourdieu bu bağlamda birbirine paralel görüşlere sahiptir. Giddens (1979) tarafından ifade edildiği gibi, toplumsal hayat hem kültürel hem de stratejik olarak uygun olduğunu düşündükleri biçimde hareket ederek yaşamayı sürdüren insanların "yapılaştırma" (*structuration*) sürecidir. Sahlins'in "konjontürün yapısı" kavramını takip edersek (1985: 152), törenler ve diğer etkinlikler, toplumun yapısının ampirik biçimleridir –geçmişe ait kavrayışların toplumsal aktörler tarafından gerçekleştirildiği ve dönüştürüldüğü anlardır. Pratik teorisyenlerinin kültürü tarihsel, dinamik ve sürekli yaşanan bir kavram olarak görmeleri son derece çekicidir. Kültür, sürekli değişim halindeki nesnel bir dünya olarak var olur, üyeleri tarafından yaratıldığı şekliyle tecrübe edilir.

Burada öne sürülen ideoloji anlayışı şu şekilde özetlenebilir: *İdeoloji, törenlerde ve diğer etkinliklerde kamusal olarak sunulan bir inançlar ve düşünceler sistemidir. Toplumsal kesimler ve en önemlisi yönetici elitler tarafından, toplumsal iktidar mevkileri*

oluşturmak ve bunları muhafaza etmek için *stratejik olarak yaratılır ve manipüle edilir.* İdeoloji, devletlerin içinde, diğer kültürel unsurlardan farklı olarak, sadece insan etkileşimi yoluyla üretilmez. Toplumun dünya görüşünün önemli bir kısmı, toplumsal elitler tarafından tabi halkların düşüncelerini ve hareketlerini yönetmek için kasıtlı olarak, yaratılır ve dönüştürülür. Devlet kurumları, ideolojik aygıtın bir parçası olarak toplumun kurumsal düzeni için bir bildirge (*charter*) geliştirmeyi ve bunu sürekli kılmayı amaçlar. Bu gibi stratejik bildirgeler, devletli toplumlarda önemli bir toplumsal iktidar kaynağıdır.

İdeolojinin şeflik toplumlarını anlamadaki önemi uzun zamandır biliniyor. Şefler sıklıkla rahip olarak düşünülmüştür ve bazı araştırmacılar şeflikleri teokratik toplumlar olarak tarif ederler. Fried (1967), geleneksel rütbeleme sistemine dayalı rütbe toplumları (basit şeflikler) ile üretim araçlarına ayrımsal erişime dayalı katmanlı toplumlar (karmaşık şeflikler) arasında niteliksel bir ayrım tanımlamaya çalışmıştır. Basit şefliklerde rütbeleme, bazı kişilerin toplumsal ve tarihsel konumlarına bağlı olarak kutsal güçlere sahip olduğu doğal bir hısımlık düzeni olarak görülürdü. Yönetici şefler tarafından sürdürülen bu tip ilahi bir düzen ve yönetim, ideolojik bir sistem olacaktır. Şef liderler sıklıkla yönetici olarak görülürlerdi, çünkü onların kutsallığını tanıyan ilahi bir bildirgenin ya da ilahi güce yapılanmış bir ayrımsal erişimlerinin olduğu düşünülürdü (Webb 1975). Böyle bir bağlamda savaş olgusunun önemi küçük görünürdü; kural, geleneğe ya da eşitsizliğin doğal prensiplerine bağlı geleneksel bir ideolojiye dayalıydı.

Helms (1979), dinamik ve rekabetçi bir unsur ekleyerek, şeflerin uzun mesafeli mübadele ile bağlantısını tarif etti. Helms, Panamalı şeflerin, uzun mesafeler arası mübadele edilen ticari nesnelerde vücut bulan güçlü batını bilgiye erişmek ya da onun kontrolünü ele geçirmek için nasıl yarıştığını anlatır (Kolombiya'dan mübadele edilen, elişi kayıp-mumlama tekniği ile yapılmış zarif altından figürler bu ticari nesnelere örnektir). Şefler, dış mübadelenin kontrolü için rekabet ederek, kendilerini kutsal güçle donatan bir bilgi sisteminin kontrolünü (ya da ma-

nipülasyonunu) amaçlıyorlardı. Stratejik yönlendirme ve kutsal bilginin yaratımı elbette, yönetici şefleri destekleyen bir ideoloji sistemi yarattı. Rakip şefler nesneleri ve onların sundukları gücü ele geçirmeyi amaçladılar.

Benzer şekilde, Friedman ve Rowlands (1977) kuzey Avrupa şefliklerini birbirine bağlayan prestij mallarının mübadele sistemini tarif ederler. Prestij malları görünüşe göre –büyük ihtimalle kullanıldıkları, sergilendikleri ve hediye edildikleri törensel etkinliklere odaklanmış özerk mübadele ağından geçerdi. Önemli olan nokta şudur ki, "prestij" basit ve soyut bir iyilik mefhumu değildi; Prestij, özel nesneleri elinde tutması ve hediye vermesiyle simgelendiği şekliyle, bir liderin kişisel iktidarının gerçekleşmesini temsil ediyordu. Mübadele etkinliklerinin denetim ve manipülasyonu ve onların törensel bağlamı, objelerin esasen kutsal güçlerle doldurulmuş anlam dünyasındaki yerlerinden ötürü önemli olduğu şeflik ideolojisinin gerçek bir stratejik manipülasyonunu içeriyordu. Etkinliklerde ve objelerde kodlanmış kamusal sembollere odaklanan bu törensel sistemin geliştirilmesi ve muhafazası, ortaya çıkmakta olan şef katmanları için güçlü bir ideolojik destek yaratmıştır.

Şefliklerde ideolojinin kullanımını karakterize eden, düşünce ile obje arasındaki ve kutsal ile dünyevi güçler arasındaki yakın bütünleşmedir. Şefli toplumun diğer unsurlarında olduğu gibi, kurumsal ayrışmanın derecesi en aza indirgenmiştir. Bu nedenle, örneğin bir İdeolojik Şeflik Aygıtından bahsetmek imkansızdır. Şefler rahip değillerdi; onlar ekonomik, askerî ve ideolojik iktidarı pürüzsüz biçimde birbirine bağlayan genel liderlerdi. Farklı zamanlarda, yönetici, savaşçı ve ritüel uzmanı olarak davranmışlardı. Şefliklerin rekabetçi arenası hakkındaki çoğu şey, farklı iktidar kaynakları üzerindeki savaşları ve bu kaynakları bir araya getirme çabalarını içerir. İdeoloji gibi belirli bir iktidar aracında bile denetim sıklıkla sorunlu ve çokluydu, kısmen üst üste binen iktidar stratejileri yaratılırdı. Bu nedenle şeflikler sıklıkla çok karmaşık ve çatlaklı iktidar kurumları –hiyerarşi yerine heterarşiler– ile karakterize edilirdi. Bir ideoloji üzerinde bir şef tekeli kurmanın zorlukları bu durumlarda iyi resmedilmiştir.

İdeoloji ve Maddileşme

Nesnel gerçekliğin bir parçası olarak kültür, katılımcılarının kolektif zihinlerinin dışında var olmalıdır. Pratik teorisyenleri, kültürü anlamak için bir araç önerseler de, çalışmaları, alışılmış eylem olarak kültür gibi son derece şekilsiz bir mefhuma dayanır. Ben kültür anlayışımızda en önemli şeyin maddileşme süreci olduğunu öne sürüyorum (DeMarris, Castillo ve Earle 1996). Geertz'in anladığı şekliyle kamusal semboller, objelerde ve inşa edilmiş çevrede bulunurlar. Kültürler fiziksel sahnede maddi kültürün takım ve donanımlarıyla sürekli olarak canlandırılır. Eylem ve etkileşimler önemlidir, fakat maddi dünyanın fizikselliği, mutlak özünü güç dinamiklerinde bulan kültür dünyasına süreklilik ve düzen verir.

Maddileşme, fikirlerin, değerlerin, hikayelerin, mitlerin ve buna benzer şeylerin, törensel etkinlik, sembolik obje, abide ve yazı biçimini alabilen bir fiziksel gerçekliğe dönüşmesidir. Kültürün yaratıldığı, kodlandığı ve kapsandığı süreçtir. Fikirler ve objeler birleşiktir ve ayrılamazlar. Fikirler, nesnel dünyaya bağlanmamış olduklarından, iletişim kurulacak, deneyimlenecek, kullanılacak ve mülk edinilecek araçlara sahip değillerdir. Fikirlerin toplumsal olabilmesi, kültürel şeyler haline gelebilmesi için maddileşmeleri gerekir. Fikirlerimiz kendimiz için özel ve güçlüdür, ama maddileşmeleri onları kamusal arenaya çıkartır.

Maddileşme, kültürün bir ideoloji olarak stratejik biçimde yaratılması ve manipüle edilmesine imkan sağlayarak iki temel özellik ortaya çıkarır: Ortak, paylaşılmış bir deneyim yaratır ve ideolojinin üretimi ve kullanımının denetim altında olmasını sağlar. *Ortak, paylaşılmış deneyimler*; bir grup için toplumsal tarih, yapı ve dinsel dogma haline gelen kamusal törenler yoluyla, "uygun" değerler ve normlar ile ilgili fikirler üretir ve onları manipüle eder. Bana göre, kamusal sembol mefhumunun özü budur (Geertz 1980). Yaş, cinsiyet, uğraş, yer, sınıf ve bireysellik gibi toplumsal ve kişisel farklarla betimlenen pek çok sesi karakterize eden fikirlerin kendisi içsel olarak parçalı ve bölünmüştür

(Keesing 1985). İdeolojiler, bireysel inanışları şekillendirmek ve toplumsal eyleme yol göstermek, hedeflenen grup tarafından ortaklaşa deneyimlenebilmek için maddi biçimde ortaya konmalıdır. İdeolojilerin maddileşmesi, yönetici elitler tarafından sahip olunan ve kontrol edilen iktidar kurumlarına temel sağlar.

İdeoloji üzerindeki denetim, kültürün bir iktidar kaynağı olarak kullanılması için gereklidir. Fikirler sorgulanamayacak kadar güçlüdür. Bireyin nasıl güdülendiği, dünyayı nasıl gördüğü, eylemi temelden belirler. Bu tartışılmaz. Asıl soru daha ziyade, bireyin güdülenmesinin ve dünya görüşünün, bir kesimin çıkarları doğrultusunda ve potansiyel olarak bireyin kendi çıkarlarına karşı olarak nasıl kontrol edilip yönlendirilebileceğidir. Daha önce tartışıldığı üzere, hiçbir şey bireyin kişisel bakış açılarından daha özel ya da erişilmesi güç değildir. Kaba tabirle, fikirlerin kendisi ucuzdur. Herhangi bir kişi, inandığı şey seri bir cezaya neden olacak bir eylemi beraberinde getirmediği sürece, istediği her şeyi düşünebilir. İnsanlar, evrenin doğası hakkındaki fikirlerini kendilerini avantajlı konuma yerleştirecek şekilde geliştirebilirler. Abercrombie, Hill ve Turner'ın (1980) eleştirilerini takip edersek, insanların kendilerini esaret altına alacak fikirleri özgürce benimsemeleri pek olası değildir. Etkili birer iktidar kaynağı olmaları için, fikirler deneyimler yoluyla gerçek kılınmalı ve üretim sürecinin içine gömülü olmak vasıtasıyla denetlenmelidir. Dolayısıyla kamusal semboller toplumsal hiyerarşide farklı yerlerde duran katılımcılar için çoklu anlamlara sahip olabilseler de, bu semboller üzerindeki denetim ortadadır ve herkes için nettir.

İdeolojiler, maddileştikleri oranda, toplumsal emek tarafından inşa edilmiş fiziksel dünyanın parçası olurlar. Bu yüzden bir ideolojinin kültürel paylaşım için vazgeçilemez olan maddi doğası, diğer objelerin üretiminin üzerindekine benzer bir denetim imkanı sunar. İdeolojinin maddileşmesi, standart Marksist maddi sürece dayalı kontrol analizinin, fikirler dünyasına nasıl dolaysız biçimde uzandığını gösterir. Fikirler ya da daha kesin

bir ifadeyle söylersek, fikirlerle ayrılmaz bir biçimde birbirine dolanmış olan fikirlerin maddi temsilleri, diğer kültürel şeyler gibi üretilir, aktarılır, kullanılır ve sahiplenilir.

Maddileşme sürecinin nasıl işlediğini görmek için, ideolojinin ortaya konabileceği üç biçimi dikkate almak işe yarar: kamusal törensel etkinlikler, sembolik objeler ve kültürel peyzajlar.* Her birinin kendine özgü sahiplik, kullanım, aktarım ve denetim özellikleri vardır. Ayrıca, her biri için, politik iktidar kaynağı olarak dinamik özelliklerini ve potansiyel faydalarını kökten etkileyen farklı denetleme imkanları mevcuttur.

Kamusal törensel etkinlikler, ritüellere katılım, ziyafetler ya da temsiller yoluyla bir gruba ortak, paylaşılmış deneyimler sağlar. Bir toplum için sembolik rabıtayı oluşturanlar törensel etkinliklerdeki kamusal temsillerdir (Geertz 1980). Törensel etkinlikler genellikle, bir toplumun büyük söylencesel ve ritüel anlatılarının döngüsel ve tekrarlayan temsilleridir. Yapılandırılmış olmayan törensel etkinlik örnekleri mevcut olsa da, törenlerin çoğunlukla biçim, katılım ve dizilim olarak kuralları kesin biçimde belirlenmiştir. Törensel etkinlikler büyük olasılıkla, maddileşmiş ideolojinin en basit ve sade biçimidir ve insani ideolojik davranışın başlangıcından bu yana bizimle birliktedir.

Bir ritüel etkinliği gerçekleştirme becerisi, katılımcıların kültürel belirlenimleri ile yapısal olarak sınırlandırılabilir. Küçük ölçekli toplumlarda bile, belli törenlerde erkekler kadınları ya da kadınlar erkekleri, üyeliği kabul edilmiş olan edilmemiş olanı dışlar. Dikkate alınması gereken ikinci konu, töreni gerçekleştirmenin maliyetidir. Büyük ölçekli törenleri gruptan seferber edilecek kaynakla finanse etmek için, liderliğe ihtiyaç duyulur. Büyük ölçekli ziyafetleri gerçekleştirirken lider, diğerlerinin erişemeyeceği miktarda yemeği tedarik etme kapasitesini sergiler.

Törensel etkinlikleri kontrol etmenin bir başka yolu, orga-

* Maddileşmenin dördüncü bir formu yazıdır (DeMarris, Castillo ve Earle 1996) . Şefliklerde kullanılmadığı için burada dikkate alınmayacaktır, fakat "yayın yap ya da yok ol" akademik mottosu, yazının önemi hakkında bir fikir verebilir.

nizasyon karmaşıklığını, yani temsil için ihtiyaç duyulan bileşenlerin uzmanlık gerektiren doğasını ve sayısını artırmaktır. Bu bileşenler, belirli bazı bireylerin, genel olarak yönetici elitlerle ilişkilendirilen dinî uzmanların katılımını içerir. Sıklıkla bir şarkı ya da törenin belirli bir kısmı, törene katılması zorunlu bireyin (ya da toplumsal kişiliğin) "mülkü" olacaktır. Temsil ayrıca, sadece talimli uzmanların başarabileceği, hayati tehlike arz eden rollerin yerine getirilmesi gibi belirli yeteneklere de ihtiyaç duyacaktır. Pek çok katılımcının toplanması, sadece grubun itibar ve gücünün bu kadar insanı bir araya getirebilmesi, ritüel etkinliklerin genellikle bir diğer içeriğidir.

Kamusal törensel etkinlikler, yine de, iktidar için en iyi dayanak değildir. Törenlere yapılan yatırımlar zorunlu olarak geçicidir; bunlar, tören alanının inşası ya da ritüel ekipmanlarının oluşturulması gibi sermaye yatırımları değildir. Etkinlikler sergilenir ve sonra sona erer. Etkinlik "sahip" olunamaz ya da gelecek nesillere aktarılamaz bir şeydir; yalnızca etkinliği gerçekleştirme hakkına sahip olunabilir. Bir kere sahnelendikten sonra, tören artık sadece bir anıdır, çabucak unutulur; periyodik olarak yeniden sahnelenmesi için yeni sermaye harcamalarına ihtiyaç olacaktır.

Törensel etkinlikler –özellikle eğer insan kurban etmek gibi şiddet unsurlarıyla birleşmiş dramatik edimleri barındırıyorlarsa– kısa vadede verimli olabilir. Uzun vadedeki etkisi, tekrarlanmasına bağlıdır. Yine de, ritüeller, tez uygulanabilir olmalarından ötürü, özellikle yeni fethedilmiş nüfuslarda bireyleri kültürlü kılmak için en değerli stratejiler arasındadır.

Maddileşmenin diğer biçimleri sıklıkla, törenlerin sahnelenme gücüne bağlıdır. Özel objeler, törensel canlandırmada sahne donanımı olarak teşhir edilen kilit önemdeki kamusal sembollerin fiziksel olarak dışavurumudur. Kutsal anıtsal alanlar, sahne olarak inşa edilirler. Objelerin ve anıtların sahipliği, törenleri kontrol etmek için gerekli araçları sağlar.

Tören ekipmanları ve ritüel kıyafetleri gibi *sembolik objeler,* ideolojiyi maddileştirmek için en etkili araçlardan bazılarıdır.

Pek çok sembolik objenin taşınabilir doğası onları, toplumsal kesimler içerisinde ve politik birimler arasında gerçekleşen ve kişisel statü teşhiri ya da –toplumun cinsiyet, yaş, işlev ya da toplumsal konum bakımından tanımlanmış olabilecek– belirli kesimlerine dahil olmak için ortaya koyulan sembolik iletişimin güçlü adayları yapar. Ve kamusal gösteriş ikonları, standart hale getirilmiş bir mesajı çok sayıdaki bireye aynı anda iletebilir.

Taşınabilir sembolik objeler, haraç yoluyla seferber edilen siyasi akçe olarak ve elitlerle bağlantılı zanaatkarlar tarafından üretilerek politik ekonomiye dahil olur (bkz. 3. Bölüm). Taşınabilir sembolik objeler, politik iktidar ilişkilerinin karmaşık ağları vasıtasıyla mübadele edilirler. Bu gibi objeler, bağımlılık, bağlanma ya da örtüşme ilişkilerini ifade ederler. Toplumsal eylemden farklı oranlarda faydalanan bireyler arasında sadakat ve mutabakat oluşturmak amacıyla, bu objeler toplumsal kesimler arasında dikey ilişkileri olduğu kadar yatay ilişkileri de yaratmak veya güçlendirmek için dağıtılabilirler. Tören ekipmanı ya da statü sembolleri, törensel etkinliğin bir parçası olarak sergilenebilir ve kodlanmış bilgiler içermelerinden ötürü, anlatı temsilleri için mekanizma görevi görebilirler. Pek çok karmaşık ikonografik sistemde ortak olan ve törensel etkinliğin sahnelenmesi yoluyla paylaşılan bu anlatı özelliği, yönetici elitlerin geniş kitleleri hedef alan mesajlarını desteklemekte kullandıkları en güçlü araçlar arasındadır.

Sembolik nesnelere erişim, üretim ve dağıtımlarını denetim altına alarak sınırlandırılabilir. Bazı durumlarda bu denetim, üretimin –iplerini elit hamilerinin elinde tuttuğu– zanaat uzmanlarına bağımlılığı üzerinden uygulanabilir. Diğer durumlarda ise, varlık, mübadele ve açık deniz tekneleri gibi karmaşık teknolojilere dayalı akıncılık üzerinde denetim sağlanarak tekelleştirilebilir. Sembolik objeler, etkinliklerin aksine, sahip olunabilir, miras bırakılabilir, aktarılabilir, el konulabilir şeylerdir. Bu durum, onları toplumsal konumun ve toplumsal ilişkilerin ideal göstergeleri yapar. Bu nedenle, sembolik objeler işlevlerini ölümden sonra bile yerine getirebilirler.

Kamusal anıtlar ve peyzajlar, yalnızca onlara olmasa da esasen ideolojik amaçlara hizmet ederler. Bazı büyük yapılar törensel tesis olarak hizmet vermeleri için, diğerleri politik iktidar merkezleri olarak ve bazıları da savunma yapıları olarak inşa edilmişlerdir. Ancak, bütün anıtlarda ortak olan öğe, aynı anda çok sayıda birey tarafından deneyimlenebilmeleridir. Thomas, anıt inşaatlarının Neolitik Britanya'da avcı-toplayıcıların "doğal dünyasını" nasıl dönüştürdüğünü çarpıcı bir biçimde anlatır:

> Neolitiklerin anıtsal peyzajları, öncüllerinin ve daha sonraki ardıllarının uzamsal düzeninden niteliksel olarak farklıydı. Atalarının kemiklerini ya da uzamdaki diğer sembolik araçları koymak suretiyle yapay sınır işaretleri yaratarak, o uzamın okunuşunu koşullamak yönünde girişimde bulunuluyordu. Buna karşılık, her sembolik sistemde olduğu gibi, mekana bu şekilde anlamlar yüklemenin doğası özünde keyfî olduğundan, sayısız alternatif okumada bulunmak her zaman mümkündü. (1991: 52)

Anıtlar, Sahlins'in "konjonktürün yapısı" kavramını cisimleştirebilirler. Anıtlar, grubun atalarıyla ve pek çok geçmiş törensel etkinlikle ilişkilendirilmiş bir tarihi temsil ederler. Ancak, bu tarih, yeni bir toplumsal düzen için anıtların önemini yeniden yorumlayabilecek yeni törensel etkinlikler yoluyla şimdiki zamanda tekrar biçimlendirilir. Anıtlar geçmişle apaçık bir sürekliliği tanımlarken, sundukları sembolik sistem, alternatif anlamlar için hatırı sayılır bir boşluk bırakır. Thomas tarafından, sembolik dünyanın keyfî ve değişken doğasıyla ilgili yapılan bu tespit, ideolojinin ne kadar zayıf bir iktidar kaynağı olması gerektiğini vurgulamıştır. Acaba öyle midir?

Thomas ve diğer sembolistler, anıtları diğer sembolik temsillerden farklı ve kurumsal formasyon ve devamlılığın parçası olarak imkan dahilinde denetlenebilir kılan, anıtların ayrıksı aracısı ile ilgili temel bir noktayı gözden kaçırmışlardır. Anıtlar, basit bir iktidar ve servet mesajı taşırlar (Trigger 1990). Bu basit mesaj, izleyenin dilinden, yaşından, cinsiyetine ya da kültürel bağlılığından bağımsız olarak iletilir.

Piramitler ya da devasa törensel mezar höyükleri gibi anıtların inşası ve insan-yapısı tepeler veya höyükler gibi peyzaj düzenlenmesi, önemli ölçüde emek ve kaynak gerektirir. Büyük oranda, anıtları kullanarak yalan söylemek çok zordur. Evet, bir anıt onu daha görkemli kılmak için bir tepeye yerleştirilecektir, ancak gözlemciler işin diğer yüzünü görmek için böyle numaraları önemsememeyi çabuk öğrenirler. Anıtsal inşaatlar liderlik, koordinasyon ve finans gerektirir. Pek çok insanın uzun saatler bir arada çalışmasını gerektirdiklerinden, grup kaynakları açısından tabiatları gereği pahalıdırlar.

Anıtsal inşaat, eşitlikçi toplumlarda bulunmaz. Melpaların "erkek evleri" bile, köyün merkezinde yaşayan klan önde gelenlerinin (*Big Man*) gözetimi altında inşa edilirdi (Strahern 1971) ve Polinezya toplumlarındaki daha gelişmiş törensel platformlar, cemaati ve bölgesel şefleri de bünyesinde barındırırdı. Ölçeklerinden ötürü, anıtlar açık bir biçimde, toplumsal iktidarın en dikkat çekici ifadelerinden biridir. Düzenli olarak seferber edilen zorunlu emeğin sonucudurlar ve bu nedenle "devam etmekte olan işler"dirler. Vergilendirilecek bir nüfus olduğu sürece, anıtlar büyümeye veya sayıca artmaya devam edecektir.

Anıtlar çok sayıda birey tarafından aynı anda paylaşılmakla kalmazlar, aynı zamanda etkileyici boyutlarından dolayı genellikle uzaktan deneyimlenebilirler. Bu tesisler, bundan dolayı, bir nüfusa fikir aşılamak ve propaganda yapmak için idealdirler. Dahası, anıtların içinde ya da etrafında çok sayıda kişi törensel etkinliklere katılmak için toplanabilir.

Anıtların kendileri birer sahiplik, aktarım ve miras konusudurlar (Earle 1991a). Dolayısıyla, uzun vadeli güvencesi olan sermaye yatırımı haline gelirler. Şili Mapuçeleri arasında, karmaşık mezar höyükleri ve ritüel alanları yapıları ile kültürel peyzaj inşası, şeflik soy sisteminin oluşması ve sürekliliği için merkezî olan törensel döngülere ortam hazırlamıştır (Dillehay 1990). Şefler ve soyları mezar höyüklere sahip olmuş ve toplumsal dünyalarını kurumlaştıran ve maddileştiren törenleri yönetmişlerdir.

Anıtlar bu nedenle, üzerine kalıcı kurumların inşa edilebileceği, sağlam bir zemin görevi görürler. Belli aralıklarla tekrarlan-

maları gereken etkinliklerin aksine, anıtlar ideolojik sistemlerin daimi temsilleri –hakim sınıfların iktidarının daimi şahitleri– olarak kalırlar. Anıtlar sıklıkla, bir devlet ya da toplumsal sistem yok olduktan çok sonra bile etkili bir biçimde iktidarı temsil ederler. Böylelikle, zamana karşı koyarak kalıcılık ve aşkınlık izlenimi verirler. Anıtların –ve evler, tarım alanları, yollar, taş yontmalar ve benzerlerini içeren günlük hayatın diğer tesislerinin– inşası, bir toplumun sayesinde devindiği ve işlediği kültürel peyzajı oluşturur. Bu kültürel peyzaj, toplumsal emeğin ürünüdür ve onun anlam ve görevleri herkes için nesnel ve deneyimsel bir gerçeklik oluşturur.

İdeolojinin şefliklerde ne kadar önemli bir iktidar kaynağı olduğunu görmek için örneklere dönüyoruz. Maddileşmiş ideolojinin fiziksel gerçekliği, ekonomi ve silahlı kuvvetler alanlarına stratejik olarak manipüle edilebilecek kültürel anlamlar getirir. Böylelikle ideoloji, törenler düzenleyen, sembolik objeler üreten ve anıtlar yapan toplumsal emek sürecine içsel olan şef hakimiyetini kurumsallaştırma ve ifade etme aracı haline gelir.

Thy, Danimarka (M.Ö. 2300-1300)

Tarih öncesi dönemde Danimarka'da ideolojinin önemi, İskandinavya'daki erken Germen edebiyatını kısaca özetleyerek ortaya koyulabilir. 3. ve 4. Bölümlerde tartışıldığı gibi, hediye ekonomisi ve savaş olgusu, Danimarka'da önemli iktidar kaynaklarıydı. Bu iktidarlar, çarpıcı bir maddileşmiş ideolojide canlandırılıyordu. En önemlisi, kişisel kahramanlık ile temsil edilen askerî kudretti. Bireysel olarak savaşçı, kişisel gücünü işaret eden silahlarıyla tanımlanıyordu. Savaşçılar tipik olarak silahlarıyla tarif edilirlerdi. Njal destanında, 24 kişilik umut dolu bir katil grubu, büyük savaşçı Gunnar'a saldırmadan önce ormanda uyumuştu. "Kalkanlarını ağaç dallarına astılar, atlarını bağladılar ve silahlarını yanlarına koydular" (Magnusson ve Pálsson 1960: 156). Onları izleyen Njal çobanı, "silahlarını ve giysilerini anlatılabilse Njal her birinin kim olduğunu tam olarak söyleyebilirdi" (a.g.e.: 158).

Bir lider ve savaşçılarından, yiğitliklerinin namı ve o yiğitliklerde sözü geçen silahlar yüzünden korkulurdu. Savaşçı, kudretinin namıyla bilinmek isterdi, böylece diğerleri ona saldırmazdı. Herhangi bir saldırı şiddetli bir savunma ile karşılanırdı; akraba ve arkadaşlara ani ve yıkıcı bir intikam için güvenilebilirdi. Savaşarak ölmeye hazırlanan Beowulf şöyle konuşmuştu:

> sayılan kişi, kederlenme; dostun intikamını almak
> bir erkek için daha iyidir çok fazla matem tutmaktan;
> her kimseye gelmelidir hayatının sonu
> burada, bu dünyada; savaşçı için
> o eser en iyisidir takdir kazanan
> günleri dolduğunda bile kendisi yok olmayan.
>
> (Huppé 1987: 71-72)

Onursuzluk ölümden daha kötüdür çünkü bu bütün savaşçıların dayanağı olan saygının ve desteğin yitirilmesi demektir.

Njal destanında, Gunaar'ın kanlı katlinden sonra, "Gunnar için bir mezar höyük yükselttiler" (Magnusson ve Pálsson 1960: 172). Bir gece mezar höyük açılmış göründü ve ay Gunnar'ın gülümseyen yüzünde parladı. Gunnar şu şarkıyı söyledi:

> Hogni'nin cömert babası [Gunnar]
> Cüretli kahramanlıkları bol,
> Darbelerini memnuniyetle üleştirerek
> Öyle taşkınca dövüşmüş olan,
> Bir meşe ağacı gibi yükselerek,
> Savaş ormanında
> Miğferinin içinden ilan eder ki,
> Teslim olmaktansa ölmeyi yeğler,
> Teslim olmaktansa ölmeyi fazlasıyla yeğler. (a.g.e.: 173)

Hediye alışverişi ile savaş –onurun maddileştirildiği biçim– arasındaki paralelliğe dikkat edin.

Viking teknelerinden oluşan küçük bir filonun anlatımında, liderlere vurgu yapılır: "Savaş kalkanları küpeşteye dizilmiş, ve

öncü geminin bayrak direğinde muhteşem saçlı başıyla bir adam durur, ipek gömleği ve varaklı miğferiyle, altın işlemeli bir mızrak taşımaktadır" (a.g.e.: 180). Destanlar bu gibi anlatılarla doludur. Kişisel kıyafet ve silahlar, bu objelerin işaret ettiği yiğitlik hikayelerinden ötürü korkulan ve saygı duyulan erkeği endazeye vururdu. Bu gibi objeler, doğrudan başarılı akınlar yoluyla sağlanabilirdi, fakat çoğunlukla elit hamilerden hediye olarak alınmışlardır. Bu yüzden her obje, sadece başarılı kahramanlıkların değil, fakat aynı zamanda kudretli derebeyleriyle olan belirli ilişkilerin de hikayesini anlatırdı. Danimarkalıların kralına yardıma gelen Geat savaşçıları değerli hediyeler almışlardı.

> Sonra büyük bey denizleri aşıp
> Beowulf'un ardından gelen festival masasındaki
> Her Geat'e verdi karşılık olarak bir kılıç,
> değerli bir miras. (Huppé 1987: 62)

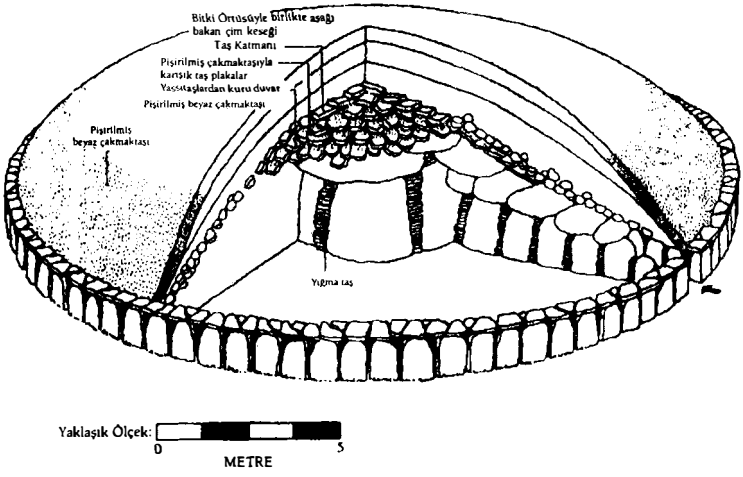
Bir kralın saygınlığı ve onu izleyecek takipçiler bulma becerisi, hediye alışverişiyle oluşturulurdu. Danimarka kralına hitaben Scylding hanımı dedi ki: "Asil beyim, zenginliğin paylaştırıcısı / bu kadehin ortağı, altın veren kral" (Huppé 1987: 65). Bir kral destekçilerine servet dağıtarak, takipçileri de onunla özdeşleşerek saygınlık kazanırdı.

Thy'ın kronolojik tarihi, şeflerin hiyerarşik ideolojilerini nasıl geliştirip maddileştirdiklerini resmeder. Üç dönemlik bir dizi hâlâ kullanılmaya devam etmektedir: Erken Çiftçiler (M.Ö. 3500-2600), Savaşçı Toplum (M.Ö. 2600-1700) ve Erken Bronz Çağı Şeflikleri (M.Ö. 1700-1300). İki kilit önemde dönüşüm görünmektedir. Birinci dönüşüm, grup kimliğini vurgulayan Erken Çiftçilerin tarımsal topluluğundan, bireysel erkek savaşçı üzerine odaklanan Savaşçı Topluma doğru olan kültürel geçiştir. Ekonomik ve kültürel olarak birbirlerinden farklı olsalar da, her iki toplum da küçük ölçekliydi ve güçlü bölgesel şeflerden yoksundu. İkinci dönüşüm, Erken Bronz Çağı sırasında ortaya çıkan bölgesel şeflerle ilişkilendirilen dönüşümdü. Bu şefler, özel kılıçlarıyla

birlikte, arazi üzerinde dikkat çeken bir şekilde duran topraktan höyüklerin altına gömülürlerdi.

İlk iki kültürün ikisi de benzer maddileşme biçimlerine sahipti –yani, törenler, nesneler ve anıtlar gibi, üretimleri denetim altına alınamayan biçimlere. Savaşçı ideolojisi, ancak şeflere bağlı uzmanlarca yabancı malzemelerden üretilen ve kamusal olarak teşhir edilen sembollerle (bronz silahlar ve kişisel takılar) maddileştiği zaman, siyasi iktidarın merkezîleştirilmesinde etkili oldu. Şeflik kılıçları politik makamı, kişisel takılar da yüksek statülü kadınları tanımlıyordu. Şefliğe ait mezar anıtlarının peyzajındaki yapılar, miras kalan makamlarla soy içindeki iktidar ilişkilerini kurmak ve otlaklar üzerinde hak iddia etmek için ayrıca önemliydi.

Thy'ın *Erken Çiftçileri*, bölgenin orijinal ormanlarında yaşayan, düşük-yoğunluklu çiftçiler ve çobanlardı. Erken Neolitik dönemin Baca Bardak Kültürü'ne aittiler. Kilit önemdeki kültürel temaları, tören anıtlarının komünal mezarlarındaki ve törensel alanlardaki atadan kalma (kolektif) grup kimliğiydi. Bu

Şekil 5.1. Yeniden yapılandırılmış megalitik Dan geçit mezarından bir kesit (Kristiansen 1984; Cambridge Üniversitesi Yayınevi'nin izni ile yeniden basılmıştır).

toplum, Büyük Adam kolektifine eşdeğerdi (Kristiansen 1984; Johnson ve Earle 1987).

Megalitik mezar höyükleri (Şekil 5.1) Thy'ın en etkileyici anıtları arasındaydı. Bu anıtları inşa etmek bazen ağırlıkları yirmi tonu geçen büyük kaya bloklarını bulmayı, onları inşaat alanına sürüklemeyi ve mucizevi gözükse de, yan duvarlar ya da merkez mezar odasının çatısı olarak yerleştirmeyi gerektiriyordu. Bir geçit mezar inşaatında kullanılan emek gücü, Thy'daki Lundhøj'da olduğu gibi oldukça önemliydi. Britanya'daki bazı örnekler için adam/gün hesabı olarak 15 000'in üzerinde olduğu tahmin ediliyordu (Startin 1982). Merkez oda, aralarına dikkatlice kuru duvar örülü büyük kaya bloklarından ve odayı su geçirmez yapmak için kilden yapılma bir üst kısımdan inşa edilmişti. Megalitik taşlardan yapılmış geçit bu odaya çıkıyordu ve burada, etleri çürüdükten sonra birbirine karışmış iskeletlerin olduğu pek çok mezar bulunuyordu. Taş duvarları bazen kazılı resimler (petroglif) süslüyordu ve mezarlarda çakmaktaşı ve kehribardan yapılma sembolik objeler bulunuyordu. Megalitik anıtlar, ölüler için ev olarak düşünülmüştü. Daha sonra yapılacak ek definler ve –kurumsal kimliği ve yaşayanlar ile ataları arasındaki ayrımı vurgulayan– döngüsel ritüeller için yeniden açılabilirlerdi (Hodder 1990; Thomas 1991).

Erken Neolitik döneme ait ikinci bir anıtsal form olan şoselenmiş çitlemeler, yine bu zamanda Danimarka'da yapılmıştı. Bunların bir örneği Thy'da kazılarak ortaya çıkarılmıştır. Arazi boyunca oldukça düzenli yerleştirilmiş olan bu çevrili alanlar, topografik olarak göze çarpan yerlere konumlandırılmıştı ve bölgeleri içerisinde birkaç megalitik anıt bulunmaktaydı (Madsen 1988). Zincirleme çukurlar kazılmış ve toprak yirmi ya da daha fazla hektarlık kutsal ya da politik mekanı çevirecek bir set oluşturacak şekilde yığılmıştı. Özel hayvan kemiği ve seramik depoları, törensel bir etkinliği belirtir şekilde hep birden doldurulan çukurlara konulmuştu. Sıralanmış kafatasları gibi insan iskeleti materyali, çevreli alan içerisinde kamusal ölüm törenlerini belgelemektedir. Yakın zamandaki Britanya Neolitik dönem anıt-

larının sembolik analizleriyle karşılaştırma yapılabilir (Thomas 1991).

Erken Çiftçi döneminden sembolik objeler, özenle süslenmiş seramikleri, diğer dekoratif objeleri ve zarifçe cilalanmış baltaları içermektedir. Mezar anıtlarının giriş cephelerinin ön kısmında, büyük ihtimalle ölüm törenleriyle ilişkili olan büyük çömleklere rastlanmıştır (Tilley 1984). Megalitik odalarda, kadın kıyafetinin bölümü olabilecek kehribar kolye parçaları bulunmuştur. İlginç bir biçimde, geç Baca Bardak kehribar boncuklardaki savaş baltası şekli, görünüşe göre kadın süslerini askerî kudretle ilişkilendiriyordu. Bu objeler her ne kadar kişisel süs ve gösteriş için kullanılmış olsalar da, bunların ölümden sonra karışması, bireyselliğin önemini azaltıyor gibi görünüyordu.

Hiçbir şey, yerel maden kuyularından çıkma özel çakmaktaşından yapılmış, ince saplı, zarifçe cilalanmış baltalar kadar Erken Çiftçi Dönemi'ne özgü olamaz. Bunlar, Thy ormanlarında tarım alanı açmak için kullanılmış olan iş baltalarıdır. Bu baltalar çoklukla tek başlarına, fakat bazen de istiflenmiş halde kutsal, sulak mekanlarda (bataklıklar, akarsular, kaynaklar) depolanmış halde bulunurlar. Baltaların tarım alanı açma ve su ile olan sembolik ilişkileri, hem gündelik tarımda hem de bereket ritüellerinde önemli olduklarını ifade eder.

Thy'ın *Savaşçı Toplumları*, tahıl tarımıyla da uğraşan düşük-yoğunluklu çobanlardan oluşmaktaydı. Tarih öncesine ait bitki tohumu kayıtlarına göre, Thy'ın ilk ormanları bu dönemde kesilmiş ve çayırlar oluşturulmuştu. Savaşçılar Tek Mezar ve Hançer Dönemi Kültürleri'ne bağlıydılar. Kilit önemdeki yeni kültür teması, bireysel kimlikti. Alçak mezar höyükleri, birey olarak erkek ve kadınların mezarlarını tanımlamaktaydı. Kuzey Jutland ve batı Çan Bardak kültürel alanları arasında, uzun mesafeli mübadele bağları oluşmuştu (Jensen 1982; Vandkilde 1991).

Tek Mezar höyükleri oldukça küçüktüler, yaklaşık bir metre yüksekliğinde ve altı metre yarıçapındaydılar. Bir höyük, ahşap tabut içine konulan tek bir (ya da bazen iki) merkezî defini örtüyordu. Bu gibi anıtlar için harcanan emek mütevaziydı; megalitik höyüklerdekinin sadece ufak bir parçasıydı. Bir dizi cenaze,

eskisi diğerinin altında kalacak biçimde yeni bir höyükle ya da birkaç höyük bir sıra halinde dizilerek eklenebilirdi. Her iki yapı da akrabalık bağını ifade ediyordu. Erken Çiftçilerin grup kimliği ile savaşçıların kişisel akrabalık bağı arasındaki tezat muhtemelen, klandan soy örgütlenmesine geçişi temsil eder. Tek Mezar Kültürü'nden başlayarak, ölünün Thy toprağına dikilmesi, şeflik örgütlenmesi için önemli bir temel olan, belirli soy bağlarıyla ilişkili ("sahiplenilen") bir kültürel peyzaj yaratmış olmalıdır.

Geç Neolitik dönemde Thy'da Çan Bardak seramiklerinin ve çakmaktaşı hançerlerin kullanılması, yerli halkı Avrupa nüfusu ile bağlayan törensel etkinliklerin önemini gösterir (bkz. Shennan 1986). Bu seramikler özel biçimlere sahipti, küçük ve büyük kaplar olabiliyorlardı. Seramikler, oyukları parlak boya maddeleriyle doldurulmuş detaylı geometrik çizgileri ile biçimsel olarak dikkatle işlenmişlerdi. Bu gereçler, muhtemelen törensel faaliyetlerdeki mebzul miktarda alkol tüketimi sırasında kullanılıyordu. Çan Bardak olgusu bu nedenle, bir akran-politik birim etkileşim sahası içinde birbiriyle ilişkili törensel etkinliklerin ortaya çıkmasını belirtiyor olabilir. Bu gibi etkinlikler hem statü çekişmesi için bir platform, hem de liderlerin yerel aidiyetlerden ideolojik olarak ayrı biçimde bölgesel kimliklerini oluşturma arenası olurdu. Çan Bardak geleneğiyle aradaki kültürel bağlar muhtemelen, batı Avrupa'ya doğru genişleyen dinamik bir prestij malları mübadele ağı işleyişini gösterir.

Ancak, Yeni Gine'nin benzer Moka törenlerinde açıkça görüldüğü üzere, bu gibi törensel etkinlikler üzerinde denetim, en iyi ihtimalle belirsizdi (Strathern 1971). Friedman ve Rowlands'ın (1977) iddialarının aksine, etkinliklerin kendisi, ilişkileri genişletmek ya da kazanılmış itibarı aktarmak için az bir imkan sunardı.

Sembolik objelerin kullanımı, Baca Bardak Kültürü'nden, Tek Mezar ve Çan Bardak bağlamlarına doğru değişti. Bu dönemden başlayıp Bronz Çağ, boyunca devam eden süre zarfında, erkek ve kadınların beraberindeki eşyalar ayırt ediciydi (Randsborg 1984). Mezar objeleri, erkekler için bireysel statüyü ve askerî

mevkiyi vurguluyordu; Tek Mezar erkek mezarları tipik olarak taştan bir savaş baltasıyla (ya da bazen çakmaktaşı bıçaklarla) tanımlanırdı. Kadınların mezarlarında sıklıkla yüzlerce boncuğa sahip kehribar kolyeler olurdu (Bech ve Haack Olsen 1985); böylece, kadının statüsü kişisel süs eşyaları tarafından tanımlanmaya devam etti. Neolitik döneminin son zamanlarında, Çan Bardak mezarları, Thy için nadirdir, fakat diğer yerlerde erkek mezarları zarifçe yapılmış çakmaktaşı hançerler barındırır. Kadınların mal varlığı önceleri olduğundan daha az önemli hale gelmiş görünür, bu da erkek savaşçı statüsüne yapılan vurgunun Erken Bronz Çağı'na girerken devam ettiğini gösterir. Bu esnada, kehribar Avrupa prestij malları mübadele ağında önemli bir ihraç malı olduğu için, Danimarka'da kehribarın kişisel gösteriş için kullanımı önemli ölçüde azalmıştı (Shennan 1982).

TAP'ın düzenlediği yerleşim yeri kazılarında, taş hançerler ve ok uçları rutin olarak *tüm* hanelerden çıkarılmıştı. Gösteriş amaçlı kullanılan ve Geç Neolitik dönemde muhtemelen erkek savaşçının statüsünü tanımlayan hançerlerin denetimi güç olmalı ve oldukça kolay temin edilebilmeliydi. Ayrıca, görünüşe göre, erkeklerle ilişkili olanlar ateş yakma gereçleriydi (Randsborg 1984). Thy'da yerel madenlerden çıkarılan çakmaktaşından üretilen hançerler ve çakmak aletleri, dikkatlice bilenerek şekil verilmiş ve kavlanarak zarifçe işlenmiş objeler haline getirilmiştir. Kavlama işleminin gerektirdiği ileri derece zanaatkarlık, en yüksek kalitede hançerlerin üretimini sağlayabilecek taş ustası sayısını sınırlandırmış olmalıdır. Ancak, daha düşük kaliteli hançerler de arazideki taşlardan yapılmaktaydı. Hançerlerin yapımı sırasında orta Avrupa'daki metal hançerlerin örnek alınmış olması ilginçtir. Bu durum, grup liderliğinin savaşçı kudretiyle ilişkili olduğu geniş bir savaşçı ideolojisine işaret etmektedir.

Ancak, bölgeden temin edilen malzemelerden imal edilen objelerin kendileri tekelleştirilemiyordu. Genel izlenim, bireysel statünün ileri derecede farklılaşmamış olduğu bir savaşçı toplumuydu. Önemli olan nokta şudur, sembolik objeler yerel malzemelerden imal edilmeye devam edilmiştir, fakat bu objele-

rin hakim sembolik referansı, önce savaş baltaları ve sonra hançerlerle, erkek savaşçının statüsünü vurgulamaya yönelik olarak değişmiştir. Varlığa erişimi tekelleştirmek uygulanamaz olduğu için, ideolojik iktidar dağınık kalmıştır. Çakmaktaşı hançerler, sembolik olduğu kadar askerî olarak da çok kimseyi güçlü kılan ve merkezî otoriteyi kısıtlayan, demokratik silahlardı.

Thy *Erken Bronz Çağı Şeflikleri* geniş çayırlarda yaşayan, düşük yoğunluklu çobanlardan oluşurdu. Nordik Bronz Çağı Kültürü'ne mensuptular. Bu bir şeflikler dünyasıydı.

Thy, inşaatlarının araziyi dönüştürdüğü Bronz Çağı höyükleriyle meşhurdu. Tepebaşları, mezar höyük kümeleri ile doluydu. Bir birey, tipik olarak buzul kayalardan yapılmış merkezî bir haznenin içine defnedilirdi. Daha sonra, kesekten yuvarlak bir höyük inşa edilir ve buzul kayalardan bir bordür ile çevrelenirdi. Karakteristik olarak, merkezî bir mezar kesek tepecik tarafından kapatılmadan önce sergilenirdi. Aynı tepeciğe daha sonra başka bireylerin gömülmesi yaygındı. Kazı yaptığımız birkaç anıt, yeni bir dış bordür ekleyen ve anıtın orijinal yüksekliğini artıran ikinci bir inşaat evresiyle yeniden yapıldıklarını gösteriyordu.

Sønderhå mıntıkasında, mezar höyükleri yükseklerde, özellikle Ove Gölü'nün yukarısında kümelenmekteydi (bkz. Şekil 2.6). Mıntıkadaki tüm mezar höyüklerinin çoğunluğu –büyük olanlar dahil– buradaydı. Buradaki belirgin Bavnehøy höyüğü gibi bazı mezar höyükleri, 4 metreden yüksekti ve 30 metre çapındaydı. Bu gibi büyük höyüklerin etrafında, genellikle bir metreden yüksek olmayan küçük höyükler kümelenmişti. Açık bir ayrım, bazı anıtların yapımının önemli ölçüde daha fazla emek gücü gerektiriyor olmasıydı ve bu da muhtemelen büyük şeflerin burada gömülü olduklarını gösteriyordu. Ancak, toplamda, bireysel höyüklerin yapımında kullanılan emek gücü, erken dönem megalitik anıtların yapımında kullanılandan daha fazla olmuyordu. Küçük bir grup birlikte çalışarak, büyük bir çaba sarf etmeden bunları yapabilirdi.

Ancak, mezar höyükler araziyi yerel şefler tarafından sınırları belirlenen ve sahip olunan kültürel bölgelere dönüştürdüler (Earle 1991a). Neolitik dönemine ait anıtlara ilişkin erken bir yorum,

anıtların inşasının, gruplar-arası rekabet tarafından yaratılan bölgeleri nasıl tanımladığını vurgulamıştır (Renfrew 1976). Burada vurguyu, anıtların geçim ekonomisinin bir parçası olarak kaynakları savunmadaki rolünden, politik ekonomide ortaya çıkan liderler tarafından kontrol edilen sahiplenilmiş uzam tanımına kaydırma eğilimindeyim. Mezar höyükler, toplumsal bir hiyerarşiyi ve onu meşru kılan dinî bir kutsiyeti maddileştirmiştir. Neolitik dönemde, kırsal kesim açık otlaklardan, ölü şeflere ait anıtlarla tanımlanmış bir peyzaja doğru değişmiştir. Ölüler toprağa dikilmişler ve defin yerleri günümüze kadar belirli kalmıştır. Bu toplumsal olarak dönüştürülmüş peyzaj, artık doğal bir dünya değildi; liderlik haklarının kökeninde onların yaşamakta olan ölü atalarının olduğu, şeflerin mülk edindiği ve denetim altında tuttuğu bir dünyaydı.

Bununla birlikte, ideolojiyi merkezî olarak denetleme aracı olarak anıtlar, tek başlarına etkisizdiler. Ölçeklerinin mütevazı olmasından ötürü, mezar höyüklerinin Baca Bardak Kültürü gibi daha basit toplumsal gruplar tarafından inşa edilebilmeleri *mümkündü*. Aslında, anıtlardaki maddileşme biçimi o zamandan bu yana çok az değişmişti ve topluluk yerine bireyi vurgulayan değişim, Tek Mezar Kültürü'nün başlangıcına rastlayan daha önceki bir zamanda meydana gelmişti.

Değişikliğe uğrayan şey, bireysel statüyü simgelemekte kullanılan objelerin teknolojik karakteriydi. Erken Bronz Çağı'nda yerel olarak üretilen objelerin statüyü tanımlaması neredeyse tamamen son bulmuştur. TAP'ın organize ettiği kazılarda bulunan seramikler, sahip oldukları küçük süsleyici ayrıntılarla daha sadedirler. Hiçbir çakmaktaşı hançer ya da ok ucu bulunmamıştır. Kehribar, tüm alanlarda bulunmuş olsa da, ham haldeydi; muhtemelen ihraç edilmek üzere toplanmıştı. Sembolik nesneler artık yalnızca bronzdandı, ikisi de Danimarka'da bulunmayan kalay ve bakırdan yapılmıştı ve kadından çok erkek statüsünü vurguluyordu.

Erkek şefler, kalitelerine göre önemli ölçüde farklılaşmış bronz silahlarıyla gömülmüştü. Şeflik statüsü, kendilerine bağlı savaşçıların kullandıkları kılıçlardan farklı, çok zarif Nordik

tarzda kılıçlarla belirtiliyordu (bkz. Şekil 4.3). Tarzları, Danimarka ve Almanya geneline yayılmış olan üretim ve süsleme kalıplarıyla örtüşüyordu. Kılıçların çoğu yerel olarak üretilmişti, fakat şeflik kılıçlarının, sofistike ve zorlu bir üretim süreci olan kayıp-mumlama tekniği ile kalıplanması gerekiyordu. Bu gibi nesneleri üretebilecek zanaatkarlar az olmalıydı ve bunların faaliyetleri, şefler tarafından oldukça kolay biçimde kontrol edilebiliyordu (Kristiansen 1987, 1991).

Öyleyse, Erken Bronz Çağı dönemi sırasında Danimarka'da şeflik statüsünü anlamanın anahtarı, sembolik nesnelerin teknolojisinin değişimidir. Taştan bronza geçişle, savaşçı şeflerin silahları ve sembolleri sofistike üretim sürecinin ürünleri oldular. Zanaatkarlar bundan sonra, otoriteye bağlı birer uzman olarak kontrol altına alınabildiler (Brumfiel ve Earle 1987). Erken Bronz Çağı alanlarında kılıçlara ait üretim atıklarının bulunmaması, üretimlerinin mekansal olarak ne kadar kısıtlanmış olduğunu gösterir. Çobanlık üzerindeki hakimiyet şeflere, –toplumda mevkiyi belirleyen, sonrasında sembolik olarak yüklü objelere dönüştürülebilecek– yabancı metal elde edecekleri bir ihraç ürünü sağlardı (bkz. 3. Bölüm). Metal eşyalar, ortaya çıkmakta olan elitlerin, artık ürünü hem denetlenebilen hem de kendilerini temsil eden maddi biçime sahip bir yatırım yapması için bir imkan sağladı. Şefler, kılıç üretimi üzerinde doğrudan denetim kurarak, hem geçimlik üretim hem de mübadele üzerindeki hakimiyetlerini sağlamlaştırdılar.

Bronz takı imalatı, kılıç endüstrisine tezattı. Kadın statüsü, kişisel farklılığı ve çekiciliği işaret eden takılarla tanımlanmaya devam etti. Erken Bronz Çağı sırasında, özellikle II. Montelius'ta, bulunan metallerin çoğu erkek statüsü (özellikle kılıçlar) ile ilişkiliydi. Kadın statüsü, beden süslemesi için kullanılan objelerle tanımlanmaya devam etti, fakat bu nesneler Erken Bronz Çağı'nda şeflik savaşçılarının ortaya çıkması sırasında seyrekti (Randsborg 1984). Ancak, daha sonra takı daha yaygın hale geldi (Levy 1982). Süs amaçlı bronz broşlara Thy mezar höyüklerinde sıklıkla rastlandı. Kılıçların aksine bu objeler, esasen ticarete konu

olan tel ya da çubukların tavlanmasıyla imal edilirdi. Tavlama, dökümün tersine teknik olarak oldukça basitti ve sadece metalin ısıtılıp dövülmesini gerektiriyordu. Bjerre yerleşimindeki broş kalıntıları, yerel takı üretiminin açıkça mevcut olabileceğini gösterir. Rütbe ideolojisinin maddileşmesi üzerindeki kontrol esasen teknolojik olarak daha karmaşık olan kılıçlar sayesinde mümkün olabiliyordu. Önceki dönemdeki taş ve kehribar işleri gibi, daha basit bronz işlerinin kontrolü hayli güç olmuştu.

Rütbeleme giderek karmaşıklaşıp daha az hiyerarşik oldukça kadının kişisel süsleri erkek kıyafetinden daha detaylı ve daha ayırt edici hale geldi. Levy (1996) bu gelişmeyi, iktidar ilişkilerinin artan biçimde üst üste binmesi ve yayılması anlamında "heterarşik" olarak ifade eder. Basit erkek savaşçı hiyerarşisi, hem erkekler hem de kadınlar için iktidarın çoklu ve çakışan kimlikleri tarafından karmaşıklaştırıldı.

Silahlarla sembolik özdeşleşmenin, II. Montelius'taki şeflik savaşçılarının ortaya çıkışında merkezî önemde olduğu görülür. Erken Bronz Çağı'nda görülen politik merkezîleşmenin yayılmasına imkan vermek için gerekli ekonomik kontrolü şeflere sağlayan, bronz işlenmesine giriş ve özellikle kılıç yapmaya yarayan sofistike teknolojiydi. Şefler, uzun mesafe metal teminini muhtemelen elitlerle olan mübadele ve ittifakları yoluyla kontrol ettiler ve bu metalden üretilen servet nesnelerini de hamilik yoluyla kontrol altında tuttular. Şefler böylelikle, askerî kudretin sembolü silahlara ve savaşçı hakimiyeti ideolojisine ayrıcalıklı erişimlerini devam ettirebildiler. Bunların tekellerinin kırılması, muhtemelen çoklu mübadele yollarının ve azalan metal arzının, statü ayrımlarını gittikçe problemli hale getirdiği bir dönüşümü yansıttı.

Özetle, Tek Mezar Kültürü ile bağlantılı çarpıcı kültürel değişim, savaşçı şefliklerle ilintilendirilen yeni bir ideoloji sundu, fakat şeflikler bin sene daha ortaya çıkmadılar. Kişisel ayırt edicilik ve soya dair, mesajlar şefliklerin başlaması için kendi başlarına yeterli değildiler. Şeflikler, daha ziyade, sadece Erken Bronz Çağı döneminde, erkek şeflik hiyerarşisinin sembolleri metal savaş si-

lahlarında –kılıç ve hançerler– maddileştiği zaman ortaya çıktılar. Sonuçta, ideolojinin verdiği mesaj önemliydi, fakat o mesajı belirli maddileşme biçimleri yoluyla kontrol altında tutabilme olanağı, Erken Bronz Çağı'nın rütbeli toplumunun kurumsallaşmasında esas önemdeydi.

Kaua'i, Hawai'i (M.S. 800-1824)

Maddileşmiş bir ideoloji yoluyla, Hawai'ili şefler hakimiyetleri için kurumsal bir düzen yarattılar. Maddileşme, kesişen bir fiziksel biçimler kümesi yoluyla başarıldı –ayrıntılı bir törensel döngü, kişisel gösteriş için sembolik nesneler, anıtsal mabet inşaatları ve en önemlisi entansif tarım yapılan ve fiziksel olarak tanımlanmış yerlerden oluşan kültürel bir peyzaj. Törensel olarak tatbik edilen dinsel kozmoloji, yönetici şefleri dünya üzerindeki tanrılar olarak tanımladı. Şeflerin arazileri, şeflerin kapsayıcı paylaştırma haklarını elde tuttukları topluluklara bölünmüştü. Ben burada, tarihsel temas ve öncesindeki maddileşme bulgularına bakarak, hakim ideolojinin gelişimini belgeliyorum. Kritik bir soru, ideolojinin nasıl olup da fiziksel biçimler yoluyla diğer iktidar kaynaklarıyla bağlantılı hale geldiği ve toplumun hiyerarşik temelini kurumsallaştırdığıdır.

Hiyerarşik biçimde yönetici soylar olarak örgütlenmiş olan, farklı adalardan şefler, dünyevi varoluşla ilişkilenmiş kozmik düzeni kuran karmaşık bir törensel döngüyü yönettiler. Kamusal ritüelin politik ve sembolik karakteri, Valeri'nin çalışmasında (1985) incelikli bir biçimde ortaya konmuştur. "Neredeyse bütün önemli pragmatik eylemler, bir ritüel karşılığı ile ilişkilendirilmiş ve onun tarafından düzenlenmişti" (Valeri 1985: 154). Yönetici şefler tarafından idare edilen ritüel, önemli ekonomik ve politik faaliyetlerin etrafında dönerdi; "ritüel eyleminin amaçları her zaman dünyeviydi," öyle ki bu iki farklı alan şeflerin pratiklerinde birleşti. Özgül olarak, Valeri, bir kurban etme zincirinin şefliğin kurumsal karakterini oluşturduğunu ve bu ilişkilerin, kurban etme etkinliğinin gerçekleştiği dinsel anıtlar (*heiau*)

hiyerarşisinde maddi olarak kodlandığını öne sürer. "Tanrıyla sürekli bir temas halinde olduğundan dolayı, kurban eden kişi, kurban etkinliği için nasıl gerekliyse; mabetler ve diğer kutsal yerler de, Tanrı sürekli bu yerlerde mevcut olduğundan, kurban etme eyleminin etkinliği için bir koşuldur" (1985: 172). İki tezat törensel döngü ve ritüel anıt, barışçıl verimliliğin sağlanması ve politik savaşın yürütülmesi gibi, şeflerin en kritik eylemleriyle el ele giderdi.

Barışçıl verimliliğin sağlanması, Tanrı Lono'ya adanmış bir yıllık törenler döngüsünü içerirdi. Bu döngü özellikle Büyük Hawai'i Adası'nda görülürdü. Temel ürün ekonomisinin temeli, şeflerin tarımsal sistemleriydi ve tarımsal döngü, şefliğin müdahalesine dayanıyordu. "Lono en başta, büyüme, bahçecilik, yağmur (Lono bulutlarla ilişkilendirilmiştir) tanrısıdır ve genel anlamda, halkın yaşamını yönetir. Bu itibarla aslında besleyici tanrıdır" (a.g.e: 177). Lono her sene yağmurla geri gelir ve toprakla birleşerek günlük ve siyasi hayatın ekinlerini üretir. "Toprak yaşayabilsin diye" Lono adına tapınaklar inşa edilir ve şefler ritüeller gerçekleştirir (Kamakau 1976: 201). Ekinlerin büyümesi, yağmurların düşmesi, bereket ve halkın sağlığı ona bağlıydı.

Lono'nun törenleri, insan varlığını sağlayan hayat verici güçlerin parçasıydı. Büyük şef, yıllık olarak, detaylı ritüel dizilerini, kurbanları ve bunlarla ilişkili etkinlikleri içeren Makahiki törenini düzenlerdi (Valeri 1985: 200-233). Etkileyici biçimde, büyük şef ile Lono'nun bir temsili olan Makahiki baş tanrısı, sahil yolu boyunca Hawai'i'yi turlardı. Bu geçit töreni sırasında, büyük şef, Lono'nun dünyevi bir tezahürü oluyordu. Geçit bir topluluğun sınırlarına ulaştığı sırada, normal faaliyetleri yasaklayan bir tabu (*kapu*) etkisini gösterir ve konohikileri tarafından organize edilmiş yerli halk büyük şefe/tanrıya kendi bölgelerinin ve emeklerinin ürünü olan balıklar, meyveler ve yabani ürünler sunardı. Özellikle önemli olan, parlak tüyleri, domuzları ve tabaklanmış derileri içeren servet nesneleriydi. Hediyeler yeterli görüldüğü takdirde geçit töreni devam ederdi, törensel tabu topluluğun içinden çıkarılır ve hayat normale dönerdi. Eğer görülmezse, topluluk yağmalanabilirdi. Dünyevi üretimin sembolik

doğası ve politik ekonominin kurumsal düzeni tek bir noktada bir araya gelmişti.

Tarım üretimi Hawai'i siyasetinin ilk ayağıysa, savaş olgusu ikinci ayağıydı (bkz. 4. Bölüm) ve savaş da ritüel eylem ve kurban etme ile iç içe geçmişti. Büyük şef, savaşa hazırlık sırasında, *luakini* anıtına odaklanarak bir dizi törensel etkinlik hazırlardı. Büyük şeflere ait olan bu mabetler, savaş tanrısı Ku'ya adanmıştı. Rahip, yeni bir heiau yapılmasına ya da mevcut olanın yenilenmesine gerek olup olmadığına karar verirdi. Yeni mabedin yapımında önemli olan, heykeli vasıtasıyla Ku'nun takdimiydi. Tanrı burada daimi olarak yaşıyordu. Valeri (1985: 234-339), siyasi rekabetin vahşiliğinin törenler yoluyla tam olarak nasıl idare edildiğini ve kurumsallaştığını tarif eder. Savaşın bitiş noktası, insan kurbanların ve mağlup şeflerin tanrıya kurban edilmeleri ve büyük şefi tanrılarına ve halkına bağlayan düzenli siyasi dünyanın yeniden kurulmasıydı. Savaş, fiziksel askerî gücü, şeflerin kurumsal düzenini ve törensel döngünün meşrulaştırıcı rolünü bir araya getirirdi.

Valeri'nin argümanı, Geertz'in politik sahne analizini genişletir. Politik kültür ve ideoloji, şefliklerin kamusal törenlerinde sahnelenir. Ritüel, politik hayatın doğal düzenini içinde barındıran dünya hikayelerinin ayrıntılı biçimde yeniden anlatılmasını içerir. Bu anlatı, insanlar ve tanrıları arasındaki uygun ilişkileri ihtiva eder. Fakat törenler yalnızca sahneye konan anlatılar değildir. Ritüel uzmanlarını, performansçıları, şölenleri, detaylı sembolleri ve tören tesislerini içeren görkemli etkinliklerdir. Bu törenleri gerçekleştirmek kolay değildi; bunu yalnızca büyük bir lider başarabilirdi.

Herhangi bir tören için vazgeçilmez olan, insanların ritüellerde kullanacakları sembolik objelerdir. Bu objeler, anlamın kilit önemdeki unsurlarını içinde barındırır ve bunların iletilmesi için çarpıcı birer araçtır. Bunların elde tutulması ve teşhir edilmesi, katılımcının kültürel konumlarını farklılaştırma yollarındandı.

Duran Bell'in (1994) insan toplumları tarihinde kişi hakkı ve mülkiyet hakları arasında yaptığı ayrım bu noktayla ilgilidir. Kapitalizm öncesi toplumlarda haklar kişiye ve kişinin toplum

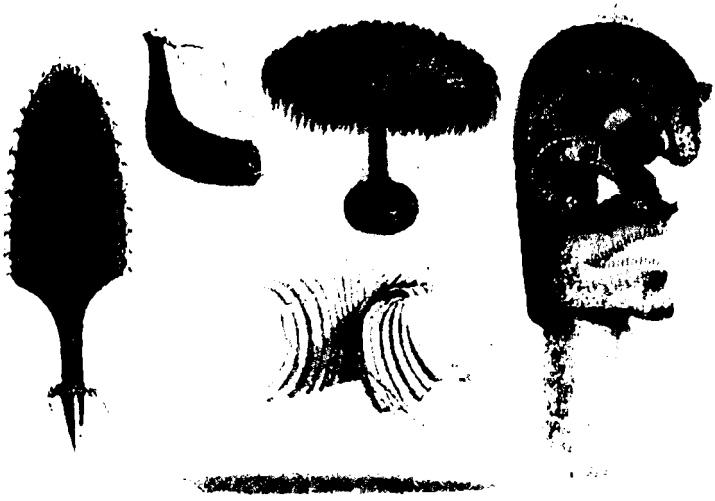
içinde bilinen konumuna verilirdi. Küçük ölçekli toplumlarda, bireyler yüz yüze tanışırlar. Kişinin kim olduğu, hangi haklara ya da ödevlere sahip olduğu gündelik olarak müzakere edilir. Kişisel statü, rutin grup etkinliklerine ve topluluk üyelerine açık ritüellere katılıma dayalı genel anlayışların sonucudur. Daha büyük ölçekli şeflikler ve devletlerin gelişimi ile, sosyal ve siyasi denklemler, çatışan grup çıkarlarını ve politik birimin diğer üyeleri tarafından tanınmayabilecek bireylerden oluşan kitleleri içerir. Kimdir bu insanlar ve sosyal sistem içerisindeki hakları nelerdir? Cevabı artık eskisi kadar açık değildir. Cevap, kişiyi, toplumsal yapı, ya da daha kesin söylenirse, politik birimin toplumsal tarihi içerisine konumlandırarak bulunmalıdır.

Haklar, nesiller boyu geriye giden tarihsel olaylar dizisine (şecereler de buna dahildir) dayanır. Tarihsel bilginin bu yapıları hatırlanmalı ve ikna edici biçimde sunulmalıdır (Sahlins 1985). Bizim kendi sistemimizde, mülkiyet ve diğer şeyler üzerindeki hakları tanımlayan vasiyet ve tapuları içeren yazılı belgeler bulunur. Fakat okur yazar olmayan bir kültürde tarih, Hawai'i'nin şecere tarihçileri gibi anı uzmanlarını, sembolik gösteriş objelerini, ritüel ve gündelik hayat peyzajlarını içeren farklı araçlar ile yazılırdı.

Hawai'i Adaları'nda, nesneler, kişiler ve statüler arasında güçlü bir bağ mevcuttu. Obje ve kişi birdi. Şefler için en önemli olan nesne, savaşta ve özel törensel olaylarda giyilen detaylı tüy pelerinlerdi (Earle 1990; Kaeppler 1970). Kaua'i'deki Waimea bölgesine ilk kez vardıkları sırada, Kaptan Cook ve tayfası, şeflerin süslerindeki bu parlak kırmızı ve sarı objelerin kalitesinden ve değerinden etkilenmişlerdi (Cook 1967: 280). Pelerinler, kalın hilal ve diğer şekillerdeki desenlerden oluşan, karşıt renklerden hareketli bir alan yaratmak için, binlerce kuş tüyünün sık dokunması ile yapılmıştı. "En büyük pelerinler için yarım milyon tüy gerekirdi ve böylesi bir ihtişamın altından yalnızca en büyük şeflerin kalkabileceğine şüphe yoktu" (Kaeppler 1970: 92). Pelerinlerdeki yaygın renk olan kırmızı Polinezya'da tanrıların rengiydi ve pelerinin arkasındaki hilal, tanrı yeryüzünde olduğu zaman onun üzerinde kemer oluşturacak bir gökkuşağını temsil ediyordu (Cummins 1984).

Savaşta ve özel durumlarda büyük şefe eşlik eden tanrılar, pelerindeki tüylerin aynısıyla kaplı büyük ve hasır yapılardı (Şekil 5.2). Tıpkı pelerinler ve miğferler gibi, tanrının tüyden örtülerinin tipi ve zenginliği de tanrının sahip olduğu doğaüstü gücün miktarını belirtiyordu (Valeri 1985: 264). Weber'in, Kealakekua Körfezi'nden çıkan Hawai'i büyük şefi gravürü, şefler ve tanrılar arasındaki bağlantıyı canlı bir şekilde resmeder (Bkz. Şekil. 4.5). Çift gövdeli öncü kano, her biri kişisel tüy pelerini ve miğferiyle Kalani'opu'u ve şeflerini taşır. Onu takip eden kano, tüylü hasırdan tanrılarını taşır. Hawai'ili şeflerin tören giysileri, tanrılarınkiyle uyumludur. Pelerin, sahibinin kutsal ve kudretli kişiliğini belirten en büyük güç kıyafetidir.

Pelerinin gücü, belli ki onu tehlikeli kılmıştır. Yapımı, sunumu ve kullanımı dikkatlice denetlenirdi. Pelerin, topluluğun dağlık rezervlerinde çalışan kuş avcıları tarafından yakalanmış binlerce kuştan yolunarak üretilirdi. Toplanan tüyler, Makahiki mabedindeki tanrı/büyük şefe verilirdi. Bu pratiğin eskiliği,

Şekil 5.2. Sağda, hasırdan yapılı Hawai'i tanrısı görüntüsü; bir kahili de içeren birkaç prestij objesi ve kişisel yakın dövüş silahları (Cook 1784).

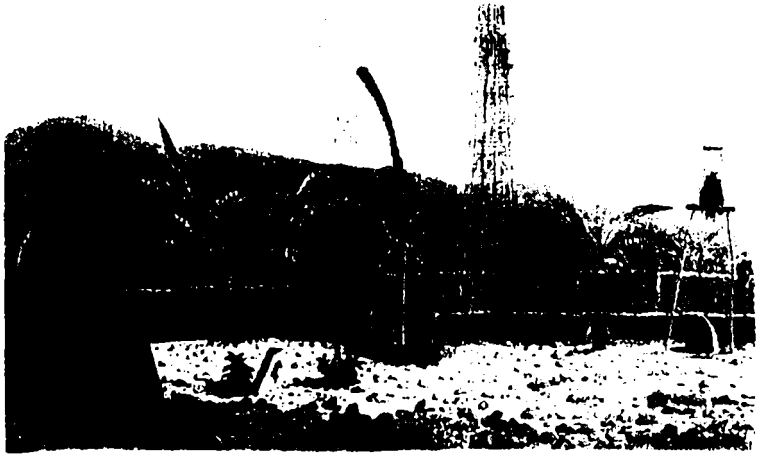
muhtemelen kuş avcılarının, tarihi M.S. 1450'den 1550'ye giden dağ kampları tarafından belgelenir (Athens vd. 1991). Görünüşe göre, tanrı şeflerin tüy giysisi, tam da büyük şefliklerin ada çapındaki şeflikleri oluşturdukları zamanda, karmaşık ideolojileriyle birlikte gelişmişti. Önceki tarih kayıtları, tüylerin yüksek şefe bağlı olan ve muhtemelen politik ekonomi içinde seferber edilen temel ürünlerle desteklenen uzmanlar tarafından hasırın üzerine nasıl dikildiğini (Malo 1951 [1898]) anlatır. Pelerinler büyük şef tarafından, onu destekleyen şeflere verilebilirdi ve savaşta yenildiğinde üzerinden alınırdı. Her pelerin, onu kuşananın şefliğin politik tarihindeki yerini özetleyen bir kullanım ve aktarım tarihine sahipti.

Batılı kaşifler ve Hawai'ililer arasındaki ilk ilişkiler esnasında, büyük şefler, siyasi ittifak ritüeli gereği, Batılılara pek çok pelerin verdiler. Kealakekua'da, Cook'un teğmeni James King, Kaptan Cook'un Hawai'i reisi Kalani'opu'u'dan pelerinleri almak için bir heiauda oturduğunu şöyle anlatıyor: "Kral [Kalani'opu'u] kalktı ve nazik bir biçimde kendi giydiği pelerini Kaptan'ın omuzlarına koydu, başına tüylü bir başlık yerleştirdi, eline de güzel bir sineklik verdi. Buna ilaveten, Kaptan'ın ayaklarına 5 ya da 6 pelerin daha serdi. Hepsi çok güzel ve son derece değerliydi" (Cook 1967: 512). Bu pelerinler, Kaptan Cook'a yüksek bir şef, güçlü bir müttefik ve kutsal bir kişilik olarak tanındığı için verildi. Toprağın kendisi gibi pelerinler de savaşta kazanılırdı ve onları politik mülahazalarla dağıtan muzaffer büyük şefe verilirdi. Toplumdaki haklar, pelerinlerin verilmesi, alınması ve giyilmesi ile ortaya konulurdu. Şeflik kurumları, sembolik objeleri içerisinde formalize edilmişlerdi.

Ayrıca, hakim ideoloji; heiau, yol, duvar ve tarım alanları inşaatları ile daha kalıcı olarak araziye kazınmıştı. Toplumsal emeğin meydana getirdiği bu yapılar, şefliğin toplumsal ilişkilerini ya da daha kesin bir ifadeyle, bu ilişkileri tanımlayan tarihsel olayları barındırıyordu. Hawai'i Adaları'nda, taştan yapılma önemli anıtların, yani heiau'nun uzun bir tarihi vardı. Tipik bir heiau bir tepenin yamacına ya da doğal bir tümseğe yapılmış

taştan bir platformdan oluşuyordu, böylece etkileyiciliği de, mümkün olan en az iş gücü harcanarak artırılıyordu. Tekil bir mabedin, kutsal alanları çevreleyen çoklu set ve duvarları olabilirdi. Cook'un ekibi tarafından görülen ilk heiau, Kaua'i'nin Waimea bölgesindeki bir luakini heiau idi (Şekil 5.3). Webber tarafından resmedilenler; kule, lele sunağı, direk şeklindeki ana tasvir (Valeri 1985: levha I) ve tapa kumaşından kenar süslerine sahip beş adet taş plaka tasviriydi (Cox ve Davenport 1974: 64). Burada, tanrıların yeryüzündeki fiziksel tezahürleri ikamet ediyordu. Bu kutsal mekanlarda ayrıca, içinde özel davullar ya da tanrı/büyük şeflerin kemikleri gibi kutsal nesnelerin muhafaza edildiği çeşitli ahşap yapılar, kapu alanını tanımlayan tapa kumaşıyla örtülü kuleler ve herbiri bir tanrı olan ahşaptan oyulmuş figürler bulunuyordu. Heiau, tanrıların evleri ve kutsal törenler için sahneydi.

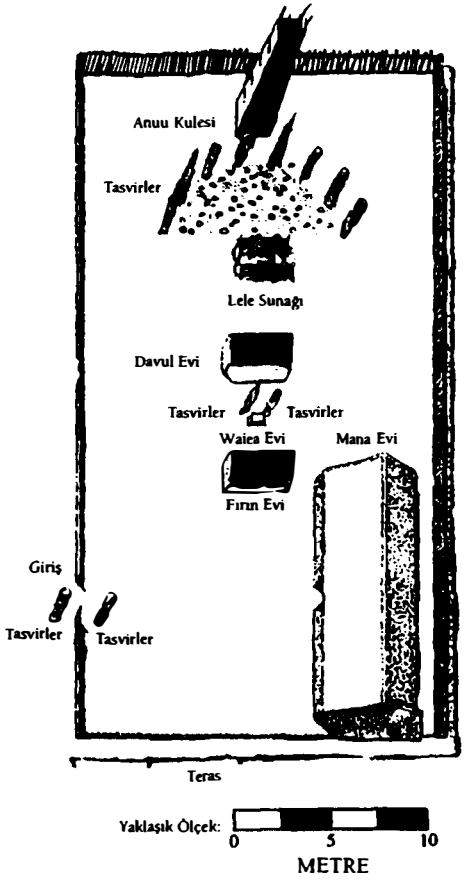
Anıtlar, şefler tarafından seferber edilip denetlenen toplumsal emek gücü tarafından yapılmıştı. Heiauların boyutu ve törensel kullanım amacı; cemaat grubu tarafından yapılan küçük *hale mua*dan, büyük şefin emriyle yapılan Kunun büyük luakini heiausuna kadar değişiyordu. Restore edilmiş bir *luakini heiau* planı Şekil 5.4'te gösterilmiştir. Oldukça büyüktü (belki 34 met-

Şekil 5.3. Waimea, Kaua'i'de bir *heiau*, Kaptan Cook ile ilk temas (Cook 1784).

reye 18 metre) ve bir dış duvar ile çevrelenmişti. İçinde, tanrının tezahürünü barındıran tasvirler vardı ve savaşta başarıyı temin etmek için insan kurban etme ritüeli burada yapılıyordu. En etkileyici olan, yapıların üzerinde durdukları güçlü ve dayanaklı taş platformlar ve kutsal mekanları halkın günlük hayatından ayıran duvarlardı.

Heiau, kalıcı anıtlardı. Hawai'i dinî inanışlarına göre, ilahi güçlerin her yerde, örneğin vadiye dağılmış büyük kaya parçalarında yaşadığına inanılır. Ancak, yükselen şefler, tanrıları için kültürel yuvalar inşa ettiler. Bunlar, toplumsal emeğin ürünleri

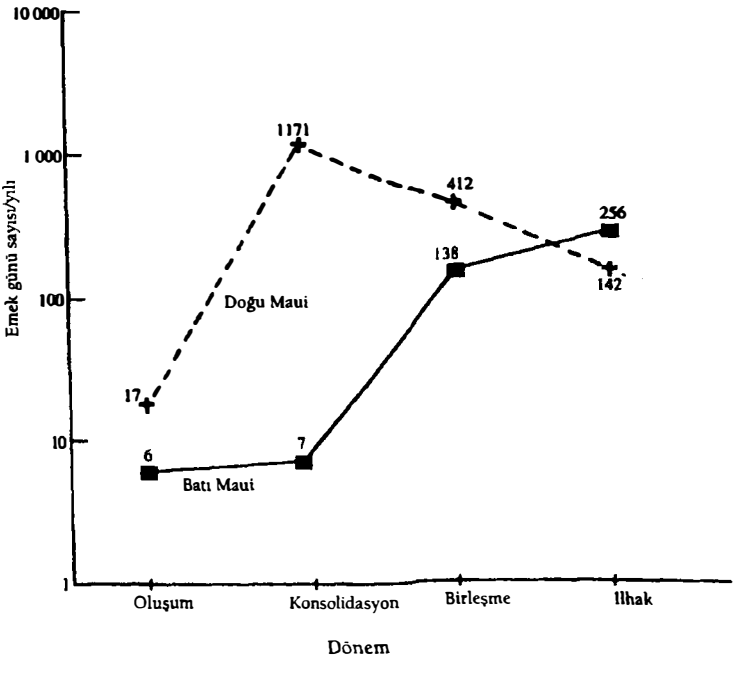
Şekil 5.4. Geniş bir *luakini heiau*'nun yeniden oluşturulmuş planın görünüşü (I'i 1959; Honolulu'daki Bernice P. Bishop Müzesi Yayınevi'nin izniyle yeniden basılmıştır).

üzerindeki hakları yoluyla, doğrudan şeflerle ilişkili olan (ya da şefler tarafından sahip olunan) kültürel yuvalardır. Doğal ve açık kutsal bir arazi adım adım, üzerinde güçlerin harekete geçtiği ve çekişme halindeki yönetici şef soyları yoluyla miras alındığı, inşa edilmiş ve sahiplenilmiş bir araziye dönüştü.

Maui'de görüldüğü gibi, heiau inşaatı oldukça etkileyiciydi. Kolb (1991: 160-65), muhtemelen adalardaki en büyük anıt olan Pi'ihanahale heiau'sunun 4000 metrekareden daha fazla bir alanı kapladığını ve yapımının on ayrı aşamada 26 000 emek günü sürdüğünü tahmin eder. Daha küçük heiaular oldukça yaygındı. Her ahupua'ada en azından bir, sıklıkla iki ya da daha fazla heiau inşa edilmişti. Wendell Bennett (1931) doktora tezinde Kaua'i heiausunu inceleyerek, ada boyunca yaklaşık yüz tanesinin ahupua'anın pek çok yerine dağılmış durumda olduğunu anlatır. En büyük heiau, siyasi olarak önemli topluluklarda olurdu; büyük şefin esas topluluğu olan Wailua'da, farklı törensel oluşumlara sahip altı ya da daha fazla heiau vardı. Heiau, karmaşık dinsel dünyanın yaşayan, maddileşmiş ideolojisiydi.

Maui adasındaki anıtsal yapılaşmanın tarihi, emek örgütlenmesinin zaman içerisinde sistematik olarak nasıl değiştiğini belgeler. Maui'de varlığını sürdürebilmiş toplam 108 heiau arasından sekizinde kazı yapan Michael Kolb (1991), inşaat aşamalarını belgelemiş ve tarihlendirmiştir. Bu çalışma onun, anıtlarda kullanılan, zamana yayılmış durumdaki toplumsal emeğin toplam miktarını ve zamanını tahmin etmesini mümkün kılmıştır.

Daha çarpıcı bir şekilde, Kolb (1994: şekil 3), tören alanı inşaatının toplam miktarındaki ayırt edici değişiklikleri zamansal olarak belgeler (Şekil 5.5). Dikkat çekici şekilde, Maui *heiau*sunu inşa etmek için her yıl gereken toplam insan işgücü aşamalı olarak artmadı. İlk, oldukça sınırlı inşaat devresi (yılda on yedi iş günü), M.S. 1200-1400 yılları arasında, Maui'nin hiyerarşik şefliklerinin kurulmaya başladıkları zaman olarak belgelendi. İnşaat daha sonra, Konsolidasyon Dönemi'nde (M.S. 1400-1500), adanın kontrolünü elde etmek için şiddetlenen siyasi rekabet savaşları sırasında yılda 1171 iş gününe kadar tırmandı. Daha sonraki dönemlerde, ada üzerindeki şeflikler pekiştiğinde,

Şekil 5.5. Maui heiausunu yapmak için gereken, tahmini toplam yıllık emek (Kolb 1994; Chicago Üniversitesi Yayınevi'nin izniyle yeniden basılmıştır).

anıtlarda kullanılan işgücü ciddi oranda düşerek önce yılda 412 gün, daha sonra 142 gün oldu.

Demek ki, anıtların inşaat aşamaları, geniş ölçekli şefliklerin oluşumunun başlarında zirveye çıkmıştır. Barbara Price (1994) "Ama neden?" diye sorar. Artan nüfusa ve daha fazla toplumsal emeğin görünüşte kullanılabilir olmasına karşın, Hawai'i şefliklerı anıt inşasını bıraktılar (Kolb 1994). Bu yapılaşma, benim düşünceme göre, karmaşık şefliklerin *ortaya çıkışında* iktidarı kurumsallaştırma aracı olarak önem taşıdı. Hawai'i şefleri, ortaya çıkan ideolojiyi anıtlarda maddileştirdikten sonra, eskisi gibi büyük ölçekli bir yapılaşmaya devam etmediler. Kutsal peyzaj, şefliğin önde gelen derebeylerinin mülkiyetine alınarak yerine yerleşmişti. Topluluk erkek ve kadınlarının emek gücü, artık topluluk altyapısı gibi diğer iktidar kaynaklarına yöneltilebilirdi.

Bu altyapı, kısaca bahsedilen ev ve tarla sistemlerine ek ola-

rak, şefliğin toplumsal çevresini fiziksel olarak örgütleyen duvar ve patikaları da içeriyordu. Kolb'un topluluk emeği üzerine sürmekte olan çalışması (Kolb ve Snead 1994), Maui'nin Kula bölgesindeki bir yayla topluluğunun oluşumuna odaklanır. Ana patikalar her topluluğu fiziksel olarak bütünleştirmekte ve adayı çevreleyen bir patika, toplulukları gündelik ilişkiler ve ritüel ilişkileri için birleştirmekteydi. Şefliklerin ana izlek ve yolları, fiziksel çevrede maddileşen toplumsal ve politik dünya için çoğunlukla harita işlevi görmüştür (Earle 1991b).

Denebilir ki, Hawai'i Adaları'nda ideolojinin maddileşmesinin en önemli unsuru, politik ekonominin dayalı olduğu tarım tesislerinin inşasıydı. Faydacı terimler üzerinden, genellikle ekonomik sermaye olarak düşünülseler de, sulama sistemleri araziyi ve onun üzerindeki tarihten gelen kullanım haklarını temelden değiştirdiler. Tarım tesislerinin inşası kültürel bir peyzaj yarattı ve topraktaki mülkiyet hakları, şefleri politik uğraşlarında destekleyen gelir işlevini gördü.

Hawai'i'ye gelen erken dönem Batılı kaşiflerinin betimlemelerine göre, adanın bereketli vadilerinde yoğun bir tarımsal faaliyet gerçekleştiriliyordu. İnsan yapısı ve son derece mümbit olan arazi, sulama kanallarıyla beslenen gölevez havuzu tarlalarını, hindistan cevizi, muz ve şekerkamışı ekilmiş tarlaları birbirinden ayıran bentleri ve büyük balık havuzlarını barındırıyordu. Bu altyapı, elbette geçmiş 1400 yıl boyunca ortaya çıkarılmış kültürel bir eserdi. Çevre, toplumsal gelişmenin uzun tarihinin bir ürünüydü (bkz. 2. Bölüm).

Ekonomik iktidar, bu üretken tarım tesisleri üzerindeki denetimden kaynaklanmaktadır, fakat etkili olması için, bu denetimin erişim, tahsis ve kullanım haklarını kodlayan bir ideolojinin içine gömülü olması gerekirdi. Bu kod, Hawai'i'nin fiziksel görünümünde maddileşmişti. "Hawai'i'nin yerli anlayışına göre, toprak devredilemezdi. Kullanım hakkı, büyük şeflerden küçük şeflere, onlardan yerel toprak gözetmenlerine ve sonunda halka intikal eden, toprak sağlayan/kullanan ilişkileri hiyerarşisi yoluyla elde edilirdi" (Linnekin 1987: 15). Geçimlik arsalardaki toprak kullanım hakları, temel ürün finans sisteminde toprağın

tuttuğu konumu yansıtacak şekilde, erkeğin veraset çizgisini izlerdi. Toprak erkeğe teslim edilirdi, çünkü şefin toprağında ve konohiki tarafından örgütlenen çalışmalarda kullanılan angarya emeği erkekler tarafından sağlanıyordu.

Sulama sistemleri soyut birer kod değildiler; ideolojik ve ekonomik kullanımlarının özünde bu sistemlerin fiziksel doğası bulunmaktaydı. Hendekler, teraslar, tarlalar ve duvarlar, ayrı ama birbirlerine bağımlı birimlerin sınırını çiziyordu. Tekil lo'iler toplumsal üretim birimleri haline getirilmişlerdi. Konohiki tarafından yönetilen çalışma ekipleri tarafından yerlerine çakılan tarla sınırları, Batılı kaşiflere çok çekici gelen geçimlik üretimin düzenlenmiş kısımlarını belirtiyordu (Şekil 5.6). Sulamalı tarımın yapıldığı bir alanda haklar ve sorumluluklar, belirli arsaların, onları işlemek için suyun ve emek örgütlenmesinin üretken döngüdeki tahsisi yoluyla açıkça görünür kılınmıştı. Sulama sistemleri, toprağında çalışan herkesin her gün yaşadığı geniş toplumsal ilişkileri ortaya koyardı (bkz. Spriggs ve Kirch 1992).

Fiziksel olarak değişime uğratılmış arazinin Hawai'i'nin politik ekonomisi için önemi, kendilerine kullanım hakları ilişkilendirilmiş diğer tesisleri anlamak üzere genişletilebilir. Büyük Mahele sırasında, Kaua'i halkı tarafından hak talebinde bulunulan en önemli arazi bölümleri, gölevez tarlalarıydı. Toplam talebin yüzde 96'sı bent ve istinad duvarları tarafından belirlenmiş lo'i'yi içeriyordu (Earle 1978). Ayrıca, halk genellikle bir ev hissesi (taleplerin yüzde 79'u) ve daha az miktarda, kuru tarım yapılan alanları talep etti (taleplerin yüzde 59'u). Pahale harfiyen "çitle çevrili ev" anlamına gelir; hisse, aile için özel bir mekan meydana getiren çevreleyici taş bir duvar tarafından belirtilirdi. Kaua'i'de, kula (kuru alan tarlaları), çoğu zaman (kula taleplerinin yüzde 79'unda) havuz tarlalarının veya çitli evlerin sınırları belirlenmiş arazileriyle doğrudan bağlantılıydı.

Yapılandırılmış ortamlarda yaşamakta olan halk, tesisleri kullanmaları karşılığında emeklerini borçlu oldukları politik ekonominin yapısı içine yerleşmişlerdi. Ancak, bu sıradan insanlar, yönetici şeflerin artığa el koyma sistemi içerisindeki akılsız piyonlar olarak düşünülmemelidir. Sıradan insanlar, şeflerin ya-

Şekil 5.6. Kaua'i'deki Hanapepe Vadisi'nde aşağı yukarı 1920'deki modern sulama sistemi. Hawai'ililerin mülk edinip işlediği şekliyle yapılandırılmış tarla arazisi gösterilmektedir (yazarın arşivi; fotoğrafı kimin çektiği bilinmiyor).

ratıp sahip olduğu bu sistemden kaçarak, konohikilerin uzun kollarına direnmeye çalıştılar. Belli ki bazen bunu başardılar. Sulama sistemlerinin çoğunluğu, konohiki tarafından rahatça izlenen vadilerin alt taraflarında veya kıyıya yakın yerlerdeydi. Ancak, vadilerin yukarısına doğru, en dar yarıklarda ve ırmakların yan kollarında, ufak sulama sistemleri de bulunurdu. Bennett (1931: alan 37 ve 38), Kaua'i'deki arkeolojik saha araştırma-

sında, adanın içine doğru on beş kilometreden fazla mesafede, Waimea Nehri kanyonunun en tepelerinde yer alan sulamalı teraslar tarif eder. Büyükçe vadilerin tümünün üst kısımlarında ve Napali kıyısı ve başka yerler boyunca uzanan küçük vadilerde, çoğunlukla sadece birkaç yüz metrekarelik çok ufak sulama sistemleri geliştirilmişti. İzlenim odur ki, Muhteşem Mahele'de hak talebinde bulunulmayan bu sulama sistemleri, fakir hayatlar yaşamış olmaları pekala muhtemel olmakla birlikte, şeflerinden görece bağımsız kalabilmiş tekil aileler tarafından yapılmıştı.

Kaua'i'ye ait geleneksel bir halk hikayesinde, cüzzamlı Ko'olau, Kaua'i'nin engebeli Napali kıyısında bulunan Kalalau Vadisi'nin içlerine doğru kaçar. Burada o ve onun cüzzamlı çetesi, şerif ve bir *haole* (İngiliz) askerî kuvveti tarafından esir alınır. Jack London'ın versiyonunda, Ko'olau, Batılıların sahip olduğu güçten ötürü hayıflanır:

> Peki bu beyaz adamlar kimler? Biliyoruz. Babalarımızdan ve babalarımızın babalarından duyduk. Kuzu olarak geldiler, nazikçe konuştular... Şimdi bütün adalar onların, tüm toprak ve tüm hayvanlar –her şey onların... Onlar ... bir araya geldiler ve büyük şefler oldular. Çok odalı evlerde, kendilerine bakan hizmetkar kalabalığı ile birlikte krallar gibi yaşıyorlar. Hiçbir şeyi olmayanlar her şeye sahipler ve sen ya da ben ya da herhangi bir Kanaka aç kalırsa, dudak bükûp diyorlar ki: "Peki, neden çalışmıyorsun? Plantasyonlar orada bekliyor." (1989 [1912]: 135)

Cüzzamlı Ko'olau, on dokunzuncu yüzyılın Batılı plantasyon sahiplerini, ekonomik tahakkümleri yüzünden paylar. Ancak, onun şikayeti, belki ironik bir biçimde, adaların yönetici şeflerine karşı onun ataları tarafından da seslendirilmiş olabilir. Şefler tüm topraklara, domuzlara, balıkçılık alanlarına ve sulama sistemlerine sahiptiler ve halk bunlardan faydalanmak için şeflerin ko'elesinde ve diğer işlerinde çalışmak ya da vadi içlerine kaçmak zorundaydı.

Hawai'i Adaları'nın karmaşık yapılı şeflikleri, sulama sistemleri ve bunlara benzer yoğun kurak alan yapılarının kurulmasına dayalıydı (Earle 1994d; Kirch 1994; Rosendahl 1972). Bu

sistemlerin tarihi, ortaya çıkan şefliklerin ekonomik bağlarının biçimlenmesini gözler önüne seriyor (bkz. 2. Bölüm). M.S. 1400 öncesinde, hızlı nüfus artışı ve içlere doğru nüfus yayılması, orman kesimini ve belki geçici çitlemeyi getirdi, fakat tarım tesisleri muhtemelen oldukça küçüktüler. M.S. 1400 ile 1650 arasında tarımın yoğunlaşması, sulama sistemleri ve tarla yapıları inşasının yaygınlaşmasıyla bağlantılıydı ve proto-tarihsel dönem süresince, anıtsal yapılaşmanın azaldığı sırada, sulama ve diğer tarım tesislerinin gelişimi önemini korudu. Nüfus artışı ve politik ekonomideki büyümenin neden olduğu tarımsal yoğunlaşma, geçim ve yaşam birimlerini düzgünce bölen duvar ve patikalardan oluşan fizikî bir arazi imalatına neden oldu. Bu geçim ve yaşam birimleri, topluluğun erkek ve kadınlarına konohiki tarafından çalışma karşılığında veriliyordu.

Hawai'i'nin karmaşık yapılı şefliklerinin evrimi, on binlerce insanın bir hükümdarın yönetimi altında bir araya getirildiği, ada çapında ve adalararası çapta politik birimler yarattı. Böyle büyük bir politik birim, içerisinde insanları birbirleriyle karşı karşıya getirecek pek çok tarih ve çıkar barındırırdı. Bu zorlu politik kurumların evriminin bir parçası, hak ve yükümlülüklerin biçimselleşmesi oldu. Ancak, böyle hakların politik birimin bütününde basitçe bilinip kabul görmesi mümkün olamazdı. Kurumlar, taklit edilmeleri çok zor ve rahatlıkla tanınır biçimlerde maddileştirilip sunulmuş olmak durumundaydılar.

Kültürel arazi içerisinde, anıtlar şefin ilahi gücünü ve doğurganlık ve yıkımın yüksek tanrılarına olan erişimini temsil ederlerdi. İnşa edilmiş üretken tesislerde –sulama sistemleri, balık havuzları, çitlerle çevrelenmiş evler– mülkiyet hakları biçimsel hale geldi, süreklilik kazandı. Bir kimsenin kim olduğu, ailesini nasıl geçindirdiği ve şeflerini nasıl desteklediği, topluluğa ait tesislerin inşası tarafından arazinin üzerine kazınıyordu. Sembolik düzen böylelikle, anıtlardaki ritüel ve şeflerin tarlalarındaki geçimlik emek şeklindeki günlük yaşam pratikleri içerisinde temellendirilip onlara dahil ediliyordu.

Yukarı Mantaro Vadisi, Peru (M.S. 500-1534)

Önemli sayıda modern etnografi, And toplumlarının evrene dair geleneksel görüşlerini belgelemektedir. Tüm insan toplumları gibi onlar da, insanları, topluluklarını ve önderlerini kozmolojik düzenle ilişkilendiren karmaşık inanç sistemleri ile derinden ilgilidirler (Bastien 1978; Isbell 1978; Mitchell 1973, 1991; Zuidema 1977). Toprak ve topluluk arasında güçlü bir bağ mevcuttur. İnsanlar topraktan doğar ve ona dönerler; öldükten sonra yerel dağ tanrısına (*wamani*) ait olurlar. Topluluk, topluluğun tarihi ve geleceği, bir yer duygusuna bağlıdır. Pınar ve nehirler, ruhların yaşadığı ve kutsal sayılması gereken yerlerdir. Bilhassa sulama sistemleri, toprak, su ve cemaatin toplumsal emeğini birleştirirler. Bu tarım tesisleri, topluluğu örgütleyen ve onu kozmik düzen içerisindeki konumuna yerleştiren bir mecaz olarak ritüeli merkeze alırlar. Liderler, elbette sembolik olarak yüklü sulama törenlerinde emek gücünü örgütlemekle ve toplumsal rollerinden güç elde etmekle ilgilenmektedirler.

Bununla birlikte, arkeolojik kayıtlar, And dünyasının kozmolojisinin, Wanka toplumu içinde fazla çarpıcı bir maddileşme alanı bulamamış olduğunu açıkça ortaya koyuyor. İddia edebilirim ki, kültürel anlam sistemleri, çarpıcı sembolik objeler veya etkileyici anıtlar olarak somutlaşmadıkça, liderler tarafından Hawai'i ve Danimarka şefliklerinin ideolojileriyle aynı biçimde kullanılmış olamazlardı. 4. Bölüm'de özetlenen tarihsel belgeler, cinchekonanın otoritesinin, topluluğun savunmasındaki askerî rollerine dayandığını vurgular. Diğer şefliklerden farklı olarak, Huacrapukio ve Wanka dönemlerine ait yerleşimlerde höyük bulunmazdı ve nispeten az sayıda kamusal, sembolik objeye rastlanırdı.

Törensel etkinlikler, Wanka şefleri için muhakkak belli bir öneme sahipti. En belirgin olarak II. Wanka döneminde Tunánmarca merkezinde görülecek şekilde (Şekil 5.7), yerleşim kabaca doğu-batı yönünde enlemesine ortadan iki kısma bölünmüştü. Konut mekanından birbirine yakınlaşan duvarlarca ayrılmış ve binadan arındırılmış iki "cadde", dikkati iki küçük merkezî meydan (0.17

Şekil 5.7. Tunánmarca'daki, dikdörtgen biçiminde iki binadan oluşan merkezî tören plazaları (Earle vd. 1987; UCLA Arkeoloji Enstitüsü'nün izniyle yeniden basılmıştır).

hektar ve 0.05 hektar) üzerine toplamaktadır. Buranın kamusal bir tören mekanı, Wanka şefleri tarafından düzenlenen ayin etkinleri için bir sahne olduğunu anlamak için fazla bir hayal gücü gerekmez. Yine de, büyük anıtsal yapıların yokluğu ve olanların küçük ölçeği oldukça barizdir. Höyükler merkeze hakim değillerdi veya politik birimler için görsel odak oluşturmuyorlardı ve bağlantılı iki "kamusal" bina, elitlerin ikametgahı olabilecek, her biri 38 metrekare büyüklüğünde, mütevazı, dikdörtgen yapılardı.

II. Wanka döneminin elitlerinin ve halktan kimselerin avlu gruplarını incelediğimizde, elitlerin yerleşim alanlarının ayin amacıyla ve tanımlayıcı hane statüsü ile ilişkilendirilerek kullanıldığı görünmektedir (Costin ve Earle 1989). Genellikle, elitlere ait avlu grupları, düzenleme ve arkeolojik asemblaj bakımından halktan kimselerin hanelerine benzerdi. Fakat elitlerin haneleri,

mekansal olarak daha büyüktü. Elitlerin diyeti, mısır ve devegil eti gibi, şölenlerde tüketilen özel besinleri içerirdi. Statü ayrıca, ayinlerde sergileme amacını taşıyan sembolik nesnelerle tanımlanırdı.

Yöreye özgü sembolik nesneler arasında, Base Roja stilinde dekore edilmiş büyük küpler vardı (Lumbreras 1957). Base Roja, bizim Andezit eşya olarak nitelendireceğimiz farklı bir maddeden üretilmişti (Costin 1986). Görünen o ki, Mantaro Vadisi'nde Huancayo yakınındaki araştırma alanımızın güneyine doğru üretilmiş ve geniş bir alanda ticareti yapılmıştı (Earle 1985). Bu küpler insan figürleri ve üç renkli resimlerle yoğun biçimde süslenmişti. İmalatları için verilen emek, kamusal sembollerle önemli bir kültürel anlam ifade ettiklerini gösterir. En kendine özgü küpler büyük kadın şekilleriydi: Boyun kısmından bakan bir yüz (kulaklar dahil) çizilmiş, kollar şişkin gövdenin üstünde kavuşturulmuş ve kabarmış göğüsler gösterilmiştir. Bu kişi kimdir? Kesin olarak bilmesek de, bu çarpıcı görüntü kesinlikle, kapların kullanıldığı ayinlerle ilişkilendirilmiş kadın gücünü resmetmektedir.

Wankaların meme biçimli küplerine muhtemelen, yerel liderler tarafından halka açık ziyafetlerde sunulan mısır birası olan *chicha* konulurdu. Bu kaplar elit hanelerinde yoğunlaşmıştı; bölgesel mübadele yoluyla tedarik edilmiş olmalıydılar. Bu noktada, Helms (1997) tarafından öne sürülen, Panamalı şeflerin, uzun mesafeli mübadele ilişkileri yoluyla, batını bilginin gücüyle ilişkilendirilen özel nesneler üstünde denetim sağlamak için rekabet ettiği iddiası akla gelmektedir.

Elit statüsünü tanımlayan diğer nesneler, kişisel süsün bir parçası olarak takılan metal nesnelerdir. II. Wanka döneminde, elit haneleri, giysilere dikilmek üzere delinmiş ince gümüş diskler ve kadınların şallarını tutturmak üzere iğneler başta olmak üzere daha fazla sayıda metal gösteriş objesine sahipti. Bu nesneler kadın ve belki de erkek bedenlerini süslüyordu. Danimarka örneğine tezat olarak, metal, silahlar için ve yıkım ve güç sembolleri olarak kullanılmıyordu. And Dağları'nda, metaller tanrılarla ilişkilendiriliyordu. Altın güneş, gümüş ise ay tanrısındandı. Metal, en temel kozmik güçlerle ilişkili yüksek tanrıların

dünya üstündeki görünümüydü ve alenen giyilen ve teşhir edilen özel nesneler için kullanılıyordu. Özel kıyafetlerin giyilmesi, elitleri liderlerin özel erişiminin olduğu kozmik güçlerle özdeşleştiriyordu. Fakat sembolik maddileşme savaş güçlerine bağlı bir durum değildi. Bilakis, kadınların dahil olduğu alternatif güç kaynaklarına bağlıydı.

Sembolik nesnelerin denetimi sorunluydu ve daha heterarşik bir güç sistemine yol açmış olması muhtemeldir. Seramikler için kil ve metaller için cevher, madenciliğin kolay olduğu yüzey yataklardan bölgeye genişçe dağıtılmıştır. İmalat teknolojisi, yaygın olarak bilinen ve kolaylıkla tekrarlanabilen, nispeten basit bir dizi aşamadan oluşuyordu. Yayan olarak veya bir lama karavanı sayesinde gerçekleştirilebilen bölgesel mübadele, ilişkiler ağı sayesinde oldukça yaygınlaşmış olmalıdır. Denetim sağlamakta zorlanılmıştır ve bu ideolojik maddileşme biçimleri yalnızca kısmi bir güç kaynağı sunmuş olmalıdır.

Wankalar arasındaki en dramatik maddileşme biçimi muhtemelen, topluluk savunması için yapılan anıtsal tahkimatlardı. Dördüncü bölümde tartışıldığı üzere, Wanka toplumu, yerel idarelerin küçük bölgelere bölünerek zaptedilmez tahkimatlar tarafından korunduğu rekabetçi tepe-kale şefliklerinden oluşuyordu. Şefliğin meşruiyet kazanması, topluluk savunmasına bağlıydı. Toplumsal olarak inşa edilen şehir duvarları elbette ki topluluğu saldırıdan koruyordu, fakat aynı zamanda, topluluğun cinchekonaya bağlı bir toplumsal varlık olarak yapısını bir dereceye kadar resmileştirmiş de olmalıdırlar.

Bu nedenle, anıtsal şehir duvarları, basitçe faydacı bir tesis olabileceği gibi, grubu ve onun kurtuluş bildirgesini tanımlayan bir ideoloji beyanı da olabilir. İlginçtir ki, Wessex'te kamu inşaatlarında kurumsal emek gücü yatırımı, çarpıcı biçimde yer değiştirmiştir: Taş Devri'nde kuşak başına 32 000 iş günü törensel anıtların yapımına harcanırken, Tepe Hisarları Devri'nde kuşak başına 21 000 iş günü tahkimat duvarlarına ayrılmıştır (Earle, 1991a). İngiltere'de, tepe-kale toplumunun ortaya çıkışıyla, törensel yapılaşma sona erdi ve toplumsal emek, duvar inşasına yönlendirildi. Öyle görünüyor ki, toplumun ideolojik temeli, –sembolik nesne-

ler üzerindeki denetimin maddileşme için anahtar rol oynadığı– servet finansından, –askerî gücün dikkatle tanımlanmış topraklar üzerindeki hakları güvence altına aldığı, temel ürün finansına doğru dönüşüm geçirmiştir. Duvarlar, şehri, insanlarını duvarın dışında yaşayan düşmandan ayırt ederek tanımlıyordu. Adams (1966), Ortadoğu'daki şehir duvarlarının ("kafesteki" kitleyi tutarak) kapsayıcı özelliği kadar (kitleyi saldırıdan koruyarak) dışlayıcı özelliğinin de olduğunu belirtmektedir. Tahkimat muhtemelen, Mantaro ve diğer yerlerde, dış tehdide karşı savunma için grup kimliğinin ideolojisinin maddileşmesi işlevini görmüştür.

3. Bölüm'de tartışılan, And topluluğundaki tarla sulama ve boşaltma sistemi de toplumsal düzenin önemli bir unsuru olmuş olabilir. Modern köylü toplumlarına ilişkin çalışmalarda tanımlandığı gibi, tarım işi ve özellikle sulama kanallarının yıllık temizliği, törensel bir önem taşıyordu (Mitchell 1991). Beş gün süren yıllık sulama festivalinin adı (*yarqa aspiy*) "kanal temizliği" ile "sulama sisteminin kutlanması"nı bir araya getiren ikili bir anlama sahiptir (Mitchell 1991: 144).

> Sulama festivali, Quina'nın en güzel şenliklerinden birisiydi. Sabahın erken saatlerinde, festival yetkililerinin eşleri, kızları ve gelinleri evlerinden çıkarak ana kanal girişlerine doğru yola koyulurdu... Sistem boyunca belirlenmiş yerlerde yemek hazırlamak üzere erkenden yola çıkarlardı. Törenin diğer katılımcıları biraz daha geç vakitte ama hava hâlâ karanlıkken, yağışsız bir mevsimin yıldızlarla parlayan göğünün altında, göktaşı yağmurları ufuk çizgisinde zaman zaman belirirken yola düşerlerdi. Şafak vakti, kadınların yaktığı ateşler sabah sislerine karışırken ana girişte karşılanırlardı... Quinuenolar rekabetçi [modern] müziklerini geride bırakmışlardı ve sadece festival düzenleyicileri tarafından tedarik edilen davul ve flütlerin sesini dinliyorlardı (Mitchell 1991: 145).

Sulama kanallarına ilişkin işler ve törenler, sistemlerin sahibi olan yerel yetkililer tarafından düzenlenirdi. Bir sulama tesisi, topluluğa ait bir eser haline gelirdi ve erkeklerin toplumsal düzeni, kadınların emeği, politik liderlik ve sembolik kutsallık için

bir kanun yerine geçerdi. Ancak And Dağları'nın Mantaro gibi yüksek bölgelerinde, tarım çoğunlukla sulama temelli olmadığından, tarımsal faaliyetler bir güç kaynağı olarak merkezî önem taşımıyordu.

İnka imparatorluğunun genişlemesini takiben, yerel ideolojik sistemler, devlet denetimi altına alınmak için, içerilip dönüştürüldü. Buradaki incelemenin konusu olmasa da dönüşümlerin kısa bir özeti verilebilir (bkz. Costin ve Earle 1989; Costin, Earle, Owen ve Russell 1989; DeMarrais, Castillo ve Earle 1996). III. Wanka dönemindeki İnka hakimiyeti sırasında, elit statüsü sembolik nesnelerle, yani seramik ve metal süs eşyalarıyla tanımlanmaya devam etti. Ayırt edici seramik nesneler, özellikle içine *chicha* konulan büyük ve yüksek boyunlu arybaloid küpler artık İnka kaplarıydı. Tipik bir İnka küpü bir metre boyunda, kendine özgü bir biçime, taşıma kolanı için tutamak yerine ve geometrik bir süslemeye sahipti. Bu küpler üslup olarak imparatorluğun her tarafında benzerlik gösterirdi ve Mantaro'da elit hanelerinin takımlarında kullanılan Base Roja küplerinin büyük ölçüde yerine geçmişlerdi. Metal süs nesneleri daha sık olarak artık eşit oranda kalayla karıştırılan bakırdan yapılırdı. Temel biçimler, imparatorluğun genelinde başka yerlerde bulunan, Lama başlı iğne gibi bazı döküm biçimlerinin de dahil olmasıyla birlikte, büyük oranda devamlılık göstermiş gibi görünmektedir (Costin, Earle, Owen ve Russell 1989).

İnka istilası ile gelen değişim, yerli ideolojisinin incelikli bir manipülasyonuydu (a.g.e.). En önemlisi, devletin sağladığı nesnelerle yerel olarak temin edilmiş sembolik nesnelerin seçici bir biçimde yer değiştirmesiydi. Mantaro'daki İnka seramikleri, yerelde ve imparatorluk boyunca bir standardizasyon gösteren biçim ve süslemelerin gösterdiği üzere, açıkça doğrudan devlet gözetimi altında merkezî olarak imal edilmişti (Hagstrum 1986). İnka dönemindeki metallerden, "kalay bronz ufuğu" diye bahsedilmektedir (Lechtman 1977). İmparatorluk tarafından fethedilmiş bölgelerde, kalay alaşımlar standart bir uygulama haline gelmiştir. Lechtman (1984), kalaya geçilmesinin, And bölgesinin

maddi kültürüne yeni bir sembolik gönderge getirdiğini iddia etmektedir. Kalay, sık bulunan bakırın aksine, yalnızca Bolivya ve Şili'nin sınırlı alanlarında çıkarılıyordu. Bu nedenle, metal yapımında kalay kullanılması, yerel metalürji geleneklerini imparatorluk yolları üstünde sıkı devlet gözetimi altında gerçekleşen uzun mesafeli ticarete bağımlı kıldı. Elit ideolojisini maddileştirmek amacıyla yerel olarak kullanılan sembolik sistem, nesneler değiştirilerek devlet tarafından, sahip olduğu politik ekonominin bir uzantısı olarak kısmen içerildi.

Daha dramatik olanı, İnka imparatorluğunun özenle hazırlanmış ve haklı olarak dünyaca ünlü inşa programlarıydı (DeMarrais, Castillo ve Earle 1996; Hyslop 1984, 1990). İnşaat, yoğun yol sistemlerini, çevre tahkimatlarını, tarımsal kalkınma projelerini, tapınak ve türbeleri, anıtsal kamu binalarını ve devletin idari tesislerini içeriyordu. Merkezî *ushnu* platform tümsekleriyle büyük plazalar, Cuzco'nun dış tarafındaki her yerde kurulmuştu. İnka Lordu tura çıktığında, burada, *ushnu*'nun üstünde dururdu, fakat tümseğin merkezî konumundan dolayı, bütün törenlerde sembolik olarak hazır bulunmuş olurdu. İmparatorluk törenleri, devletin dinsel uygulamaları ve anlamının aynılığını vurgulamak üzere, mekanda standart biçimlere sahiptiler. İdari merkezlerden imparatorluğun değişik bölgelerine uzanan yollar, bölgeleri birbirine bağlar ve yerel nüfusa, isyanı bastırmak üzere üstlerine gelecek olan orduyu hatırlatırdı. Ancak, kelimenin gerçek anlamıyla hepsinin üstünde, Mantaro Vadisi'ndeki tepelerde, imparatorluğu finanse eden temel ürün tabanını vurgulayan büyük depo kompleksleri belirgin bir biçimde yer alıyordu. Angarya emeği kullanılarak yaptırılan imparatorluk inşaat projelerinin kültürel görünümü, yerel nüfusu devletin ideolojik yapısı altına sokmuştu. Özellikle yollar, yerel toplumu sembolik ve askerî açıdan bölgeler-arası devlete bağlıyordu. İnka idarecileri, ulakları ve orduları o yollardan geçerek geldiler.

İdeolojinin önemli rolü ve yeni kurumsallaşmış İnka imparatorluğu içinde maddileşmesi, Mantaro'nun önceki dönem tepe hisarı şeflikleriyle çarpıcı bir zıtlık içindedir. Wankalar arasında, hakim ideoloji ve onun maddileşmesi üstünde çok az durulmuş-

tu. Anıtsal inşaat, cinche liderliğinin basit biçimde meşrulaşmasını sağlayan topluluk savunmasına yoğunlaşmıştı ve politik iktidarın dinsel temeli belli ki yakından denetlenmiyordu. Mantaro toplumunun heterarşik karakteri, politik liderlikleri kurumsallaştırmak amacıyla stratejik bir kültür yaratmanın zorluklarını göz önüne sermektedir.

Yukarıda tartışılan üç şeflik örneği, ideolojinin, önemli olmasına rağmen tekelleştirilmesi zor bir iktidar kaynağı olduğuna işaret eder. İdeolojinin verdiği mesajlar şefleri, toplumda yüksek mevkilerini meşrulaştıran konumlarla bağlantılandırmıştır. Onlar yönetmek için gönderilmişlerdi; diğerlerinin kaderi ise takip etmekti. Dan şefleri, soyağaçları Thy toprağından çıkma savaşçılardı. Hawai'i'de ali'i, üretkenlik ve savaştan sorumlu tanrıydılar; toprak ve üzerindeki insanlar onlarındı. Wankalarda cinchekona, topluluğu ve topluluğun topraklarını saldırıya karşı koruyan askerî önderlerdi. Fakat bu mesajlar, ideolojilerin anlamları, potansiyel olarak diğerleri tarafından farklı çıkarlara yönelik şekilde değiştirilmeye ve yorumlanmaya açıktı.

Bu üç örnekte, ideolojinin kullanımı içsel problemler arz eder. Danimarka'da, maddileşen ideoloji ile merkezî iktidar arasında açık bir kopuş mevcuttu. Şefliklerin gelişimini önceleyen erken megalitik mezar inşası, bireyin konumunu değil, topluluğu tarif etmek için önemli miktarda emek kullanımını temsil ediyordu. Bireyin konumundan söz edilir olduğu zaman, anıtsal büyüklük, bir defin anıtı inşa ederken fiilen daha az emek gücü gerektirecek şekilde azaldı. Geç Neolitik dönem boyunca, Thy toplumunun prestij mallarında temsil edilen bir ideolojiyle aktif olarak ilgili olduğu sırada, herhangi bir merkezî liderlik ortaya çıkmadı. Mübadeleyi kontrol altında tutmanın zorlukları açıkça, prestij objelerinin (kehribar, savaş baltaları ve hançerler) yerel malzemelerden imal edildiklerini ve üretimleri için sadece en basit teknolojilere gereksinim duyulduğu gerçeğini yansıtıyordu. Prestij mallarına denetimli erişim yalnızca Erken Bronz Çağı'nda, metal objeler kişinin mevkisinin birincil göstergeleri haline geldiği zaman mümkün hale geldi. Öyleyse, malzemenin yabancı menşeli oluşu ve daha önemlisi, objeleri üretmek için

daha karmaşık bir teknolojiye gereksinim duyulması, sembolik sistem üzerinde bir miktar denetime izin verdi.

Mantaro Vadisi'nde, Wanka şefleri savaş liderleri olarak iktidar oldular ve bu konumları, topluluğu açık bir şekilde, ama liderleri yalnızca dolaylı olarak tarif eden kasaba duvarlarında maddileşti. İktidar sembolleri, liderlerin savaşçı olarak rolü ile yalnızca zayıf bir şekilde bağlantı kuruyordu. Örneğin liderler özel metal silahlar taşımıyorlardı. İnka öncesi döneme ait ayırt edici semboller, meme biçimli bardaklar veya gümüşten şal iğneleri, esasında erkek liderliğiyle olduğu kadar dişil iktidarla da bağlantılı görünüyordu. İktidar kaynakları, besbelli ki çok katmanlıydı ve liderlik yalnızca zayıf biçimde kurumsallaşmıştı.

İdeolojinin maddileşmesi sadece Hawai'i Adaları'nda iktidarın diğer temelleriyle sıkıca ilişkiliydi. Kültürel ve ekonomik peyzaj, şeflerin üretken tesislerin sahipleri ve tanrıların yeryüzündeki dışavurumları olarak içinde yer aldıkları yeni bir fiziksel dünya yaratmak üzere dönüştürülmüştü. İdeolojinin maddileşmesi, yönetici elitlerin meşrulaştırıcı inançlarını –yerel topluluk içerisinde emek süreci yoluyla kontrol edilebilen– somut, kültürel şeylere dönüştürdü. Şefin idarecisi böylelikle, sulama sistemlerindeki, topluluğun duvar ve yollarındaki ve topluluğun dinsel platformlarındaki inşaat çalışmalarını örgütledi. Bu anıtlar içerisinde yürütülen törenler, şeflerin kutsallığını çarpıcı hale getirdi. Peyzajın tamamı ve onun günlük kullanımı, şefliğin yapılandırılmış hiyerarşik ilişkilerini temsil eder hale geldi.

6

Şefliğe Özgü İktidar Stratejileri ve Karmaşık Yapılı Politik Kurumların Ortaya Çıkışı

Şefler politik kurumlar inşa ederken kendi konumlarını üç temel iktidar aracı üzerinden şekillendirirler: ekonomi, askeriye ve ideoloji. Burada incelenen tarihsel ve arkeolojik örneklerde, şefler stratejik hakimiyetlerini biçimlendirirken üç araçtan da faydalanmıştır. Şefliklerde alternatif toplumsal iktidar kaynaklarının kullanımı oldukça geneldir ve aslında bu yaygın iktidar kaynakları, insan toplumundaki politik süreçler açısından evrensel olabilirler. Fakat sonuçlar son derece değişkendir. Bazı durumlarda, devletli toplumların karmaşık yapılı yönetim kurumları yaratılmışken, diğerlerinde iktidar ilişkileri merkezîleşmemiş, istikrarsız ve müstakil kalmıştır. Bazı koşullarda iktidarın sağlamlaştırılıp kurumsallaşmasını, diğerlerinde merkezîleşmeye karşı başarılı bir yerel direniş olmasını belirleyen şey nedir?

İktidarın sağlamlaştırılması ve kurumsallaşması, iktidar stratejilerinin sistematize edilmesine bağlıdır. *İktidar stratejileri, yönetici kesimlerin politik amaçlarını güderken iktidarın toplumsal kaynaklarını birbiriyle kaynaştırdıkları araçlardır* (DeMarrais, Castillo ve Earle 1996, Mann 1986). İktidar stratejileri, hangi iktidar kaynağının esas ekseni oluşturduğu ve iktidar kaynaklarının birbirleriyle nasıl eklemlendiği konusunda değişkenlik gös-

terirler. Her bir iktidar kaynağının stratejik kullanımı, tarihsel koşullara ve kısa erimli politik amaçlara bağlıdır. Bir stratejinin alternatiflere tercih edilmesi, etkinlik ve uygulama maliyetlerinin ve her birinin devam ettirilme süresinin karşılaştırılmasını içerir. İncelenen örneklerde, *gelişen politik ekonominin doğasının temel belirleyen olduğu görülmüştür*. Bir iktidar stratejisinin diğerine karşı operasyonel hale gelmesi, politik ekonominin pekiştirilmesi ve unsurlarının denetim altına alınmasına ve harekete geçirilen artığın merkezî iktidar kaynaklarının geliştirilmesi için kullanılmasına dayalıdır.

İktidar stratejilerinin doğası (finansın nasıl ele alındığı, denetimin doğası, kurumsallaşma potansiyeli) uzun vadeli toplumsal evrim süreci üzerinde derinlemesine sonuçlar yaratır (Earle 1987, 1994a; Johnson ve Earle 1987). Alternatif iktidar stratejileri Peru, Danimarka ve Hawai'i Adaları örnekleri tarafından açıklanmıştır. Bu örneklerde, en önemli iktidar kaynağı oldukça değişkenlik gösterir ve görülebilir ki, bu değişik kaynaklar değişim için, hiç de benzeşmeyen içsel dinamiklere sahiptirler. İktidar stratejileri oluşurken bu iktidar kaynaklarının diğer kaynaklarla farklı bağlantı biçimleri ve bu bağlantıların dinamiklerinin uzun vadeli toplumsal evrim açısından sonuçları daha da önemlidir. Farklı iktidar stratejilerinin farklı sonuçları varsa, toplum, bilimciler, bir stratejinin yükselen elitler tarafından alternatiflerinin yerine kullanılıyor olmasına neden olan koşulları belirlemeye çalışmalıdırlar. Belirli iktidar stratejileri, toplumsal karmaşıklığa giden (ve ondan gelen) farklı güzergahları, merkezîleşen otoriteyi yaymanın ya da merkezîleşen otoriteye direnişin çeşitli araçlarını temsil eder. Bu güzergahları, politik birim boyutunda değişik oranlarda büyümeye ve hiyerarşik kurumlar için farklı oranda istikrara neden olan karşıt dinamikler yönetir.

Yukarı Mantaro Vadisi, Peru (M.S. 500 - 1534)

İspanyol fethini önceleyen bin yıl boyunca, Mantaro Wankalarının iktidar stratejileri, politik birimler yükselip çöktükçe uzun dönemli döngüler yaşadı. Bu şeflikler arasında, ekonomik

ve ideolojik iktidar daha sınırlı veya daha az merkezîleşmiş olduğundan, askerî kudret, toplumsal iktidarın temel kaynağıydı (bkz. 4. Bölüm). Wanka politik sistemi nispeten durağandı, politik birim belki sadece on ila yirmi kilometre arası genişlikte olan küçük alanlara hapsolmuştu; bu kısıtlı kalmış model sadece İnka ve sonrasındaki İspanyol imparatorluklarının altüst edici işgalleri ile kırılmıştır.

Tarih öncesi wanka döneminin geç evrelerinde, *cinchekona*, topluluğu koruyan savaşçı şeflerdi. Savaş, şeflerin iktidara geldiği esas sahneydi. Arkeoloji, neredeyse durmaksızın devam eden savaş, belgelemektedir topluluk tahkimatları, şef otoritesi ve topluluk yapısına ait anıtlar haline gelen savunma araçları sunmuştur.

Temel bir toplumsal iktidar kaynağı olarak savaşın yine de kısıtlı kaldığı ortaya çıktı. Fetih savaşı, politik genişleme için etkin bir araç olarak görünse de, aslında öyle değildi. Askerî kudretin merkezî olarak denetlenmesinin imkansız olduğu ortaya çıktı. Her topluluk, kendine yapılan saldırıları fiilen etkisizleştiren tahkimatlar geliştirdi. İktidar parçalıydı, tahkimatları içinde korunan ve hapsolan, komşulardan bağımsız ufak politik birimler yaratıyordu. Savaş, güç siyasetinin temel kaynaklarından biri olduğu halde, onun diğer iktidar kaynaklarıyla çatlaklı eklemlenişi nedeniyle sınırları olduğu ortaya çıktı.

İktidarın ikincil kaynağı ekonomiydi. Yerel nüfus artışlarına, tarım üretiminin yoğunlaşması eşlik ediyordu. Nüfus yoğunluğu ile savaşlar arasında kesinlikle doğru orantı yoktu. Fakat artan nüfus, özellikle Wanka döneminde tarımsal ilerlemeler tarafından hızlandırılan yoğunlaşmayı gerektiriyordu. Tarla drenajı, teraslama ve sulamanın geliştirilmesi, fetihlerin hedefi ve savunmanın kalbi olabilecek tesisleri oluşturuyordu. Cinchekona, savaş önderleri olarak, geliştirilmiş arazilere erişimi oldukça kolayca denetleyebilirlerdi. Savaşta kazanılan toprakları kendine saklamak ya da bölüştürmek şefin kararıydı. Bir topluluğun üyeleri, cinchenin desteği karşılığında onun toprağını işlemek zorundaydılar. Bu topraklardan elde edilen artık ürün, şefin iktidar stratejisinin genişleme zemininin finansmanı için gerekli temel

malları sağlamış olmalıdır. Fakat politik birimler enine doğru genişlemediler.

Mantaro Vadisi, yüksekte, mısır ve hatta patates tarımının tam sınırında yer alır. Dona dayanıklı türlerin üretimine müteakip, mısır ve patates tarımı uygulanabilir hale geldi fakat bunlar yoğunlaşma ve artık üretim potansiyeli açısından her zaman sınırlı kaldılar. Sulama ve teraslama, üretkenliği arttırdı ve riskleri bir nebze azalttı, ama, çevresel tehlikeler tarım üretiminin yoğunlaşmasını kısıtlıyordu. Oldukça marjinal ve yaygın olan geçimlik ürün tabanı, politik ekonomideki büyüme potansiyelini ve şeflerin onu askerî ve ideolojik iktidarın her ikisini de denetlemek için kullanabilmelerini kısıtlamıştır.

Wankalar arasında, hakim ideoloji fazla geliştirilmemişti. Burada, ideolojik iktidar peyzajı oluşturmuş diğer pek çok şeflikte olduğunun aksine, hiçbir büyük anıt, tapınak höyüğü ya da önemli mezar bulunmuyordu. Elit statüsü, özel törensel seramiklerle olduğu kadar, metal ve kabuktan yapılma kişisel süs objeleri ile de belli ediliyordu. Ancak, süs eşyaları mütevazıydılar ve dönemin And bölgesel ekonomisinin doğası göz önüne alındığında, imalat ve dağıtımları çok zor olmalıydı. İdeoloji, politik ekonomi ile bir bağlantı vasıtasıyla denetime izin verecek biçimlerde maddileşmemişti. Daha ziyade, etnografiler, gündelik yaşamlarında topluluklara erişimi olan ve anıtlarla –şeflerin sahip olduğu– objelerin içine hapsolmamış güçlerin mevcut olduğu bir doğal dünyayı anlatır.

Yönetici elitlerin muhtemelen en basit ve en anlaşılır mesajı, savaşçı kudretine dayalı meşruiyetleriydi. Bu yüzden, Wankaların anıtları, grubu hem savunan hem de sınırlayan topluluk tahkimatlarıydı. Tahkimatların, cinchekona tarafından örgütlenen ve denetlenen müşterek inşası, düşman akınlarını dışarıda, topluluğun sadık yandaşlarını ise içeride tutardı.

4. Bölüm'de tartıştığım üzere, Wankalar tepe-kale şefliğine bir örnektir. Yöresel güçleri olan topluluk şefleri, bölge savunmasını örgütlemek üzere ortaya çıktılar. Yerel politikayı, topluluk savunması üzerindeki kontrolleri ve topluluk üyelerinin hayatlarının bu savunmaya dayandığını kabul etmeleri sayesinde

hakimiyetleri altına aldılar. Ancak, ekonominin ekstansif doğası ve bunun sürdürülebilir merkezî denetim için yarattığı problemler, geniş ölçekli politik birimlerin ortaya çıkmasının önünü kesmiştir.

Politik bakımdan yenişememe hali, İnka imparatorluk ordusu bölünmüş Wanka şefliklerini yenilgiye uğrattığı zaman "çözüldü". İnkaların politik devrimi, orijinal ve yüksek derecede yapılandırılmış bir politik ekonomiye dayanıyordu (D'Altroy ve Earle 1985). Geleneksel karşılıklılık ve yeniden-bölüşüm prensipleri yerel angarya emeği kullanarak sulama, teraslama ve drenaja sahip yeni tarım tesisleri, inşa eden muazzam bir temel ürün finans sistemine uygun hale getirilmişti. Gayet basitçe, İnkalar çok büyük çaplı bir temel ürün finansı ekonomisi oluşturarak, dağlık arazinin dayattığı çevresel sınırlamaların üstesinden gelebilmişlerdi. Merkezîleşmiş bölgesel ekin depolaması, devletin işleyişini, daha küçük şefliklerin başına bela olacak çevresel ve politik felaketlerden korudu. Seferber edilen temel ürünlerin ambarları, İnkaların Peru'da, modern zamanda bile eşine az rastlanır büyüklükteki devlet çiftliklerine yoğun yatırım yapmasını sağladı. Çok büyük çapta yeniden örgütlenen ekonomik temel, devletin askerî gücünün maceralarını ve devlet törenlerinin takvimsel döngüsünü desteklemek için dayanılan güvenilir bir mali altyapı sağladı.

Thy, Danimarka (M.Ö. 2300-1300)

Kuzeybatı Danimarka'nın Neolitik ve Erken Bronz çağlarını kapsayan bin yıl boyunca, Thy şeflerinin politik birimleri, yükselip çabucak dağılan, düzensiz bir döngü içinde kaldılar. Bu şefliklerde hakim ideoloji, prestij mallarının mübadelesi ve törensel güç gösterisi üzerinden, elitleri Avrupa'nın geniş bölgeleri boyunca birbirlerine bağladı (bkz. 5. Bölüm). İhracat ekonomisi ve savaş, bu ideoloji ile sıkı sıkıya bağlantılıydı, fakat iktidar stratejisinin nihai olarak kırılgan olduğu ortaya çıktı.

Geç Neolitik ve Erken Bronz Çağı toplumlarında önderler, temel bir toplumsal iktidar kaynağı olarak hizmet etmiş olması

gereken gelişmiş bir ideoloji tarafından tanımlanıp meşrulaştırılıyorlardı. Bu ideoloji, mezar anıtlarında, Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi Thy'ın da tepelerinde duran daire şeklindeki mezar höyüklerinde maddileştirildi. Yönetici şefler, civardaki otlak arazilerinde bir mülkiyet ve bölüştürme hakkı yaratan, şecere çizgilerinin toprağa dikili olduğu kültürel bir peyzaj inşa ettiler. Belirgin politik figürlerin mevcut olduğu bu zamanda, bu anıtlara çoğunlukla erkekler gömülürdü. Sonrasında daha heterarşik bir toplum ortaya çıktıkça, kadın definleri daha ayrıntılı, erkek definleri ise daha az farklılaşmış bir hale büründü. Görünüşe bakılırsa, Thy'daki bu anıtların çoğu, her biri belki sadece yüz sene süren kısa dönemler boyunca inşa edilmişlerdi –yani, neredeyse üç kuşaktan sonra her şeye baştan başlamak gerekmişti.

II. Montelius Dönemi'nin şefliklerini simgeleyen höyükler içerisinde, erkekler tekil halde, kılıçları, hançerleri ve kişisel gösteriş eşyalarıyla birlikte gömülüydüler. Şeflik statüsünü tanımlayan objelerin tip ve stilleri, Avrupa'nın geniş bölgeleri boyunca benzerdi ve objelerin kendisi ve bunların imalatı için gerekli hammaddenin mübadele edilmesi tarafından destekleniyordu. Statü ve kimlikleri dış bağlantı ve özdeşleşmelerden türeyen, uluslararası bir liderler sınıfı oluşturulmuştu. Bu, Renfrew (1982) tarafından tarif edilen akran-politik birimler arası yoğun etkileşimin dünyasıydı.

Şeflik kimliği ve elit ideolojisi, tekil yerelliklerin yönetici soylarını genel şefler sınıfıyla bağlantılandıran prestij malları mübadelesinin dolaşıma soktuğu objelerde maddileşmişti. Yaşarken ve ölümdeki kamusal törenlerde Bu objelerin giyilmesinin taşıdığı açık mesajın, şefleri özel güç ve konumlara sahip kişiler olarak tanımlayan özel uluslararası bağlantılar hakkında olduğu düşünülebilir. Objelerin mübadelesi ve üretim, dağıtım ve kamusal kullanımlarını içeren tüm olay ve faaliyetler, servet bölüşümüne dayalı politik ekonominin bir parçasıydı. Şeflerin iktidar stratejileri, prestij malları mübadelesinin denetimine yönelik hale geldi. Oldukça basit üretim ve mübadele teknolojilerinin mevcut olduğu Neolitik dönemde, bunu başarmak kolay değildi; Neolitik

dönemde Avrupa dünyasının kıyısında yer alan Thy'da herkes kendisini uluslararası ideolojilerle ilişkilendiren statü objelerini elinde tutabilirdi. Prestij objelerinin yapımı için bronzun kullanılmaya başlanması statü çekişmesini değiştirdi ve mübadele edilen servet üzerinde bir miktar denetime imkan tanıdı. Bronz, uzak yerlerden çok sayıda el değiştirerek geliyordu ve kalıcılaşmış şefler, daha uzak erimli ilişkileri sayesinde büyükbaş hayvan ürünleri ihracatını denetleyerek, bu metale olan ayrıcalıklı erişimi güvence altına alabilirdi. Ancak, daha önemlisi, imalat süreci üzerinde denetim kurmanın mümkün hale gelişiydi (Kristiansen 1987). Böylelikle, şefleri uluslararası bir sınıfla özdeşleştiren ideoloji, maddileştirilmesi yoluyla denetlenebilir hale geldi.

Prestij malları üzerindeki denetim ve maddileştirdikleri hakim ideoloji önceleri yerel geçim ekonomisi üzerinden finanse ediliyordu. Görünen o ki, Geç Neolitik döneminden Erken Bronz Çağı'na değin, çobanlığa olan ilgi arttı. Thy topraklarının besi hayvanları için özellikle uygun olduğu, Orta Dönem'de de bilinirdi ve yerel şartlar göz önüne alındığında, burada sığıra verilen önem anlaşılırdı. Ancak, çobanlığa dayalı ekonomi, doğası gereği verimsizdir –ürün, protein yönünden zengin ama kalori yönünden fakirdir. Daha ziyade çobanlığa dayalı bir geçim ekonomisi daha zahmetli olmasına karşın, daha küçük bir yerel nüfusu besleyebilmekteydi. Ancak, besi hayvanı protein ve kaloriye ek olarak –süt, peynir, post ve tarla sürmede kullanılan yük hayvanları gibi– yüksek talepli ikincil ürünler sağlamaktaydı (Sherratt 1981). Dolayısıyla çobanlığa kayış, uluslararası ticaret için ihraç malları üretimine yönelik olabilirdi. Geçim ekonomisi yerel üreticilerin elinde kalmış olsa bile, besi hayvanlarına kayış, yükselmekte olan şefler için, ekonominin bu sektörünü denetlemeyi kolaylaştırmış olurdu. Besi hayvanları bir bölge içerisinde, tahıla kıyasla daha kolay hareket ettirilip bir araya getirilebilir. Araziye baştan başa mezar höyük anıtları inşa etmek, otlaklar üzerindeki sahipliği maddileştirmek olarak yorumlanabilir (Earle 1991a). Mezar höyüklerinin bulunduğu yüksek araziler, Bronz Çağı'nda tarım arazisinden otlağa dönüştürülmüş olan, özellikle iyi kalitede çayırlardı.

İdeoloji ile gelişmekte olan uluslararası ekonomi arasındaki yakın bağ, büyüme potansiyeline sahip bir iktidar stratejisi için temel oluşturuyor gibi görünebilirdi. Ancak, etkinliğini yitirdi. Yerel besi hayvanı üretimi sadece sınırlı alanlarda denetlenebilir. Otlakların genişliği ve hayvanların hareketli oluşu, şefler için kabus gibi bir endişe kaynağı yaratmış olmalıdır. Güç merkezlerine yaklaştıkça besi hayvanı üretiminin yoğunlaşması, çayırlar bozulup fundalığa dönüştükçe kendi kendini tüketecekti. Çobanlık ekonomisi, yoğunlaşma ve sürdürülebilir büyüme potansiyeli açısından son derece sınırlıdır.

Dahası, ihraç ekonomisini etkileyen genel uluslararası dinamikler, yerel şeflerin kontrolü dışındaydı. Faktörlerin herhangi birindeki bir değişiklik, Thy ekonomisi için yıkıcı olabilirdi. Ticaret teknolojisindeki bir değişim, faaliyetin yönünü Doğu Danimarka'ya çevirebilir, besi hayvanı ürünleri giysi postun yerini aldıkça değer kaybedebilir ya da bronzun genel bulunabilirliğinde maddileşmesi esnasında değerini düşürecek bir değişim olabilirdi. Yakın neden ne olursa olsun, diğer nedenler de pekala mümkündür, Thy'ın yerel beyleri, kendilerini uluslararası prestij malı mübadelesinin incelmiş ipinin üzerinde sallanırken bulabilirdi. Ticaret her zaman riskli bir ekonomik iktidar kaynağıdır ve ona yaslanan önderler, konumlarının içkin olarak istikrarsız olduğunu görürler.

Thy şefleri askerî kudrete de dayandılar. Derebeyler, prestij malları mübadelesinin kontrolüne yönelik iktidar stratejilerinin bir parçası olarak sığır elde etmek ve birbirlerinin ticari teşebbüslerini bozmak için birbirlerinin kamp yerlerine akınlar düzenlemiş olmalıdırlar. Ancak, savaşın ekonomiyi büyükçe bir bölgeye yaymak için kullanımı –belki kısa süreler hariç– açıkça etkisiz kaldı. Bronz kılıçların üretim ve dağıtımı üzerinde bir miktar denetim sağlanabilirdi; şeflere bağlı uzmanlar, servetin olduğu gibi bu silahların da üreticisi olmalıydılar. Uzmanlar üzerinde kurulan bu kontrol, elitlere yerel muhalefet karşısında bir üstünlük verdi. Ancak, bölgesel düzeydeki ekonominin oldukça geniş çaplı doğası, yerel beyleri bölgesel üst derebeylere karşı avantajlı kılmış olacaktı ki, şeflikler kapsamları itibariyle nispeten ufak kaldılar.

Kaua'i, Hawai'i (M.S. 800-1824)

Hawai'i'i şefleri, oldukça üretken bir tarımsal temele dayanan, oldukça başarılı bir iktidar stratejisi oluşturmayı becerebilmişlerdi. Sulama sistemiyle elde edilen temel ürün fazlası, yönetici elitlere bağlı zanaatkar, savaşçı ve rahipleri besledi. Yoğun ve üretken tarım ekonomisi üzerindeki kontrol, diğer iktidar araçlarını kontrol etmek için kaynak sağlayan temel iktidar kaynağıydı. Hawai'i'deki bin yıllık tarihsel kesit, devletli topluma çok yaklaşan, karmaşık yapılı şefliklerin aralıksız evrimsel gelişimine tanıklık etti.

Batı ile temas sırasında Hawai'i *ali'i*leri, hem vadi tabanını kaplayan sulama tesislerinin hem de volkanik yamaçların kenarındaki kuru tarım alanlarının sahibiydiler. Topluluk çiftçileri, ıslah edilmiş, oldukça üretken tarlalardan, halk nüfusunun büyükçe bir kısmını besleyen ve şeflik üstyapısını finanse eden gölevez ve diğer ekinlerin hasatını alıyorlardı. Tarımsal sistemler, Geertz'in (1963) terimiyle, önemli derecede involüsyona eğilimliydi. Biraz daha çaba, tarlaları belki bir kez daha çapalamak veya kanalları yeni baştan temizlemek, her seferinde daha fazla ürün verirdi. Sıradan çiftçinin daha zorlu çalışması, yönetici şefleri destekleyen artığı üretti.

Tarımsal tesislerin yüksek üretkenliği ve yapılmış olan azımsanmayacak yatırımlar, çifçileri topraklarında tuttu. Halk, adanın en iyi toprakları üzerine kurulu tarlaların sağladığı avantajlardan vazgeçmekte isteksizdi. Bu avantajlar karşılığında, bir topluluğun konohikisi halkı yeni sulama sistemlerinin inşasında, şefler için ayrılmış tarlalarda, şef pelerini yapmakta kullanılan tüyleri toplamakta, tapınak ve yol inşaatında çalıştırıyordu –genel olarak şeflerin ön ayak olduğu çeşitli girişimlere insan gücü sağlıyordu.

Sulama sistemleri ve benzer kuru tarım tesisleri, düzenli bir politik ekonominin fiziksel temsilini ve esas özünü oluşturuyordu. Gölevez havuzu tarlalarında ölçülmüş ve belirlenmiş bir parselin kullanım hakları, politik ekonomiye kaynak sağlayan artığı üreten emek gücünün karşılığında değiş tokuş edilirdi. Ta-

rımsal sistemlerin kökeni, büyük teorik öneme sahip bir soru haline gelmektedir; çünkü tarım sistemleri iktidar stratejisinin esas temel taşıydı. Hawai'i tarımının kapsamlı tesisleri, nispeten kısa bir dönem içinde inşa edildiler. Bu, yerel problemleri adım adım çözen yavaş bir süreç değildi. Bu, şefler ve konohikileri tarafından, Hawai'i politik kurumlarının evrimini sürdürülebilir kılmış olan temel ürün finans sisteminde başlatılıp denetlenen süratli bir gelişmeydi.

Tarımsal sistemler nihai olarak birincil önemde olsalar bile, diğer iktidar kaynakları şüphesiz kritik uzantılardı. Savaş baştan beri özel önemdeydi. Polinezya genelinde, şefler, topluluklarının kaynak tabanını ve nihai olarak hakimiyet alanlarını genişletmeye girişerek birbirleriyle mücadele ettiler. Hawai'i şefleri ve onların politik birimleri arasındaki savaşlar, sözlü tarihin bir temasıydı. Fetih yoluyla, önce bölgesel, sonra adayı kapsayan şeflikler oluşturuldu. Savaşlar, bölgesel politik birimler için politik genişlemenin aracı olan bir erime potasıydı.

İdeoloji, şefleri hayat (doğurganlık) ve ölüm (savaş) için vazgeçilmez olarak sunarak, onları tanrılarla ilişkilendirmiştir (Valeri 1985). Anıt inşası tarihsel zamanlara değin devam etse de, bu dizinin nispeten erken bir döneminde, kabaca M.S. 1200-1400 dolaylarında zirve yaptı (Kolb 1994). Görünüşe göre, yeni politik birimlerin fetih yoluyla genişlemesiyle bağlantılı olarak, tapınak inşası yeni bir kültürel peyzaj oluşturdu. Bölgesel şefliklerde, şeflerin biçim verdiği topraklar artık onların oldu. Anıtsal yapılaşma, daha sonra yerini anıtsal sahnelerdeki ayrıntılı törenlere bırakarak azaldı. Bu sırada, kültürel alanın inşasındaki öncelikli çaba, tarımsal sistemlere ve hiyerarşik toprak sahipliğine doğru kaydı. Hawai'i şefliklerinin oluşumunda, ideoloji yeni toplumsal düzeni kurumsallaştırdı ve sürdürülür kıldı, ama yine de ideolojiye yapılan yatırım dönemsel ve stratejikti.

Hawai'i şefliklerinin iktidar stratejisi neticede yoğun tarım tesislerine güçlü biçimde yaslanmaya başladı. Ortaya çıkmakta olan hiyerarşik toplum ve onun politik ekonomisi tarafından yaratılan artık, birkaç şekilde kullanılabilirdi. Askerî kudret, politik birimleri genişletti, ama bu genişleme, onları denetim

altında tutmayı çok zorlaştırdı. Fethe giden bir şef, ihanet ve ayaklanma yüzünden merkez üssünü kaybedebilirdi. İdeoloji yeni politik düzeni meşrulaştırdı ve kurumsallaştırdı, fakat ideolojinin baştan yorumlanması ve kendi tarafına çekilmesi her zaman mümkündü. Anıtlara yatırılan daha fazla kaynak, arazinin mülk edinilmesine yardımcı olmuştu, fakat nihayetinde, törensel etkinliklerin şaşaası enflasyonisttir. İhtişam daha fazla ihtişam gerektirir, yüksek harcamalar, şefin iktidar stratejisini tam manasıyla iflas ettirebilir. Hawai'i Adaları'nda, ekonomik temelli toplumsal iktidar önemini göstermiştir, çünkü tesislere yatırılan kaynaklar, şeflerin harekete geçirebildiği artığı fazlalaştırmıştır. Ele alınan dönem zarfında, sistem fiilen sınırsız bir potansiyele sahipti.

Savaş ve ideolojiyi öne çıkaran önceki iktidar stratejisi, temel ürün finans sistemi için altyapının geliştirilmesiyle birlikte, bu suretle dönüşüme uğradı. Politik ekonomideki potansiyel gelişim, temasta görülen, yeniden yapılanmış ve merkezî olarak denetlenen iktidar stratejisi için cansuyunu sağladı. Sürdürülen büyüme potansiyeli, Hawai'i şefliklerinin, kendilerini er ya da geç devlet olarak yeni baştan şekillendireceklerini gösterir. Fetih savaşını mümkün ve etkin kılmak için, sadece teknikte nispeten küçük değişimler gerekliydi. Hawai'i şefleri neye ihtiyaç duyduklarını biliyorlardı ve Batı savaş silahlarının stratejik kullanımını farketmekte çabuk davrandılar. Kamehameha; Maui, Molokai ve O'ahu adalarını fethetmek ve ilk Hawai'i devletini oluşturmak için, saldırgan şekilde yeni deniz yolculuğu araç ve silahlarının peşine düştü. Ancak, bileşenler zaten yerinde olduklarından, fetihleri imkanlı kılan çözümler, Avrupalı kaşiflerin sahneye çıkıp çıkmamasından bağımsız olarak elbette geliştirilecekti.

İktidar Stratejilerinin Doğası ve Yapısı

Bireyler ve toplumsal kesimler, iktidar stratejileri ile birlikte, farklı iktidar kaynaklarını başkalarına hükmetmek için stratejik olarak kullanırlar. 3., 4. ve 5. bölümlerde özetlendiği gibi, üç kaynağın her biri, yararlılıklarını belirlemek açısından önemli

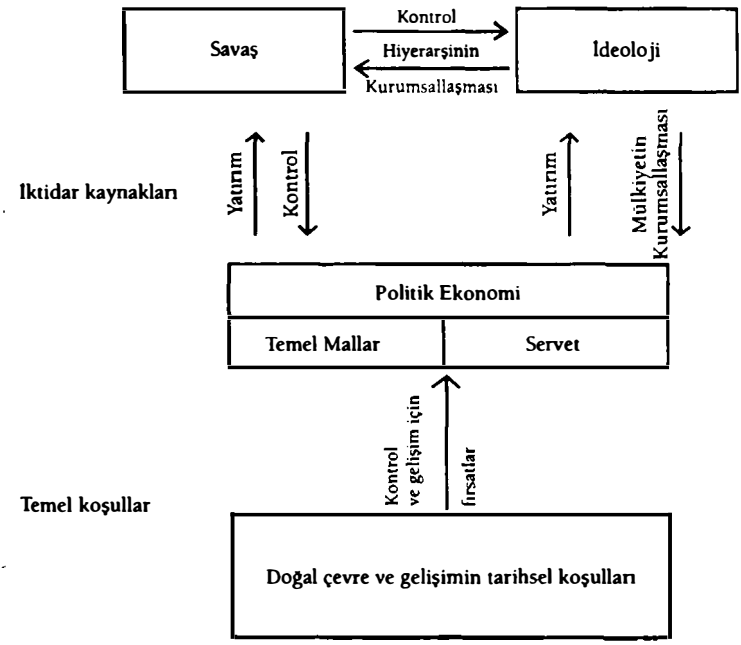
olan farklı içsel dinamiklere sahiptirler. Alternatif iktidar stratejilerinin inşası için en önemlisi, iktidar kaynaklarını denetim ve tahakküm yoluyla birbirleriyle ilişkilendirecek araçlardır. (Şekil 6.1).

Alternatif iktidar kaynakları sorunu, iktidarın iki değişken özelliği tarafından basitleştirilir –kontrol edilebilme kolaylığı ve genişletilebilme yolları. Görünüşe göre ilk kritik değişken, *iktidarın az sayıda elde nasıl sınırlandırılabileceği ve kontrol edilebileceğidir.*

Ekonomik güç, en kolay kontrol edilebilir olanıdır. Ekonominin özü, maddi doğasıdır: İnsanlar, "doğal" kaynakları kullanarak, elden ele geçen malları üretmek için emek harcarlar. Ekonomik süreçteki her basamak, maddenin aktarılması ve dönüşümünü içerir, maddenin fiziksel karakteri, onun bir yerde toplanıp başkalarına karşı savunulabileceği anlamına gelir. Belirli kaynak, teknoloji ve objelere, geçim ve toplumsal eylem için ihtiyaç duyulduğu veya bunlar arzulandıkları oranda, üretim ve mübadele üzerindeki denetim toplumsal iktidar sağlar.

Politik ekonomi, doğası gereği büyüme yönelimlidir. Selektif kontrol yoluyla meydana getirilen artık ürün ile, teknolojik altyapıyı genişletmek ve artığı daha da fazlalaştırmak için yeniden yatırım yapılır. Ekonominin yoğunlaşması ve yeniden örgütlenmesi, denetime imkan sağlayan koşulları yaratır: bir yerde toplanmış (sınırlanmış) kaynaklar, (sulama kanalları gibi) büyük tesisler, karmaşık imalat yöntemleri ve gemi gibi ulaştırma teknolojilerine dayalı mübadele. Yerelleşmiş üretim kaynakları, karmaşık imalat yöntemleri ve sınırlı dağıtım kanalları, gereksinilen ve arzulanan şeylerin –anlamı olan şeylerin, ama en nihayetinde şeylerin– yönetimi için fırsatlar sunar.

Şeylerin ekonominin içinden akışı, bir sulama sistemi gibidir. Su, doğal akışından alınarak, inşa edilmiş kanallara istenen tarlaları sulamak için yönlendirilir. Şef, bu akışı inşa ettiği ve denetim altına aldığı oranda, neyin yeşerip neyin yok olacağına karar verir. Ekonominin maddi akışındaki kritik dağıtım boğumları

Şekil 6.1. Şeflerin iktidar stratejilerinde farklı iktidar kaynakları arasındaki ilişkiler (Michael Gabriel).

üzerindeki şef kontrolü, politik eylemin pek çok alanı üzerindeki kontrole dönüşür.

Asterî güç, zorlayıcı kuvvetin özüdür. Bu, geniş çaplı politik birim oluşturmak için güçlü ve etkilidir, ama kontrol altında tutulması zordur. Silah, büyük bir eşitleyici olarak, tahakkümün olabileceği gibi direnişin de aracı olabilir. Şeflerin politik zapt ve konsolidasyon için kullandığı savaşçılar, şeflerinin topraklarının bir bölümüne el koymak veya şeflerini öldürmek için, kolaylıkla hainlik yapabilir. Şiddet, baskının acımasız taşıyıcılarını kontrol altında tutmanın içkin zorluklarına dayalı yüksek bir riske sahiptir. Zorlayıcı kuvvetin yarışmacı doğası, içkin olarak istikrarsızdır; kişisel çıkarların sürekli bir değişim içinde olduğu korku ve güvensizliğe dayalıdır.

İdeolojik iktidar, toplumsal hukukun özüdür. İnsanlar, uygun ve zaruri olduğu için belli şekillerde davranırlar. Ancak, ne-

yin uygun olduğunu kim belirler? Kültürün üretimini kim elinde tutar? Bir anlamda, kültürel kurallar her bireyin kafasında olmaları itibariyle fazlasıyla kişisel ve bölünmüş bir yapıdadır; her kişi, dünya ve kendisinin dünyadaki yeri hakkında kendine özgü bir bakış oluşturur. Yalnızca maddileşme süreci üzerinden –ideolojinin uygulanması ve temsili ile bir toplumsal grubun kamusal katılımı– kültür stratejik olarak üretilebilir ve böylelikle merkezî önderler tarafından kontrol ve manipüle edilebilir. Törenlerin karmaşıklığı ve ölçeği, onları kimin yürütebileceğini sınırlar. Prestij mallarının üretim ve mübadele karakteristikleri, objelerin sembolizminde vücut bulan batını bilgiye kimin erişeceğini kısıtlayabilir.

İktidarın ikinci kritik değişkeni, *iktidar vasıtalarının birbirlerini içermede ve kontrol etmede nasıl kullanılabileceğ*idir. Her iktidar kaynağı daha yoğun kullanılma kabiliyeti açısından içsel olarak sınırlandırılmıştır. Ekonominin devam eden yoğunlaşması maliyetleri keskin bir şekilde arttırır. İkmal hatlarının uzaması orduyu zayıflatır. İdeolojinin yoğunlaşması onu lüzumsuz ve etkisiz hale getirir. Yine de, bir iktidar kaynağını diğerlerine erişim sağlamak için kullanmak mümkündür ve üç kaynağın karşılıklı bağımlılığı burada besbellidir.

Politik ekonomiden elde edilen artık, askerî ve ideolojik gücü geliştirmek ve denetim altına almak için kullanılır. Hawai'i şefliklerinde görüldüğü gibi, temel gıdalar toprağın idarecilerini, savaşçıları, rahipleri ve zanaatkarları içeren uzmanları beslemekte kullanılmıştır. Askerî iktidar, artığın –sürekli bağlılıkları için gelir-üretici tımarlarla ödüllendirilen savaşçıları beslemek için kullanılması yoluyla geliştirilmektedir. Kamehameha, Kaua'i istilasına hazırlık olarak, savaşçılarıyla ödünleşebilmek için, sulama sistemi inşaatını yeni fethedilmiş O'ahu'ya doğru ilerletmiştir. Savaşçılar, savaş silahlarına erişim yoluyla da belli ölçülerde kontrol altına alınabilirler. Hawai'i Adaları'nda, sadece şefler geniş savaş kanoları yaptıracak mali güce sahiptiler. Danimarka'da metalurjinin karmaşıklığı, şefe bağlı uzmanların kılıç imalatının üzerinde denetim kurmasına imkan tanımış olabilir. Silahlı güç

üzerinde denetim kurmanın mümkün olmadığı yerlerde, toplum yüksek oranda, her biri kendi önderine sahip yerel topluluklara bölünmüş olarak kalmıştır.

Ekonomik artık, politik kültür oluşumu anlamında ideolojik gücü de destekler. Hawai'i Adaları'nda, tarlarlardan elde edilen artık, tapınak anıtları yapımına, dinî ayinlere ev sahipliği yapılmasına ve bağlı bir ruhban hiyerarşisinin himaye edilmesine kaynak sağlamıştır. Tanrıların tüylü güç giysisi gibi kritik ayin donanımları, şefin kendi zanaatkarları tarafından, Makahiki ayini sırasında toplanan cemaaat vergisinden üretilmiştir. Danimarka örneğinde, şeflere bağlı zanaatkarlar muhtemelen törensel gösterişin özel objelerini üretmişlerdir. Bu objeler, kimlikleri yerel cemaatlerin kimliğini aşan uluslararası bir sınıfa işaret ediyor. Temel ürün ve ihraç malları üretimi askerî kuvvet ve hakim ideolojinin her ikisinin de gelişimine kaynak sağlamıştır.

Tersten bakıldığında, askerî iktidar, ekonomik ve ideolojik iktidarın her ikisini de elde etmek ve savunmak için kullanılır. Askerî iktidar, politik ekonominin üretken tabanını genişletmek, prestij malları akışını tekeline almak ve hakim ideolojinin kurumlarını ele geçirmek için kullanılan en bariz araçtır. Hawai'i Adaları'nda, fetih savaşının birincil amacı, üretken kaynakları ve nüfusları ele geçirmekti. Wanka şefi, topluluk toprağını ve kaynaklarını saldırıya karşı savunurdu. Şefin yiğitliği ve değeri ise toprak, hayvan ve kadınları ele geçirmekteki başarısıyla ölçülürdü. Prestij malları mübadelesiyle uğraşan şefliklerin amacı, serveti ele geçirmek ve ticaret yollarını emniyete almaktı. Thy savaşçıları büyük ihtimalle, büyükbaş hayvan ve mal depoları için baskın yaparlar ve yüksek bedelli mallarının ticaretini bir tek kendilerinin yapma hakkı için gruplarla savaşırlardı. Savaşın sıklıkla görülen bir diğer amacı, ideolojik aygıtı ele geçirmekti. Hawai'i tapınaklarını, Thy'ın mezar höyüklerini ve Wankaların etrafı duvarla çevrili şehirlerini ele geçirmek için, kurumlarının desteklediği meşruiyete erişimi sağlamıştır. Savaşın amacı bu yüzden, alternatif iktidar altyapılarını ele geçirerek bir hükümdarın etkinliğini fazlalaştırmaktı.

İdeolojik iktidar, toplumdaki diğer iktidar ilişkilerini yapılandırmak ve meşrulaştırmak için kullanılır. İdeoloji, yapılandırılmış bir ekonomi ve askerî düzendeki hakları (ve yükümlülükleri) yerleştiren otorite ilkelerini inşa eder. Toprağın mülkiyeti, erişimi ve kullanımına ilişkin haklar elbette nihai olarak bir ideolojinin yapısal ilkeleridir; teknolojinin kendisine içkin değildir. Hawai'i ya da Thy'ın kültürel peyzajı toplumun tarihini kapsamakta ve bu nedenle insanlar arasındaki hiyerarşik ilişkileri bünyesinde barındırmaktadır. Toplumsal grup ve bu grubun şeflikler içindeki toprağı birleşmiş, ölçülmüş ve bölünmüş hale gelir. Bir toplumdaki kaynak kullanım haklarının doğası kendiliğinden değildir; toplumsal gruplar tarafından kendi çıkarlarını ilerletmek için yaratılan kültürel bir olgudur.

Çoğunlukla ideoloji liderlerin –askerî kudretlerine ve toplumun savunmasına dayalı– meşruiyetlerini vurgular. Wanka anıtları tapınak değildi; toplumun, şefin gözetimi altında inşa edilen istihkam duvarlarıydı. Topluluk, cinche önderliğindeki ortak eylemiyle tanımlanmaktaydı. Thy şefleri arasında, erkek elit statüsünü işaret eden prestij malları savaş silahlarıydı. Bunların çatışmada etkin silahlar olarak işe yarayıp yaramayacağı tartışılabilir olmakla ve daha özenle hazırlanmış şef kılıçları gibi olan bazıları nadiren kullanılmakla birlikte, statü tartışmasız bir şekilde savaşçı kudreti ve yiğitliğine atıfta bulunuyordu. Hawai'i'de tüylü şef pelerini ve başlıkları, savaşçı statüsü ve konumunun amblemleri olarak hizmet edecek şekilde savaşta giyilirdi. Bir savaşçıyı mağlup etmek, onu pelerinini çıkarmaya zorlamaktı. Pelerin, muzaffer olan büyük şef tarafından kendi savaşçı ve şeflerini ödüllendirmek için sonrasında yeniden bölüştürülürdü.

İktidarın kaynakları birbirleri içine geçmiş ve birbirlerine bağımlıdır. İnsanların politik kurumlarının evrimi için muhtemelen en fazla önemi taşıyan şey, şeflerin, iktidar kaynaklarının farklı kabiliyetlerini diğerlerini denetlemek için stratejik bir şekilde kullanma biçimidir. Şefler, temel ürün ve prestij mallarının üretim ve dağıtımını denetim altında tutarak artığı, askerî kudreti ve ideolojik hakkı denetlemek amacıyla yatırımda bulunur-

lar. Liderler, savaşçı ve rahipleri besleyen temel mal üretimini kontrol ettikleri ve bunlara ait silahların ve sembolik nesnelerin uzmanlaşmış imalatını denetledikleri oranda, askerî gözdağı ve dinî mukaddesat, yönetenlerin avucunda olur.

Politik ekonominin maddi akışları, iktidar kaynaklarını birbirine bağlayan teli oluşturur. Silahlı kuvvet, ekonominin üretken kaynaklarını (ekin alanları ve hayvanlar) ve maddileşmiş ideolojinin sembolik kaynaklarını ele geçirme ve savunmanın fiziksel aracıdır. Buna karşılık, ideoloji, mülkiyet haklarında ve toplumsal ve politik hiyerarşilerde oluşturulduğu şekliyle ekonominin düzenini kurumsallaştırır.

Şefliklerin Çokdoğrusal (Multilineer) Evrimi

Toplumsal evrimin sorumlusu olan genel politik sürecin, kökü insan varoluşunun doğasında yatan üç evrensel iktidar kaynağı vardır. Bunlar, toplumsal grupların eylemlerini yönetmek (ve bunlara direnmek) üzere stratejik olarak kullanılırlar. Toplumsal iktidarın etkin politik kullanımı, toplumsal iktidarın denetimine dayanır ve denetim, politik ekonominin doğasına sıkı bir şekilde bağlıdır. Politik ekonomiye neyin etkide bulunduğu ve politik ekonominin gelişiminin belirlenimi bu nedenle, toplumsal evrimin kapsayıcı bir kuramının temelinde yer almaktadır.

Öncelikle, toplumsal evrimi ne ölçer? "Karmaşıklık" sorunlu bir kavram, ama karmaşıklığın kritik önemdeki bir unsurunu, merkezîliği vurgulamak istiyorum. Karmaşık yapılı toplumlarda merkezîleşmiş sistemler, merkezî düğüm noktaları etrafında örgütlenmiş, malların, maddelerin, enformasyonun, kararların ve iktidarın içinden aktığı kanallardır (Earle 1994a). Yapısal ilişkiler, bireylere ya da gruplara bulundukları merkezîleşmiş mevkilerden bir ölçüde iktidar uygulama olanağı tanır. Merkezî sistemler yaratma ve denetleme girişimleri, politik rekabet ve kurumsal ilişkilerin sürekli oluşturulmasını ve kopmasını barındırır.

Burada göstermeye çalıştığım şey, toplumsal evrime ait genel bir kurama, toplumsal sistemleri merkezîleştirmeye ve böylelikle denetlemeye kalkışan liderlerin başarısını (ya da başarısızlığını)

belirleyen etkenlerin ne olduğuna dair bir çalışma ile başlanabileceği oldu. Bir lider için başarı, iktidarı yoğunlaştırması ve etkin bir toplumsal eylem örgütlenmesine sahip olması anlamına gelir. Onun bu başarısı, kişilerin direniş yoluyla bağımsızlıklarını elde etmedeki başarısızlıklarına doğrudan tekabül eder. Her politik sistem bir dengeyi temsil eder; bu denge, nüfusu (iyilik ya da kötülük için çalışan) merkezî bir liderin egemenliği altına alma peşindeki şef stratejileri ile ayrı iktidar stratejileri geliştirme ya da sadece merkezî denetimden uzaklaşma peşindeki alternatif kişiler arasındadır, ki bu ikincisi, yerel gruplara ve bağımsız bireylere yol açar. Karmaşıklığı iyi (ya da kötü) şekilde ele almak bu kitabın amacı değildir. Şahsen, merkezî şekilde yönetilen sistemlerde muazzam kayıplar olduğunu düşünüyorum. Ancak, bu tarz sistemlerin evriminin insanlığın toplumsal tarihinin bir gerçekliği olduğunun farkındayım (Sanderson 1995).

Bu kitapta ele alınan tarihsel örneklerden çıkarılabilecek olan esas ders, karmaşıklığa, yani merkezîleşmiş politik sistemlerin gelişimine çıkan çok sayıda güzergah olduğudur. Liderler tarafından bu örneklerde uygulanan iktidar stratejileri oldukça çarpıcı bir değişkenlik göstermişlerdir ve bu stratejilerin karakteri, gelişmenin oldukça farklı olan dinamiklerini, kapsamını ve ölçeğini belirlemiştir. Üç örnek, farklı evrimsel dinamikleri ve seyirleri olan şeflik tiplerini sembolik şekilde temsil etmek için kullanılabilir.

Tepe-kale şeflikleri. Wankalar arasında, tarım üretiminin yoğunlaşmasının sınırlı olduğu yerlerde, toplumsal iktidar öncelikle askeri güce dayandı. Bunlar tepe-kale şeflikleriydi ve uzun politik durağanlık dönemleri yaşadılar. Tekil topluluklar, cinchekonayla birlikte, kendilerini hem saldırılara karşı koruyan hem de kendi toplumsal gruplarına hapseden savunma duvarlarının arkasına tıkıştılar. Nüfus, en büyük yerleşim birimlerinde yoğunlaşmıştı. Böyle şefliklerde, sınırlı tören mimarisi ve az sayıda tekil defini kapsayan az bir ideolojik gelişmişlik bulunmaktadır.

Prestij malı şeflikleri. Thy şefliklerinde, verimsizleşmiş topraklar, bölgenin elitlerini yaygın bir uluslararası mübadeleye bağla-

yan ihracat ekonomisinin gelişimini destekledi. Bu toplumların dayandığı prestij malları mübadelesinin yarattığı servet, hakim ideolojiyi maddileştirdi ve liderliğin finansmanında politik akçe görevi gördü. Bunlar, Renfrew'in bireyselleştiren şeflikler modeline oturmaktadır (1974); buralarda objeler, ölüm esnasındaki kişisel konuma işaret eder. Bu tarz şeflikler, bireyleri ve onların geliştirip denetlemeye çalıştıkları ağları vurguladılar. Objeler, akran-politik birimler arasındaki etkileşimlerin uzun erimli politik ağlarının fiziksel aracılarıydı. Prestij malları şeflikleri dikkat çekecek biçimde dinamiklerdi; toplumsal hiyerarşiler çabucak inşa edilir ve kısa sürede yok olurlardı (Kristiansen, 1991). Uluslararası prestij-mallar mübadelesine dayanmak, yerel toplulukları yerel eylemin etkisinin ötesine geçen güçlere karşı kırılgan hale getirdi ve şeflikler hızlı bir şekilde yükselip düşüşe geçtiler.

Temel ürün finansına dayanan şeflikler. Hawai'i'de, şefler sulama, kuru alan terasları ve balık havuzlarına dayanan yoğun bir üretim sistemi yarattılar. Şeflerin sahip olduğu bu tesisler –artığın harekete geçirildiği, ve stratejik olarak sürdürülen tarımsal gelişme ve alternatif iktidar kaynaklarına yatırıldığı– temel ürün finansı ekonomisinin temeli haline geldiler. Bu örnekte temel ürün finansına dayanan şeflikler, aralıksız gelişmenin ve bu şeflikleri devletli toplumun tam kıyısına kadar taşıyan merkezî kurumsal denetimin güçlenişini ortaya koydular. Kültürel bir peyzaj inşası, Renfrew'in (1974) grup-yönelimli şeflikler aracılığıyla anlatmak istediğini özetler. Anıtlar, liderler tarafından organize edilmiş grubun ortak çabasını ifade ediyorlardı, ancak birey üzerinde, istikrarlı ve uzun ömürlü olan iktidar kurumlarındakine kıyasla daha az vurgu vardı. Bu durumlarda bireyler yerleşik kurumsal ayarlara dayanarak iktidara geldiler.

Farklı çevreler, ekonomiler ve toplumlar temelde farklı evrimsel patikalara sahiptirler. Bazı durumlarda, çok sayıda iktidar kaynağını etkin bir şekilde denetlemeye kadir, güçlü merkezî otoriteler gelişir. Diğer durumlarda, denetim zayıftır ve merkezîleşme istikrarsız ya da az detaylandırılmıştır. Bunlar, kişisel iktidar yahut grup iktidarı peşindeki liderlerin farklı başarı düzeylerini

temsil eder. Tersinden bakıldığında, yerel ve kişisel bağımsızlık elde etmek amacıyla meydan okuyan dürtülerin başarısızlığındaki farklılıkları temsil etmektedir.

Heterarşi kavramı (Crumley 1987; Ehrenreich, Crumley ve Levy 1995), çok sayıda orta-düzey toplumda, liderler politik kurumları merkezîleştirmeye çalışmadıkları için değil, farklı iktidar kaynaklarını tek elde toplamak ve bir araya getirmek zor olduğundan ötürü iktidarın yaygın olduğunu işaret eder. Ayrı kurumlar bir arada var olabilir ve farklı iktidar kaynaklarını kısmen rekabet eder şekilde ellerinde tutabilirler. Bu görüş, Mann'ın (1986) iktidarın temelde birbirine bağımlı ve çok merkezli olduğu şeklindeki kavrayışına paralellik arz eder. Örneğin modern toplumlarda, kiliselerin, devletlerin ve şirketlerin iktidarları kısmen birbirlerine karşı konumlanır ve farklı otorite ve eylem alanlarında işler. "Karmaşık" toplumsal sistemler bu nedenle, ayrı iktidar kaynaklarına erişerek çok sayıda yönde büyümeye başlar. Bu nedenle, daha fazla karmaşıklık genellikle –ancak sadece sınırlar içerisinde– daha az merkezîdir (bkz. Brumfiel 1995).

Birbirleriyle rekabet eden toplumsal tabakalar, iktidara erişim elde etmeye ve iktidarı merkezîleştirmeye çalışırlar. Hawai'i'nin temel ürün finansı temelindeki şefliklerinde ve muhtemelen başka hidrolik toplumlarda görüldüğü gibi, bazı koşullar altında, yoğunlaştırılmış tarım üretiminden elde edilen artık savaşçıları ve polisi, zanaat uzmanlarını ve yöneticileri, rahipleri ve törenleri denetim altında tutmayı finanse etmek için kullanılarak, iktidar kaynakları etkin bir şekilde birbirlerine dahil edilir. Ancak politik ekonomi merkezî bir şekilde denetlenemiyorsa, çeşitli iktidar kaynaklarını denetlemek de zordur ve çok-merkezli toplumlar gelişir. Toplumsal evrimin hatlarının çokluğu, iktidar politikasının ortak ilkelerinin ve süreçlerinin üzerini örtmemelidir. Merkezî iktidarı yaygınlaştırma ya da ona direnme girişimleri, toplumsal evrimi karakterize eder ve toplumsal yaşamdaki politik çekişmeleri finanse etmek için kullanılan araçlar, uzun vadeli evrimsel seyri derinden etkiler.

BİBLİYOGRAFYA

Abercrombie, N., S. Hill, and B. Turner

1980 *The dominant ideology thesis*. London: Allen and U win.

Adams, Robert McC.

1966 *The evolution of urban society*. Chicago: Aldine.

Alder, Michael

1990 Community, aggregation, and land tenure. Paper presented at the annual meeting of the Society of American Archaeology, Las Vegas, Nev.

Allen, Jane

1991 The role of agriculture in the evolution of the pre-contact Hawaiian state. *Asian Perspectives 30:* 117-32.

1992 Farming in Hawai'i from colonisation to contact: Radiocarbon chronology and implications for cultural change. *New Zealand Journal of Archaeology* 14: 45-66.

Allen, Mark

1994 Warfare and economic power in simple chiefdoms: the development of fortified villages and polities in Mid-Hawke's Bay, New Zealand. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.

Althusser, Louis

1971 Ideology and ideological state apparatuses. In *Lenin and Philosophy and other essays*, ed. L. Althusser, pp. 127-86. London: New Books.

Andersen, Svend Th.

1993 Early agriculture. In *Diging into the past: 25 years of archaeology in Denmark*, ed. S. Hvass and B. Storgaard, pp. 88-91. Copenhagen: Royal Society of Northern Antiquaries.

1995 History of vegetation and agriculture at Hassing Huse Mose, Thy, northwest Denmark. *Journal of Danish Archaeology 11:* 57-79.

Anderson, David

1994 The *Savannah River chiefdoms*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.

Arnold, Jeanne

1995 Transportation innovation and social complexity among marine hunter gatherer societies. *American Anthropologist* 94: 733-47.

Athens, J. S.

1983 Prehistoric pondfield agriculture in Hawaii: archaeological investigations at the Hanalei National Wildlife Refuge, Kaua'i. Typescript, Department of Anthropology, Bernice P. Bishop Museum, Honolulu.

Barnes, Barry

1988 The nature of power. Cambridge: Polity.

Bastien, J. W.

1978 Mountain of the condor: metaphor and ritual in an Andean ayllu. St. Paul: West.

Bauer, Brian

1990 State development in the Cusco region: archaeological research on the Incas in the province of Paruro. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of Chicago.

Bech, Jens-Henrik.

1985 The Iron Age village mound at Heltborg, Thy. *Journal of Danish Archaeology* 4: 129-46.

1991 *Et bronzealderlandskab ved Bjerre i Nord Thy: am arkeologiske udgravinger forund for en planlagt motorbane.* Viborg: Museerne i Viborg amt.

1993 Thy-project: et nyt geobotaniski kulturlaistorisk forskningsproject i det vestlige limfjordsomarade. *Limfiordsprojecktet Record* 6: 53-62.

Bech, Jens-Henrik, T. Earle, K. Kristiansen, M. Rowlands, I. I. Thorpe, P. Aperlo, D. Erdman, K. Kelertas, A-L. Haack Olsen, and J. Steinberg

n.d. The Thy Archaeological Project: preliminary results. Manuscript in possession of the author.

Bech, Jens-Henrik, and L. Haack Olsen

1985 Nye gravefund fra enkelgrayskulturen i Thy. Viborg: Museerne i Viborg amt 16.

Beckwith, Mary W.

1932 Kepelino's traditions of Hawaii. Honolulu: Bernice P. Bishop Museum Bulletin 95.

Bell, Duran

1994 The structure of rights in the context of private property. Paper presented at the annual meeting of the Society for Economic Anthropology, South Bend, Ind.

Bennett, Wendell C.

1931 Archaeology of Kauai. Honolulu: Bernice P. Bishop Museum Bulletin 80.

Binford, Lewis

1968 Post-Pleistocene adaptations. In *New perspectives in archaeology*, ed. S. Binford and L. Binford, pp. 313-41. Chicago: Aldine.

Blaikie, P., and H. C. Brookfield, eds.
1987 *Land degradation and society*. London: Methuen.

Bloch, Maurice
1989 *Ritual, history and power*. London: Athlone.

Borges, Kimberly
1988 Political organization in the upper Mantaro Valley during the Middle Horizon. M.A. thesis, Archaeology, University of California, Los Angeles.

Bourdieu, Pierre
1977 *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brookfield, H. C., and P. Brown
1963 *Struggle for land: agriculture and group territories among the Chimbu of the New Guinea highlands*. Melbourne: Oxford University Press.

Broughton, W R.
1804 *A voyage of dismay in the North Pacific Ocean*. London: Cadell and Davies.

Browman, David L.
1970 Early Peruvian peasants: the culture history of a central highlands valley. Ph.D. dissertation, Anthropology, Harvard University.
1976 Demographic correlations of the Wan conquest of Junin. American Antiquity 41: 465-77.

Brown, Paula
1972 The Chimbu: a study of change in the New Guinea highlands. Cambridge, Eng.: Schenkman.

Brumfiel, Elizabeth
1980 Specialization, market exchange, and the Aztec state: a view from Huexotla. *Current Anthropology* 21: 459-78.
1992 Distinguished lecture in archeology: breaking and entering the ecosystem — gender, class, and faction steal the show. *American Anthropologist* 94: 551-67.
1994 Introduction. In *Factional competition and political development in the new world*, ed. E. Brumfiel and J. Pox, pp. 3-13. Cambridge: Cambridge University Press.
1995 Heterarchy and the analysis of complex societies: comments. In *Heterarchy and the analysis of complex societies*, ed. R. Ehrenreich, C. Crumley, and J. E. Levy, pp. 125-30. Washington, D.C.: Archaeological Papers of the American Anthropological Association 6.

Brumfiel, Elizabeth, and T. K. Earle
1987 Introduction. In *Specialization, exchance, and complex societies*, ed. E. M. Brumfiel and T. K. Earle, pp. I—as. Cambridge: Cambridge University Press.

Buck, Peter H. (Te Rangi Hiroa)
1957 Arts and crafts of Hawaii. Honolulu: Bernice P. Bishop Museum Special Publication 45.

Burgess, C., P. Topping, C. Mordant, and M. Maddison, eds.
1988 Enclosures and defenses in the Neolithic of Western Europe. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 403.

Byock, Jesse L.
1988 *Medieval Iceland: society, sagas, and power*. Berkeley: University of California Press.

Campbell, Archibald
1967 (1822) A voyage round the world from 1806-1812. Honolulu: University of Hawaii Press.

Carneiro, Robert
1970 A theory of the origin of the state. *Science* 169: 733-38.
1977 Political expansion as an expression of the principle of competitive exclusion. In *Origins of the state: the anthropology of political evolution*, ed. R. Cohen and E. Service, pp. 205-23. Philadelphia: ISNI.
1981 The chiefdom as precursor of the state. In *The transition to statehood in the new world*, ed. G. Tones and R. Kautz, pp. 39-79. Cambridge: Cambridge University Press.

Childe, V. Gordon
1936 *Man makes himself*. London: Watts.
1942 *What happened in history?* Baltimore: Penguin.

Christensen, C., and P. Kirch
1986 Nonmarine mollusks and ecological change at Barbers Point, Oahu, Hawaii, Bernice P. Bishop Museum. Occasional Papers 26: 52-80.

Cieza de Leon, Pedro de
1984 (1551) *La cronica del Peru: primera parte*. Lima: Ponticia Universidad Catolica del Peru.

Cobo, Bernabe
1956 (1653) *Historia del nuevo mundo: obras del Padre Bernabe Cobo de la Compania de Jesus*, 12 vols. Estudio preliminary edicion de P. Francisco Mateas. Madrid: Biblioteca de autores Espanoles.

Cook, James
1784 *Voyage to the Pacific Ocean in His Majesty's Ships 'Resolution' and 'Discovery'*. Atlas. Dublin: Camberlaine.

Cordy, Ross
1974 Cultural adaptation and evolution in Hawaii: a suggested new sequence. *Journal of Polynesian Society* 83: 89-109.
1981 *A study of prehistoric social change: the development of complex societies in the Hawaiian Islands*. New York: Academic Press.

Carney, P.

1898 (1818) *Voyages in the northern Pacific: narratives from several trading voyages from 1813-1818*. Honolulu: Thrum.

Costin, Cathy

1986 *From chiefdom to empire state: ceramic economy among the pre-Hispanic Wanka of highland Peru*. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.

Costin, Cathy, and T. Earle

1989 Status distinction and legitimation of power as reflected in changing patterns of consumption in late prehispanic Peru. *American Antiquity* 54: 691-714.

Costin, Cathy, T. Earle, B. Owen, and G. Russell

1989 Impact of Inka conquest on local technology in the upper Mantaro Valley, Peru. In *What's new? a closer look at the process of innovation*, ed. S. van de Leeuw and R. Torrence, pp. 107-39. London: Unwin and Allen.

Cox, J. Halley, and W. Davenport

1974 *Hawaiian sculpture*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Creamer, Winifred, and J. Haas

1985 Tribes vs. chiefdoms in lower Central America. *American Antiquity* 50: 738-54.

Crumley, Carole

1987 A dialectical critique of hierarchy. In *Power relations and state formation*, ed. T. Patterson and C. Galley, pp. 155-59, Washington, D.C.: American Anthropological Association.

Cummins, Tom

1984 Kinshape: the design of the Hawaiian feather cloak. *Art History* 7: 1-20.

Cunliffe, Barry

1978 *Iron Age communities in Britain*, 2d ed. London: Routledge and Kegan Paul.

Daggett, Richard

1987 Toward the development of the state on the north central coast of Peru. In *The origins and development of the Andean state*, ed. J. Haas, S. Pozorski, and T. Pozorski, pp. 70-82. Cambridge: Cambridge University Press.

D'Altroy, Terence

1981 Empire growth and consolidation: the Xauxa region of Peru under the Incas. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.

1992 *Provincial power in the Inka empire*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution.

D'Altroy, Terence, and R. Bishop

1990 The provincial organization of Inka ceramic production. *American*

Antiquity 55: 120-38.

D'Altroy, Terence, and T. Earle

1985 Staple finance, wealth finance, and storage in the Inca political economy. *Current Anthropology* 26: 187-206.

Davidsen, K.

1978 *The final TRB culture in Denmark.* Copenhagen: Archæologiske Studier V. Akademish Forlag.

DeMarrais, Elizabeth

1989 Architecture and prehistoric settlement organization among the Wanka of Highland Peru. M.A. thesis, Anthropology, University of California, Los Angeles.

DeMarrais, Elizabeth, L J. Castillo, and T. Earle

1996 Ideology, materialization and power strategies. *Current Anthropology* 37: 15-31.

Denevan, William M.

1966 The aboriginal cultural geography of the Ilanos de Mojos of Bolivia. Berkeley, Calif.: *Ibero-Americana* 48.

Dillehay, Tom

1990 Mapuche ceremonial landscape, social recruitment and resource rights. *World Archaeology* 22: 223-41.

Dixon, G.

1789 *A voyage around the world...in 1785-1788...* London: Goulding.

Donkin, R.A.

1979 Agricultural terracing in the aboriginal New World. New York: Viking Fund Publication in Anthropology 56.

Drennan, Robert D.

1987 Regional demography in chiefdoms. In *Chiefdoms in the Americas*, ed. R.D. Drennan and C.A. Uribe, pp. 307-24. Landham, Md.: University Press of America.

Durkheim, Emile

1933 (1893) *The division of labor in society.* New York: Free Press.

Durrenberger, E. Paul

1992 *The dynamics of medieval Iceland.* Iowa City: University of Iowa Press.

Dye, David

1993 Mississippian warfare and circulation of prestige goods in the Central Mississippi Valley. Manuscript.

Dye, Tom, and E. Komori

1992 A pre-censal population history of Hawai'i. *New Zealand Journal of Archaeology* 14: 113-28. Earle, Timothy

Earle, Timothy

1972 Lurin Valley, Peru: Early Intermediate Period settlement develop-

ment. *American Antiquity* 37: 464-7

1973 Control hierarchies in the traditional irrigation economy of the Halelea district, Kauai, Hawaii. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor.

1977 A reappraisal of redistribution: complex Hawaiian chiefdoms. In *Exchange systems in prehistory*, ed. T Earle and J. Ericson, pp. 213-32. New York: Academic Press.

1978 Economic and social organization of a complex chiefdom, the Halelea district, Kaua'i, Hawaii. Museum of Anthropology, University of Michigan, Anthropological Papers 63.

1980 Prehistoric irrigation in the Hawaiian Islands: an evaluation of evolutionary significance. *Archaeology and Physical Anthropology in Oceania* 15: 1-28.

1982 The ecology and politics of primitive valuables. In *Culture and ecology: eclectic perspectives,* ed. J. Kennedy and R. Edgerton, pp. 65-83. Washington, D.C.: American Anthropological Association Special Publication 15.

1985 Commodity exchange and markets in the Inca state: recent archaeological evidence. In *Markets and exchange*, ed. S. Plattner, pp. 369-97. Latham, Md.: University Press of America.

1987 Chiefdoms in archaeological and ethnohistorical perspectives. *Annual Review of Anthropology* 16: 279-308.

1990 Style and iconography as legitimation in complex chiefdoms. In *The uses of style in archaeology*, ed. M. Conkey and C. Hastorf, pp. 73-81. Cambridge: Cambridge University Press.

1991a Property rights and the evolution of chiefdoms. In Chiefdoms: *power, economy and ideology,* ed. T. Earle, pp. 71-99. Cambridge: Cambridge University Press.

1991b Paths and roads in evolutionary perspective. In *Ancient road networks and settlement hierarchies in the New World,* ed. C. Trombold, pp. 10-56. Cambridge: Cambridge University Press.

1994a Political domination and social evolution. *In Companion encyclopedia of anthropology: human, culture, and social life*, ed. T Ingold, pp. 940-61. London: Routledge.

1994b Changing residential architecture during the Neolithic and. Early Bronze Age, Thy, Denmark. Paper presented at the annual meeting of the American Anthropological Society, Atlanta.

1994c Wealth finance in the Inka empire: evidence from the Calchaquí valley, Argentina. *American Antiquity* 59: 433-60.

1994d Evolution of Hawaiian property. Paper presented at the annual meeting of the Society for Economic Anthropology, South Bend, Ind.

Earle, Timothy, and T. D'Altroy

1989 The political economy of the Inka empire: the archaeology of power and finance. In *Archaeological thought in America*, ed. C. C. Lamberg-Karlovsky, pp. 183-204. Cambridge: Cambridge University Press.

Earle, Timothy, T. D'Altroy, C. Hastorf, C. Scott, C. Costin, G. Russell, and E. Sandefur

1987 The Impact of Inka conquest on the Wanka domestic economy. Institute of Archaeology, UCLA, Monograph 28.

Earle, Timothy, T D'Altroy, C. LeBlanc, C. Hastorf, and T. Y. LeVine

1980 Changing settlement patterns in the upper Mantaro Valley, Peru. *Journal of New World Archaeology* 4: 1-49.

Ebbesen, Klays

1985 *Fortidsminderegistretiny i Denmark*. Copenhagen: Fralbingstyrelsen.

Ehrenrich, Robert, C. Crumley, and J. E. Levy, eds.

1995 Heterarchy and the analysis of complex societies. American Anthropological Association, Archaeological Papers 6.

Ellis, William

1963 (1827) Journal of William Ellis. Honolulu: Advertiser Publishing.

Erickson, Clark

1987 The dating of raised-field agriculture in the Lake Titicaca Basin, Peru. In *Pre-Hispanic agricultural fields in the Andean region*, ed. W. Denevan, K. Mathewson, and G. Knapp, pp. 373-84. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 359.

Espinoza Soriano, Waldemar

1971 (1558-61) Los huancas, aliados de la conquista.Anales *Cientificos de la Universidad del Centro del Peru* I: 9-407.

Feil, D.K.

1987 The evolution of highland Papua New Guinean societies. Cambridge: Cambridge University Press.

Feinman, Gary, and J. Neitzel

1984 Too many types: an overview of sedentary prestate societies in the Americas. In *Archaeology method and theory*, vol. 7, ed. M. Schiffer, pp. 39-102. New York: Academic Press.

Ferguson, Brian

1988 The anthropology of war: a bibliography. New York: Harry Frank Guggenheim Foundation, Occasional Papers 1.

Flannery, Kent

1969 Origins and ecological effects of early domestication in Iran and the Near East. In *Domestication and exploitation of plants and animals*, ed. P. Ucko and G. Dimbleby, pp. 73-100. Chicago: Aldine.

1972 Cultural evolution of civilization. *Annual Review of Ecology and Systematics* 3: 399-426.

Flores Espinoza, Isabel
1959 El sitio arqueológico de Wari Willca, Huancayo. Actas y Trabajos de II Congreso Nacional de Historia del Perú I : 177-86.

Foucault, Michel
1970 *The order of things*. London: Tavistock.
1980 *Power/knowledge*. New York: Pantheon.

Fried, Morton H.
1967 *The evolution of political society: an essay in political economy*. New York: Random House.

Friedman, Jonathon, and M. J. Rowlands
1977 Notes towards an epigenetic model of the evolution of 'civilization'. In *The evolution of social systems*, ed. J. Friedman and M. Rowlands, pp. 201-76. London: Duckworth.

Frost, E.
1974 Archaeological excavations of fortified sites on Taveuni, Fiji. Honolulu: University of Hawaii, Asian and Pacific Archaeology Series 6.

Geertz, Clifford
1963 *Agricultural innovation*. Chicago: University of Chicago Press.
1972 The wet and the dry: traditional irrigation in Bali and Morocco. *Human Ecology* I : 23-39.
1980 *Negara: the theater-state in nineteenth-calmly Bali*. Princeton, N.J. Princeton University Press.

Gibson, J. L.
1974 Poverty Point: the first North American chiefdom. *Archaeology* 27: 97-105.

Giddens, Anthony
1979 *Central problems in social theory*. London: Macmillan.

Gilman, Antonio
1976 Bronze Age dynamics in southeast Spain. *Dialectical Anthropology* 1: 307-19.
1981 The development of social stratification in Bronze Age Europe. *Current Anthropology* 22: 1-24.
1991 Trajectories towards social complexity in the later prehistory of the Mediterranean. In *Chiefdoms: power, economy, and ideology*, ed. T. Earle, pp. 146-68. Cambridge: Cambridge University Press.
1995 Prehistoric European chiefdoms: rethinking "Germanic" societies. In *Foundations of social inequality*, ed. D. Price and G. Feinman, pp. 235-51. New York: Plenum Press.

Glob, P. V
1944 *Studier over den jyske enkeltgrayskultur*. Copenhagen: Arboger for Nordisk Oldkyndighhed og Historie.

Godelier, Maurice

1977 *Perspectives in Marxist anthropology.* Cambridge: Cambridge University Press.

Goldman, Irving

1970 *Ancient Polynesian society.* Chicago: University of Chicago Press.

Goody, Jack

1971 *Technology, tradition, and the state in Africa.* Oxford: Oxford University Press.

Green, Roger

1969 Makaha Valley Historical Project: Interim report r. Honolulu: Pacific Anthropological Records 4.

1980 Makaha before 1880 A.D. Makaha Valley Historical Project Summary Report 5. Honolulu: Department of Anthropology, Bernice P. Bishop Museum.

Guaman Poma de Ayala, Felipe

1980 (1614) El primer nueva cordnica y buen gobierno, ed. J. Murra andR. Adorno. Mexico: Siglo Veintiuno.

Haack Olsen, Anne-Louise

1990 Egshvile: A Bronze Age barrow with early urn graves from Thy. *Journal of Danish Archaeology* 9: 133-52.

Haas, Jonathan

1982 *The evolution of the prehistoric state.* New York: Columbia University Press.

Haas, Jonathan, S. Pozorski, and T Pozorski, eds.

1987 *The origins and development of the Andean state.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hagstrum, Melissa

1986 The technology of ceramic production of Wanka and Inka wares from Yanarnarca Valley, Peru. *Ceramic Notes* 3: 1-29.

1989 Technological continuity and change: ceramic ethnoarchaeology in the Peruvian Andes. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.

Harris, Marvin

1968 *The rise of anthropological theory: a history of theories of culture.* New York: Random House.

Hastorf, Christine

1983 Prehistoric agricultural intensification and political development in the Jauja region of central Peru. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.

1990 One path to the heights: negotiating political inequality in the Sausa of Peru. In *The evolution of political systems,* ed. S. Upham, pp. 146-76. Cambridge: Cambridge University Press.

1993 *Agriculture and the onset of political inequality before the Inka.*

Cambridge: Cambridge University Press.

Hastorf, Christine, and T. Earle

1985 Intensive agriculture and the geography of political change in the upper Mantaro region of Central Peru. In *Prehistoric intensive agriculture in the tropics*, ed. I. Farrington, pp. 569-95. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 232.

Hastorf, Christine, T. Earle, H. Wright, L. LeCount, G. Russell, and E. Sandefur

1989 Settlement archaeology in the Jauja region of Peru. *Andean Past* 2: 85-130.

Hatt, G

1935 Jernalderbopladser ved Ginderup i Thy. Nationalmuseets Arbejdsmark 1935: 37-51.

Hedeager, Lotte

1992 *Iron Age societies: from tribe to state in northern Europe — 500 BC to AD 700*. Oxford: Blackwell.

1994 Warrior economy and trading economy in Viking-age Scandinavia. *Journal of European Archaeology* 2: 130-48.

Heider, Karl

1970 The Dugum Dani. New York: Viking Fund Publication in Anthropology 49.

Helms, Mary

1979 *Ancient Panama: chiefs in search of power*. Austin: University of Texas Press.

Hodder, Ian

1990 *The domestication of Europe: structure and contingency in Neolithic society*. Cambridge: Blackwell.

Hommon, Robert J.

1976 The formation of primitive states in pre-contact Hawaii. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of Arizona.

1986 Social evolution in ancient Hawaii. In *Island societies: archaeological approaches to evolution and transformation*, ed. P. Kirch, pp. 55-68. Cambridge: Cambridge University Press.

Huppe, Bernard

1987 *Beowulf: a new translation*.. Binghamton, N.Y.: Medieval and Renaissance Texts and Studies.

Hyslop, John

1977 Hilltop cities in Peru. *Archaeology* 30: 218-25.

1984 *The Inka road system*. New York: Academic Press.

1990 *Inka settlement planning*. Austin: University of Texas Press.

Ii, John Papa

1959 *Fragments of Hawaiian history*. Honolulu: Bernice P. Bishop Muse-

um Press.

Irwin, G.

1978 Pots and entrepots: a study of settlement, trade and the development of economic specialization in Papuan prehistory. *World Archaeology* 9: 299-319.

1985 *Land, pa, and polity.* Auckland: New Zealand Archaeological Association Monograph 15.

Isbell, Billie Jean

1978 *To defend ourselves: ecology and ritual* in *an Andean village.* Austin: Institute of Latin American Studies, University of Texas.

Isbell, William, and K. Schreiber

1978 Was Huari *a state? American Antiquity* 43: 372-89.

Jensen, J. Aa.

1973 Myrhoj, 3 hustomter med klokkebaegerkeramik. *Kuml* 1972: 61-122.

Jensen, Jorgen

1982 *The prehistory of Denmark.* London: Methuen.

Johnson, Allen, and T. Earle

1987 *The evolution of human societies.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Johnson, Gregory

1982 Organizational structure and scalar stress, In *Theory and explanation in archaeology,* ed. C. Renfrew, M. Rowlands, and B. Seagrave, pp. 389-421. New York: Academic Press.

Junker, Laura

1990 The organization of intra-regional and long-distance trade in prehispanic Philippine complex societies. *Asian Perspectives* 29: 29-89.

1994 Trade competition, conflict, and political transformation in sixth- to sixteenth-century Philippine chiefdoms. *Asian Perspectives* 33: 229-60.

Kaeppler, Adrienne

1970 Feather cloaks, ship captains, and lords. Bernice P. Bishop Museum, Occasional Papers 24(6): 92-114.

Kamakau, Samuel M.

1961 *Ruling chiefs of Hawaii.* Honolulu: Kamehameha Schools Press.

1964 *The people of old.* Honolulu: Bernice P. Bishop Museum Press.

1976 The works of people of old, Honolulu: Bernice P. Bishop Museum Special Publication 61.

Keeley, Lawrence

1996 *War before civilization: the myth of the peaceful savage.* Oxford: Oxford University Press.

Keesing, Roger

1985 Kwaio women speak: the micropolitics of autobiography in Solomon Island society. *American Anthropologists* 87: 27-39.

Kirch, Patrick

1982a Transported landscapes. *Natural History* 91: 32-35.

1982b The impact of prehistoric Polynesians on the Hawaiian ecosystems Pacific Science 36: 1-14.

1982c Advances in Polynesian prehistory: three decades in review. *Advances in World Archaeology* 1: 51-97.

1984 *The evolution of Polynesian chiefdoms*. Cambridge: Cambridge University Press.

1985a *Feathered gods and fishhooks: an introduction to Hawaiian archaeology*. Honolulu: Kamehameha Schools Press.

1985b Intensive agriculture in prehistoric Hawai'i: the wet and the dry. In Prehistoric intensive agriculture in the tropics, ed. I. S. Farrington, pp. 435-54. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 232.

1988 Long-distance exchange and island colonization: the Lapita case. *Norwegian Archaeological Review* 21: 103-17.

1990 The evolution of socio-political complexity in prehistoric Hawai'i: an assessment of the archaeological evidence. *Journal of World Prehistory* 4: 311- 45.

1994 The wet and the dry: irrigation and agricultural intensification in Polynesia. Chicago: University of Chicago Press.

-------,ed.

1992 *Anahulu: the anthropology of history in the kingdom of Hawaii*, vol. 2. Chicago: University of Chicago Press.

Kirch, Patrick, and R. Green

1987 History, phylogeny, and Polynesia. *Current Anthropology* 28: 431-56.

Kirch, Patrick, and M. Kelly, eds.

1975 Prehistory and ecology in a windward Hawaiian valley: Halawa Valley, Molokai. Honolulu: *Pacific Anthropological Records* 24.

Kirch, Patrick, and D. Lepofsky

1993 Polynesian irrigation: archaeological and linguistic evidence for origins and development. *Asian Perspectives* 32: 183-204.

Kjær, H.

1928 *Oldidshuse ved Ginderup i Thy*. Copenhagen: National Museum.

Koch, Klau-Friedrich

1974 *War and peace in Jalemo: the management of conflict in highland New Guinea*. Cambridge: Harvard University Press.

Kolata, Alan

1991 The technology and organization of agricultural production in the

Tiwanaku state. *Latin American Antiquity* 2: 99-125.

Kolb, Michael

1991 Social power, chiefly authority, and ceremonial architecture in an island polity. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.

1992 Diachronic design changes in heiau temple architecture of the island of Maui, Hawaii. *Asian Perspectives* 31: 9-37.

1994 Monumental grandeur and the rise of religious authority in precontact Hawaii. *Current Anthropology* 34: 1-38.

Kolb, Michael, and J. Snead

1994 Issues in community-level analysis in archaeology. Paper presented at the 59th annual meeting of the Society for American Archaeology, Anaheim, Calif.

Kristiansen, Kristian

1981 Economic models for Bronze Age Scandinavia: towards an integrated approach. In *Economic archaeology*, ed. A. Sheridan and G. Bailey. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 96: 239-303.

1982 The formation of tribal systems in later European prehistory, 4000-500 B.C. In *Theory and explanation in archaeology*, ed. C. Renfrew, M. Rowlands, and B. Seagrave, pp. 241-80. New York: Academic Press.

1984 Ideology and material culture: an archaeological perspective. In *Marxist perspectives in archaeology*, eel. M. Spriggs, pp. 72-100. Cambridge: Cambridge University Press.

1987 From stone to bronze: the evolution of social complexity in northern Europe, 2300-1200 B.C. In *Specialization, exchange and complex society*, ed. E. Brumfiel and T. Earle, pp. 30-51. Cambridge: Cambridge University Press.

1989 Prehistoric migrations the case of the Single Grave and Corded Ware cultures. *Journal of Danish Archaeology* 8: 211-25.

1990 Ard marks under barrows: a response to Peter Rowley-Conwy. *Antiquity* 63: 322-27.

1991 Chiefdoms, states, and systems of social evolution. In *Chiefdoms:power, economy, and ideology*, ed. T. Earle, pp. 16-43. New Directions in Archaeology. Cambridge: Cambridge University Press.

Krzanowski, Andresz

1977 Yuraccama, the settlement complex in the Alto Chicima region (Northern Peru). In *Polish contributions in new world archaeology*, ed. J. Kozlowski, pp. 29-58. Krakow: Zaldand Narodowy im Ossolinskich.

Lalnainaluna student composition, number 15

1885 Translated, typed copy. Honolulu: Bernice P. Bishop Museum Library.

LaLone, Mary B., and D. LaLone
1987 The Inka state in the southern highlands: state administrative and production enclaves. *Ethnohistory* 34: 47-62.

Leach, Edmund
1954 *Political systems of highland Burma.* London: London School of Economics Monographs on Social Anthropology.

LCA
n.d. Land Commission Awards. Original manuscripts and microfilm (in English and Hawaiian) available in the Hawaiian State Archives, Honolulu.

LeBlanc, Catherine J.
1981 Late Prehispanic Huanca settlement patterns in Yanamarca Valley, Peru. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.

Lechtman, Heather
1977 Style and technology — some early thoughts. In *Material culture: styles, organization and dynamics of technology,* ed. H. Lechtman and R. Merlin, pp. 3-20. New York: West Publishing.
1984 Andean value system and the development of prehistoric metallurgy. *Technology and Culture 25:* 1-36.

LeCount, Lisa
1987 Towards defining and explaining functional variation in Sausa ceramics from the upper Mantaro Valley, Peru. M.A. thesis, Anthropology, University of California, Los Angeles.

Lennstrom, Heidi
1991 Intrasite spatial variability and resource utilization in prehistoric Peruvian highlands. Ph.D. dissertation, Center for Ancient Studies, University of Minnesota.

Lenski, Gerhard Emmanuel
1966 *Power and privilege: a theory of social stratification.* New York: McGraw-Hill.

Leonard, Banks
1984 Land scarcity and communal land use among Andean peasant farmers. M.A. thesis, Anthropology. University of California, Los Angeles.

LeVine, Terry
1979 Prehispanic political and economic change in highlands Peru: an ethnohistorical study of the Mantaro Valley. M.A. thesis, Archaeology, University of California, Los Angeles.
1985 Inka administration in the central highlands: a comparative study. Ph.D. dissertation, Archaeology, University of California, Los Angeles.
1993 *Storage* systems in *the Inka empire.* Norman: University of Oklahoma Press.

Levy, Janet

1982 Social and religious organization in Bronze Age Denmark: an analysis of ritual horde finds. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 124.

1991 Metalworking technology and craft specialization in Bronze Age *Denmark. Archaeomaterials 5: 55-74.*

1996 Heterarchy in Bronze Age Denmark: settlement pattern, gender, and ritual. In *Heterarchy and the analysis of complex society,* ed. R. Ehrenreich, C. Crumley, and J. Levy, pp. 41-53. American Anthropological Association, Archaeological Papers 6.

Linnekin, Jocelyn

1987 Statistical analysis of the Great Mahele: some preliminary findings. *Journal of Pacific History* 22: 55-33.

Liversage, David

1987 Mortens Sande 2 — a single grave camp site in northwest Jutland. *Journal of Danish Archaeology* 6: 101-24.

Liversage, David, and P. K. Singh

1985 A comparison of two Neolithic flint industries. *Journal of Danish Archaeology* 4: 70-78.

Locke, John

1947 (1690) The second treatise of civil government. In *Two treatises of government,* ed. T Cook, pp. 133-46. New York: Hafnir Press.

London, Jack

1989 (1912) Tales from the Pacific. New York: Penguin Books.

Lumbreras, Luis G.

1957 La cultura wanka. In Oridas Isabelinas, Organo Cultural de la Gran Unidad Escolar Santa Isabel de Huancayo 223: 15-18.

1959 Esquema arqueologico de la sierra central del Peru. *Revista del Museo Nacional* 28: 64-117.

McGuire, Randall

1992 *A Marxist archaeology.* San Diego: Academic Press.

Machiavelli, Niccolo

1963 (1532) *The prince. New* York: Washington Square Press.

McNeill, William H.

1982 *The pursuit of power: technology, armed force, and society since A.D. 1000.* Chicago: University of Chicago Press.

Madsen, T.

1988 Causewayed enclosures in southern Scandinavia. In *Enclosures and defenses in the Neolithic of Western Europe,* ed. C. Burgess, P Topping, C. Mordant, and M. Maddison. Oxford: British Archaeological Reports, International Series 403.

Mair, Lucy

1977 *Primitive government*. Bloomington: Indiana University Press.

Magnusson, Magnus, and H. Pálsson

1960 *Njal's saga*. New York: Penguin Books.

Malinowski, Bronislav

1922 *Argonauts of the western Pacific*. London: Routledge.

1935 *Coral gardens and their magic*. London: Allen and Unwin.

1944 Basic needs and cultural response. In *The scientific theory of culture and other essays*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Malo, David

1951 (1898) *Hawaiian antiquities*. Bernice P. Bishop Museum Special Publications 2.

Mann, Michael

1986 *The sources of social power*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marx, Karl

1904 *A contribution to the critique ofp olitical economy*, trans. N. I. Stone. Chicago: Charles H. Kerr.

1967 (1867) *Capital: a critique of political economy*, Vol. 1, *The process of capitalist production*. New York: International Publishers.

Marx, Karl, and F. Engels

1965 (1848) *The communist manifesto*, ed. J. Katz. New York: Washington Square Press.

Matos Mendieta, Ramiro

1959 Los Wanka, datos histOricos y arqueologicos. Actas y Trabajos del II Congreso Naconal de Historia del Peru. 1: 187-210.

1966 La economia durante el periodio de Reinos y confederaciones en Mantaro, Peru. Actas y Memorias del XXXVI Congreso Internacional de Americanistas, 2: 95-99. Seville.

1972 Ataura: un centro chavin en el Valle del Mantaro. *Revista del Museo Nacional* 38: 93-108.

1975 Prehistoria y ecologia humana en las punas de Junin. *Revista del Museo Nacional 41:* 37-80.

Matos Mendieta, Ramiro, and J. Parsons

1979 Poblamiento prehispanico en la cuenca del Mantaro. *In Arqueologia Peruana*, ed. R. Matos Mendieta, pp. 157-71. Lima: Universidad Nacional Mayor de San Marcos.

Meggitt, Mervyn

1965 *The lineage system of the Mae Enga of New Guinea*. New York: Barnes and Noble.

1977 *Blood is their argument: warfare among the _Mae Enga tribesmen of the New Guinea highlands*. Palo Alto, Calif.: Mayfield.

Meillassoux, Claude

1981 *Maidens, meals and money.* Cambridge: Cambridge University Press.

Menzies, Archibald

1920 *Hawaii nei 28 years ago.* Honolulu: W F. Wilson.

Miller, William I.

1990 *Bloodtaking and peacemaking: feud, law, and society in saga Iceland,* Chicago: University of Chicago Press.

Mitchell, William

1973 The hydraulic hypothesis: a reappraisal. *Current Anthropology 14:* 532-34.

1991 *Peasants on the edge: crop, cult, and crisis in the Andes.* Austin: University of Texas Press.

Moore, Sally Falk

1978 *Law as process.* London: Routledge.

Morrison, Kathleen

1994 The intensification of production: archaeological approaches. *Journal of Archaeological Method and Theory* 1: 111-59.

Murra, John V.

1980 (1956) *The economic organization of the Inca state.* Greenwich, Conn.: JAI Press.

Nordyke, Eleanor

1989 Comment. In *Before the horror: the Polynesian population of Hawai'i on the eve of western contact,* by D. Stannard, pp. 105-13. Honolulu: University of Hawaii Press.

Olson, S., and H. James

1984 The role of Polynesians in the extinction of the avifauna of the Hawaiian Islands. In *Quaternary extinctions,* ed. P. S. Martin and R. Klein, pp. 768-80. Tucson: University of Arizona Press.

Orans, Martin

1966 "Surplus" *Human Organization* 25: 24-32.

Ortner, Sherry

1984 Theory in anthropology since the sixties. *Comparative Studies in Society and History* 26: 126-66.

Owen, Bruce, and M. A. Norconk

1987 Appendix 1. Analysis of the human burials, 1977-1983 field seasons: demographic profiles and burial practices. In *Archaeological field research in the upper Mantaro, Peru, 1982-1983: investigations of Inka expansion and exchange,* by T Earle, T. D'Altroy, C. Hastorf, C. J. Scott, C. L. Costin, G. S. Russell, and E. C. Sandefur, pp. 107-23. Institute of Archaeology, UCLA, Monograph 27.

Pálsson, Hermann, and Paul Edwards

1976 *Egil's saga.* London: Penguin Books.

Parsons, Jeffrey
1978 El complejo hidraulico de Tunanmarca: canales, acueductos y reservios. In *III Congreso Peruana: el hombre y la cultura Andina,* ed. R. Matos M., 2: 556-66. Lima: Universidad Nacional Mayor de San Marcos.
Parsons, Jeffrey, and C. Hastings
1988 The Late Intermediate period. In *Peruvian prehistory,* ed. R. Keating, pp. 190-232. Cambridge: Cambridge University Press.
Parsons, Jeffrey, and R. Matos Mendieta
1978 Asentamientos prehispanicos en el Mataro, Peru: informe preliminar. In *III Congreso Peruana: el hombre y la cultura Andina,* ed. R. Matos M., 2: 540-55. Lima: Universidad Nacional Mayor de San Marcos,
Peebles, Christopher, and S. Kus
1977 Some archaeological correlates of ranked societies. *American Antiquity* 42: 421-48.
Polanyi, Karl
1957 The economy as instituted process. In *Trade and market in the early empires,* ed. K. Polanyi, C. Arcnsberg, and H. Pearson, pp. 243-70. New York: Free Press.
Portlock, N.
1789 *A voyage around the world ... in 1785-1788.* London: Stockdale.
Pozorski, Shelia
1987 Theocracy vs. militarism: the significance of the Casma Valley in understanding early state formation. In *The* origins *and development of the Andean state,* ed. J. Haas, S. Pozorski, and T. Pozorski, pp. 14-30. Cambridge: Cambridge University Press.
Price, Barbara
1994 Comment, In Monumental grandeur and the rise of religious authority in precontact Hawaii, by M. Kolb. *Current Anthropology* 35: 539-40.
Price, Douglas, and Gary Feinman
1995 *Foundations of social inequality.* New York: Plenum Press. Randsborg, Klavs
1984 Women in prehistory: the Danish example. *Acta Archaeologica 55:* 143-54.
Rappaport, Roy
1967 *Pigs for ancestors.* New Haven: Yale University Press.
Rechtman, Robert
1992 The evolution of sociopolitical complexity in the Fiji Islands. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.
Reeve, R.
1983 Archaeological investigations in section three. In *Archaeological investigations of the Mudlane-Waimea-Kawaihae road corridor, Island of*

Hawaii, ed. J. T. Clark and P. V Kirch, pp. 185-239. Honolulu: Department of Anthropology, Bernice P Bishop Museum Press, Report 83-I.

Renfrew, Colin

1973 Monuments, mobilisation, and social organization in Neolithic Wessex. In *The exploration of cultural change*, ed. C. Renfrew, pp. 539-58. London: Duckworth.

1974 Beyond a subsistence economy: the evolution of social organization in prehistoric Europe. In *Reconstructing complex societies*, ed. C. Moore. Bulletin of the American School of Oriental Research 20: 69-95.

1976 Megaliths, territories and population. In *Acculturation and continuity in Atlantic Europe*, ed. S. deLaet, pp. 98-120. Bruges: de Temple.

1982 Socio-economic change in ranked society. In *Ranking, resources and exchange*, ed. C. Renfrew and S. Shennan, pp. 1-9. Cambridge: Cambridge University Press.

Ricardo, David

1821 *On the principles of political economy and taxation*. London: J. Murray.

Rick, John

1980 *Prehistoric hunters of the high Andes*. New York: Academic Press.

1987 Dates as data: an examination of the Peruvian preceramic record. *American Antiquity* 52: 55-73.

Rosendahl, Paul

1972 Aboriginal agriculture and residential patterns in upland Lapakahi, Hawaii. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of Hawaii.

Rowe, John

1946 Inka culture at the time of the Spanish conquest. In *Handbook of the South American Indians*, ed. J. Steward, 2: 183-330. Bureau of American Ethnology Bulletin 143.

Russell, Glenn

1988 The effect of Inka administrative policy on the domestic economy of the Wanka, Peru: the production and use of stone tools. Ph.D. dissertation, Anthropology, University of California, Los Angeles.

Saenz, Candelario

1991 Lords of the waste: predation, pastoralism, and the process of stratification among the eastern Twaregs. In *Chiefdoms: power, economy, and ideology*, ed. T. Earle, pp.100-118, Cambridge: Cambridge University Press.

Sahlins, Marshall

1958 *Social stratification in Polynesia*. Seattle: University of Washington Press.

1971 An interdisciplinary investigation of Hawaiian social morphology and economy in the late prehistoric and early historic periods. Grant

proposal submitted to the National Science Foundation.

1972 *Stone Age economics.* Chicago: Aldine.

1985 *Islands of history.* Chicago: Chicago University Press.

-------,ed.

1992 *Anahulu: the anthropology of histoty in the Kingdom of Hawaii,* vol. I Chicago: University of Chicago Press.

Sandefur, Elsie C.

1988 Andean zooarchaeology: animal use and the Inka conquest of the upper Mantaro Valley. Ph.D. dissertation, Archaeology, University of California, Los Angeles.

Sanderson, Stephen

1995 *Social transformations: a general theory of historical development.* Oxford: Blackwell.

Schmitt, Robert

1971 New estimates of the pre-censal population of Hawai'i. *Journal of the Polynesian Society* 80: 241-42.

Schoenfelder, John

1992 The politics of absolution: restricted access and ritual subordination at the Hawaiian Pu'uhonua. M.A. thesis, Anthropology, University of California, Los Angeles.

Seltzer, Geoffrey, and C. Hastorf

1990 Climatic change and its effects on prehistoric agriculture in the Peruvian Andes. *Journal of Field Archaecology* 17: 397-417.

Service, Elrnan

1962 *Primitive social organization: an evolutionary perspective.* New York: Random House.

1975 *Origins of the state and civilization: the process of cultural evolution.* New York: Norton.

Shennan, Steven

1982 Exchange and ranking: the role of amber in the earlier Bronze Age. In *Ranking, resources, and exchange,* ed. C. Renfrew and S. Shennan, pp. 33-45. Cambridge: Cambridge University Press.

1986 Interaction and change in third millennium B.C. western and central Europe. In *Peer polity interaction and socio-political change,* ed. C. Renfrew and J. Cherry, pp. 137-48. Cambridge: Cambridge University Press.

Sherratt, Andrew

1981 Plough and pastoralism: aspects of the secondary products revolution. In *Patterns of the past: studies in honour of David Clarke,* ed. I. Hodder, G. Isaac, and N. Hammond, pp. 261-305. Cambridge: Cambridge University Press.

Sikkink, Lynn L.

1988 Traditional crop-processing in Central Andean households: an ethnoarchaeological perspective. *In Multidisciplinary studies in Andean anthropology,* ed. V Vitzhum. Michigan Discussions in Anthropology 8: 65-85.

Smith, C. T., W. Denevan, and P. Hamilton

1968 Ancient ridged fields in the region of Lake Titicaca. *Geographical Review* 59: 353-67.

Snow, Dean

1994 *The Iroquois.* Oxford: Blackwell.

Spencer, Herbert

1967 (1882) *The evolution of society: Selection from Herbert Spencer's principles of sociology,* ed. R. Carneiro. Chicago: University of Chicago Press.

Spriggs, Matthew

1986 Landscape, land use and political transformation in southern Melanesia. In *Island societies: archaeological approaches to evolution and transformation,* ed. P. Kirch, pp. 574-89. Cambridge: Cambridge University Press.

1991 "Preceded by forest:" changing interpretations of landscape change on Kaho'olawe. *Asian Perspectives* 30: 71-116.

Spriggs, Matthew, and P. Kirch

1992 'Auwai, kanawai, and waiawi: irrigation in Kawailoa-Uka. *In Anahulu: the anthropology of history in the Kingdom of Hawaii,* Vol 2, ed. P. Kirch, pp. 118-64. Chicago: University of Chicago Press.

Stanish, Charles

1994 The hydraulic hypothesis revisited: Lake Titicaca basin raised fields in theoretical perspective. *Latin American Antiquity* 5: 312-32.

Stannard, David

1989 *Before the horror: the Polynesian population of Hawai'i on the eve of western contact.* Honolulu: University of Hawaii Press.

Startin, David

1982 Prehistoric earthmoving. In *Settlement patterns in the Oxford region,* ed. H. J. Chase and A. Whittle, pp. 153-56. Oxford: Oxford University Press.

Steward, Julian

1955 *Theory of culture change.* Urbana: University of Illinois Press.

Stewart, Charles

1830 *Journal of a residence in Sandwich Islands during the years 1823, 1824, 1825.* Honolulu: University of Hawaii Press.

Stone, Glenn

1993 Agricultural abandonment: a comparative study in historical ecology. In *Abandonment of settlements and regions,* ed. C. Cameron and S.

Tomka, pp. 74-81. Cambridge: Cambridge University Press.

1994 Agricultural intensification and perimetrics: ethnoarchaeological evidence from Nigeria. *Current Anthropology* 35: 317-24.

Strathern, Andrew

1971 *The rope of Moka.* Oxford: Oxford University Press.

Sturluson, Snorri

1966 *The prose Edda: tales from Norse mythology.* Berkeley: University of California Press.

Tainter, Joe

1973 The social correlates of mortuary patterning at Kaloko, north Kona, Hawaii. *Archaeology and Physical Anthropology in Oceania* 8: I—II.

Thomas, Julian

1991 *Rethinking the Neolithic.* Cambridge: Cambridge University Press.

Thomas, W. L.

1965 The variety of physical environments among Pacific islands. In *Man's place in the island ecosystem,* ed. F. Fosberg, pp. 7-38. Honolulu: Bernice P. Bishop Museum Press.

Thompson, John

1990 *Ideology and modern culture.* Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Thrane, Henrik

1989 Danish plough-marks from the Neolithic and Bronze ages. *Journal of Danish Archaeology* 8: 111-25.

Tilley, Christopher

1984 Ideology and the legitimation of power in the Middle Neolithic of Southern Sweden. In *Ideology, power, and prehistory,* ed. D. Miller and C. Tilley, pp. 111-46. Cambridge: Cambridge University Press.

Toledo, Francisco de

1940 (1570) Información hecha por orden de Don Francisco de Toledo en su visita de las Provincias del Perú...In *Don Francisco de Toledo, supremo organizador del Peru: su vida, su obra (1515-1582),* ed. R. Levillier, 2: 14-37. Buenos Aires: Espasa-Calpe.

Topic, John, and T Topic

1987 The archaeological investigation of Andean militarism: some cautionary observations. In *The origins and development of the Andean state,* ed. J. Haas, S. Pozorski, and T. Pozorski, pp. 47-55. Cambridge: Cambridge University Press.

Tosi, Joseph

1960 Zonas de vida natural en el Perú. Institute Interamericano de Ciencia Agrícolas de la OEA (OAS), Zona Andina, Boletín Técnio 5.

Trigger, Bruce

1990 Monumental architecture: a thermodynamic explanation of

symbolic behavior. *World Archaeology* 22: 119-32.

Turnbull, John

1813 *A voyage around the world in the years 1800...1804....* London: A. Maxwell.

Valeri, Valerio

1985 The human sacrifice: ritual and society in ancient Hawaii. Chicago: University of Chicago Press.

Vancouver, George

1798 *A voyage of discovery to the North Pacific Ocean and round the world,* Vol.1. London: G. G. and J. Robinson, and J. Edwards.

Vandkilde, Helle

1991 Northern Jutland during the third and first half of the second millennium BC: from core to periphery. Manuscript.

Vayda, Andrew

1960 Maori warfare. Polynesian Society Monograph 2.

1976 *War in ecological perspective.* New York: Plenum Press.

Vebaek, C. L.

1971 An Iron Age village at Vestervig, Jutland. Acte du. VII Congres International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Prag.

Vega, Andrés de

1965 (1582) La descriptión que se hizo en la Provincia de Xauxa por la instrucción de su Majestad que a la dicha provincia se invio de molde. In *Relaciones Geográficas de Indias, 1:* 166-75. Biblioteca de Autores Españoles, vol. 183. Madrid: Ediciones Atlas.

Wachtel, Nathan

1982 The Mitimas of the Cochabamba valley: the colonization policy of Huayna Capac. In *The Inca and Aztec states, 1400-1800: anthropology and history,* ed. G. Collier, R. Rosaldo, and J. Wirth, pp. 199-235, New York: Academic Press.

Webb, Malcolm C.

1975 The flag follows trade: an essay on the necessary interaction of military and commercial factors in state formation. In *Ancient civilization and trade,* ed. J. Sabloff and C. C. Lamberg-Karlovsky, pp. *155-210.* Albuquerque: University of New Mexico Press.

Weber, Max

1930 *The Protestant ethic and the spirit of capitalism. New* York: Charles Schrobner and Sons.

Webster, David

1985 Warfare and the evolution of the state. *American Antiquity 40: 464-70.*

Webster, Gary

1990 Labor control and emergent stratification in prehistoric Europe. *Current Anthropology* 31: 337-66.

Wells, Peter
1980 *Culture contact: early Iron Age Europe and the Mediterranean world.* Cambridge: Cambridge University Press.
Whitman, J. B.
1813-15 Journal 1813-1815. Manuscript, Peabody Museum, Salem, Mass.
Willey, Gordon
1953 Prehistoric settlement pattern in the Viru Valley, Peru. Bureau of American Ethnology Bulletin 155.
Wilson, David
1987 Reconstructing patterns of early warfare in the lower Santa Valley: new data on the role of conflict in the origins of complex north coast society. In *The origins and development of the Andean state,* ed. J. Haas, S. Pozorski, and T. Pozorski, pp. 56-69. Cambridge: Cambridge University Press.
Wilson, Peter J.
1988 *The domestication of the human species.* New Haven: Yale University Press.
Wittfogel, Karl
1957 *Oriental despotism.* New Haven: Yale University Press.
Wolf, Eric
1982 *Europe and the people without history.* Berkeley: University of California Press.
Zuidema, R. Tom
1977 The Inca kinship system: a new theoretical view. *In Andean kinship and marriage,* ed. R. Bolton and E. Mayer, pp. 240-81. American Anthropological Association Special Publication 7.